

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ**

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ

**Збірник наукових праць
№ 2 (63) 2018**

**Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998 р.**

**Кривий Ріг
2018**

ISSN 2523-4269

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЮІ МВС України,
протокол № 14 від 27.06.2018

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ № 2 (63) 2018

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998 р.

Збірник включено до переліку фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук (Бюлетень ВАК України. — 2010. — № 4).

Перереєстровано (додаток 6 до наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017).

У збірнику розглядаються загально-теоретичні та історичні аспекти держави і права, висвітлюються актуальні питання адміністративного, кримінального, трудового та господарського права, проблеми боротьби зі злочинністю

Ø Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

Ø Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів

Ø Розсилається до наукових бібліотек України, вищих навчальних закладів системи МВС

Ø Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання на сайті ДЮІ МВС України www.dli.donetsk.ua

Засновник та видавець:
Донецький юридичний інститут
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22761-12661 ПР від 30.05.2017.

Адреса редакції та видавця:
Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг,
вул. Степана Тільги, 21
Тел.: (056) 495 09 6

Редакційна колегія

Головний редактор — Бесчастний В. М., ректор Донецького юридичного інституту МВС України (далі ДЮІ МВС України), доктор наук з державного управління, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
заступник головного редактора — Назимко Є. С., перший проректор ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
відповідальний секретар — Лосич С. В., начальник відділу організації наукової роботи ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;
редактор — Рутвян О. І., завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи;

члени редколегії:

- Бачила В. В. — начальник Академії МВС Республіки Білорусь, кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Білорусь);
- Йозеф Затько — директор Європейського інституту безперервної освіти, доктор права, Почесний доктор (Словацька Республіка);
- Ларій Ю. С. — директор Департаменту науки, розвитку проектів і співробітництва Академії «*STEFAN CEL MARE*», доктор права, доцент (Республіка Молдова);
- Наджафгулієв Рафіг Іслам огли — доцент кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права (Азербайджанська Республіка);
- Вітвіцький С. С. — завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
- Волобуєва О. О. — завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
- Волобуєв А. Ф. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;
- Деревянко Б. В. — професор кафедри господарсько-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;
- Зозуля Є. В. — професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
- Іванов І. В., завідувач кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
- Клемпарський М. М. — професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
- Кононенко Т. В. — професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДЮІ МВС України, доктор філософських наук, доцент;
- Лопатинська І. С. — доцент кафедри іноземних мов ДЮІ МВС України, кандидат педагогічних наук;
- Лоскутов Т. О. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
- Макаренко О. Ю. — професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
- Мердова О. М. — завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;
- Пашутін В. В. — доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
- Пилипенко Д. О. — заступник декана юридичного факультету ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;
- Одерій О. В. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
- Титаренко Д. М. — професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДЮІ МВС України, доктор історичних наук, доцент.

ЗМІСТ

Розділ I

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Долгорученко Катерина Олегівна, Сахно Анна Олегівна
**ЦІЛІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СПЕЦВІДДІЛУ «ВІНЕТА» В ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ ТРЕТЬОГО
РАЙХУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ** 6
- Орлов Віктор Анатолійович
**МУНІЦИПАЛЬНА ПОЛІЦІЯ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ ЄС:
КОМПАРАТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ** 12
- Пекарчук Володимир Михайлович
**ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТУ В УКРАЇНІ У 1990-Х РОКАХ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ** 19
- Туренко Олег Станіславович
**РАНЬОМОДЕРНА ТЕОРІЯ ПРИРОДНОГО ПРАВА ЯК ПІДҐРУНТЯ
ПРОТИВАГИ ВЛАДІ СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ (ВІД
МАКІАВЕЛЛІ ДО ГРОЦІЯ)** 25
- Ямковий Владислав Іванович
**ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОДИН З ЕТАПІВ ЙОГО АДАПТАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТИВ** 33

Розділ II

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

- Іванюта Наталя Валеріївна
**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ОХОРОННОЇ
ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА** 40
- Кадала Віталій Віталійович
**РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ
ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН** 40
- Князькова Любов Михайлівна
**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБЧИСЛЕННЯ, ВИПЛАТИ
ТА ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЙ КОЛИШНІМ ПРАЦІВНИКАМ МІЛІЦІЇ** 50
- Назимко Олена Вікторівна
**БЕЗРОБИТТЯ: АНАЛІЗ НОРМ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО
ТРУДОВОГО ПРАВА** 55

Розділ III

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Гоптарев Олександр Ігорович
**ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОГО ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ** 61

Комісаров Сергій Анатолійович АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПРОСТУПКАМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ АТО	66
Ладіна Людмила Степанівна ПОНЯТТЯ ТА ЗАВДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО НОТАРІУСА ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ.....	72
Макаренко Олександр Юрійович, Макаренко Наталія Анатоліївна ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТАМИ НАДРОКОРИСТУВАННЯ.....	77
Поляков Олександр Петрович ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	83
Тернов Сергій Олексійович, Бескровний Олексій Іванович РОЗРАХУНОК ПАРАМЕТРІВ ПЛОСКИХ МОДЕЛЕЙ ВІЗУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ СИТУАЦІЇ.....	88
Ткаченко Роман Олександрович АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ	93
Ткаченко Юрій Сергійович СИСТЕМА КОНТРОЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЯК ЗАСОБУ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	99
Холодненко Дмитро Вікторович КОНТРОЛЬ ТА КОНТРОЛЬНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ: ЦІЛІ, МЕТА, ЗАВДАННЯ	104

Розділ IV
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Бурдега Ростислав Володимирович ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ.....	110
Кубарев Іван Володимирович, Барган Сергій Сергійович СУТНІСНІ ОЗНАКИ РЕЙДЕРСТВА	117
Курафеев Віктор Володимирович СУБ'ЄКТ ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ	123
Тичина Дмитро Михайлович БІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СЕКСУАЛЬНОСТІ... 	129

Розділ V
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Городецька Марина Сергіївна	
ГЕНЕЗА ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЩОДО ПРЕДМЕТА ВІДАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	135
Данилевський Андрій Олександрович	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ.....	142
Петрушко Марина Ігорівна	
ВИСУНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОДАТКОВОГО ОБВИНУВАННЯ.....	150
Пилипенко Євгенія Олексіївна	
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	155
Шульга Андрій Олександрович	
НЕВІДКЛАДНІСТЬ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ.....	160

Розділ VI
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ
В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Зубченко Людмила Вікторівна	
ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ.....	164
Мухіна Галина Вікторівна	
ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИДАКТИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ	169
ВИМОГИ щодо оформлення та подання статей до збірника наукових праць «Правовий часопис Донбасу».....	175
НАШІ АВТОРИ.....	177

Розділ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.12

Долгорученко Катерина Олегівна,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)

Сахно Анна Олегівна,
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)

ЦІЛІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦВІДДІЛУ «ВІНЕТА» В ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ ТРЕТЬОГО РАЙХУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті визначено загальні та специфічні риси інформаційно-аналітичної розвідки, її цільовий та функціональний аспекти, методи проведення. На основі юридичних документів Третього Райху охарактеризовано аналітичну розвідку як вид діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху в період нацистської окупації радянських територій. Визначено місце і роль аналітичної розвідувальної діяльності в системі функціонування окупаційного режиму, що існував на теренах України. Доведено, що основна мета діяльності спецвідділу «Вінета» полягала у формуванні нацистського інформаційного простору на східних окупованих територіях, а також у запобіганні та реагуванні на виклики і ризики, що загрожували його функціонуванню.

Ключові слова: спеціальний відділ «Вінета», розвідка, аналітичне розслідування, нацистська пропаганда, нацистська окупація.

Постановка проблеми. Нинішня російська збройна та інформаційно-пропагандистська агресія, безпрецедентне нехтування Москвою міжнародним правом, наслідком чого є окупація частини української території, обумовлює нагальну потребу у веденні якісної контрпропаганди, у модернізації діяльності спеціальних аналітико-розвідувальних органів для забезпечення існування вітчизняного інформаційного суверенітету.

Враховуючи визначені геополітичні обставини, науковці актуалізують проблему вивчення аналітичної розвідувальної діяльності під час Другої світової війни. Зокрема, до маловивчених проблем відносять цільовий аспект розвідувальної діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих нацистами радянських територіях.

Мета дослідження: на основі юридичних документів Третього Райху проаналізувати цілі інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності пропагандистського спецвідділу «Вінета».

Для досягнення мети було визначено наступні **завдання**:

- 1) розкрити зміст поняття «інформаційно-аналітична розвідка»;
- 2) визначити цільовий аспект інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства освіти і пропаганди Райху;
- 3) охарактеризувати юридичні підстави для реалізації даного напрямку діяльності спецвідділом «Вінета» Міністерства освіти і пропаганди Райху на окупованих східних територіях.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблематики. Спеціальним предметом історико-правових розвідок стали проблеми організації розвідувальної діяльності спецслужб Третього Райху в умовах радянсько-німецького військового та ідеологічного протистояння. Зокрема, у даному напрямі працювали як зарубіжні дослідники (Й. Брамштедт, Й. Хагеман, О. Пленков, Ю. Орлов, С. Чуєв, О. Штиркіна, О. Корміліцина), так і вітчизняні науковці — М. Михайлюк, О. Салата, О. Гончаренко, Н. Кошеварова, П. Рекотов, М. Баланюк та ін. Науковцями визначено перелік нацистських спеціальних служб, що діяли на теренах Радянського Союзу у період окупації; були висвітлені цілі та завдання негласної агентурної та розвідувальної роботи нацистських спецслужб, проаналізовані легальні та нелегальні методи діяльності.

Зокрема, у роботі російського дослідника С. Чуєва [9] висвітлено визначальні аспекти нормативно-правового регулювання діяльності нацистських спецслужб на теренах СРСР. А у праці вітчизняного науковця О. Салати [8] розкрито специфіку пропагандистської діяльності Міністерства освіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. Зокрема, у межах цієї проблематики були частково висвітлені основні аспекти діяльності спецвідділу «Вінета» на території Райхскомісаріату «Україна». Автором вперше оприлюднено списки завербованих українських та російських агентів, що працювали у відповідній структурі у період з 1941 по 1943 роки.

Теоретики О. Гончаренко [4] та П. Рекотов [7] в історико-правовій площині досліджували цільові та функціональні аспекти реалізації інформаційно-аналітичної розвідки в умовах нацистського окупаційного режиму. Проте і досі відсутні дослідження у сфері нормативного забезпечення інформаційно-аналітичної розвідки та агентурної роботи спецвідділу «Вінета» на території Райхскомісаріату «Україна».

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці трактують поняття «аналітика» як цілісну сукупність принципів методологічного і організаційного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності, що дозволяє ефективно використовувати інформацію з метою здійснення конкретних дій [2, с. 12]. Як зазначає правник В. Варенко, інформаційна аналітика є невід'ємним елементом розвідувальної діяльності. Діяльність підрозділів аналітичної розвідки, перш за все, націлена на збір відомостей про стан збройних сил держав, їхнє економічне й політичне становище [3, с. 21].

Колектив авторів В. Остроухов, Б. Петрик, М. Присяжнюк у праці «Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти)» трактують інформаційно-аналітичну розвідувальну діяльність як розвідувальну діяльність з метою отримання інформації про стратегічні цілі і тактичні дії держави (чи міжурядових, неурядових, військово-політичних, торгівельно-промислових структур тощо), що впливають на формування міжнародних відносин [6, с. 186]. Посилення діяльності розвідорганів, зазначають дослідники, створення підрозділів спеціальної розвідки, налагодження тісної співпраці між українськими спецслужбами і спецслужбами країн НАТО та ЄС сьогодні є тими пріоритетами, якими має керуватися влада в Україні.

Більшість вітчизняних теоретиків зводять поняття «інформаційно-аналітичної розвідки» до виду правомірної діяльності спеціально визначених суб'єктів, яка заснована на комплексному використанні особливих методів та засобів аналізу під час дослідження масивів інформації з метою отримання нових знань стратегічного, тактичного та прогностичного характеру [1, с. 114]. Суб'єктами інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності є державні спеціальні організації чи юридичні особи, які наділені владними повноваженнями виражати чи реалізовувати цілі та завдання, що визначаються зовнішньополітичним курсом відносно інших держав, конкурентів, супротивників чи ворогів.

Як зазначає англійський учений Л. Дуб, перші аналітичні структури в системі органів пропаганди — «фабрики думок» (з англ. «think tanks») — виникли у США та Великій Британії ще на початку XX століття [5, с. 101]. А вже в роки Другої світової війни аналітична розвідувальна діяльність стає одним із основних видів діяльності спеціально уповноважених розвідувальних структур. Зокрема, у нацистській Німеччині, відповідно до положень директиви заступника фюрера Р. Гесса «Про співробітництво усіх відомчих структур Райху щодо питань виховання і пропаганди» від 13 травня 1935 року, аналітичну розвідувальну діяльність у сфері пропаганди здійснювали структури таких спецслужб: 1) служби військової розвідки і контррозвідки (абвер), 2) зовнішньополітичної розвідки Головного управління імперської безпеки (РСХА), 3) іноземного відділу націонал-соціалістичної партії, 4) спеціальної служби міністерства закордонних справ [9, с. 141].

На підставі виконання директиви фюрера «Про ведення пропаганди у період війни на Сході» від 6 червня 1941 року, агенти Міністерства просвіти і пропаганди спільно з абверкомандами «Валлі — І» (штабу військової та економічної розвідки східного напрямку) та «Реферату — III F» (штабу військової контррозвідки східного напрямку), а також з VI відділом РСХА були уповноважені проводити спільну аналітичну розвідувальну діяльність на окупованих територіях Радянського Союзу [9, с. 154].

На виконання директиви фюрера «Щодо організації пропаганди у період наступу на СРСР» від 20 червня 1941 р. та з метою здійснення системного моніторингу морально-психологічного та суспільно-політичного становища радянського населення в умовах майбутньої нацистської окупації, у структурі Міністерства просвіти і пропаганди Райху було утворено спеціальний відділ «Вінета» [11, с. 87]. Таким чином, у період розпаду радянсько-німецької війни, інформаційно-аналітичну розвідку на фронті здійснював «VI-S» відділ РСХА (підрозділ з організації боротьби проти ідеологічного ворогу), а на окупованих територіях з установленими органами цивільної адміністрації — таємні агенти спецвідділу «Вінета». Тобто, вперше самостійним спеціально уповноваженим суб'єктом інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності стає пропагандистський спецвідділ «Вінета» Імперського міністерства Й. Геббельса.

Даний вид діяльності був обумовлений ідеологічною концепцією націонал-соціалізму, а також стратегічною метою, практичними цілями і завданнями реалізації пропагандистської кампанії на Сході, які були регламентовані нормами нацистського законодавства, Директивами фюрера, Постановами Міністерства просвіти і пропаганди Райху. Безпосередні форми (зокрема конспіративні) та методи діяльності спецвідділу «Вінети» регулювались відомчими підзаконними актами (наказами та спеціальними інструкціями).

Стратегічною метою аналітичної розвідки нацистського спецвідділу «Вінета» було створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення імперських та окупаційних органів влади для ефективного управління територіями та маніпулюванням свідомістю населення загарбаних територій Радянського Союзу. Документальним підтвердженням цьому слугують:

- 1) директиви фюрера «Про ведення пропаганди на період війни» від 1 вересня 1939 р. та «Щодо організації пропаганди у період наступу на СРСР» від 20 червня 1941 р. [11, с. 89];
- 2) директива начальника Генерального штабу ОКВ Й. Кейтеля «Про цілі та наміри пропаганди під час реалізації операції «Барбаросса» від 6 червня 1941 р. [11, с. 91];
- 3) циркуляр райхсміністра Й. Геббельса «Щодо повноважень співробітників головного відділу пропаганди» від 4 грудня 1942 року та ін. [11, с. 128].

Аналіз змісту цих документів свідчить про те, що основною метою інформаційно-аналітичної розвідки, яку проводив спецвідділ «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху, було формування такої установки, як складової свідомості населення окупованих територій, що з одного боку, передбачала лояльне ставлення до представників окупаційного режиму, а з іншого — негативне або навіть вороже ставлення до радянсько-більшовицької влади. Пропаганда стає ідеологічним засобом та методом досягнення цієї мети.

Систему конкретних (тактичних) цілей спецвідділу «Вінета» визначали такі юридичні документи:

- наказ фюрера «Про задачі райхсміністра» від 4 вересня 1934 р.;

– директива № 21 плану «Барбаросса» Генерального штабу ОКВ «Про застосування пропаганди під час здійснення «блискавичної» військової кампанії проти СРСР» від 7 жовтня 1940 р.;

– директива райхсміністра Й. Геббельса «Про ведення радіопробанди в умовах війни» від 15 червня 1941 р.;

– особливе розпорядження генерального референта Східного відділу «Про утворення «Вінети» від 20 червня 1941 р.;

– наказ генерального референта Східного відділу «Про призначення на посаду директора спецвідділу «Вінета» д-ра Х. Курца» від 21 червня 1941 р.;

– директива райхсміністра Й. Геббельса «Про дотримання секретності під час ведення пропаганди» від 21 серпня 1941 р. та ін. [10, с. 12–24].

Аналіз згаданих вище документальних джерел дає підстави стверджувати, що основними цілями інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності були здійснення спеціальних агентурних, розвідувально-інформаційних, аналітичних та агітаційно-пропагандистських дій для виявлення стратегічно важливої інформації, конструювання та прогнозування тенденцій розвитку суспільних подій, явищ і процесів в умовах устанавленого на окупованих територіях СРСР нацистського режиму.

Відповідно, завданнями (тобто шляхами та способами) реалізації визначених цілей інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності спецвідділу «Вінета» були:

– збір та аналіз стратегічно важливої інформації для подальшого її використання у пропагандистській війні проти більшовицького режиму та окупованого населення;

– системний моніторинг напрямів, методів і форм пропагандистської діяльності радянських спеціальних структур;

– виявлення потенційних і реальних загроз у сфері інформаційного простору на окупованих нацистами територіях;

– забезпечення вищих органів влади Райху розвідувальною інформацією, необхідною для прийняття рішень у політичній, військовій, соціальній, ідеологічній та інших сферах функціонування окупаційного режиму.

Задля досягнення визначених цілей, наказом генерального референта Е. Тауберта «Про утворення підрозділу активної пропаганди Східного відділу» від 10 листопада 1941 р. [12, с. 11] та циркуляром райхсміністра Й. Геббельса «Щодо повноважень співробітників головного відділу пропаганди» від 4 грудня 1942 р. [12, с. 24] було визначено низку конкретних завдань, що ставились перед агентами спецвідділу та здійснювали інформаційно-аналітичну розвідку:

– збір, верифікація та інтерпретація цільової інформації;

– контент-аналіз відкритих джерел інформації противника;

– виявлення дезінформації, неясних прихованих подій, що можуть впливати на поведінку населення в умовах окупації;

– надання аналітично зведеної інформації вищому керівництву Райху, зокрема, про умови реалізації пропагандистської кампанії на радянських окупованих територіях та її результати;

– координація оперативно значущої інформації, необхідної підрозділам Міністерства просвіти і пропаганди Райху для подальшої реалізації пропаганди на окупованих територіях.

Керуючись директивою Й. Геббельса «Про дотримання секретності під час ведення пропаганди» від 31 серпня 1941 року [11, с. 130], спецвідділ «Вінета» також проводив активну агентурну розвідувальну діяльність на окупованих східних територіях, яка зводилась до наступних завдань:

– оперативне виявлення та протидія діяльності радянських спеціальних органів пропаганди, а також органів розвідки та контррозвідки;

– шпійсько-диверсійна діяльність;

– вербування та підготовка пропагандистів та агентів розвідників із числа білоемігрантів, радянських військовополонених, добровольців із місцевого окупованого населення.

ня (переважно колишніх репресованих політв'язнів та інтелігенції), а також примусово депортованих остарбайтерів;

– переклад розвідувальних даних — радянських документів, преси, літератури, особистих листів тощо.

На підставі виконання директиви А. Гітлера № 144/41 «Щодо організації пропаганди у період наступу на СРСР» [11, с. 128] слід виокремити низку завдань, що визначали агітаційно-пропагандистську форму діяльності агентів спецвідділу «Вінета»:

– ведення радіопропаганди та радіопрослуховування;

– створення адаптованої до місцевого населення пропагандистської риторики нацистів;

– розробка спеціальних пропагандистських операцій, інформаційних диверсій, дезінформуючих акцій тощо;

– виготовлення друкованих засобів пропаганди та організація постачання продукції на окуповану територію, зокрема на територію України та країн Прибалтики.

– сприяння налагодженню функціонування місцевої окупаційної преси.

Висновки. Інформаційно-аналітична розвідка в роки радянсько-нацистської війни стала основним видом діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху. Спецвідділ «Вінета» фактично виявився найпотужнішою пропагандистською структурою, що проводила аналітичну розвіддіяльність на окупованих радянських територіях.

Виокремлені нами види цілей і завдань інформаційно-аналітичної розвіддіяльності спецвідділу «Вінета» на окупованих радянських територіях логічно звести до наступних груп:

1) стратегічні цілі і завдання, що визначались імперською політикою та націонал-соціалістичною концепцією організації «життєвого простору» на Сході і зводились до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення імперських та окупаційних органів влади для ефективного управління населенням загарбаних територій Радянського Союзу.

2) тактичні цілі і завдання, які ставились перед агентами спецвідділу у визначений час, на конкретний період виконання і на визначеній території для формування, в цілому, дають позитивне уявлення про німецьку окупацію; підрич авторитету державного та військово-політичного керівництва СРСР; посилення нігілістичних та конформістських настроїв місцевого населення до законів і порядків нацистів; налагодження співпраці місцевого населення з окупаційною німецькою адміністрацією.

Список використаних джерел

1. Бусол О. Аналітична розвідка в Україні як самостійний напрям діяльності державних органів і недержавних підприємств. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 2. С. 114–120.
2. Буряк А. Аналитическая разведка. Москва. 2007. 187 с.
3. Варенко В. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посібник. Київ. 2013. 416 с.
4. Гончаренко О. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941 — 1944 рр.) : монографія. Київ, 2011. 264 с.
5. Doob L. W. Propaganda its psychology and technique. New York. 1935. 424 p.
6. Остроухов В. В., Петрик Б. М., Присяжнюк М. М. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): підручник. Київ, 2010. 776 с.
7. Рекотов П. Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні 1941 — 1944 рр. (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... к-та юридич. наук. Харків, 1997. 12 с.
8. Салата О. Формування інформаційного простору у Райхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (1941 — 1944 рр.) : автореф. дис. ... д-ра істор. наук. Київ, 2010. 36 с.
9. Чуев С. Спецслужбы Третьего Рейха. Москва. 2003. 384 с.
10. Institut für Zeitgeschichte, München (IfZ) Kurz H. «Vineta» / Entnommen im vorliegenden Zustand aus Wlassow-Material von Jürgen Thorwald. *Institut für Zeitgeschichte*. Bestand. ZS-0412. S. 24.
11. Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 — 1945. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937 — 1945). Baden-Baden. 1961, Bd. 12,2. S. 689.
12. Bundesarchiv (BA). — Koblenz. R55/21462. Dokumente. Berichte. Dr. Taubert. 34 s.

Долгорученко Екатерина Олеговна,
старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права
(днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепр)

Сахно Анна Олеговна,
курсант факультета подготовки специалистов
для органов досудебного расследования
(днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепр)

ЦЕЛИ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦОТДЕЛА «ВИНЕТА» В ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТАХ ТРЕТЬЕГО РЕЙХА: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье определены общие и специфические черты информационно-аналитической разведки, ее целевой и функциональный аспекты, методы проведения. На основе юридических документов Третьего Рейха охарактеризовано аналитическую разведку как вид деятельности спецотдела «Винета» Министерства просвещения и пропаганды Рейха в период нацистской оккупации советских территорий. Определено место и роль аналитической разведывательной деятельности в системе функционирования оккупационного режима, существовавшего на территории Украины. Доказано, что основная цель деятельности спецотдела «Винета» заключалась в формировании нацистского информационного пространства на восточных оккупированных территориях, а также в предотвращении и реагировании на вызовы и риски, которые угрожали его функционированию.

Ключевые слова: специальный отдел «Винета», разведка, аналитическое расследование, нацистская пропаганда, нацистская оккупация.

Dolgoruchenko Katerina Olegovna,
Senior Lecturer Department of Theory and History of State and Law
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

Sakhno Anna Olegovna,
cadet of the faculty of specialist training for bodies of pre-trial investigation
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

TARGET ASPECT OF ANALYTICAL DISCLOSURE ACTIVITY SPECIAL DEPARTMENT «VINETA» MINISTRY OF EDUCATION AND PROMOTING REICH

This article reveals the essence of the target aspect of the analytical investigation activity of the special department of «Vineta» of the Ministry of Education and REICH's propaganda. Authors present the original interpretation of the concept «analytical investigation as a kind of advocacy», focus on the legal basis for the implementation of this kind of special activities. The content of normative acts of the Nazi system of legislation regulating this activity in the occupied eastern territories was analyzed. On the basis of the received data, trends of changes in functions, goals and tasks were determined in accordance with the chronology of the existence of the Nazi occupation regime. Special forms and methods of activity of agents of the special department of «Vineta» of the Ministry of education and propaganda of Reich in the occupied Soviet territories were also revealed.

The place and role of analytical reconnaissance activity in the system of functioning of the occupation regime that existed in the territory of Ukraine was determined. It was proved that the main purpose of the «Vineta» special department was to form the Nazi information space in the eastern occupied territories, as well as to prevent and respond to the challenges and risks that threatened its functioning.

Key words: special department of «Vineta», intelligence, analytical investigation, Nazi propaganda, Nazi occupation.

Надійшла до редколегії 02.04.2018

УДК 351.745(477)

Орлов Віктор Анатолійович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)

МУНІЦИПАЛЬНА ПОЛІЦІЯ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ ЄС: КОМПАРАТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті здійснено порівняльне дослідження сучасних моделей функціонування муніципальної поліції в європейських постсоціалістичних державах — Польщі, Угорщині, Латвії, Естонії — та Україні. Розкрито як позитивний, так і негативний досвід діяльності муніципальної поліції. Проаналізовано характерні ознаки, притаманні муніципальним підрозділам поліції в цих країнах, і як висновок вказано на необхідності проведення поетапних перетворень та надання територіальній громаді можливості впливати на стан публічного порядку.

Ключові слова: муніципальна поліція, порівняльне дослідження, досвід, охорона публічного порядку.

Постановка проблеми. Безпечні умови для життя людей та громади — одна з ключових цілей реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Формування безпечного життєвого середовища, яке відбувається на тлі військової агресії Російської Федерації та окупації частини території, неможливе без врахування досвіду європейських країн колишнього «соціалістичного табору». Наявність підрозділів муніципальної поліції в цих країнах є прогресивним чинником, що вже призвів до позитивних результатів. Тому актуальність наукового аналізу досвіду в цій сфері не викликає сумніву та дасть змогу сформулювати організаційно-правові засади діяльності муніципальної поліції (варти) в Україні й розробити механізм переходу до децентралізованих форм охорони публічного порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти зазначеної проблематики досліджували у своїх працях науковці різних часів, серед них А. І. Білас (2016 р.) [1], Т. І. Гудзь (2015 р.) [2], Н. В. Капітонова (2017 р.) [3], О. С. Проневич (2010 р.) [4], В. В. Чумак (2015 р.) [5] та інші. Однак попри значущість вказаних наукових робіт, присвячених багатьом аспектам проблематики, чимало питань залишаються ще не вирішеними. Це стосується насамперед порівняння сучасних моделей функціонування муніципальної поліції в європейських державах зі схожою історією, які утворилися в період розпаду радянської імперії.

Формування цілей. Метою даної статті є компаративістське дослідження та узагальнення як позитивних, так і негативних сторін діяльності підрозділів муніципальної поліції в постсоціалістичних країнах Європейського Союзу (Польща, Угорщина, Латвія, Естонія та асоційований член ЄС Україна).

Виклад основного матеріалу. Шлях до європейських реформ уже визначений в Україні, тому вивчення досвіду таких країн, як Польща, Угорщина, Латвія, Естонія буде сприяти цивілізованим перетворенням, зокрема у сфері правопорядку.

Доречно висловився А. І. Білас щодо цих країн: «Багато з них у кінці ХХ — початку ХХІ століть здійснювали перехід від тоталітарного до демократичного державно-політичного режиму, від централізації до децентралізації, плюралізму, верховенства права... і досягли значних успіхів у зміцненні законності і правопорядку, реалізації загально визнаних міжнародно-правових стандартів у цій сфері» [1, с. 5].

Отже, викликає науковий інтерес функціонування муніципальної поліції в саме цих країнах, зі схожою з Україною централізованою системою управління в державі.

Так, децентралізація в галузі громадського порядку в Польщі призвела до створення муніципальних органів громадського порядку, які в містах отримали назву міської варти (польськ. *Straż Miejska*). Зараз такі органи існують у столиці Польщі — у Варшаві, а також у Вроцлаві, Любліні та інших містах. У сільських, селищних та невеличких міських органах місцевого самоврядування (гмінах) вони отримали назву гмінна варта (польськ. *Straż gminna*). Зараз такі органи існують у територіальних громадах Прущ-Гданський, Камениця Польська, Члухуві, Плужніца.

Правовою основою муніципальної поліції є Закон Польщі «Про гмінну варту» від 29 серпня 1997 року, у якому зазначено, що гмінна варта створюється органом місцевого самоврядування після консультацій та погодження з начальником воєводської (обласної, столичної) державної поліції, адже про створення гмінної варти повідомляють воєводі [6, с. 257]. У разі неотримання згоди місцева рада має право самостійно створити гмінну варту вже після сплину 14 днів з моменту надання заяви (повідомлення) про це [7], відповідно в Польщі створення муніципальної поліції має повідомний характер. Треба зазначити, що сусідні гміни (територіальні громади) можуть створювати об'єднану муніципальну поліцію, асоціації муніципальних поліцейських сил для обслуговування декількох адміністративних одиниць.

Фінансується гмінна варта повністю з місцевого бюджету, надання дотацій (субвенцій) з державного бюджету не передбачено. Муніципальні поліцейські виконують завдання з підтримання громадського порядку, контролю за дорожнім рухом, профілактики правопорушень, охорони комунального майна та контролю за виконанням рішень відповідної міської ради. Задля врегулювання діяльності муніципальної (гмінної) варти місцеві органи самоврядування затверджують статuti гмінної варти.

Отже, для виконання своїх функцій польська муніципальна поліція наділена правом застосовувати заходи примусу, а саме: фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та, починаючи з 2013 року, вогнепальну зброю. Законом Польщі «Про застосування заходів прямого примусу та вогнепальної зброї» від 24 травня 2013 року передбачено порядок зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також її застосування і використання [8]. Законодавство Польщі передбачає суворі вимоги до підготовки муніципальних поліцейських, умов зберігання вогнепальної зброї, тому відповідний сертифікат (дозвіл на використання вогнепальної зброї) отримують від МВС Польщі не всі органи місцевого самоврядування, у яких було створено муніципальну поліцію.

Чисельність муніципальної поліції в Польщі неоднакова: у місті Варшава працюють 1918 муніципальних поліцейських, у структурі міської варти створено три підрозділи: профілактики, управління та логістики, а в невеликому містечку Пружкові працюють всього 30 співробітників, основна форма діяльності яких передбачає забезпечення громадського порядку шляхом відеоспостереження та велопатрулювання в місті [9].

Попри згадані вище позитивні моменти, діяльність муніципальної поліції в деяких територіальних громадах Польщі визнається малоефективною та дорогою, що вже призвело до ліквідації муніципальної поліції у 12 територіальних громадах (Сталева Воля, Щирка, Закрочиме, Зоря та інші). Основна претензія територіальної громади до муніципальних вартових — дублювання функцій державної дорожньої поліції, акцент на фіксуванні порушень правил дорожнього руху, а саме: перевищення швидкості (фіксування за допомогою спеціальних приладів — радарів) та порушення правил паркування. Діяльність муніципальних поліцейських у цих територіальних громадах була зосереджена на стягуванні штрафів із водіїв, а забезпеченню громадського порядку та безпеки в громадських місцях вони уваги не приділяли, чистотою вулиць і благоустроєм не опікувалися, тому отримали негативну оцінку жителів. Члени вказаних територіальних громад вважають, що утримання муніципальної поліції досить затратне для місцевих бюджетів, вивільнені кошти після ліквідації муніципальної поліції треба спрямувати на фінансування програм профілактики злочинності в місті та на впровадження додаткових патрулів державної поліції [10].

В Угорщині до прийняття Закону «Про поліцію» 1994 року, як зазначає С. К. Димовне, розуміння децентралізації, тобто збереження для централізованої державної поліції певних обов'язків, але передання функцій з охорони громадського порядку муніципа-

льній поліції, здавалося досить привабливим. Проте Законом «Про поліцію» не були передбачені фундаментальні зміни в організаційну структуру поліції з трьох основних причин: місцева влада не хотіла брати на себе додаткові зобов'язання без відповідної фінансової підтримки; вище керівництво поліції переконувало в необхідності збереження централізованої системи, «будучи вкрай зацікавленим у збереженні своєї влади і свого соціального статусу»; а політики й суспільство вважали, що для ефективної охорони громадського порядку в новій криміногенній ситуації необхідна «організація, подібна армії» [11, с. 64].

У той період ідея децентралізації не була впроваджена в життя, попри те, що Закон Угорщини «Про місцеве самоврядування» покладає на місцеві органи влади завдання щодо підтримки громадської безпеки на місцях, Закон «Про поліцію» говорить, що поліцейські завдання — виняткова державна функція [11, с. 65].

Закон Угорщини «Про поліцію» також надавав у деяких питаннях органам місцевого самоврядування дуже слабкі повноваження, наприклад: право «висловлювати свою думку» з певних питань (відкриття або ліквідація місцевих поліцейських дільниць або призначення керівників цих дільниць); обов'язок поліції «інформувати муніципалітети» про вжиття заходів, що впливають на загальні умови життєдіяльності місцевих жителів; право муніципалітетів «спостерігати» за певними діями поліцейських [12, с. 355].

Отже, реформування місцевого самоврядування призвело до прийняття 2012 року Закону Угорщини СХХ. 2012, згідно з яким до осіб, що виконують функції правоохоронних органів, були віднесені — поряд із природоохоронними інспекторами та інспекторами охорони лісгосподарства — службовці муніципальних органів правопорядку [13]. Згідно зі статтею 3 зазначеного Закону «органи місцевого самоврядування можуть впроваджувати муніципальні правоохоронні органи як окрему юридичну особу з власним бюджетом, а в декількох громадах можуть утворюватися асоціації муніципальних правоохоронних органів». У вказаному Законі виокремлено вимоги до муніципального поліцейського: громадянин Угорщини, якому виповнилося 18 років, у якого немає судимості та який має відповідну кваліфікацію. Також зазначено, що муніципальні поліцейські мають право застосовувати заходи примусу: фізичну силу та спеціальні засоби, проте правом застосовувати вогнепальну зброю вони не наділені.

Першою в Угорщині після проведення реформи децентралізації було створено муніципальну поліцію в місті Мішкольц 01 квітня 2013 року (населення 164 тисячі осіб). Підрозділ муніципального органу правопорядку (угор. Miskolczi Önkormányzati Rendészet) нараховує у своєму складі 90 осіб, які мають однострій, особисті жетони. Основна функція мішкольської муніципальної поліції — це охорона громадського порядку, вони діють поряд з національною поліцією та допомагають їм [14]. Наразі функціонування муніципальної поліції в місті Мішкольц має позитивні результати, що підтверджується зниженням вуличної злочинності на 42 % [15].

Ще 1990 року в Латвії за західним зразком було створено органи муніципальної поліції. Їх створення є правом місцевої громади, яке було закріплене в Законі Латвії «Про місцеве самоврядування» 1994 року. Так, згідно зі статтею 15 пункту 12 Закону Латвії «Про місцеве самоврядування» від 19 травня 1994 року однією з автономних муніципальних функцій органів місцевого самоврядування є участь у забезпеченні громадського порядку, боротьбі з пияцтвом і розпустою [16].

У той час у всіх районах Риги почалося формування муніципальних органів охорони громадського порядку, і 01 липня 2003 року вони були об'єднані в Ризьку муніципальну поліцію (латв. Rīgas Pašvaldības policija) [17]. Отже, сьогодні Ризька муніципальна поліція є найбільшим муніципальним закладом Латвії, який складається з більш ніж 1000 працівників [3, с. 164].

Повсякденна робота Ризької муніципальної поліції охоплює: забезпечення громадського порядку та безпеки; цілодобове реагування на екстрені виклики, для чого створено оперативний підрозділ та управління; відеоспостереження в місті, забезпечення безпеки неповнолітніх у межах міста, забезпечення громадського порядку та безпеки на муніципальних пляжах, забезпечення дотримання положень адміністративного законодавства та рішень, правил, прийнятих Ризькою думою, розгляд заяв, скарг і пропозицій [18].

Згідно з розділом 6–1 Закону Естонії «Про місцеве самоврядування» місцева влада може створювати муніципальні правоохоронні органи, основним завданням яких є участь у підтриманні громадського порядку і нагляді за виконанням рішень місцевих органів влади на адміністративній території міста. Фінансування муніципальної поліції здійснюється з бюджету органу місцевого самоврядування, у своїй діяльності муніципальні поліцейські співпрацюють з іншими місцевими органами влади, державними органами, державною поліцією, юридичними особами, громадянами та їх об'єднаннями. Цікаво зазначити, що в Законі вказано, що працівники муніципальної поліції повинні носити уніформу та знаки місцевого самоврядування такого зразка, щоб їх можна було відрізнити від службовців державної поліції.

Водночас підпорядкованість, юрисдикція й конкретні завдання муніципальної поліції визначаються статутом муніципальної поліції, який затверджується відповідною місцевою радою [19].

У місті Таллінн муніципальна поліція (ест. Tallinna Munitsipaalpolitsei Amet — MuPo) діє з 2003 року, всього у ній працюють 160 співробітників. На сьогодні муніципальна поліція діє на підставі Статуту муніципальної поліції м. Таллінна від 12 листопада 2014 року, який було прийнято у зв'язку з внесенням змін до Закону «Про охорону громадського порядку» від 29 червня 2014 року. Згідно із зазначеним статутом департамент муніципальної поліції виконує такі основні завдання: нагляд за виконанням рішень територіальної громади, а також у межах повноважень законодавства та виконання провадження в разі їх порушення; охорона муніципальної власності; участь у забезпеченні громадського порядку під час проведення заходів у міських закладах Таллінна та публічних місцях; формування бази даних проступків та інших реєстрів і баз даних, необхідних для виконання завдань муніципальної поліції; розроблення локальних правових актів, що входять у компетенцію департаменту муніципальної поліції; профілактична робота щодо проступків, які входять до компетенції муніципальної поліції; передання інформації міським відомчим установам про необхідність застосування адміністративно-примусових заходів [20].

Як стверджує Н. В. Капітонова, «нині пострадянські країни також мають певний досвід створення та розвитку муніципальних органів правопорядку. Однак стан функціонування та перспективи в цьому напрямі значно різняться щодо правового статусу, функцій, підпорядкування, повноважень тощо» [3, с. 168–169].

Якщо порівнювати становлення вказаних вище муніципальних органів правоохоронної спрямованості з українськими реаліями, то можна зазначити, що попри неприйняття вже після другого читання в парламенті проекту Закону «Про муніципальну варту» органи місцевого самоврядування в Україні створюють власні муніципальні правоохоронні підрозділи. Так, на сьогодні 32 територіальні громади мають такі підрозділи. З них 8 місцевих рад створили комунальні підприємства (далі КП) під назвою «Муніципальна поліція» (м. Вінниця, м. Кременчук, с. Якушинці), 17 — КП «Муніципальна варта» (м. Івано-Франківськ, м. Львів, м. Дніпро, м. Дружківка), по одній територіальній громаді створили КП «Муніципальна гвардія» (м. Кривий Ріг), КП «Муніципальна дружина» (м. Хмельницький), КП «Муніципальна міліція» (м. Мукачеве). Ще 4 органи місцевого самоврядування створили структурні підрозділи (департаменти, управління) під назвою «муніципальна варта» та «муніципальна поліція» (м. Тернопіль, м. Луцьк) [21].

Створення та діяльність таких муніципальних органів правоохоронної спрямованості на сьогодні регламентується локальними нормативно-правовими актами (рішеннями місцевих рад, статутами територіальних громад, статутами комунальних підприємств), тому що законодавчого врегулювання цього питання поки немає.

Взагалі на сьогодні є чотири шляхи реалізації органами місцевого самоврядування права на здійснення охорони громадського порядку на території громади: 1) створення власних охоронних комунальних підприємств (Львів, Харків, Дніпро); 2) укладання договорів із територіальними органами поліції про спільну охоронну діяльність (Бердянськ, Житомир, Виноградів); 3) створення муніципальної варти як силового підрозділу інспекції з благоустрою та торгівлі місцевої ради (Ужгород, Нововолинськ, Тернопіль, Луцьк); 4) залучення приватного охоронного підприємства за договором (селище Немішаєве Бородянського р-ну Київської обл., м. Кам'янське Дніпропетровської обл.) [22].

Сфера діяльності муніципальної варти доволі широка — від контролю за додержанням правил благоустрою, правил утримання собак і котів, охоронної діяльності, перевірки дотримання заборони на продаж алкогольних напоїв у заборонений рішенням органу місцевого самоврядування час доби й до складання адміністративних матеріалів за спілкування не державною мовою в закладах торгівлі та надання послуг.

27 вересня 2018 року набуває чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери паркування транспортних засобів» № 2262–VIII від 21 грудня 2017 року, згідно з яким повноваження розгляду справ про адміністративні правопорушення та здійснення тимчасового затримання транспортних засобів мають інспектори з паркування.

Законом передбачено, що органи місцевого самоврядування мають впроваджувати автоматизовану систему контролю оплати паркування та вживати заходів щодо збільшення чисельності посадових осіб для прийняття на службу в органи місцевого самоврядування інспекторів із паркування [23]. Тому передбачається, що одним із напрямів діяльності муніципальної варти в Україні буде діяльність інспекторів із паркування.

Висновки. Проведене компаративне дослідження дає підстави вважати, що досліджені підрозділи муніципальної поліції постсоціалістичних країн Європейського Союзу мають такі характерні ознаки:

1. Правовою основою їхньої діяльності в таких країнах, як Польща та Естонія на державному рівні є спеціальні законодавчі акти й на локальному рівні — статuti муніципальної поліції. Врегулювання діяльності цих підрозділів на локальному рівні притаманне і для деяких органів місцевого самоврядування України, де про створення муніципальної поліції зазначено в статутах територіальних громад. Розв'язати проблему правового врегулювання діяльності муніципальної поліції можна в разі прийняття законопроекту «Про муніципальну варту».

2. Підрозділи створюються територіальними громадами після консультацій із державними органами, а особливістю Польщі є повідомний характер створення муніципальної поліції. В Україні створення муніципальної поліції (комунальних підприємств, департаментів із такою назвою) відбувається на підставі рішень органів місцевого самоврядування без погоджень із державними органами.

3. Створюються об'єднання (асоціації) муніципальної поліції (Польща, Угорщина) у декількох адміністративних одиницях, в Україні створення вказаних підрозділів характерне для сільських об'єднаних територіальних громад (ОТГ) (Якушинецька ОТГ, Козелецька ОТГ).

4. Фінансування виключно з місцевого бюджету.

5. Працівники в чітко визначених законом випадках мають право застосовувати заходи примусу (фізичну силу, спеціальні засоби). Що цікаво, у Польщі муніципальні поліцейські мають право застосовувати й вогнепальну зброю, а в Україні застосування примусу взагалі не передбачено, окрім тимчасового вилучення транспортних засобів інспектором із паркування.

6. Функції, покладені на муніципальну поліцію в цих країнах, схожі (охорона публічного порядку, профілактична робота, забезпечення безпеки дорожнього руху, виконання рішень територіальної громади), передбачено розмежування повноважень із державною поліцією. В Україні легітимні функції у сфері паркування транспортних засобів отримали тільки інспектори з паркування органів місцевого самоврядування.

Отже, наявні проблеми необхідно вирішувати поетапно, і все ж таки надати територіальній громаді (об'єднаній територіальній громаді) можливість впливати на стан комунального громадського порядку — чи шляхом впровадження муніципальної поліції (варти), чи шляхом прийняття дієвих програм правоохоронної спрямованості. Розробка відповідних механізмів має стати підґрунтям для нових наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 227 с.
2. Гудзь Т. І. Основи організації та діяльності муніципальної поліції у зарубіжних країнах: територіальні й матеріально-фінансові аспекти. *Публічне право*. 2015. Вип. 4. С. 84–92.
3. Капітонова Н. В. Муніципальна поліція в структурі органів публічної влади: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 236 с.
4. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності гмінної (міської) сторожі у Республіці Польща. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 101–116.
5. Чумак В. В. Особливості діяльності муніципальної поліції в Литовській Республіці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 4. С. 47–52.
6. Байрак С. Місцеве самоврядування Республіки Польща: особливості становлення та засади функціонування. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2013. № 3. С. 255–262.
7. O strażach gminnych: USTAWA z dnia 29.08.1997 = Закон про гмінну варту. URL: <http://www.strazmiejska.waw.pl/straz-miejska/akty-prawne/ustawa.html> (дата звернення: 29.05.2018).
8. Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej = Закон застосування заходів прямого примусу та вогнепальної зброї від 24.05.2013. URL: <https://mswia.gov.pl/download/1/23059/ustawazdnia24maja2013rosrodkachprzymusubezposredniego.pdf> (дата звернення: 05.06.2018).
9. Герман О. Як це у Польщі. Міський патруль поспішає на допомогу. 10.07.2015. URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2015/07/10/197009/> (дата звернення: 01.06.2018).
10. Znikająca straż miejska = Зникнення муніципальної варті. URL: <http://tomaszczukiernik.pl/artykuly/artykuly-wolnorynkowe/znikajaca-straz-miejska/> (дата звернення: 20.05.2018).
11. Реформування поліції в країнах Центральної та Східної Європи: процес і прогрес / П. Абрахам [та ін.]. Київ. 2005. 295 с.
12. Чиркін А. С. Аналіз системи місцевого самоврядування Угорщини у світлі положень Європейської Хартії місцевого самоврядування. *Форум права*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2015_1_57.pdf (дата звернення: 01.05.2018).
13. 2012. évi CXX. törvény. Az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról = Закон CXX 2012. Закон про осіб, що виконують правоохоронні функції, та внесення змін у деякі законодавчі акти. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:in1Z7cThCoJ:net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3DA1200120.TV+%&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 12.04.2018).
14. Miskolci Önkormányzati Rendészet = Муніципальний правоохоронний орган міста Мішкольц. URL: <http://mior.hu> (дата звернення 22.04.2018).
15. Harmincéves a közterület-felügyelet Miskolcon = Тридцять років у галузі державного управління. URL: <http://minap.hu/cikkek/harminceves-kozterulet-felugyelet-miskolcon> (дата звернення 26.03.2018).
16. Par pašvaldībām = Про міське самоврядування. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=57255> (дата звернення 05.06.2018).
17. Rīga Municipālais Policis = Ризька муніципальна поліція. URL: https://z5h64q92x9.net/proxy_u/en-ru.ru/gpp.riga.lv/index.php/en/about-us/we-are (дата звернення 05.06.2018).
18. Рижская дума довольна работой муниципальной полиции. URL: <http://www.secnews.ru/digest/2470.htm> (дата звернення 05.06.2018).
19. Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus = Закон про органи місцевого самоврядування. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126032013006> (дата звернення 05.06.2018).
20. Tallinna Munitsipaalpolitsei Ameti põhimäärus = Статут муніципальної поліції Талліна. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/418122014004?tegevus=telli-teavitus> (дата звернення 03.06.2018).
21. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch> (дата звернення 23.01.2018).
22. Муніципальна поліція вже працює! URL: <http://nem-rada.gov.ua/munitsypalna-politsiya-vzhe-pratsuyuue/> (дата звернення 23.03.2018).
23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери паркування транспортних засобів: Закон України № 2262-VIII від 21 грудня 2017 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2262-19> (дата звернення 23.05.2018).

Орлов Виктор Анатольевич,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь)

МУНИЦИПАЛЬНАЯ ПОЛИЦИЯ В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ ЕС: КОМПАРАТИВНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

В статье проведено сравнительное исследование современных моделей функционирования муниципальной полиции в европейских постсоциалистических государствах – Польше, Венгрии, Латвии, Эстонии – и Украине. Изучен как положительный, так и негативный опыт их деятельности. Проанализированы характерные признаки муниципальных подразделений полиции в этих странах, так же указывается на необходимость проведения поэтапных преобразований и предоставленные возможности территориальной общине влиять на состояние общественного порядка.

Ключевые слова: муниципальная полиция, сравнительное исследование, опыт, охрана публичного порядка.

Orlov Viktor Anatolijovich,
PhD in Law
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

MUNICIPAL POLICE IN THE EU POST-SOCIALIST COUNTRIES: COMPARATIVE ANALYSIS

In the article the comparative study of the current patterns of municipal police functioning in EU post-socialist countries, those are Poland, Hungary, Latvia, Estonia and Ukraine was carried out. Both positive and negative experiences of their activities were studied. Considering the experience of European units of municipal police the recent activities of municipal police in Ukraine were examined. The main features of municipal police corps in those countries were analyzed. It is emphasized, that the legal basis for their functioning are special legislative acts and charters of municipal police, which are adopted by local self-government bodies. It is also stated, that the municipal police units are created by the self-government bodies after consultations with state bodies. For Poland the notification nature of the establishment is typical. Municipal police associations can be established in several administrative units. Municipal police is funded solely from the local budget. The officers of municipal police have the right to use coercion (physical force, special means), and the Polish municipal police are allowed to use firearms. The functions of the municipal police in the countries under study are similar, and a delineation of powers with the state police is foreseen. It is pointed out, that in Ukraine today only parking inspectors of local governments vehicles have received legitimate powers to coerce – forced detention of vehicles.

The author comes to the conclusion, that the existing problems in the sphere under consideration, should be solved step by step and yet allow the territorial community (the united territorial community) to influence the state of communal public order either by creating a municipal police (guard), or by adopting effective law enforcement programs orientation. The development of appropriate mechanisms should be the basis for new scientific research.

Key words: municipal police, comparative study, territorial community, experience, maintenance of public order.

Надійшла до редколегії 03.04.2018

УДК 342.5

Пекарчук Володимир Михайлович,
доктор історичних наук, доцент
(Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів)

ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТУ В УКРАЇНІ У 1990-Х РОКАХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті на основі всебічного аналізу різнопланових джерел проаналізовано особливості формування складу українського парламенту в 90-ті рр. ХХ ст. Вказано на постійні трансформації політико-правових основ структури Верховної Ради України. Розкрито проблеми політичного протистояння, оформлення парламентської більшості та, як наслідок, появи опозиції. Крім того, охарактеризовано основні критерії політичного структурування законодавчого органу влади та початок процесу переміщення депутатів з однієї фракції до іншої.

Ключові слова: влада, парламент, виборчий блок, фракція, група, партія, закон.

Постановка проблеми. Однією з важливих дослідницьких проблем сучасності, безсумнівно, є проблема українського парламентаризму. Вагома роль у процесі демократизації українського суспільства належить саме парламенту — Верховній Раді України як представницькому та законодавчому органу влади. Незважаючи на те, що у жовтні наступного року заплановано проведення чергових виборів народних депутатів Верховної Ради України (десятого скликання), поки немає підстав говорити про усталеність засад і відповідність практик вітчизняного парламентаризму світовим стандартам. Складний шлях формування державної інституції, який починався від мажоритарної системи та зазнавав постійних змін (змішана, пропорційна, змішана системи), свідчить про нестабільне законодавче забезпечення проведення парламентських виборів. Проблеми сучасної діяльності законодавчого представницького органу в Україні, що зустрічаються на шляху його становлення, неминуче обумовлюють виокремлення та вивчення позитивних напрацювань, що стосуються особливостей формування та функціонування українського парламенту упродовж 90-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення правової, соціальної держави, парламентаризму, принципу поділу влади, ролі різних політичних партій у парламентському процесі активно вивчалися відомими науковцями. Серед авторів, які займалися висвітленням зазначеної проблематики, слід згадати провідних вітчизняних учених юристів, істориків, таких, як В. Литвин, В. Шаповал, О. Петришин, Г. Касьянов, О. Копиленко, М. Козюбра, Ю. Шемшученко, О. Святоцький, П. Любченко, І. Процюк та інші, але в той же час перед суспільством з'являються нові проблеми, які потребують глибокого аналізу та вирішення, особливо використовуючи попередній позитивний досвід, а також урахування попередніх прорахунків в діяльності провідних державних інституцій.

Формування цілей. Мета статті полягає у з'ясуванні алгоритму трансформації складу та структури вітчизняного парламенту упродовж 1990-х рр., узагальненні досвіду та його використанні на шляху вирішення сучасних проблем у здійсненні парламентської реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 90-х років парламентські вибори в Україні проводилися тричі: у березні 1990 року і, вже в умовах незалежності, у травні 1994 року та березні 1998 року. Усі вони проходили за іншою, ніж у радянські часи, системою. Перші вибори здійснювалися на мажоритарній основі, коли один депутатський мандат виборювали декілька претендентів. Правовою основою проведення всіх виборів послужили закони про вибори народних депутатів, що приймалися Верховною Радою різних скликань у 1989, 1993 і 1997 роках. Їхній зміст та особливості стали значним кроком у розвитку виборчої системи.

Вибори до Верховної Ради УРСР у березні 1990 року відбувалися у складній суспільно-політичній обстановці. По-перше, у складі комуністичної партії в січні 1990 року сформувалася Демократична платформа, яка оголосила про перетворення КПРС у партію парламентського типу. Вона домогалася реорганізації внутрішньої будови КПРС, перетворення її в союз компартій республік. Оскільки ці вимоги були відкинута більшістю, координаційна рада Демплатформи вийшла зі складу КПУ й утворила нову політичну організацію — Партію демократичного відродження України. По-друге, в Україні виник Народний рух — громадсько-політична організація, яка виступила проти існуючого радянського ладу та за створення незалежної української держави. По-третє, керівництво КПУ вело боротьбу як проти Демплатформи, так і проти Народного руху, домогалася збереження державного статусу України як республіки СРСР.

Висунення кандидатів у депутати, їхня агітаційна діяльність проходила в умовах протистояння між КПУ та політичними опонентами, які виступали проти її політики. У 450 виборчих округах було зареєстровано 3766 кандидатів у депутати. У 295 округах на один депутатський мандат претендували 4–10 кандидатів, у 100 округах — від 11 до 16, а в деяких — від 24 до 45. Лише в 21 окрузі на один мандат претендували по 2 особи. Серед осіб, висунутих кандидатами в депутати, більшість становили працівники науки, культури, освіти й охорони здоров'я — 869 осіб (23,1 відсотка), а також керівники організацій, промислових і сільськогосподарських підприємств — 797 (21,2 відсотка). Безпартійних серед кандидатів було 501 (13,3 відсотка) [1].

Сформована в березні 1990 року Верховна Рада УРСР віддзеркалювала політичну структуру тодішнього суспільства. Більшість депутатських місць здобула комуністична партія. Майже третину вдалося вибороти Демблоку, який невдовзі оголосив про перехід до конструктивної опозиції й оформився у Народну Раду. Склад законодавчого органу оновився порівняно з попереднім на 90 відсотків, що свідчило про народження нової генерації політиків [2, с. 115–116].

Вибори керівництва Верховної Ради в червні 1990 року та політичне протиборство, що спалахнуло при цьому, викликали появу опозиції. Народний депутат Я. Зайко подав заяву до Демократичного блоку, у якій йшлося про утворення конструктивної парламентської опозиції, що організаційно оформилася під назвою «Народна Рада». Її члени відмовлялися від участі в керівництві парламентом вище рівня постійних комісій та від роботи в уряді.

До Народної Ради увійшло 125 осіб, які представляли регіональні депутатські групи 21 області та м. Києва. Найширше в ній був представлений західний регіон: 24 депутати зі Львівщини, 11 — від Івано-Франківщини, 8 — від Тернопільщини [3, с. 109]. Народна Рада базувалася на таких засадах, як державний суверенітет України, багатопартійний парламент, різні форми власності, у тому числі й приватна власність на землю. Представники опозиції — І. Юхновський, О. Ємець, Д. Павличко, В. Яворівський та інші — очолили 7 із 23 постійних комісій.

З появою опозиції в діяльності парламенту виникли певні труднощі. Тривалий час законодавчо не забезпечувалися гарантії існування опозиції, залишалися нерегульованими її внутрішньо-парламентські відносини тощо.

У липні 1990 року на противагу демократичній опозиції було створено депутатський блок «За радянську суверенну Україну». У ньому об'єдналися 239 депутатів — членів КПУ та деяких позапартійних груп, що симпатизували Компартії. Проте політичного балансу цим досягти не вдалося. Розгорнулася боротьба полярних сил, яка заважала продуктивній роботі законодавчого органу. Голова Верховної Ради В. Івашко, прагнучи розрядити ситуацію в парламенті, висунув на посаду свого заступника кандидатуру опозиціонера В. Гриньова. Але й це бажаного результату не дало. Ворогуючі сили в парламенті розпалювали пристрасті не лише навколо законодавчих процедур, а й навколо питань суспільно-політичного розвитку. У пересічного громадянина іноді виникало враження, що вищий законодавчий орган перетворився на своєрідний політичний клуб [4, с. 132].

У таких умовах відбулося оформлення парламентської більшості. Її ядро склала група «За радянську суверенну Україну», яка мала ще назву «239». Лідером більшості був обраний О. Мороз. Її утворення він прокоментував так: «Наше суспільство, і зокрема Компартія, були

приспособані до центристської системи роботи. Вона відучила від політичної боротьби практично і більшість депутатів. Звідси — обтяженість багажем вчорашніх поглядів, навичок, відсутність обов'язкової сьогодні активності. Віддамо належне, що є багато тих, хто знає, як треба було зробити. Однак явно недостатньо здатних у потрібний момент виявити ініціативу. Для нас верховенство загальнонародних інтересів над корпоративними, політичними або вузько місцевими — не гасла, а принципова позиція» [5, с. 137].

17 січня 1991 року депутатська більшість подала на розгляд парламенту пропозиції щодо реорганізації його роботи. Було запропоновано мати у складі Верховної Ради 150 депутатів, для яких робота в ній стане основною, і 300, для яких звільнення від службових обов'язків не буде неодмінним. Квоти для постійного складу пропонувалися такі: 75 представників від більшості, 65 — від опозиції і 10 — від тих, хто не входить до названих структур [6].

У досліджуваній період посаду Голови Верховної Ради обіймали: В. Івашко, Л. Кравчук, І. Плющ, О. Мороз, О. Ткаченко. Майже всі вони виборювали цю посаду в конкурентній боротьбі: В. Івашко змагався із 12 претендентами, Л. Кравчук — із 27, О. Мороз — із 9. Особливо гострою виявилась боротьба за посаду Голови Верховної Ради у 1998 році. Було висунуто близько півсотні кандидатів, проведено 21 тур виборів. У першому турі (15–17 травня 1998 р.) змагалися 14 претендентів: З. Ромовська (об'єднання «Реформи — центр»), В. Череп (фракція СДПУ(о), О. Єльшкєвич, Є. Смірнов, Ю. Тимошенко (фракція «Громада»), В. Кононов (фракція «Зелених»), П. Симоненко (фракція КПУ), Ю. Костенко (фракція Народного руху), О. Карпов (фракція НДП), М. Павловський, В. Костицький, І. Білас, О. Ржавський, М. Ковач. Боротьба тривала майже місяць і спричинила затяжну парламентську кризу.

Лише 7 липня в результаті узгодження позицій у стані «лівих» та підтримки їх частиною незалежних і «правих» депутатів вдалося обрати Головою парламенту О. Ткаченка. За нього проголосували 232 депутати, проти — 37.

24 вересня 1993 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про дострокові вибори Верховної Ради України і Президента України». Законом призначалися вибори народних депутатів України на 27 березня, а вибори Президента України на 26 червня 1994 року [7].

Вибори до Верховної Ради XIII (2) скликання у березні 1994 року ще проводилися за мажоритарною системою. До складу Верховної Ради було обрано 401 депутата [298, 4]. Серед них були представники 12 політичних партій. Станом на 1 червня 1996 року у Верховній Раді України діяли такі фракції: «Комуністи» — 84 депутати, «Соціалісти» — 25 депутатів, «Аграрії» — 36 депутатів, «Міжрегіональна депутатська група» — 25 депутатів, «Єдність» — 25 депутатів, «Центр» — 36 депутатів, «Народний рух України» — 27 депутатів, «Реформи» — 29 депутатів, «Державність» — 27 депутатів.

Після прийняття нової Конституції України відбулася реструктуризація депутатських фракцій та груп. Сформувалася фракція «Конституційний центр», у складі якої в основному були представлені члени Народно-демократичної партії України. Після створення Аграрної партії України поповнився склад фракції «Аграрії». Відбулося розмежування у фракціях «Народний рух» і «Реформи». Перестала існувати депутатська група «Державність», її члени стали фундаторами депутатських груп «Незалежні» та «Єдність», до яких увійшли представники різних партій, а також позапартійні депутати. Наприкінці 1997 року, коли почалася чергова виборча кампанія до Верховної Ради України, знову відбулося перегрупування сил у парламенті.

Верховна Рада України активізувала роботу над прийняттям Закону про вибори народних депутатів. Між політичними партіями розгорнулася дискусія навколо питання: яку ж виборчу систему слід обрати? До Верховної Ради надійшло чотири законопроекти про вибори, три з яких пропонували змішану (мажоритарно-пропорційну) систему. Саме вони стали основою прийняття закону про вибори народних депутатів на основі принципів мажоритарно-пропорційної системи.

Вибори до Верховної Ради XIV скликання, що відбулися 29 березня 1998 року, проводилися відповідно до нового Закону України «Про вибори народних депутатів України»,

прийнятого 24 квітня 1997 року. Ним вводилася змішана — мажоритарно-пропорційна система. 225 депутатів (половина складу парламенту) обиралися в одномандатних округах, і стільки ж — за списками кандидатів від партій і виборчих блоків у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі на основі пропорційного представництва [8]. У ході підготовки до виборів 1998 року оформилося 34 політичні блоки і партії. Вони зібрали необхідні документи і представили їх у Центральну виборчу комісію. Переважній більшості ЦВК надала дозвіл на одержання підписних листів. Двом претендентам — Партії більшовиків-комуністів та Партії слов'янської єдності — було відмовлено в оформленні документів через допущені ними порушення. Так, Партія слов'янської єдності подала два різні списки своїх кандидатів, сформовані двома партійними з'їздами. ЦВК зареєструвала суб'єктами виборів 30 партій та виборчих блоків. До списків партій і політичних блоків було внесено 3605 кандидатур. Вони представляли найрізноманітніші професії та види діяльності, хоча — в неоднакових пропорціях.

Експерти відзначили, що бажаних професійно займатися політикою виявилось менше, ніж очікувалось. Найактивніше в цю сферу йшли керівники різних господарсько-підприємницьких структур. Серед кандидатів таких було 505 осіб (14 відсотків).

До списків виборців було внесено 37540092 особи. У голосуванні взяли участь 26754184 громадянина, що становить 70,8 відсотка. 8 квітня 1998 року Центральна виборча комісія оприлюднила остаточні результати виборів. За списки кандидатів у народні депутати від політичних партій і виборчих блоків проголосували 24352982 особи, або 91,7 відсотка виборців. Не підтримали жодного партійного списку 1396592 виборця, що становить 5,3 відсотка. Понад чотири відсотки голосів одержали вісім політичних партій і виборчих блоків: КПУ — 24,6 відсотка (84 мандати), Народний рух України — 9,4 відсотка (32), виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії «За правду, за народ, за Україну!» — 8,6 (29 мандатів), Партія зелених України — 5,5 відсотка (19), Народно-демократична партія — 5,1 відсотка (17), Всеукраїнське об'єднання «Громада» — 4,7 відсотка (16), Прогресивна соціалістична партія — 4,1 відсотка (14), Соціал-демократична партія (об'єднана) — 4,1 відсотка (14 мандатів). Центральна виборча комісія зареєструвала 442 народних депутати: 225 із них балотувалися по багатомандатному округу, 217 — в одномандатних виборчих округах [9].

У період діяльності Верховної Ради XII скликання отримали визначення основні критерії політичного структурування. Було прийнято рішення про створення фракцій та груп. До фракції (групи) відносилося політичне об'єднання, яке налічувало не менше 25 депутатів. У травні 1998 року прийнята постанова про зміну чисельності складу фракцій. Регламент Верховної Ради України наділив їх такими повноваженнями, як участь в обговоренні кандидатур на керівні посади у парламенті, право на пропорційне представництво в усіх його органах та офіційних парламентських делегаціях, на виступ свого представника з усіх питань порядку денного засідання, право об'єднуватися з іншими групами в депутатські об'єднання тощо.

Із відкриттям Верховної Ради XIII скликання розгортається вже активний процес утворення депутатських фракцій і груп. В основу формування депутатських груп закладалися різні критерії. Наприклад, група «Єдність» була утворена за регіональною ознакою із депутатів від Східної України, які вважали себе раціоналістами. До групи увійшло 37 осіб [10]. Депутати, що увійшли до групи «Реформи», згуртувалися навколо ідеї економічних реформ, хоча з інших питань між ними могли бути й розбіжності. Група налічувала 27 чоловік (головним чином, економістів, юристів, військових), які представляли усі регіони республіки [11]. Міжрегіональна депутатська група об'єднала своїх членів за приналежністю до промисловців. До неї входило 32 депутати, Серед яких були й науковці — доктори і кандидати наук.

Станом на 1 липня 1994 року у Верховній Раді XIII скликання діяло 9 депутатських груп і фракцій. Із прийняттям Конституції України у фракціях і групах відбулися суттєві трансформації. Об'єдналися групи «Центр» і «Державність». З'явилася група «Конституційний центр», до якої увійшли 59 депутатів. А група «Аграрники за реформи» і фракція Селянської партії України утворили об'єднання «Аграрники України». На початку 1997 року в парламенті функціонували 10 груп і фракцій.

Вже у складі цього парламенту відбувалися переміщення депутатів із однієї фракції до іншої. Так, до групи «Конституційний центр» перейшли 14 депутатів з «Державності», 7 — з

«Незалежності», 2 — із «Міжрегіональної депутатської групи», 3 — з «Реформ» і 3 парламентарії — позафракційні [12, с. 66].

На якісно новій нормативно-правовій базі формувалися фракції Верховної Ради XIV скликання. 13 травня 1998 року до Регламенту було внесено поправку, на основі якої у Верховній Раді створювалися тільки депутатські фракції тих партій і блоків, які подолали на виборах прохідний бар'єр. Відповідно до цього положення і сформувалися 8 фракцій: Комуністичної партії, Народного руху, Соціалістичної і Селянської партій (Лівий центр), Партії зелених, Народно-демократичної партії, Всеукраїнського об'єднання «Громада», Прогресивної соціалістичної партії (Соціалістична опозиція), Соціал-демократичної партії (об'єднаної). 21 грудня 1998 року у фракцію трансформувалося об'єднання «Реформи — центр».

У Верховній Раді XIV скликання вперше відбулося штучне розростання окремих фракцій. Так, від Народно-демократичної партії у парламент було обрано близько 20 осіб, а до фракції НДП увійшло майже 90 депутатів. Позафракційні депутати у складі 26 чоловік спочатку об'єдналися у групу «Незалежні», а згодом утворили власну фракцію. Із розколом Народного руху на дві частини — прибічників Ю. Костенка та прихильників В. Чорновола (а після його трагічної смерті — Г. Удовенка) — відбулося й роз'єднання фракції.

У березні 1999 року в парламенті діяли такі фракції: Компартії України (122 депутати), Народно-демократичної партії (55), Народного руху (30), Відродження регіонів (27), Партії зелених України (26), Соціал-демократичної партії (об'єднаної) (26), Соціалістичної партії (24), «Батьківщина» (23), «Незалежні» (18), «Громада» (17), Народного руху — І (16), Селянської партії (15), «Реформи-центр» (14), Прогресивної соціалістичної партії (13).

Висновки. У досліджуваній період тричі змінювалися організаційно-політичні основи формування структури Верховної Ради України. По-перше, після проголошення державного суверенітету парламент почав діяти постійно. Це зумовило створення постійно діючих профільних комітетів та фракцій. Ще зберігалася Президія Верховної Ради, голова якої був наділений правом підписувати прийняті закони і постанови. По-друге, із прийняттям Конституції України була ліквідована Президія Верховної Ради України. Зросла роль Голови парламенту та його заступників. Розширені права і функції комітетів. Кожний народний депутат повинен обов'язково працювати у складі певного профільного комітету. По-третє, у результаті переходу від мажоритарної до змішаної (мажоритарно-пропорційної) системи обрання народних депутатів до складу Верховної Ради України сформувалися більш чисельні фракції та депутатські групи. Це зумовило необхідність встановлення квот під час обрання керівних органів парламенту та його комітетів. Була створена погоджувальна рада, до складу якої ввійшли керівники комітетів та фракцій і депутатських груп. Отже, у досліджуваній період змінювалися політико-правові основи формування структури Верховної Ради України. Це сприяло вдосконаленню її організаційної побудови і створювало умови для більш ефективної діяльності народних депутатів.

Список використаних джерел

1. Інформаційний матеріал про пленарні засідання у 1990–1999 роках. Поточний архів секретаріату Верховної Ради України. 1999. Липень.
2. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці: монографія. Київ: Абрис, 1994. 495 с.
3. Гарань О. В. Убити дракона: з історії руху та нових партій: монографія. Київ: Либідь, 1993. 200 с.
4. Сацький П. В. Становлення політичної системи в Україні наприкінці 1980-х — в першій половині 1990-х років: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. 186 с.
5. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства: теоретичні засади і соціально-культурні передумови демократичної трансформації в Україні: монографія. Львів: Червона Калина, 2002. 275 с.
6. Як організувати роботу у Верховній Раді. *Голос України*. 1991. 18 січ. (№ 12).
7. Про дострокові вибори Верховної Ради України і Президента України: Закон України від 24.09.1993 р. № 3470-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3470-12>.
8. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 24.09.1997 № 541/97-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/541/97-вр>.

9. Дані Центральної виборчої комісії України про результати виборів 29 березня 1998 року. *Голос України*. 1998. 8 кв. (№ 66).
10. Писаренко С. Місія — об'єднувати. *Голос України*. 1995. 5 січ. (№ 3).
11. Пинзеник В. Єдина ідея, що здатна об'єднати всіх, — це ідея реформ. *Голос України*. 1994. 20 лип. (№ 136).
12. Україна в 1996 році: Інформаційно-аналітична доповідь / редкол.: О. Білий, О. Дергачов, С. Макеєв та ін.; Інститут посткомуністичного суспільства. Київ: Політична думка, 1997. 98 с.

Пекарчук Володимир Михайлович,
доктор исторических наук, доцент
(Академия Государственной пенитенциарной службы, г. Чернигов)

ФОРМИРОВАНИЕ ПАРЛАМЕНТА В УКРАИНЕ В 1990-Х ГОДАХ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье на основе всестороннего анализа разноплановых источников проанализированы особенности формирования состава украинского парламента в 90-е гг. XX ст. Указано на постоянные трансформации политико-правовых основ структуры Верховной Рады Украины. Раскрыты проблемы политического противоборства, оформление парламентского большинства и, как следствие, появления оппозиции. Кроме того, охарактеризованы основные критерии политического структурирования законодательного органа власти и начало процесса перемещения депутатов из одной фракции в другую.

Ключевые слова: власть, парламент, избирательный блок, фракция, группа, партия, закон.

Pekarchuk Volodymyr Mikhailovich,
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor
(Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv)

THE FORMATION OF THE PARLIAMENT IN UKRAINE IN THE 1990s: HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

In the article the author analyzes the peculiarities of the formation of the Ukrainian Parliament in the 90s of the 20th century on the basis of the detailed analysis of the various sources. The author defines the transformation algorithm of the composition and structure of the national Parliament during the 1990s in order to generalize experience and its use while solving the present-day problems in the implementation of the Parliamentary reform in Ukraine.

The author shows the constant transformations of the political and legal bases in the structure of the Verkhovna Rada of Ukraine. The author exposes the problems of the political struggle, forming the Parliamentary majority and as the result the emergence of the opposition and certain difficulties connected with it. So for a long time the guarantees of the opposition existence have not been legally ensured, its inner and Parliamentary relationships have not been regulated etc.

While doing the research the author also defines that those who wished to be professionally engaged in politics appeared to be fewer than expected. Managers of different economic and enterprise structures became the most active in this sphere. Moreover the author characterizes the main criteria of the political structure of the legislative power body, the decision on establishing fractions and groups and the beginning of the process of deputies' transference from one fraction to the other one.

The author proves that during the first decade of independence organizational and political bases of forming the structure of the Verkhovna Rada of Ukraine changed three times. First, after the announcement of the sovereignty the Parliament began its constant work. This determined the formation of the constant profile committees and fractions. The Presidium of the Verkhovna Rada still existed and its Speaker had the right to sign adopted acts and regulations. Second, after the adoption of the Constitution of Ukraine the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine was abolished. The role of the Speaker of the Parliament and his Vice-Chairmen became more important. The rights and functions of committees expanded. Every national deputy is to work in a certain profile committee. Third, more numerous fractions and deputies' groups were formed as a result of transition from majority to mixed (majority and mixed) election system of national deputies to the Verkhovna Rada of Ukraine.

Key words: power, parliament, electoral block, fraction, group, party, law (act).

Надійшла до редколегії 04.04.2018

УДК 141.7

Туренко Олег Станіславович,
доктор філософських наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

РАНЬОМОДЕРНА ТЕОРІЯ ПРИРОДНОГО ПРАВА ЯК ПІДГРУНТЯ ПРОТИВАГИ ВЛАДІ СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ (ВІД МАКІАВЕЛЛІ ДО ГРОЦІЯ)

Досліджено ранньомодерні концепти природного права, які стали підґрунтям протидії владі суб'єкта державного суверенітету. Мислителі раннього модерну не тільки відродили і надали нового фокусу теорії природного права, але й сформувавши теорію державного й народного суверенітетів, затвердили ієрархічну послідовність їхніх відносин. Первинною (установчою), але короткочасною фрагментарною владою виступив народний суверенітет, а вторинною, довготривалою, владою — державний суверенітет. Ключовим принципом відносин стало практичне виконання свободи і прав індивіда й соціальних об'єднань при обов'язковому збереженні цілісності та неподільності державної влади. Отак, концепти природного права, що стають джерелами позитивного права, формують нову політичну традицію, яка не дає суб'єкту державного суверенітету узурпувати владу.

Ключові слова: *природне право, суб'єкт влади державного суверенітету, установча влада, встановлена влада, народний суверенітет.*

Ранній модерн є суперечливою добою Західної цивілізації. Це історичний час трансформації світоглядних уявлень, формування нового політико-правового порядку, що базується на секулярній ідеї суверенності держав. У цю добу державні інтереси (*raison d'état*), які до цього були зосереджені в руках монархів і вищого духовенства, стають правом великої кількості людей — націй. Наций і талановитих індивідів, які відкрили, що історичний процес приводить людей до вдосконалення. Передвісником нового уявлення стало утворення Республіки Об'єднаних провінцій, остаточне проголошення якої (Вестфальським мирним договором 1648 р.) відкрило «пост-Вестфальську» еру, закріпило ідею національної держави. Саме нації, з метою збереження за собою неподільного права закладати свою державно-правову систему, централізовану територію держави, почали втілювати ідею державного суверенітету. Проте державний суверенітет ще довго усвідомлювався як невід'ємне право королів на абсолютну владу, яке відомо у волюнтариському принципі Людовика XIV: «*L'état, c'est moi*». У теоретичному просторі абсолютницький постулат суверенітету отримав своє обґрунтування в образі гоббсового «Левіафана».

Поруч із формуванням абсолютницької традиції розвивалась інша політична парадигма — ліберальна. Вона утверджує принцип державного суверенітету з гуманістичної позиції — на принципах природної добродетності, свободі і розумності людини, на добровільно складених правилах суспільного договору. Поступово ліберальний концепт сформував основні постулати верховенства права і концепт утримання влади суб'єкта державного суверенітету, яка в теоретичному сенсі формувалася в працях ранньомодерних мислителів, остаточно — в доктрині Локка, а практично — у конституційній практиці США.

Однак у вітчизняній науці досі залишається не з'ясованою логіка цього синтезу, не виявлено структурну ієрархію, покладену в основу ідеї стримання влади носія державного суверенітету природним правом. Тож **метою статті** є розвідка ранньомодерних природно-

равних концертів, які стали противагами владі суб'єкта державного суверенітету. Дане питання досліджували такі науковці, як Г. Єллінек, Р. Ієрінг, С. Котляревський, Б. Чичерін, Ж. Мере, М. Козюбра, А. Колодій, О. Скрипнюк, В. Шаповал та ін.

Одним із перших досліджувати питання співвідношення природного права з суверенною владою державця почав Н. Макіавеллі. Відповідно до його теорії, політика складається з двох рівнів: з одного боку, політика має відкритий, доступний для більшості народу характер, а з іншого — це публічний простір, сповнений авантюристами, які прагнуть необмеженої влади. Саме для них писав флорентієць свого «Державця» [1, с. 9]. Із цього можна зробити висновок, що політика для Макіавеллі — це штучна і автономна сфера людської діяльності. Вона не може бути ефективною і справедливою, якщо виражатиме лише існуючий іманентний лад суспільства. Політика має свій конститутивний закон і мету. Метою політичної дії, на думку мислителя, є суверенна влада, яка надає можливість утворити державу. Отож політичний діяч мусить бути інтелектуалом, який завойовує і зберігає владу силою своїх знання, фахівцем, який вишукано й цинічно володіє технікою управління.

Макіавеллієва теорія відштовхується від ідеї, що сфера політичного формується на історичному понятті «необхідність». Необхідність як сукупність реальних чинників, які творять тканину історії в момент протікання політичної діяльності, формує суверенітет, породжує і руйнує держави [2, с. 18]. Одним з об'єктивних чинників необхідності, яку мусить у своїй діяльності враховувати суверен, є суспільне становище свободи і несвободи, прав і обов'язків, тобто суспільне уявлення про справедливе і благо. До цього Макіавеллі додає, що державець мусить не посягати на людське прагнення майна і його збереження, насолоду маєтністю, жадання миру і безпеку громадян, право кожного мати і обстоювати переконання [3, с. 64–66]. Якщо закон необхідності буде виконаний, то дуалізм інтересів народу і держави буде знайдений, і вони досягнуть високого рівня благоустрою.

Однак поруч із законом необхідності Макіавеллі ставить право державця на формування соціально-політичної істини або закону держави. На зауваження Л. Донскіса флорентієць вводить поняття *verita effettuale* (дієвої істини). Це поняття затверджується в соціальній практиці завдяки дії політичного діяча, котрий втілює свою особисту ідею в реальність. Через це особиста ідея стає соціально-політичною істиною. Литовський філософ роз'яснює думку флорентійця: «Істину в політиці досягає людина, яка спричинює дію й отримує результат, а не та, яка визначає, формує і піддає сумнівам (розуміння ефективності) або досліджує (у контексті класичного канону) цю дію і дані результати. Політик, який генерує тривалу діяльність, перетворює певну ідею в дію, інституалізує цю ідею, має на своєму боці істину. Як він цього досягає, це вже другорядне питання» [4, с. 262–263]. Тобто, у доктрині Макіавеллі, за політичною практикою державця формувати істину приховується засіб запровадження закону, адже будь-яка істина володаря, що підкреслена державним насиллям, стає законом.

Із вказаного вище можна зробити висновок, що Макіавеллі визначав окремі поняття природного права, розміщуючи його в більш широку категорію необхідного — соціально-історичних закономірностей, яких суб'єкт суверенітету, з метою позитивного правління, мусить раціонально опанувати. Проте у взаємовідношенні «необхідне» і «воля державця», перевага належала останньому, оскільки норма, що враховувала принципи дії природного права, була технологічною пропозицією, а не обов'язком. І по-друге, будь-яка необхідність замінювалася державцем іншою реальністю, штучною істиною, або суб'єктивною необхідністю, яка підкріплювалася міццю держави. Новостворена штучна реальність формувала публічний простір політичного, який ставав сталою реальністю, що входив в історію, тобто трансформувався в об'єктивну необхідність. Отже, флорентієць пропонував, щоб державець, на кшталт митців Відродження, ставав вишуканим творцем, який трансформує реальний стан речей (природне право) у необхідний для себе політичний простір і ставав у ньому єдиноправним суб'єктом влади.

Доволі гостро ставили питання про співвідношення індивідуальної свободи (спасіння душі) світською владою вожді Реформації. Їхні доктрини, на перший погляд, видаються не сумісними з ліберальними принципами свободи, захисту приватної сфери життя індивіда. Проте саме доктрини реформаторів надали категоріям «свобода» і «право» на приватне життя статус соціальної цінності, легітимізували соціальну автономію особистості. Початок та-

кому уявленню надав М. Лютер, який обґрунтував теорію спасіння вірою і скасував інститут посередництва між Богом і вірянином. Індивідуальне долучення до божественного означало рівність серед усіх вірян і санкціонувало персональну свободу. Спасіння вірою затверджувало приватне право на індивідуальний вимір комунікації з Богом і принцип рівності «свободи, життя і власності» всіх вірян [5, с. 328]. Творець ставав особистим Богом, а вищим суддею ставала совість. Отак був заснований принцип свободи совісті, який надав привід сформувавши інші природні права — свободу слова, друку й виховання.

Однак, на переконання Лютера, люди часто бувають підступними, бунтівними і схильними до ірраціональних витівок та буйних безчинств, що руйнує соціальний мир. Тому він проголошує доктрину сліпої покори, у межах якої світська влада повинна опікувати вірянина і суворо карати його за злочини проти віри і моралі. Вірянин мусить молитися, аби правителі були благочестивими і обачливими, адже їхнє покликання є «долею Божого ката» — долею, яку визначив для них сам Бог. І якщо правитель, разом із винними, вбиває і невинних, то це не гріх, тому що він вселяє страх у серця всім, робить людей законослухняними й мотивує громадян до доброчесності. Тобто, у доктрині Лютера правитель-кат повинен формувати правопорядок, громадські засади суспільної злагоди і бути гарантом свободи підданих.

Ж. Кальвін поглибив Лютерову доктрину сліпої покори. Він відходить від того, що влада державця корениться у страхітливій величі батька і Творця, адже для Бога гріховні всі. Так, у стосунках батьків із дитиною фокус припадає винятково на прищеплення послуху та страху перед гнівом — як Бога, так і батька. Родина є для дитини її першим «підпорядкуванням земній владі». Лише таке підпорядкування допомагає непокірливим вірянам навчатися покори владі. Господня влада батька обвалюється в отечьку владу Господа. Кальвінів громадянин — це покірний підданиць, чия свобода полягає в підпорядкуванні природному справедливому ладові, хай то буде родина чи держава, громадське чи приватне. Тому, на думку женеваця, «не може бути такої тиранії, яка б не допомагала зберегти людську спільноту» (13:3) [6].

Щоправда, Кальвін долучив до доктрини сліпої покори ідею існування низової ланки світської влади — автономно існуючих світових судів. Вони мусили «чинити опір можливій тиранії в особі глави держави і захищати від нього народ» [5, с. 334]. Єдиним методом боротьби з тиранією Лютер вважав суто юридичний процес і відмовляв народу в праві чинити опір владі.

Одночасно з цим Кальвінова спадщина і практика остаточно затвердили протестантську теорію передвизначеності вірянина в благочесних діях. Розглядаючи цю теорію, М. Вебер помічає, що «згідно з Кальвіном, усякі почування і настрої, якими б високими вони не були, все ж є оманливими, віра мусить підтвердити себе в об'єктивних діях — лише тоді вона може стати надійною опорою «certitudo salutis» (лат. «впевненості у спасінні»). Вона мусить бути «fides efficax» (лат. «діяльною вірою»), а покликання до спасіння — «effectual calling» (лат. «дійовим покликанням»)». Коли ж далі запитати, які ж ті плоди, що за ними реформатори безпомилково судять про наявність істинної віри, то відповідь буде така: життєва поведінка християнина спрямована на примноження слави Божої. Те, що потрібно для цього, випливає із прямого одкровення волі Божої у Біблії і, опосередковано, із створеного Богом цілеспрямованого устрою світу (lex naturae)... Лише обранець Божий має fides efficax, лише він спроможний шляхом відродження (regeneratio) і наступного висвячення (sanctificatio) усього свого життя примножити славу Божу справжніми, а не уявними добрими ділами» [7, с. 129]. Саме теорія передвизначеності вірянина відкриває перед релігійними спільнотами і державою необхідність затвердити право на існування вільного публічного простору, який у кризовий час може трансформуватися в політичний простір.

Ж. Боден згоден із доктринами реформаторів лише в одному — влада державця є абсолютною. У цьому сенсі він проголошує: «Коли правитель є абсолютним сувереном... чия влада безумовно є їхньою власною і не розділена з жодним з їхніх підданих, то ні в якому разі неприпустимо ні для кого з підданих окремо, ні для всіх їх в цілому спричинити замах на життя і честь їхнього короля шляхом використання законів або сили» [8, с. 24].

В інших питаннях Ж. Боден йде всупереч доктринам протестантів. Услід за Аристотелем він алегорично стверджує, що держава є кораблем, складеним із дощок домовласників. Якщо хоч одна дошка відпадає, кораблю загрожує загибель. Іншими словами, держава не

може бути суверенною і виконувати свої функцію, якщо не буде захищати інтересів власників і навпаки домовласники без держави втрачають безпеку і порядок взаємовідносин. У цьому сенсі Ж. Боден зауважує: «Подібно тому, як корабель, коли у нього немає ані носу, ані кіля, ані корми та верхньої палуби, являє собою лише грудку дерева, що не має форми корабля, так і держава, позбавлена суверенної могутності, яка об'єднує усіх громадян і усі частини її, усі господарства та всі колегії в єдине ціле, не є більше державою» [9, с. 93].

Тому одним із принципів державного управління є заборона на конфіскацію власності громадянина, адже, на думку мислителя, «власність, котрою ніхто ні з ким не бажає ділитися, для кожного є тим, що він любить більше, ніж хоче, і більше за самого себе; [власність] є справді усім. Усуньте слова «моє» та «річ» і ви назавжди зруйнуєте підґрунтя будь-якої держави» [10, с. 189]. Отже, суверен не повинен втручатися у справи окремої родини, яку представляє вільна та розумна людина, голова родини чи корпорації.

Без вільного вибору власників, на думку Ж. Бодена, держава неспроможна бути суверенною, а суверен не здатен впроваджувати свою могутність у публічний простір. Більше того, без загальносуспільного визнання факту наявності особистих інтересів, юридичне розділення суспільного життя на публічну та приватну сфери не можливе. Цього вимагають різнобічні інтереси домовласників, гільдій, релігійних спільнот, складених між ними умов та загальних інтересів. Саме за умови збереження загальних інтересів державою, народ, спираючись на волю Бога, визнає правителя сувереном, а державу — суверенною. Як визначав мислитель, «суверенітет формується в сукупності вільних та розумних істот, що складають народ» [11, с. 181]. Щоб зберегти тендітну консолідацію, Ж. Боден пропанує суверену формувати закони, спираючись на два принципи: перший — суверен завжди кориться законам Бога та природному праву; і другий — справедливий закон мусить бути примусом, який забезпечується державою.

Отак, Боденівська теорія ставить питання гармонізації відношень природного права і носія державного суверенітету на користь останнього. Точніше, принципом збереження гармонії філософ вважає недоторканість родинної сфери, розмежування приватного і публічного просторів. При тому свобода індивіда не була публічно виявлена — представляв індивідуальні права домовласник, який разом з іншими патріархальними родинами формували політичне ціле. Вінчав цю єдність домовласників принцип державного суверенітету, яким в абсолютній мірі володів лише монарх.

Теорія Й. Альтузія, на думку Р. Нісбета, стала однією з визначальних доктрин, яка затвердила в політичній науці дві модерні традиції. Це аксіома, що суспільство слід осмислювати як складне поєднання багатьох елементів, які потребують державного затвердження автономного стану і гармонізації [12, с. 334]. І друге, — слід розрізняти суспільні інституції та політичну державу і дотримуватися переконання, що «справжня свобода в будь-якому суспільстві залежить не так від гарантій, записаних у конституції політичного зразка, як від стосунків, що склалися між політичною державою, байдуже з якою формою врядування, і кількома інституціями суспільної сфери» [12, с. 339]. Тож Альтузій — один із перших модерних мислителів, який розглядав політичний простір на кшталт геометричної системи, що складається з об'єднання багатополярних спільнот — суспільства і держави. Остання є наслідком суспільної консолідації і гарантом соціальної цілісності. Отак, автор «Дікалогії» затверджує первинне право народів на політичну консолідацію, проголошує перевагу народовладдя, яке, у свою чергу, формує уявлення про дві форми влади: ту, що започатковує (первина згода спільнот, народу в цілому) і засновану (державний суверенітет).

Первинна (мовчазна) згода спільнот або *consociatio*, проголошує Альтузій, є виявом природного права, який затверджує можливість людей «мешкати спільно» (*symbiotici*) і мати спільне майно, служби і закони. Ці створені інституції в подальшому ускладнюються і формують державу. Завдяки цьому будь-яке об'єднання «має свій «закон», який, з одного боку, визначає різновид спільності, встановленої між її членами, а з другого — створює й обмежує владу для управління своїми спільними справами» [5, с. 375]. Симбіотичне прагнення до сумісного життя проявляється в п'яти різновидах, кожен із яких дедалі стає складнішим і постає як поєднання попередніх простіших: родини, добровільного об'єднання, місцевої громади, провінцій й держави. При цьому у своєму русі до об'єднання спільнота не обов'язково

досягає рівня державності — певні групи у своєму розвитку зостаються на первинному рівні symbiotici, залишаючись не політичними. Втім, усі рівні консолідації є розумними і колективними діями, які становлять суть політики, — «мистецтвом об'єднання людей з метою встановлення, вдосконалення та збереження суспільного життя» [13].

Термін «природне право» (*jus gentium*) Альтузій замінює на ідентичний термін «загальне право» (*jus communis*). Це право, що вкладене в серця людей Богом і природою, притаманне від народження всім індивідам. Завдяки загальному праву люди прагнуть здійснити належне, розрізнити справедливе і несправедливе, що є неодмінною умовою для підтримки загального благополуччя в житті спільнот. Із *jus communis* випливають дві групи первинних обов'язків — по відношенню до самого себе (самозахист, самозбереження і продовження роду) і по відношенню до інших (дотримання всіх Божих заповідей і обов'язок не завдавати нікому шкоди, жити праведно і віддавати кожному по діям його) [14, с. 45].

Таким чином, Альтузій змінив фокус уявлення про ієрархію відносин природного права і державного суверенітету. Його політична конструкція базується на розумній консолідації людських об'єднань, які свою діяльність виводять з усвідомлених концептів природного права — його первинного права народовладдя або народного суверенітету. Такий ієрархічний порядок легітимізує наступну політичну надбудову — державний суверенітет і позитивні закони. З моменту утвердження державного суверенітету носій влади обмежується силою природного права, адже вся його законодавча й управлінська діяльність ідейно мусить спиратися на його концепти.

Як і доктрина Альтузія, теорія Гроція була просуванням у геометричний спосіб. Вона, на думку Ч. Тейлора, виводить природний закон «як те, що «пасує» істоті, яка є водночас раціональною та соціальною... раціональна істота, яка скеровується правилами, законами та принципами; раціональна та соціальна істота схильна мати закони, які уможливають спільне життя... Тут не працює жодна «готова» форма, а натомість є спосіб, яким речі (наразі люди) можуть «раціонально» узгоджуватися між собою, і цей спосіб висувається як обов'язкова норма» [15, с. 205].

Гроцій виводив свою теорію з античного принципу «самоустрою» людських спільнот або соціабельності — розумно організованого співжиття разом. Самоустрій людських спільнот базується на природному праві, де затверджується постулат, що розумне існування людини є абсолютним правом, яке діє, не зважаючи на існування будь-якої іншої влади, адже розум є не відчуженою категорією людини і надає можливість досягти порозуміння, здобути мир і керований порядок. Обов'язками природного права також є: утримання чужого майна, повернення чужої речі та одержаної від неї вигоди, дотримання обіцянок, вирівнювання шкоди, заподіяної з нашої вини, заслужене карання людей тощо.

Згідно з доктриною Гроція, людина здатна на вільне співжиття з іншими і справедливе вирішення суспільних справ. Допомогати цьому повинна держава, яка, на думку мислителя, не може формуватися насильно. Держава формується завдяки відчуттю самозбереження, коли сила насильства загрожує їхнім природним правам. Проте, це лише мотив для згуртування людей. Виникнення держави проходить під впливом осягнення її політичної користі, бо вона являє собою «установлений союз вільних людей, укладений заради дотримання права і загальної користі» [16, с. 74].

Гроцієва теорія державного суверенітету наповнена протиріччями. Державний суверенітет у мислителя є початком, який порушує рух усього державного організму. Це верховна влада, що не перебуває під будь-чим контролем і не може бути скасованою ніким, окрім самого носія влади або його наступника. Це така влада, «дії якої не підпорядковані іншій владі і не може бути скасованою чужою владою на її розсуд» [16, с. 127].

Слід зауважити, що верховна влада складається з двох суб'єктів: загального (суверен-держави) — сукупності конкретних прав держави та особистого (суверен-володаря) — носія верховної влади (монарха чи вповноваженого уряду) [16, с. 127]. Б. Чичерін подав такі тлумачення цим поняттям: під «загальним суверенітетом» слід розуміти союз народу, а під «особистим суверенітетом» — державця, який наділений владою [17, с. 203]. На думку російського юриста, у визначенні Гроція істинним сувереном, як джерелом державного суверенітету, є народ. Це дозволяє трактувати теорію Гроція в межах Альтузієвої доктрини, де

державний суверенітет має два рівні: з одного боку, є властивістю держави, що виступає рівноправним елементом з іншими компонентами політичного простору, а з іншого, — є вищим і неділимим феноменом верховної влади, що підіймається над усім суспільством та існує окремо від нього.

Теорія суверенітету Гроція пов'язана з питанням форми держави. На його переконання, кожна існуюча форма держави має своїм джерелом суспільний договір. Отже, колись народ був сувереном, але, зіткнувшись із певними обставинами, повністю передав владу над собою одній особі або декільком особам без збереження за собою хоча б найменшої частки цієї влади. Щоб підсилити свої докази, мислитель звернувся до промови римського імператора Валентиніана перед солдатами: «Обрати мене вашим імператором, солдати, було у вашій владі, але після того, як ви мене обрали, те, чого ви вимагаєте, залежить не від вашого, а від мого свавілля. Вам як підданим належить коритися, мені ж належить міркувати про те, як мені діяти» [16, с. 176].

Тож Г. Гроцій стверджував, що одна особа чи представницький орган є носіями верховної влади. Вони можуть представляти державу як внутрішньо, так і зовні. При створенні держави народ міг вибрати будь-яку форму правління, але, зробивши свій вибір, вже не міг його змінити, оскільки суспільний договір мусили виконувати усі його суб'єкти. Тому юрист вважав правомірним будь-яку форму правління і за більшості обставин відмовляв у праві підданих чинити опір представникам влади. Лише коли народу загрожує небезпека, що походить з боку представників державної влади, народ має право порушити суспільну угоду і повстати.

У межах теорії суверенітету мислитель розглядає також питання способу володіння верховною владою. Він визначає два види володіння: володіння на правах повної власності та на правах узуфрукта. Перший вид — володіння на правах власності верховної влади — може бути набутий у спосіб війни. Держава з такою владою називається вотчинним [16, с. 135]. Їхні володарі ніяк не були пов'язані з волею народу і могли розпоряджатися країною на свій розсуд. Другий вид — володіння верховної влади на правах узуфрукта — належав особі, яка ставала правителем безпосередньо, у результаті народного обрання. У цьому разі правитель не мав права відчужувати без згоди народу своїх повноважень. Крім того, якщо в таких монархіях вибраний монарх помирав, і припинялася династія там, де існував перехід за спадком, верховна влада поверталася народові.

Таким чином, Гроцій чітко не визначив відносини між природним правом і суб'єктом суверенітету. Однак можна стверджувати, що його теорія передбачала вплив історичних обставин, які обумовлювали вибір строго геометричної системи — від абсолютистської до народовладдя, або змішаною, все залежало від первинного рішення народу, його вибору форми правління.

Підводячи підсумки, варто проголосити, що мислителі раннього модерну не тільки відродили і надали нового фокусу теорії природного права, але і сформували теорію державного і народного суверенітетів, затвердили ієрархічну послідовність їхніх взаємовідносин. Первинною, але короткочасною або фрагментарною (установчою) владою виступив народний суверенітет, а вторинною, але довгочасною і постійною, владою (тою, що встановлена) — державний суверенітет. Ключовим принципом взаємовідносин стало практичне виконання свободи і прав індивіда й соціальних об'єднань, при обов'язковому збереженні цілісності та неподільності державної влади. Отак, концепти природного права, які поступово стають джерелами позитивного права, формують нову політичну традицію, яка не дає носію суверенітету перетворитися на деспота.

Список використаних джерел

1. Walzer V. The Revolution of the Saints. A study in the origins of radical politics. Cambridge, 1965.
2. Мере Ж. Принципи суверенітету. Історія та основи новітньої влади / пер. з фр. Л. Кононовича. Львів : Кальварія, 2003. 216 с.
3. Макиавелли Н. История Флоренции. М. : Наука, 1987. 446 с.
4. Бауман З., Донськіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / пер. з англ. О. Буценка. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 280 с.

5. Себайн Дж. Г., Томас Л. Торсон. Історія політичної думки / пер. з англ. К. : Основи, 1997. 838 с.
6. Кальвін Ж. Коментарії на Послання к римлянам. URL: <http://www.bible.by/jan-calvin/>.
7. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму; перекл. з нім. О. Погорілого. К. : Основи, 1994. 261 с.
8. Bodin J. Six Books of the Commonwealth (Abr. and translated by M. J. Tooley). Oxford : Basil Blackwell, 1955.
9. Пастухова Н. Б. Суверенітет: історическе прошле и настояще. *Вопросы истории*. 2007 № 8. С. 92–93.
10. Боден Ж. Метод легкого познания истории. М. : Наука, 2000. 412 с.
11. История политических и правовых учений : учебник для вузов / под общей ред. В. С. Нерсесянца. М. : ИНФРА-М, 1996. 736 с.
12. Нісбет Р. Плюралістичне розуміння суспільства. *КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія*. 2-ге вид.; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий / Роберт А. Нісбет. К. : ВД «Простір», «Смолоскіп», 2008. С. 332–361.
13. Альтузій Й. Політика. URL: <http://reformed.org.ua/2/155/Althusius>.
14. Айзенберг А. П. Іоган Альтузій как основоположник теории федерализма. *Юрист ВУЗа*. 2014 № 7. С. 44–49.
15. Тейлор Ч. Секулярна доба. Книга перша / пер. з англ. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 664 с.
16. Гроцій Гуго. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются природные право и право народов, а также принципы публичного права. М. : Госюриздат, 1956. 868 с.
17. Чичерин Б. История политических учений. Часть 3. Новое время. М. : Типография Грачева, 1874. 444 с.

Туренко Олег Станіславович,

доктор філософських наук

(Донецький юридический інститут МВД України, г. Кривой Рог)

РАННЕМОДЕРНАЯ ТЕОРИЯ ЕСТЕСТВЕННОГО ПРАВА КАК ОСНОВА ПРОТИВОВЕСА ВЛАСТИ СУБЪЕКТА ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА (ОТ МАКИАВЕЛЛИ ДО ГРОЦИЯ).

В статье исследуются раннемодерные концепты естественного права, которые стали противовесом власти субъекта государственного суверенитета. Мыслители раннего модерна возродили и придали новый фокус теории естественного права, сформировали теорию государственного и народного суверенитетов, утвердили иерархическую последовательность их взаимоотношений. Первичной – учредительной, но кратковременной властью выступил народный суверенитет, а вторичной, установленной, долговременной властью, – государственный суверенитет. Ключевым принципом взаимоотношений стало практическое выполнение прав индивида и социальных объединений, при обязательном сохранении неделимости государственной власти. Концепты естественного права сформулировали новую политическую традицию, которая не даёт субъекту государственного суверенитета узурпировать власть.

Ключевые слова: естественное право, субъект власти суверенитета, учредительная власть, установленная власть, народный суверенитет.

Turenko Oleg Stanislavovich,

Doctor of Philosophy

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

EARLY MODERN THEORY OF NATURAL LAW AS THE BASIS OF THE COUNTERWEIGHT TO THE POWER OF THE SUBJECT OF STATE SOVEREIGNTY (FROM MACHIAVELLI TO GROTIUS)

The early modern concept of natural law, which became the counterbalance of the power of the subject of state sovereignty, was studied.

Machiavelli defined certain concepts of natural law, placing it in a wider category of necessary – socio-historical laws, which subjects of sovereignty, for the sake of positive rule, must rationally master. However, in relation to the «necessary» and the «will of the peasant», the advantage belonged to the latter, since the norm, which took into account the principles of natural law, was a technological proposal, and not a duty. Any necessity was replaced by a state by another reality – a subjective necessity, which was supported by the power of the state. The newly created artificial reality shaped the public space of the political, which became a constant reality that was part of history, that is, transformed into an objective necessity. Consequently, the Florentine proposed that the state become an exquisite creator, which transforms the real state of affairs into the necessary political space for itself and becomes it the sole subject of power.

Luther and Calvin developed the doctrine of blind obedience. The latter departs from the fact that the power of the sovereign is rooted in the awesome greatness of the father and the Creator. So, in the relationship between parents and the child, the focus is solely on the implantation of obedience and fear of anger – both God and father. Subordination only helps disobedient believers to learn to obey the authorities. The power of the Lord's Lord falls into the power of the Lord. Calvin's citizen is a submissive submissive whose freedom is to subordinate to the natural justice system, whether it be a family or a state.

The Bodin's theory raises the question of harmonizing the relations of natural law and the carrier of state sovereignty in favor of the latter. More precisely, the principle of maintaining harmony, the philosopher believes in the integrity of the family sphere, the distinction between private and public spaces. While the freedom of the individual has not been publicly identified – individual rights represented the landlord, who, along with other patriarchal families formed a political unit. Wrote this unity of homeowners the principle of state sovereignty, which in absolute terms possessed only the monarch.

Althusius changed the focus of the idea of a hierarchy of relations of natural law and state sovereignty. His political construction is based on a reasonable consolidation of human associations, which derive their activities from the conscious concepts of natural law – its primary right of democracy. Such a hierarchical order legitimizes the following political superstructure – state sovereignty and positive laws. Since the establishment of state sovereignty, the power of the authorities is limited to the force of natural law, since all of its legislative and managerial activities must ideologically rely on its concepts.

Grotius defines two types of possession: possession of the rights of full ownership and of the rights of usufruct. The first form – ownership of the property of the supreme authority – can be acquired in the form of war. A state with such power is called patrimonial. Their rulers were by no means connected with the will of the people and could dispose of the country at their discretion. The second kind – belonged to a person who became ruler directly, as a result of popular election. In this case, the ruler did not have the right to dispose of his powers without the consent of the people.

Key words: *natural law, subject of state sovereignty, constituent power, established authority, national sovereignty.*

Надійшла до редколегії 06.04.2018

УДК 349, 347

Ямковий Владислав Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОДИН З ЕТАПІВ ЙОГО АДАПТАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

Статтю присвячено сучасним проблемам гармонізації національного законодавства України і законодавства країн членів Європейського Союзу з метою приведення його у відповідність до європейських правових норм і стандартів.

Ключові слова: адаптація законодавства, гармонізація, інтеграція, Європейський Союз, *acquis communautaire*, Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС, Угода про асоціацію.

Постановка проблеми. Проблема зближення національної правової системи з правовою системою Європейського Союзу (далі — ЄС) та вимогами міжнародно-правових норм і стандартів є не лише проблемою України, адже вона постала майже перед усіма державами-членами колишнього СРСР, системи законодавства яких потребували глибинного реформування.

Разом із здобуттям незалежності Україна обрала стратегічним орієнтиром створення національної державної правової системи європейські правові стандарти та впевнено стала на шлях розширення зв'язків з ЄС. Першим важливим кроком на шляху до залучення нашої держави до європейського правового поля стало підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами від 14 червня 1994 р. (далі — УПС), ратифікованої Законом України № 237/94-ВР від 10.11.1994 р. [1]. Однак правова адаптація законодавства України до законодавства ЄС, як передумова їхньої гармонізації, є тривалим та складним процесом, а тому процес зближення національного права із сучасною європейською системою права та законодавством країн-членів ЄС та законодавством міжнародних організацій потребує більш ретельного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні і практичні аспекти питання гармонізації національного права та права ЄС були предметом наукового інтересу та досліджень багатьох вітчизняних учених, серед яких, зокрема, Н. Гнидюк, І. Грицяк, Г. Друзенко, В. Забігайло, О. Зеркаль, Ю. Капіца, В. Муравйов, Р. Петров, Н. Пархоменко, С. Шевчук та інші. Проте процес адаптації законодавства України до права ЄС є динамічним та охоплює дуже велике коло питань, комплексний аналіз яких зумовлює постійну актуальність присвячених цьому досліджень та їхнє подальше здійснення.

Метою статті є аналіз ретроспективи процесів адаптації та обґрунтування потреби та визначення напрямів подальшої гармонізації законодавства України і законодавства ЄС, а також виявлення проблемних питань щодо цього.

Виклад основного матеріалу. Фундамент внутрішнього забезпечення процесу адаптації ще в 90-ті роки заклали Укази Президента України «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством» від 24 лютого 1998 р. № 148 [2]; «Про затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС» від 11 червня 1998 р. № 615 [3]; «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 р. № 145 [4].

Одним з основних напрямків інтеграційного процесу, що був проголошений Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу (далі — Стратегія), було визначено адапта-

цію законодавства України до законодавства ЄС, яка полягає у зближенні із сучасною європейською системою права з метою забезпечення розвитку політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічного розвитку держави у межах ЄС, сприяючи поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах-членах ЄС.

Відповідно до Стратегії, етапами правової адаптації мала стати імплементація Угоди про партнерство та співробітництво, укладання галузевих угод, приведення чинного законодавства України у відповідність із стандартами ЄС, створення механізму приведення проєктів актів законодавства України у відповідність із нормами ЄС.

Згодом постановою Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 р. № 1496 була затверджена Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС (надалі — Концепція) [5], положення якої мали бути покладені в основу щорічних планів роботи центральних органів виконавчої влади з адаптації законодавства України до законодавства ЄС і забезпечити їх урахування під час здійснення заходів, спрямованих на реалізацію Стратегії.

Як відзначає О. А. Дегтяр, у Концепції визначено три етапи адаптації законодавства. На першому етапі перевага повинна надаватися: розвитку відповідно до вимог, визначених у Декларації, що прийнята Європейською Радою на Копенгагенському саміті у червні 1993 р., з метою створення правової системи в Україні, яка б сприяла досягненню стабільності у суспільстві, гарантувала верховенство права, права людини і забезпечувала функціонування ринкової економіки; розвитку законодавства України за визначеними цією Концепцією або Міжвідомчою координаційною радою пріоритетними сферами у напрямі його поступового зближення із законодавством ЄС. На другому етапі, який триває сьогодні, процес адаптації законодавства зосереджується на таких завданнях: перегляд законодавства України у сферах, визначених ч. 2 ст. 51 УПС, з метою забезпечення його приблизної відповідності законодавству ЄС; правове забезпечення створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і підготовка до асоційованого членства України в ЄС. Третій етап адаптації законодавства залежатиме від укладення Угоди про асоційоване членство України в ЄС та включатиме період підготовки розширеної програми гармонізації законодавства України із законодавством ЄС з метою забезпечення інтеграції України до спільного ринку ЄС [6, с. 27].

У червні 1998 р. була створена Міжвідомча координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, провідну роль у якій мало відігравати Міністерство юстиції України, на яке було покладено завдання координації процесу зближення законодавства на урядовому рівні.

Міністерство юстиції України повинно було здійснити переклад актів *acquis communautaire* на українську мову, забезпечити функціонування загальнодержавної інформаційної мережі з питань права Європейського Союзу та провести аналіз наслідків впровадження в законодавство України актів *acquis communautaire* у сферах, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу.

18 березня 2004 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 1629-IV, яким затвердила «Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (далі — Загальнодержавна програма) [7], яку проголосила пріоритетним напрямом української зовнішньої політики з метою спрямування адаптації на приведення у відповідність правової системи України до *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв відповідності третьому Копенгагенському й Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі (розділ 1 Загальні положення Загальнодержавної програми).

В. М. Божко відзначає, що дослівний переклад терміну «*acquis communautaire*» з французької мови означає «надбання Співтовариства» (надалі — *acquis ЄС*) та наголошує на особливостях правової системи Європейського Союзу, яка охоплює акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними). Така система формувалася та розвивалася упродовж майже 60 років та містить понад 15 тисяч різноманітних видів правових актів і майже 10 тисяч рішень Суду ЄС [8, с. 12].

Аналізуючи поняття «адаптації», Н. М. Пархоменко слушно відзначає, що адаптація (лат. *adapto* — пристосовую) — це процес пристосування до умов, які змінюються; у міжна-

родному праві адаптація є процесом приведення національного законодавства до норм і стандартів міжнародного права шляхом удосконалення національного законодавства (внесення змін і доповнень, прийняття нових нормативно-правових актів), укладання або приєднання до міжнародних договорів, що здійснюється уповноваженими органами державної влади за шляхом правотворчості, планування, координації та контролю.

Адаптація є складовою інтеграційних процесів, передумовою гармонізації національного законодавства із законодавством міжнародних організацій, що являє собою планомірний процес, який включає декілька послідовних етапів, на кожному з яких має досягатися певний ступінь відповідності національного законодавства міжнародно-правовим нормам і стандартам. Серед цих етапів Н. М. Пархоменко називає такі:

1) визначення критеріїв гармонізації в різних сферах інтеграційної взаємодії відповідно до укладених договорів та визначення галузей законодавства, що потребують гармонізації, окреслення відповідного кола проблем правового регулювання в цій галузі;

2) співвідношення мети і завдань правового регулювання інтеграційної взаємодії, правова експертиза та порівняльно-правовий аналіз національних законодавчих та інших нормативно-правових актів, визначення їх відповідності укладеним міжнародним договорам та вироблення пропозицій щодо їх гармонізації з урахуванням наслідків гармонізації на національному рівні та впливу на національну правову систему; узгодження понять і термінів національного права та права міжнародних організацій, міжнародних договорів;

3) визначення та затвердження переліку нормативно-правових актів, що потребують гармонізації з урахуванням їхньої юридичної сили, а також переліку міжнародних договорів, які необхідно укласти з метою гармонізації, визначення оптимальних форм та засобів, рівнів та меж гармонізації;

4) синхронна розробка та прийняття нових нормативно-правових актів або внесення змін у діюче законодавство відповідними державними органами, подолання існуючих колізій між національним та міжнародним правом або правом міжнародних організацій чи їхніх об'єднань шляхом застосування відповідних процедур визнання загальноновизнаних принципів права, правових стандартів та їх закріплення у національному законодавстві; врахування загальних і специфічних вимог під час входження нормативних приписів актів міжнародних організацій у національну правову систему тощо [9, с. 338–340].

Говорячи про адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, О. В. Прилипчук слушно зауважив, що необхідно враховувати структуру європейського законодавства, яка складається з:

- Договору про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі 1951 р., Договору про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 р. і Договору про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії 1957 р.;
- положень, директив та інших актів нормативного характеру, які приймаються компетентними органами Європейських Співтовариств;
- міжнародних угод, однією із сторін яких є Європейські Співтовариства;
- рішень Суду Європейських Співтовариств, якими дається офіційне тлумачення відповідних правових норм [10, с. 3, 4].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 червня 2005 р. № 201-р було затверджено «План заходів щодо виконання у 2005 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [11].

Починаючи з 2005 р., Кабінет Міністрів України щороку затверджував план заходів щодо її виконання. Ці плани містили не лише перелік нормативно-правових актів (як законопроектів, так і підзаконних актів), які необхідно було розробити та прийняти, строк їх виконання й відповідальних осіб, а також список джерел *acquis* ЄС, які регулюють правовідносини у різноманітних сферах: охорони праці; про компанії; податків; фінансових послуг; інформаційних відносин; охорони здоров'я та життя людей, тварин і рослин; довкілля; технічні правила і стандарти; енергетики; транспорту; інтелектуальної власності; правила конкуренції тощо.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2013 р. № 157-р також було затверджено «План заходів щодо виконання у 2013 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [12].

Згідно з § 35 регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою уряду від 18 липня 2007 р. № 950, у редакції постанови № 160 від 24 лютого 2016 р. [13], проект постанови Кабінету Міністрів України, а також проект розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення концепції реалізації державної політики у відповідній сфері, концепції державної цільової програми та концепції закону підлягає опрацюванню на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, у тому числі міжнародно-правовим, та з урахуванням права Європейського Союзу (acquis ЄС).

Під час опрацювання проекту акта Кабінету Міністрів України розробник повинен визначити: джерела права Європейського Союзу (acquis ЄС), що регулюють правовідносини, аналогічні тим, що планується врегулювати проектом акта; наявність зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, у тому числі міжнародно-правових, щодо предмета правового регулювання проекту акта; наявність програмних документів у сфері європейської інтеграції з предмета, що регулюється проектом акта.

Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. [14], основними засадами зовнішньої політики України проголошено забезпечення інтеграції нашої держави до європейського політичного, економічного, правового простору з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також до засад внутрішньої політики у соціальній сфері віднесено прагнення забезпечити гарантовані Конституцією України права і свободи громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту й підвищення якості соціальних послуг (ч. 1 ст. 8 вказаного Закону).

На виконання цих засад 21 березня 2014 р. під час позачергового Саміту Україна — ЄС було підписано політичну частину Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та Заключний акт Саміту [15].

27 червня 2014 р. Президент України та керівництво ЄС і глави держав та урядів 28 держав-членів ЄС підписали економічну частину Угоди, які разом із рештою тексту Угоди становлять єдиний документ.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [16], а вже 1 вересня 2017 р. після тривалого процесу ратифікації Угоди парламентами всіх 28 держав-членів Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, набула чинності у повному обсязі.

У преамбулі цієї Угоди зазначено, що Україна взяла на себе зобов'язання забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до acquis ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективно її виконання.

Окрім того, у підпункті d) пункту 2 статті 1 «Цілі» Європейський Союз погодився підтримувати зусилля України стосовно завершення її переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до acquis ЄС.

У ст. 114 «Адаптація законодавства» сторони Угоди наголошується на важливості адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Україна погодилася забезпечити, щоб її чинні закони та майбутнє законодавство поступово досягли сумісності з acquis ЄС. Така адаптація має розпочатися з дати підписання даної Угоди і поступово поширитися на всі елементи acquis ЄС, зазначені у Додатку XVII до цієї Угоди.

Відповідно до ст. 93 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI [17] вказано, що кожен законопроект, проект іншого акта після його реєстрації в апараті парламенту направляється на експертизу щодо його відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку.

07.07.2015 р. Президент України підписав Указ № 398/2015 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Президента України» [18], яким визнано такими, що

втратили чинність, деякі акти Президента в євроінтеграційній сфері минулих років, у зв'язку з тим, що Указом Президента від 12 січня 2015 р. № 5/2015 затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020» [19] та Указом Президента від 26 травня 2015 р. № 287/2015 затверджено Стратегію національної безпеки України [20], які чітко формулюють євроінтеграційні прагнення України та враховують новий етап відносин між Україною та Євросоюзом, що закладений в Угоді про асоціацію та відповідає реаліям сьогодення.

Таким чином, на сьогодні можна констатувати, що владою створено всі передумови гармонізації законодавства України та ЄС і запроваджено таку систему в механізмі правотворчості в Україні, яка забезпечуватиме розробку та прийняття всіх без виключення нормативно-правових актів у відповідності до стандартів права ЄС.

Разом з тим Україна, на жаль, дотепер знаходиться ще далеко від європейських стандартів правової регламентації в багатьох сферах відносин. Серед основних чинників, які зумовлюють труднощі на шляху узгодження національного законодавства із загальноєвропейським і не завжди мають правове підґрунтя, можна відзначити такі:

- багатогранність європейського правового поля, його комплексний характер;
- значна тривалість формування правового поля держави як соціального процесу, що органічно пов'язаний із змінами у всіх інших сферах життя суспільства;
- протистояння між гілками влади в Україні та гостра політична боротьба, що перешкоджають ефективній законотворчій діяльності парламенту;
- відсутність чітких критеріїв визначення пріоритетних сфер адаптації українського законодавства;
- відсутність дієвого механізму імплементації чинних правових норм.

Висновки. Отже, для вирішення проблем гармонізації на шляху адаптації законодавства України та ЄС, більшої ефективності процесу наближення правового поля держави до стандартів права ЄС необхідно запровадити цілу низку заходів, покликаних створити режим найбільшого сприяння йому, а саме:

- розробити нову Концепцію адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу, яка б відповідала сьогоденню;
- виробити чіткі критерії визначення пріоритетних сфер адаптації та перелік правових актів ЄС, у відповідність до яких має бути приведене українське законодавство;
- одночасно з адаптацією вже існуючих законів приймати нові, узгоджені із правовим полем ЄС, законодавчі акти;
- забезпечити злагоджену співпрацю всіх гілок влади в процесі законотворчої діяльності, подолавши протистояння між гілками влади та різними політичними силами в Україні задля єдиної мети;
- розробити чіткі графіки роботи органів державної влади України з гармонізації законодавства для окремих галузей права з розмежуванням компетенції кожного з них;
- створити профільний комітет Верховної Ради України, який би забезпечував координацію та узгодження відповідної законотворчої діяльності;
- залучати до процесів гармонізації українського законодавства іноземних експертів та максимально використовувати технічну допомогу ЄС;
- створити врешті єдину цілісну систему законодавства України, подолавши його розпорошеність, що ускладнює процес адаптації.

Список використаних джерел

1. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: ратифікована Законом України від 10.11.1994 № 237/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 214.
2. Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом): Указ Президента України від 24 лютого 1998 р. № 148. *Урядовий кур'єр*. 1998. 21 березня.
3. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 черв. 1998 р. № 615/98. *Урядовий кур'єр*. 1998. 18 червня.

4. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 лютого 1999 р. № 145. *Офіційний вісник України* від 26.02.1999. 1999. № 6. Стор. 18. Ст. 189
5. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС : Постанова Кабінету Міністрів України № 1496 від 16 серпня 1999 р. *Офіційний вісник України*. 1999. № 33.
6. Дегтяр О. А. Загальнотеоретичні проблеми адаптації правової системи України до законодавства Європейського Союзу. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 р.) : у 2 ч. Полтава : Россава, 2017. Ч. 1.
7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.
8. Божко В. М. Правове підґрунтя для адаптації права України до права Європейського Союзу. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 р.) : у 2 ч. Полтава : Россава, 2017. Ч. 1.
9. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1.
10. Прилипчук О. В. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Державне будівництво*. 2015. № 1.
11. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2005 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 червня 2005 р. № 201-р URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/201-2005-p>.
12. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2013 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2013 р. № 157-р URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-2013-p>.
13. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постановою уряду від 18 липня 2007 р. № 950, в редакції постанови № 160 від 24 лютого 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-p>.
14. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України : Закон України: прийнятий 01.07.2010 р. № 2411-17 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
15. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf.
16. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>.
17. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16–17. Ст. 133.
18. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Президента України: Указ Президента України від 07 липня 2015 р. № 398/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/398/2015>.
19. Про Стратегію сталого розвитку «Україна — 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

Ямковий Владислав Іванович,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецький юридический институт МВД України, г. Кривой Рог)

ГАРМОНИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ С ПРАВОМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА КАК ОДИН ИЗ ЭТАПОВ ЕГО АДАПТАЦИИ К ЕВРОПЕЙСКИМ ПРАВОВЫМ СТАНДАРТАМ

Стаття посвящена сoвременным проблемам гармонизации национального законодательства Украины и законодательства стран-членов Европейского Союза с целью приведения его в соответствие с европейскими правовыми нормами и стандартами.

Ключевые слова: адаптация законодательства, гармонизация, интеграция, Европейский Союз, *acquis communautaire*, Соглашение о партнерстве и сотрудничестве между Украиной и ЕС, Соглашение об ассоциации.

Yamkovyiy Vladislav Ivanovich,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

HARMONIZATION OF THE LEGISLATION OF UKRAINE WITH THE RIGHT OF THE EUROPEAN UNION AS ONE OF THE STAGE OF ITS ADAPTATION TO EUROPEAN LEGAL STANDARDS

The article is concerned with the adaptation problems of Ukrainian legislation to the European Union member states' legislation and to the modern problems on the way of harmonization the national legislation in order to lead it to correspondence with European legal norms and standards.

The author of the article revealed the concept of adaptation as an integral part of integration processes and a prerequisite for the harmonization of national legislation with the international organizations' legislation.

In the article the author argues that adaptation of Ukrainian legislation to the legislation of the European Union member states' is a systematic process that involves several successive stages, each of which should achieve a degree of compliance with national legal norms and standards.

The article contains an analysis the prerequisites for adaptation of Ukrainian legislation to the legislation of the EU member states and the lawmaking mechanism in Ukraine, which will ensure the development and adoption of all normative acts without exception in accordance with EU law standards. It is also named the main factors that make it difficult to harmonize national legislation with pan-European ones

In conclusions and suggestions the author notes a number of measures aimed to create the most proper rate to address the adaptation problems of the Ukrainian legislation and the EU, the greater process efficiency to the approaching the legal framework of the state with the standards of EU law.

Key words: adaptation of legislation, integration, harmonization, European Union, the member states of the European Union, *acquis communautaire*, international legal norms and standards, Partnership and cooperation agreement, Association Agreement.

Надійшла до редколегії 08.04.2018

Розділ II ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 346.93

Іванюта Наталя Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Статтю присвячено дослідженню питань юридичної відповідальності як складової охоронної функції господарського процесуального права. Проведено аналіз ряду охоронних процесуальних норм, які прямо вказують на можливість застосування відповідальності у випадках, визначених законом. Виокремлено об'єкт, суб'єкти, формальні та фактичні підстави юридичної відповідальності як підфункції господарського процесуального права.

Ключові слова: юридична відповідальність, господарське судочинство, правопорушення, неповага до суду, санкції.

Постановка проблеми. У господарському судочинстві не поодинокими є випадки порушення прав і законних інтересів учасників процесу, які належним чином виконують свої процесуальні обов'язки, з боку окремих учасників шляхом недобросовісної поведінки, які негативно впливають на порядок розгляду та вирішення господарської справи, оперативність судового процесу тощо.

Актуалізація питань притягнення до відповідальності в господарському судочинстві пов'язується з такими системними проблемами:

- відсутність у судовій практиці одноманітного розуміння змісту та призначення відповідних норм права, зокрема питань віднесення тих чи інших обставин до ознак складу правопорушення;
- відсутність узгодженості національного процесуального законодавства та судової практики з позиціями ЄСПЛ;
- недосконалість юридично-технічного оформлення процесуальних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання юридичної відповідальності досліджували у своїх роботах В. В. Резнікова, О. П. Подцерковний, А. О. Коліна, М. Ю. Картузов та інші вчені.

Мета статті полягає в аналізі питань юридичної відповідальності в господарському судочинстві в контексті охоронної функції господарського процесуального права.

Виклад основного матеріалу. У господарському процесуальному праві питання наявності господарської процесуальної відповідальності є дискусійним та неоднозначним. Одні автори визнають її самостійність [1, с. 427–434; 2, с. 180] та в її зміст включають усі діяння учасників судочинства, які підпадають під вплив так званих «негативних» процесуальних норм, що мають у собі елементи державного примусу, у результаті чого наступають чи можуть наступити несприятливі наслідки. Інші — юридичну відповідальність і державний примус визнають поняттями, тісно пов'язаними між собою, але не вважають їх тотожними [3, с. 182].

У складі охоронної функції господарського процесуального права можна виокремити систему підфункцій, до якої за змістом буде входити і юридична відповідальність.

У ГПК України передбачено ряд охоронних процесуальних норм, які прямо вказують на можливість застосування відповідальності у випадках, визначених законом, з метою впливу на недобросовісних учасників господарської справи, більшість яких отримують своє уточнення в нормах КК України та КУпАП.

Так, нормам ГПК України відносно відповідальності щодо невиконання судового рішення (ст. 18), за введення суду в оману щодо фактичних обставин справи (ст. 42), за надання неправдивих показів (ч. 2 ст. 88), за завідомо неправдивий висновок (ч. 7 ст. 98) кореспондують: ст. 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», диспозицією об'єктивної сторони якої є завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках; ст. 385 КК України «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків», диспозицією об'єктивної сторони якої є відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді, Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України; ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення», диспозицією об'єктивної сторони якої є умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню.

Ці норми відіграють важливу роль у вирішенні проблеми недостовірності доказового матеріалу в судовому процесі. Однак суб'єктний склад у зазначених вище нормах КК України є чітко визначеним та обмеженим, що випускає з поля зору діяльність інших учасників з подання доказів у господарський суд. Мова йде про сторони господарської справи, треті особи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Відсутність процесуальних обмежувачів для даних учасників у вигляді відповідальності за введення суду в оману щодо фактичних обставин справи є прямою загрозою для нормального судового процесу та об'єктивності результату розгляду справи. Вбачається правильним доповнення відповідних правових дефініцій КК України шляхом включення зазначених учасників до можливих суб'єктів злочину.

Особливої уваги потребують питання відповідальності за неповагу до суду чи судді, яка за характером є відсилочною, однак реалізується в самому господарському судочинстві.

Згідно із ч. 4 ст. 200 ГПК України, прояв неповаги до суду чи судді з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, має наслідком відповідальність, установлену законом. Питання щодо притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва або після закінчення судового засідання. Відповідне положення міститься і в ч. 3 ст. 129 Конституції України щодо притягнення до юридичної відповідальності осіб за неповагу до суду чи судді та ст. 50 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Конкретизацію диспозиція об'єктивної сторони за прояв неповаги до суду отримала у ст. 185-3 КУпАП, до якої відносять такі діяння учасників господарського судочинства, як злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд.

Рішенням Ради суддів України № 74 від 04.11.2016 р. було схвалено рекомендації щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду [4]. У рекомендаціях зазначені про-

цедурні особливості, які є характерними для господарських судів під час розгляду справи за ст. 185-3 КУпАП, а саме: 1) постанови суддів господарського, апеляційного, вищого або Верховного Суду за наслідком розгляду справи за ст. 185-3 КУпАП є остаточними та не підлягають оскарженню; 2) при розгляді справи за ст. 185-3 КУпАП місцевими господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом — складання протоколу у справі про адміністративне правопорушення (стаття 255 КУпАП) не передбачено; 3) такій справі не присвоюється власний єдиний унікальний номер та номер провадження (справи) за індексом «З»; 4) постанова у справі про адміністративне правопорушення долучається до матеріалів справи (провадження), у якій було допущено прояв неповаги до суду, і обліковується її за тим самим єдиним унікальним номером.

Актуалізація питань притягнення до відповідальності за неповагу до суду цілком узгоджується з позицією ЄСПЛ щодо недопущення та належного реагування з боку судів на дану групу правопорушень. Як приклад можна навести рішення ЄСПЛ від 8 листопада 2005 року у справі «Смирнова проти України», у якому зазначалося, що національні органи значною мірою вплинули на затягування провадження. Це, зокрема, стосується нездатності державних органів ефективно протидіяти перепонам, які умисно створював відповідач для руху справи. Суд, який розглядав справу, не вжив жодних заходів, передбачених законодавством України, для боротьби з тактикою затягування. Зокрема, суд жодного разу не розглянув питання про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу за прояв неповаги до суду (ст. 185-3 КУпАП) [5].

Разом із тим господарські суди, у межах наданих їм повноважень, застосовують відповідні норми щодо притягнення до адміністративної відповідальності за неповагу до суду. Так, в ухвалі господарського суду Одеської області від 16 січня 2018 р. у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «УКРКАВА» до публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» в особі філії — Одеського обласного управління публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк» за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу О. С. Малого про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, зазначається, що під час надання представником позивача свого правового обґрунтування, поданого клопотання про витребування доказів, представником відповідача В. М. Горик, усупереч зобов'язанням, встановленим у п. 1 ч. 2 ст. 42 ГПК України, неодноразово було порушено порядок у судовому засіданні. Упродовж судового засідання представник відповідача В. М. Горик неодноразово перешкоджав веденню судового процесу, а саме: перебивав представника позивача, який намагався навести суду правове обґрунтування поданої заяви, без дозволу судді підіймався зі свого місця та намагався зробити зауваження діям судді, що призвело до порушення порядку в залі судового засідання. З метою усунення порушень порядку в судовому засіданні та з метою забезпечення принципу змагальності сторін, суд неодноразово звертав увагу представника відповідача В. М. Горик на неприпустимість його поведінки та дотримання вимог ГПК України. Проте представник відповідача В. М. Горик, проявляючи неповагу до суду, продовжував порушувати порядок у судовому засіданні, ігноруючи вимоги суду, продовжував порушувати порядок ведення судового процесу та сперечатися із суддею. У результаті суд визначив, що неповага до суду представника відповідача В. М. Горик виразилася у невиконанні розпоряджень судді, у порушенні порядку під час судового засідання та вчиненні дій, які свідчать про явну зневагу до суду та встановлених ГПК України правил ведення підготовчого засідання [6]. В ухвалі господарського суду Миколаївської області від 12 квітня 2017 р. у справі за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «ПОСТАЧ ЮГ» до Товариства з обмеженою відповідальністю «СУДНОКОТЛОСЕРВІС ПІВДЕНЬ» про стягнення 92 896 грн. 94 коп. зазначається, що дії сторін щодо неявки в судове засідання, невиконання вимог ухвали суду розцінюються господарським судом як прояв неповаги до суду [7].

Слід визнати, що далеко не завжди в судовій практиці формується однакове розуміння змісту та призначення норм права, а в даному випадку — питань віднесення тих чи інших обставин до ознак складу правопорушення за неповагу до суду. Очевидна неоднозначність прослідковується на прикладі ухвали господарського суду Житомирської області від 21 чер-

вня 2016 р. у справі за позовом Фірни KAS-DAR (Польща) до Приватного підприємства «Приватлайн-V» про розірвання контракту № 01/15 від 16.02.2015 р. та стягнення 6530,00 EUR (по курсу НБУ на 17.03.2016 — 193947,31 грн.). У даній ухвалі диспозицією об'єктивної сторони за прояв неповаги до суду визнається така дія, як невиконання вимог ухвал суду від 24.03.2016 р., від 12.04. 2016 р., від 12.05.16 р., від 30.05.2016 р. та 06.06.2016 р. Такий підхід господарського суду дозволив йому розцінювати ухилення відповідача та ПАТ КБ «Приватбанк» від виконання вимог ухвал суду як прояв неповаги до суду та притягнення осіб до юридичної відповідальності [8].

Але, як було зазначено вище, ст. 185-3 КУпАП не відносить такі діяння учасників господарського судочинства до об'єктивної сторони правопорушення, а процедурно така ситуація отримує оформлення у відповідній постанові у справі про адміністративне правопорушення. Думається, що така ситуація є результатом певної рефлексивності дії суддів із застосування відповідного виду відповідальності та недоліків законодавства. З позиції діючого законодавства, за таких обставин суд не міг притягати осіб до адміністративної відповідальності, а повинен був обмежитися застосуванням виключно процесуального інструментарію у вигляді окремої ухвали. Адже, відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» [9], у всіх випадках втручання, прояву неповаги до суду або судді, повинні виноситись окремі ухвали чи постанови, а якщо в таких діях убачаються ознаки відповідного злочину — реагувати згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства України. Відповідні положення містить ГПК України, визначаючи, що суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (у тому числі, якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором (ч.2 ст. 246 ГПК України). Схожі положення містять Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 18 від 26.12.2011 р. «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» (п. 5.13), Інформаційний лист Вищого господарського суду України № 01-08/140 від 15.03.2010 р. «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві». Можна погодитися з думкою В. В. Рєзнікової щодо доцільності передбачення спеціальних заходів відповідальності — санкцій за невиконання приписів, окремих ухвал господарського суду. Без конкретної та невідворотної відповідальності за невиконання вказівок, які містяться в окремій ухвалі, інститут окремої ухвали не стане дієвим [10]. На сьогодні єдина відповідальність в аспекті виконання окремих ухвал визначена ст. 185-6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду», згідно з якою залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених у ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Щодо господарського судочинства дана відповідальність обмежена лише таким суб'єктом, як посадова особа, та не може бути розповсюджена на інших учасників судового процесу.

Висновки. Проаналізовані випадки та обставини дозволяють зробити висновок, що а) об'єктом функції юридичної відповідальності є правосуддя у частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів, розгляду та вирішення господарського спору, підтримки авторитету суду, забезпечення виконання процесуальних обов'язків; б) суб'єктами можуть виступати позивач, відповідач, свідки, експерти, перекладачі, адвокати, прокурори; в) формальними підставами виступають норми ГПК України, КК України та КУпАП; г) фактичною підставою є правопорушення або злочин, які посягають в цілому на нормальне здійснення правосуддя та суб'єктивну сторону інтересів судової влади зокрема.

Список використаних джерел

1. Коліна А. О. Штрафні санкції в господарському процесі. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Вип. 66. С. 427–434.
2. Господарське процесуальне право: підручник / за ред. О. П. Подцерковного, М. Ю. Картузова. Х.: Одісеї, 2012. 400 с.
3. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посібник. К. : МАУП, 2003. 240 с.

4. Рішення Ради суддів України № 74 від 04.11.2016 р. URL: <https://oda.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/Rishennya%2074.pdf>.
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 8 листопада 2005 року у справі «Смирнова проти України». *Офіційний вісник України*. 2006. № 8. С. 341. Ст. 495.
6. Ухвала Господарського суду Одеської області від 16.01.2018 р. у справі № 916/3006/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71633634>.
7. Ухвала Господарського суду Миколаївської області від 12.04.2017 р. у справі № 915/260/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65940812>.
8. Ухвала Господарського суду Житомирської області від 21.06.2016 р. у справі № 906/255/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58464605>.
9. Про незалежність судової влади: постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 4. С. 6.
10. Резнікова В. В. Ответственность участников хозяйственного процесса за злоупотребление правами и невыполнение процессуальных обязанностей URL: <https://uajcc.org/ru/vidpovidalnist-za-zlovguvannay-pravom/>.

Иванюта Наталья Валерьевна,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь)

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОХРАНИТЕЛЬНУЮ ФУНКЦИЮ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА

Статья посвящена исследованию вопросов юридической ответственности как составляющей охранительной функции хозяйственного процессуального права. Проведен анализ ряда охранительных процессуальных норм, которые прямо указывают на возможность применения ответственности в случаях, указанных в законе. Определены объект, субъекты, формальные и фактические основания юридической ответственности как подфункции хозяйственного процессуального права.

Ключевые слова: юридическая ответственность, хозяйственное судопроизводство, правонарушение, неуважение к суду, санкции.

Ivanuta Natalia Valerievna,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

LEGAL LIABILITY AS A COMPOSITION OF THE PROTECTIVE FUNCTION OF COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

The article is devoted to the study of issues of legal liability as a component of the protective function of commercial procedural law. The analysis of a number of protective procedural norms, which directly indicate the possibility of liability in cases defined by law. The object, subjects, formal and factual grounds of legal liability as a subfunction of commercial procedural law are singled out.

The article states that the Commercial Procedural Code of Ukraine provides for a number of procedural safeguards that directly indicate the possibility of applying liability in cases determined by law in order to influence unscrupulous economic operators, most of which receive their refinement in the norms of criminal and administrative law.

It has been determined that updating the issues of prosecution for contempt of the court is fully in line with the position of the European Court of Human Rights on the prevention and proper response of the courts to this group of offenses.

Key words: legal liability, commercial legal proceedings, offenses, contempt of court, sanctions.

Надійшла до редколегії 12.04.2018

УДК 342.7

Кадала Віталій Віталійович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

Статтю присвячено дослідженню питання щодо ролі територіальних громад у забезпеченні охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Виявлено, що територіальні громади відіграють ключову роль у вирішенні вказаних завдань. Автором визначено, що, реалізуючи свої повноваження, територіальні громади через власні представницькі органи взаємодіють із різними правоохоронними органами. Виконання територіальною громадою головного обов'язку держави повинно стосуватися будь-якого громадянина, незалежно від його належності чи проживання на території тієї чи іншої громади.

Ключові слова: територіальна громада, взаємодія, громадянин, органи самоврядування, координація, повноваження.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Основного закону України, забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У свою чергу, ефективне виконання державою свого головного обов'язку потребує налагодження якісної комунікації між відповідними органами та людьми. Як бачиться, найбільш оптимально це можна зробити через комунікацію з органами місцевого самоврядування, які є специфічними органами місцевої влади і, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», мають власні (самоврядні) повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Тим більше, що така взаємодія впливає з приписів законодавства і проводиться з метою забезпечення координації дій різних органів державної влади у ході виконання визначеного головного обов'язку держави.

Як ми вже відзначали, питання забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів громадян завжди актуальні, оскільки потреба у захисті та безпеці є базовою серед потреб людини. Участь у такому забезпеченні представницьких органів територіальних громад є доцільною та необхідною, оскільки саме вони (органи місцевого самоврядування) найбільш наближені до громадянина на місцях, при цьому можуть ефективно та вчасно реагувати на існуючі загрози, а тому науковий та практичний інтерес до вказаної проблематики існує у всіх країнах тривалий час [1, с. 72].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказаним питанням приділені роботи Герасимова А. П., Каленяка В. М., Калчеманова М. В., Сачаво А. Г., Солоненка О. М. та ін. [2–6]. З урахуванням значних соціально-політичних перетворень у країні, зміни системи розподілення бюджетних коштів, питання побудови ефективної комунікації між відповідними органами для забезпечення виконання основного обов'язку держави потребують додаткового переосмислення та обґрунтування.

Метою даної статті є з'ясування ролі та місця територіальних громад під час охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Виклад основного матеріалу. З аналізу положень ст. 38 Закону України «Про органи місцевого самоврядування» зрозуміло, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження з підготовки і внесення на роз-

гляд ради пропозицій щодо створення відповідно до закону міліції, що утримується за рахунок коштів місцевого самоврядування, вирішення питань про чисельність працівників такої міліції, про витрати на їхнє утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їхньої діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов.

Враховуючи, що донедавна майже всі територіальні громади були дотаційними внаслідок існуючої на той час системи розподілу коштів, місцеві органи влади не мали змоги утримувати за власний рахунок міліцію. У результаті децентралізації розподілу державних коштів місцеві громади отримали в своє розпорядження додаткові фінансові ресурси, які б давали змогу повернутися до питань створення міліції. Проте в цьому питанні слід враховувати появу додаткових витрат, фінансування яких також передали на місця. Це і фінансування збиткових перевезень залізницями, перевезення пільгових категорій громадян у міському транспорті, утримання системи охорони здоров'я, мережі освітніх установ тощо. Крім того, необхідно також взяти до уваги реформування системи правоохоронних органів – ліквідацію одних, створення або реформування інших та зміни принципів їхнього функціонування, ролі та місця під час реалізації покладених на них завдань.

До того ж, як свідчать світова практика та вітчизняний досвід, організація охорони прав, свобод і законних інтересів громадян самостійно силами територіальної громади не бачиться можливою або ефективною, а потребує координації та кооперації такої діяльності із державою. Держава, виконуючи свій головний обов'язок, здійснює це через власні правоохоронні органи.

Серед правоохоронних органів одне із центральних місць займає поліція. Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», поліція – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. При цьому, відповідно до ст. 5 вказаного закону, взаємодія поліції з органами місцевого самоврядування відбувається згідно із законом та іншими нормативно-правовими актами, а відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад.

Не дивлячись на таку нечіткість формулювань, як «специфіка регіону» та «проблеми територіальних громад», слід відзначити прогресивність положення ч. 3 цієї ж статті Закону, у якій зазначено, що рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.

У ст. 88 закону зауважено, що керівники територіальних органів поліції повинні не менше одного разу на два місяці проводити відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування на рівнях областей, районів, міст та сіл з метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням. На таких зустрічах обговорюється діяльність поліції, визначаються поточні проблеми та обираються найефективніші способи їхнього вирішення. Керівники територіальних органів поліції з метою підвищення авторитету та довіри населення до поліції систематично інформують громадськість про стан правопорядку, заходи, які вживаються з метою попередження правопорушень.

Крім цього, поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності. Поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності (ст. 89). Отже, задекларовані основи взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування базуються на принципах відкритості та прозорості, дотриманні прав і свобод людини, взаємодії з населенням на засадах партнерства та ін.

Таким чином, з положень вказаних законодавчих актів чітко вбачаються шляхи взаємодії поліції та органів місцевого самоврядування. Разом із тим можна зустріти думку, що для забезпечення належної координації органів Національної поліції з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, зокрема стосовно забезпечення законності та правопорядку слід прийняти єдиний нормативно-правовий акт, яким би було врегульовано питання максимально повного та всебічного забезпечення прав та свобод людини і громадянина [7, с. 46].

На наш погляд, не існує потреби у прийнятті окремого нормативно-правового акта для врегулювання питання належної координації органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування, оскільки ці питання вирішені в Законах України «Про органи місцевого самоврядування» та «Про Національну поліцію». Побудова ефективної моделі взаємодії поліції та суспільства через органи місцевого самоврядування під час забезпечення прав і свобод людини не можлива за допомогою якогось нормативного документа, вона має носити гнучкий варіативний характер з огляду на мінливість умов існування суспільства, функціонування поліції та агресивного зовнішнього середовища. У той самий час, як ми вже відзначили вище, у законодавчих актах або актах, прийнятих з метою їхнього розвитку, є потреба у більш чіткому викладенні окремих з формулювань.

Разом із тим взаємодія представницьких органів місцевих громад не обмежується лише поліцією. Ми вже вказували, що ще одне формування, із яким мають взаємодіяти органи місцевого самоврядування при виконанні головного обов'язку держави, – це Національна гвардія України [8, с. 187; 9, с. 122]. Така взаємодія впливає з положень ст. 13 Закону України «Про Національну гвардію України», відповідно до яких військовослужбовці Національної гвардії України, з метою виконання покладених на Національну гвардію України завдань, мають право взаємодіяти з уповноваженими посадовими особами органів місцевого самоврядування. На нашу думку, застереження, що військовослужбовці «мають право взаємодіяти» не дозволяє вести мову про ефективність такої взаємодії між органами місцевого самоврядування та вказаним військовим формуванням, а тому таке положення потребує уточнення шляхом встановлення чіткого припису щодо зобов'язання до такої взаємодії.

Крім того, громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати в установленому законом порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин.

Це впливає із положень Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку й державного кордону», відповідно до яких місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції спільно з органами Національної поліції та підрозділами Державної прикордонної служби України здійснюють координацію та контроль за діяльністю громадських формувань, заслуховують повідомлення і звіти керівників зазначених формувань.

Відповідно до ст. ст. 15, 16, 19 вказаного закону, вони також організують діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону шляхом залучення їх членів до проведення патрулювання та інших спільних заходів, проведення інструктажів та оперативного надання відповідної інформації, крім таємної, залучення їхніх членів до правового навчання та ознайомлення з формами та методами боротьби з правопорушеннями; для реалізації цілей і завдань громадських формувань місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування мають право вводити за рахунок коштів місцевого бюджету посади інструктора з питань роботи з цими формуваннями, начальника загону народної дружини підприємства, установи, організації; органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації мають право вирішувати питання щодо забезпечення діяльно-

сті громадських формувань, надавати їм службові приміщення, необхідний інвентар та засоби зв'язку. Разом із тим слід відзначити, що місцеві громади, сприяючи діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку, повинні виходити із власних фінансових можливостей щодо такого сприяння та приділяти значну увагу правовій виховній роботі серед населення.

Таким чином, як зрозуміло з проаналізованих положень законодавчих актів, територіальні громади мають широке коло засобів для виконання головного обов'язку держави. Разом із тим слід зазначити, що виконання такого обов'язку повинно стосуватися будь-якого громадянина, а не лише громадян, які є мешканцями тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, органи місцевого самоврядування як представницькі органи територіальних громад займають ключову роль у забезпеченні охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Ця роль, перш за все, полягає у реалізації власних повноважень в цьому питанні шляхом утворення відповідної міліції та створенні умов для функціонування громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону; по-друге, у взаємодії з центральним органом виконавчої влади – поліцією, та, по-третє, з Національною гвардією України. У той самий час, побудова ефективної моделі взаємодії та реалізації власних повноважень територіальною громадою під час забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів громадян потребують додаткових наукових розвідок і коректування відповідного законодавства.

Список використаних джерел

1. Кадала В. В. Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. *II Всеукраїнська науково-практична конференція «Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку»*, м. Кривий Ріг, 24 березня 2017 року. – Кривий Ріг : Донецький юридичний інститут МВС України, 2017. С. 72–76.
2. Герасимов А. П. Местное самоуправление и местная полиция во Франции. Москва, 1992.
3. Каленяк В. Приватна охоронна діяльність: зарубіжний досвід та можливість його використання в Україні. *Персонал: Журнал інтелектуальної еліти*. 2007. № 5. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=504/>
4. Калчеманов М. В. Взаимодействие органов полиции с негосударственными (частными) охранными детективными структурами (на примере США). *Закон и право*. 2007. № 10. С. 102–107.
5. Сачаво А. Г. Адміністративно-правові основи діяльності приватних охоронних структур та їх взаємодія з ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 162 с.
6. Солоненко О. М. Реалізація функції забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у системі місцевого самоврядування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.02. Київ, 2001. 19 с.
7. Власенко Д. В. Про питання про координаційні зв'язки національної поліції із іншими державними органами. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 13–14 січня 2017 р. Дніпро : ГО «Правовий світ», 2017. С. 44–46.
8. Кадала В. В. Взаємодія правоохоронних органів з територіальними громадами при забезпеченні безпеки населення. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2017 року) : у 2 т. К. : Національна академія прокуратури України, 2017. Т. 1. С. 185–187.
9. Кадала В. В. Деятельность территориальной общины по обеспечению защиты граждан (опыт Украины). *Верховенство права: человек в государстве* : сб. науч. ст., докладов преподавателей, ученых, практиков – участников Междунар. очно-заочной науч.-практ. конф., 20 апреля 2017 г. : в 2 ч. : Ч. 1 [Электронное издание] / науч. ред. Е. В. Федорова; Ижевский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). – Электрон., текстовые данные (2,1 Мб). – Ижевск: Ижевский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России), 2017. С. 122–126.

Кадала Виталий Витальевич,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины,
г. Кривой Рог)

РОЛЬ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОХРАНЫ ПРАВ, СВОБОД И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ГРАЖДАН

Статья посвящена исследованию вопроса о роле территориальных общин в обеспечении охраны прав, свобод и законных интересов граждан. Установлено, что территориальные общины выполняют ключевую роль в решении указанных задач. Автором определено, что, реализуя собственные полномочия, территориальные громады через собственные представительные органы взаимодействуют с различными правоохранительными органами. Выполнение территориальной общиной главной обязанности государства должно касаться любого гражданина, независимо от его принадлежности или проживания на территории той или иной громады.

Ключевые слова: территориальная община, взаимодействие, гражданин, органы самоуправления, координация, полномочия.

Kadala Vitaliy Vitaliyovych,
PhD in of Law
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

PLACE OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE PROTECTION OF THE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGAL INTERESTS OF CITIZENS

The article is devoted to the investigation of the issue of the territorial communities' place when protecting the rights, freedoms and legal interests of citizens. It is established that territorial communities occupy a key role in the solution of these tasks. The author determined that by exercising their own powers, territorial communities through their own representative local governments interact with various law enforcement agencies.

The realization of one's own powers in this matter occurs through the creation of an appropriate police financed by the local community and the creation of conditions for the functioning of civilian formations for the protection of public order and the state border. At the same time, local communities, contributing to the activities of civilian formations for the protection of public order, must start from their own financial capabilities to finance such activities and pay significant attention to legal educational work among the population.

The development of an effective model of interaction between the police and society through local governments while ensuring human rights and freedoms must be flexible in the face of variability in the conditions for the existence of society, the functioning of the police and the aggressive external environment. However, in the relevant legislative acts or acts adopted in their development there is a need for a clearer statement of some of the wording.

Another formation with which local governments should interact in the performance of the state's primary duty is the National Guard of Ukraine. The norms of the relevant legislation establishing such an order of interaction require their clarification and adjustment.

The fulfillment by the territorial bulk of the state's main duty should concern any citizen, without regard to his belonging or residence on the territory of a particular community.

Key words: territorial community, interaction, citizen, local governments, coordination, powers.

Надійшла до редколегії 14.04.2018

УДК 349. 3 (477)

Князькова Любов Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБЧИСЛЕННЯ, ВИПЛАТИ ТА ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЙ КОЛИШНІМ ПРАЦІВНИКАМ МІЛІЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню проблем обчислення та виплати пенсій колишнім працівникам міліції у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення поліцейських. Аналізуються нормативні акти, які надають право колишнім працівникам міліції на підвищення розміру пенсії у зв'язку зі встановленням нових посадових окладів, окладів за спеціальним званням, зміною надбавки за вислугу років, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення та премій поліцейським. Розглянуто судову практику щодо позовів екс-працівників міліції до управлінь пенсійних фондів України про порядок перерахунку пенсій та встановлення нових розмірів пенсій.

Ключові слова: перерахунок пенсії, працівники міліції, працівники поліції, грошове забезпечення, соціальний захист.

Постановка проблеми. Здійснювана в Україні реформа у сфері правоохоронних органів включає переформатування міліції в поліцію. Національна поліція України — це нова інституція в системі органів внутрішніх справ України. З метою забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів потрібні концептуально-нові підходи, зміни в організаційно-правових засадах функціонування поліції, підвищення її авторитету, встановлення партнерських відносин між поліцією і народом, ефективні механізми запобігання корупції в силових структурах. Усі ці заходи можна втілити в життя, але за умови розробки ефективної програми організаційно-правових засад, зокрема підвищення рівня соціального захисту працівників поліції, адже існує тісний зв'язок між ефективністю роботи поліцейського і його соціальним захистом. Зміни в системі органів внутрішніх справ потребують досліджень щодо пенсійного забезпечення поліцейських, адже поліцейський це людина, на яку покладається обов'язок захисту прав та інтересів громадян. Для концептуального дослідження правового регулювання пенсійного забезпечення поліцейських важливе значення має пенсійне забезпечення колишніх працівників міліції, адже вони впродовж майже 25 років незалежної України дбали про безпеку громадян і держави. Крім того, підвищення пенсій колишнім працівникам міліції має важливе значення не лише для екс-працівників міліції, але й для теперішніх поліцейських, які мають бути впевненими, що, незважаючи на можливі майбутні реформи, держава буде гарантувати їм соціальний захист у віддаленій перспективі.

Дослідженням проблем теоретико-практичних аспектів правового регулювання соціального захисту працівників поліції (міліції) займалися провідні вчені, зокрема: В. М. Андрійів, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедиктов, С. В. Венедиктов, С. В. Вишневецька, М. В. Вітрук, Л. Д. Воєводін, М. І. Іншин, М. М. Клемпарський, К. Ю. Мельник, С. М. Приліпко, П. Д. Пилипенко, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина та інші.

Метою даної статті є проведення аналізу існуючої системи правового регулювання та судової практики перерахунку пенсій колишнім працівникам міліції у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення поліцейських в Україні та вироблення пропозицій щодо вдосконалення порядку здійснення такого перерахунку.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист працівників поліції характеризується тим, що забезпечення належного матеріального становища як для працівників поліції осо-

бисто, так і для їхніх сімей пов'язано з тим, що працівників поліції зобов'язана забезпечувати держава. Якщо для більшості громадян держава зобов'язана лише створювати належні умови, які б дозволили громадянам своєю працею забезпечити себе самим, то працівники поліції, як і інші державні службовці, отримують винагороду безпосередньо з державних коштів, крім того, їм заборонено займатися іншими прибутковими видами діяльності, а держава має приділити особливу увагу соціальному забезпеченню цих осіб [1, с. 11]. Основною гарантією соціального захисту поліцейських є грошове забезпечення, яке складається з посадового окладу, окладу за спеціальним званням, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (підвищень посадового окладу, надбавок, доплат, які мають постійний характер), премій та одноразових додаткових видів грошового забезпечення. Підвищення грошового забезпечення значною мірою підняло престиж професії поліцейського. Сьогодні показники середньомісячних зарплат українців, порівняно із грошовим забезпеченням поліцейських, свідчать про те, що служба в поліції оплачується достойно. Однак порівняно із європейським рівнем зарплат поліцейських, поліцейські в Україні отримують не так вже й багато [1, с. 4]. Грошове забезпечення співробітників поліції повсюдно сприймається як підкріплення законності та запорука дотримання співробітниками службової дисципліни [2, с. 58]. Не дивлячись на те, що Закон України «Про Національну поліцію» [3] значно розширив соціальні гарантії працівників, він мав певні недоліки, тому у грудні 2015 року він був доповнений у частині гарантій соціального захисту колишніх працівників органів внутрішніх справ України та членів їхніх сімей (розділ XI «Прикінцеві та перехідні положення»).

Цілком погоджуємося з О. В. Мальцевою, що внесення такого доповнення має важливе значення не лише для екс-працівників міліції, але й для теперішніх поліцейських, які мають бути впевненими, що, незважаючи на можливі майбутні реформи, держава гарантуватиме їм соціальний захист. Однак прийняття такого суттєвого доповнення тільки задекларовано, але досі не реалізовано.

Більше двох років колишні працівники міліції вимагають законного перерахунку пенсій у зв'язку зі збільшенням грошового забезпечення поліцейських. Звичайно, поняття «працівник поліції» є новим правовим явищем, через що постає питання ґрунтовного дослідження соціальних та трудових гарантій їхнього правового статусу, а також співвідношення таких понять, як «працівник поліції» та «працівник міліції». Стаття 102 Закону України «Про Національну поліцію» [3] передбачає, що пенсійне забезпечення поліцейських та виплата одноразової грошової допомоги після звільнення їх зі служби в поліції здійснюються в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Тобто, пенсійне забезпечення поліцейських здійснюється відповідно до пенсійного законодавства, яке передбачає пенсійне забезпечення працівників міліції. Отже, дана стаття Закону дає підстави вважати, що пенсійне забезпечення поліцейських і пенсійне забезпечення працівників міліції ідентичне. І таким чином, колишні працівники міліції (пенсіонери) мають право на перерахунок пенсії на підставі статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року [3] у зв'язку зі встановленням окладів поліцейських Постановою Кабінету Міністрів України № 988 від 11 листопада 2015 року «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції». Підставою для цього є саме Закон України від 23.12.2015 «Про внесення змін в деякі закони України» відносно забезпечення колишніх працівників органів внутрішніх справ України і членів їхніх сімей», яким внесені зміни до статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року. Цей Закон передбачає, що «перерахунок пенсій особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ України (міліції), які мають право на пенсійне забезпечення або одержують пенсію на умовах цього Закону, здійснюється з урахуванням грошового забезпечення, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених для поліцейських» [4]. Крім того, пункт 15 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про національну поліцію» доповнено зазначеним вище Законом таким змістом: «За колишніми працівниками міліції, у тому числі пенсіонерами, а також членами їхніх сімей, і іншими особами зберігаються пільги, компенсації і гарантії, передбачені цим Законом для

колишніх поліцейських, членів їх сімей, інших осіб» [2]. Таким чином, єдиним нормативним актом, який регулює пенсійне забезпечення як працівників поліції, так і працівників міліції, залишився Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ [4].

Окремо необхідно зробити акцент на відсутності законодавчої заборони на зменшення чи скасування обсягу соціальних прав працівників поліції та міліції. На нашу думку, встановлення такого обмеження на рівні закону цілком відповідає статті 22 Основного Закону України. Згідно із зазначеною нормою, конституційні права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів (не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав) [5]. Це означає, що зупинення пільг, компенсацій і гарантій без відповідної компенсації буде порушенням гарантованого державою права на соціальний захист працівника поліції та міліції.

Незважаючи на всі законні підстави для проведення перерахунку пенсії колишнім працівникам міліції саме з 01.01.2016 року, перерахунок пенсій їм зроблено лише у квітні 2018 року. Упродовж тривалого часу пенсіонери органів внутрішніх справ відстоюють власні законні права у судах, але позитивні рішення судів не виконуються [6]. У зв'язку з чисельними зверненнями до суду пенсіонерів з числа колишніх працівників міліції та неоднозначною судовою практикою, 15.02.2018 року Верховний Суд України розглянув зразкову справу № 820/6514/17 щодо перерахунку пенсії пенсіонеру органів внутрішніх справ з 01 січня 2016 року. Рішенням суду визнано протиправною бездіяльність Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області щодо здійснення перерахунку та виплати пенсії Особі 1 з 01 січня 2016 року як пенсіонеру органів внутрішніх справ у відповідності до Закону України «Про внесення змін в деякі закони України відносно забезпечення колишніх працівників органів внутрішніх справ України і членів їхніх сімей» від 23 грудня 2015 року № 900-VIII» [7]. Але 21 лютого 2018 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» [8]. Згідно з цією Постановою, перерахунок пенсії особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ (міліції) здійснюється за прирівняною посадою з розміру грошового забезпечення поліцейського, враховуючи відповідні оклади за посадою, спеціальним званням, відсоткову надбавку за вислугу років, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії в розмірах, установлених законодавством, з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, за січень 2016 року. Ця постанова передбачає, що розмір премії визначається у середніх розмірах, що фактично виплачені за відповідною посадою (посадами) поліцейського за січень 2016 року. Розмір премії визначається у середніх розмірах, що фактично виплачені за відповідною посадою (посадами) поліцейського за січень 2016 року. Вважаємо це положення таким, що прийнято всупереч законодавству, адже премія (від латинського *praemia* — нагорода, відзнака) — це одна з форм заохочення, подяка за високу кваліфікацію, якісну працю.

Преміювання осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ здійснюється відповідно до їхнього особистого вкладу в загальний результат служби. Виплата премії, зменшення її розміру або позбавлення в повному обсязі проводиться на підставі наказу керівника органів і підрозділів МВС України. У наказі про зменшення розміру або позбавлення премії повинні бути вказані конкретні причини зменшення або позбавлення премії. Не може братися до розрахунку середній розмір премії, адже в такому випадку, виходячи зі змісту ч. 4 ст. 63 Закону «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ [4], пенсія повинна переглядатися кожного місяця у зв'язку зі зміною цього показника, адже розмір премії кожного місяця змінюється. Премія, як форма заохочення успіхів конкретного працівника у службі, не може ставитися в залежність від результатів роботи інших працівників чи визначатися, виходячи з усередненого показника, а повинна відповідати розміру фактичної премії за останньою штатною посадою, що бралася до розрахунку під час оформлення пенсії. Таким чином, п. 3 постанови Кабінету Міністрів України № 103 від 21 лютого 2018 року «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб», на нашу думку, потребує змін, а саме — положень щодо обчислення премій, які враховуються під час перерахунку пенсій колишнім працівникам міліції.

Не погоджуємося також з рішенням Верховного Суду від 12.03.2018 року № 802/2196/17-а (Пз/9901/1/18), у якому вказано: «Якщо у цій категорії справ буде встановлено, що надбавка за виконання особливо важливих завдань, яку отримувач позивач, на момент виникнення у нього права на перерахунок пенсії не виплачувалася, то цю надбавку не належить вказувати у довідці про розмір грошового забезпечення» [9]. Стаття 92 Конституції України передбачає, що виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення [5]. Це підтверджено і рішенням Конституційного Суду України № 4-рп/2015 від 13 травня 2015 року у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Вадима Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», у якому сказано: «Конституційний Суд України наголошує, що виключно Верховна Рада України шляхом прийняття законів визначає види грошового забезпечення для обчислення та перерахунку пенсій військовослужбовців та осіб, які мають право на пенсію за Законом, а Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення права осіб на пенсійне забезпечення, керуючись Конституцією та законами України» [10]. Таким чином, Кабінет Міністрів не мав права скасовувати складові грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення, премії).

Звичайно, вирішення проблеми соціально-правового захисту працівників органів внутрішніх справ багато в чому залежить від можливостей держави забезпечити їх фінансовими засобами. Однак, на наш погляд, заходи соціального захисту повинні компенсувати складність і напруженість служби в поліції, стимулювати службову діяльність співробітників, давати можливість мінімізувати корупційні правопорушення у діяльності поліцейських.

У європейських країнах добре засвоїли просту істину, що дешева поліція дуже дорого обходиться народу. Для багатьох громадян Євросоюзу мотивом вступу на поліцейську службу є моральні мотиви. Водночас існують інші стимули, наприклад, особи, які приходять на службу в поліцію, здебільшого походять з «нижчого» прошарку суспільства, але рядових співробітників поліції відносять вже до «середнього» шару, тому вступ на службу в поліцію підвищує їхній соціальний статус, поліпшує матеріальне становище, забезпечує соціальні гарантії. Однак більш важливою є якість поліцейської служби, адже основною одиницею будь-яких поліцейських формувань є конкретний працівник. Те, як він виконує свої обов'язки, може сприяти підвищенню ефективності забезпечення правопорядку або, навпаки, звести нанівець усі зусилля поліцейського органу. Якщо співробітники бачать, що неналежним чином матеріально забезпечені і в соціальному плані захищені, як у період активної роботи, так і під час виходу на пенсію, то перспективи отримати якісного працівника малі [11, с. 182].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що перерахунок пенсій працівникам органів внутрішніх справ (міліції), який було зроблено у квітні 2018 року є кроком до покращення соціального захисту колишніх працівників міліції. Але подальшого дослідження потребують питання виплати нового розміру пенсії за період з 01.01.2018 року по 31.12.2017 року, адже Постанова Кабінету Міністрів України № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб», яка була прийнята 21 лютого 2018 року (більше ніж через два роки після виникнення права у працівників міліції на перерахунок пенсії) містить положення, які суперечать статті 22 Конституції України. Суперечливим є питання щодо обчислення розміру премій, які враховуються під час обчислення грошового забезпечення для перерахунку пенсії працівникам органів внутрішніх справ. Подальшої розробки потребує питання реалізації механізму виконання рішень судів щодо перерахунку і виплати пенсій.

Список використаних джерел

1. Денісова Л. Л. Правове регулювання соціального забезпечення працівників поліції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
2. Мальцева О. В. Соціальний захист працівників поліції: закордонний та вітчизняний досвід: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 21 жовтня 2016 р.). Маріуполь. 2016. С. 56–59.
3. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Рішення Сакаганського районного Суду м. Кривий Ріг від 12 березня 2018 р., судова справа № 214/7228/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 15.05.2018).
7. Про внесення змін в деякі закони України відносно забезпечення колишніх працівників органів внутрішніх справ України і членів їхніх сімей: Закон України від 23 грудня 2015 року № 900-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 31.
8. Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 103. URL: http://search.liga.zakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP180103.html (дата звернення 15.05.2018).
9. Рішення Верховного Суду України від 12 березня 2018 р. № 802/2196/17-а (Пз/9901/1/18) — щодо нескладання Ліквідаційною МВС довідки для перерахунку пенсій пенсіонерам МВС. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/zrazkova-sprava/rishenna_zrazkova_9901_1_18 (дата звернення 26.06.2018).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Вадима Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» № 4-рп/2015 від 13 травня 2015 року по справі 19/2015: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-15>. (дата звернення 15.05.2018).
11. Денісова Л. Л. Правове регулювання соціального забезпечення працівників поліції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 213 с.

Князькова Любов Михайлівна,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецький юридический институт МВД України, г. Кривой Рог)

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСЧИСЛЕНИЯ, ВЫПЛАТЫ И ПЕРЕРАСЧЕТА ПЕНСИИ БЫВШИМ РАБОТНИКАМ МИЛИЦИИ

Стаття посвящена исследованию перерасчета и выплаты пенсии бывшим работникам органов внутренних дел (милиции) в связи с повышением денежного содержания полицейских. Анализируются нормативные акты, дающие бывшим работникам милиции право на повышение размера пенсии. Рассматривается судебная практика по искам экс-работников милиции к управлениям пенсионных фондов Украины о порядке перерасчета и выплаты пенсий.

Ключевые слова: перерасчет пенсии, работники милиции, работники полиции, денежное содержание, социальная защита.

Knyzkova Lyubov Mikhailovna,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

PENSIONS RECALCULATION OF FORMER MILITIA EMPLOYEES

This article is dedicated to the research of the problems of pension's recalculation of former militia employees due to the increase of policemen money security. The ratio of the concepts of a «police officer» and the concept of «employees of militia» is disclosed due to the fact that the concept of a «police officer» is a new legal phenomenon. It is proved that the recalculation of pensions of the persons of the commanding and rank-and-file staff of the Internal Affairs bodies of Ukraine (militia) is provided taking into account the monetary security, monthly additional types of monetary support (allowances, additional payments, increases) and premiums in the amounts established for policemen. The main guarantee of social protection of policemen is monetary security, consisting of a salary, a salary for a special rank, monthly additional types of financial aid (increase of official salary, allowances, surcharges, which are permanent), one-time additional types of financial security. The regulatory acts, which give the former militia employees the right to increase the pension due to the establishment of new salaries, salaries for special ranks and changes in the length of service allowance for police officers, are analyzed. It is substantiated that the recalculation of the pension from January 01st, 2016 to the persons of the commanding and ordinary members of the internal affairs authorities (militia) is provided on the equivalent position of a police officer with the amount of monetary security, taking into account the corresponding salaries for the position, special rank, the percentage bonus for the length of service, monthly additional types of cash support (surcharges, additional charges, increases) and premiums.

Judicial practice on claims of former employees of militia to the Departments of Pension Funds of Ukraine on the procedure for recalculating pensions and establishing new amounts of pensions has been considered. The decision of the Supreme Court of Ukraine on exemplary cases concerning the recalculation of pensions to pensioners of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has been analyzed.

Key words: pension recalculation, militia employees, police officers, monetary security, social protection.

Надійшла до редколегії 14.04.2018

УДК 341.1/8

Назимко Олена Вікторівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

БЕЗРОБІТТЯ: АНАЛІЗ НОРМ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

Автором даної науково-правничої статті наведено та розглянуто зміст тих предметно-спрямованих, регулятивно-цільових норм сучасного міжнародного трудового права, які встановлюють основні принципи, базові цілі та конкретні завдання МОП у сфері сприяння зайнятості, захисту від безробіття та допомоги по безробіттю.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, служба зайнятості, роботодавці, наймані працівники, допомога по безробіттю.

Постановка проблеми. Фундаментальним цільовим призначенням будь-якої галузі права є відтворення та захист більш або менш суворих, більш або менш чітких норм, регулюючих ту чи іншу сферу соціальної взаємодії.

Однак і самі правові норми формуються, розвиваються, змінюються, приймаються або ж, навпаки, відхиляються під впливом предметних, об'єктивних вимог та тенденцій соціального розвитку, під впливом низки гострих проблем соціальної дійсності.

Варто зазначити, що в рамках інституту трудових відносин відтворюється відносно часта, відносно регулярна та відносно непередбачувана соціальна трансформація правового та соціально-трудового статусу одного з базових суб'єктів даного інституту — працівника.

Протилежними по відношенню одне до одного правовими та соціально-трудовами статусами, до періодичного, циклічного набуття яких призводить вказана соціальна трансформація, є, як відомо, з одного боку, статус працюючої, тобто зайнятої тією чи іншою працею людини, а з іншого — статус цілком або частково безробітної людини та пов'язані з таким статусом матеріально-фінансові, моральні та інші проблеми.

І відповідний правовий статус та соціально-трудові вимоги/потреби зайнятої людини, і відповідний правовий статус та гострі матеріально-фінансові проблеми безробітної людини — однаково вимагають попереднього та наступного комплексного соціального, державного та іншого захисту згідно з діючими нормами національного та міжнародного трудового, а також іншого галузевого права.

Нехтування ж очевидними соціальними проблемами людей, які потребують матеріально-грошової допомоги по безробіттю, або ж є безробітними через брак робочих місць, через відсутність рівнозначних професійно-трудовах альтернатив, або через втрату роботи під впливом тих чи інших соціально-економічних та багатьох інших обставин, може призвести до широкого соціального невдоволення та/або справжнього соціального вибуху.

Таким чином, зазначена нами сфера інституту трудових відносин є однією з базових, однією з найбільш проблематичних, однією з найбільш актуальних та однією з найбільш динамічних сфер даного інституту. Дана сфера вимагає до себе повсякчасної та широкої уваги з боку громадських, державних, духовних та багатьох інших законних соціально-регулятивних інституцій.

Тому встановлення чітких, зрозумілих, демократичних та суспільно прийнятних правових норм у сфері сприяння широкій трудовій зайнятості населення, забезпечення ефективного захисту населення від безробіття та надання населенню гарантованої допомоги по безробіттю є запорукою соціальної справедливості, соціального консенсусу, соціальної стабільності, оптимізації існуючої системи соціальної стратифікації і, таким чином, запорукою соціальної злагоди та соціально-економічного розвитку.

Власне саме тому надзвичайно актуальним та важливим видається здійснення комплексного дослідницького розгляду змісту тих предметно-спрямованих, регулятивно-цільових норм сучасного міжнародного трудового права, які встановлюють основні принципи, базові цілі та конкретні завдання МОП у сфері сприяння зайнятості, захисту від безробіття та допомоги по безробіттю.

Здійснення новітніх наукових досліджень у межах цієї окремої, відносно цілісної проблематики сучасного міжнародного трудового права надасть українським науковцям-правникам, правникам-практикам, діячам професійних спілок працівників України, діячам професійних спілок роботодавців України, а також належно уповноваженим українським законодавцям та посадовцям можливість розробляти та вносити ґрунтовні проекти корисних, новаторських законотворчих поправок, спрямованих на прогресивне та водночас виважене реформування відповідних норм сучасного трудового та іншого галузевого права України.

Формування цілей. Метою даної науково-правничої статті, відповідно до чітко сформульованої та належно актуалізованої тематичної проблеми, є узагальнення та аналіз основних принципів, базових цілей та конкретних завдань МОП у сфері сприяння зайнятості, захисту від безробіття та допомоги по безробіттю.

Використані джерела. Поступове досягнення сформульованої мети даної науково-правничої статті здійснено завдяки зверненню до змісту низки діючих спеціальних джерел права МОП.

Виклад основного матеріалу. Достатньо природним та логічним видається те, що проблематика сприяння зайнятості, захисту від безробіття та допомоги по безробіттю посіла одне з головних місць у межах міжнародного соціально-економічного, власне «трудового» порядку денного одразу ж після заснування МОП у 1919 році.

Варто окремо відзначити, що задовго до того, як відбулося загальне декларування на міжнародному рівні універсального права людини бути працевлаштованою, у рамках низки правових джерел та рекомендаційних документів МОП було кодифіковано, насамперед, практично спрямовані правові норми та рекомендації стосовно вирішення вказаної проблематики.

Так, наприклад, згідно з п. 1 ст. 2 Конвенції МОП № 2 «Про безробіття» від 29 жовтня 1919 року, чітко зазначається першочергове зобов'язання всіх держав-членів МОП — встановити систему безплатних державних бюро зайнятості, які б перебували під контролем центрального державного органу [1].

Однак п. 2 ст. 2 даної Конвенції передбачає, у свою чергу, законну можливість паралельного функціонування і приватних служб зайнятості.

Необхідність створення системи державних безплатних служб зайнятості є додатково підтвердженою і за змістом п. 1 ст. 1 Конвенції МОП № 88 «Про організацію служби зайнятості» від 9 липня 1948 року [2].

У п. 1 ст. 3 даної Конвенції наведено також норми щодо географічно-організаційної структури таких служб, які мають містити мережу місцевих, а де це видається доцільним, і регіональних бюро, достатніх за кількістю для обслуговування кожного географічного району країни і зручно розташованих для роботодавців та працівників.

Також надзвичайно важливою та практично спрямованою міжнародною правовою нормою, яка одразу ж чітко встановила систему та принцип транскордонного солідарного реагування держав-членів МОП на проблему передбачуваного і, таким чином, непередбачуваного настання безробіття, є норма п. 1 ст. 3 наведеної Конвенції МОП № 2 «Про безробіття» від 29 жовтня 1919 року, де вказується, що держави, які встановили систему страхування на випадок безробіття, вживають на умовах, погоджених між заінтересованими членами, заходів для того, щоб зайняті роботою громадяни однієї з країн — членів МОП, які працюють на території іншого члена МОП, одержували страхову допомогу в тому самому розмірі, що й зайняті роботою громадяни останнього [1].

Однак пп. 1 та 2 Рекомендації МОП № 44 «Щодо страхування на випадок безробіття та щодо надання допомоги безробітним» від 23 червня 1934 року не тільки додатково наголошують на необхідності створення загальної системи страхування на випадок безробіття, але й закликають до створення окремої, додаткової системи надання фінансової допомоги

тим особам, які вже вичерпали своє право на одержання допомоги, а в деяких випадках і тим особам, які ще не набули права на одержання допомоги [3].

Також, уточнюючи ґрунтовно-варіативний зміст поняття «безробітний», п. 3 даної Рекомендації виокремлює та вводить у нормативний обіг таке поняття, як «частково безробітний».

Загальною та цілком природною межею остаточного припинення сплати страхування на випадок безробіття визначено, згідно з підп. б) п. 4 даної Рекомендації, настання природного віку, який одразу ж надає людині законне право на отримання пенсії по старості.

Також з метою охоплення системою страхування по безробіттю якомога ширших верств населення, у рамках даної Рекомендації відтворено положення щодо практичного, скажімо так, «недоктринерського» реагування на випадки, коли застосування загальних положень щодо страхування на випадок безробіття до певної категорії працівників є дещо утрудненим. Так, згідно з підп. с) п. 4 даної Рекомендації, для страхування таких працівників слід проводити окремі, особливі заходи. Ці особливі заходи мають бути спрямовані, зокрема, на отримання достатніх доказів безробіття та на узгодження розміру допомоги зі звичайним заробітком відповідних працівників.

Надзвичайно важливим, суворо урівнюючим відповідне соціально-трудове право всіх працівників, незалежно від роду їхніх професійно-трудова заняття, є, згідно з п. 5 даної Рекомендації, окреме положення про те, що коли за критерій для обов'язкового страхування є доцільним встановити розмір максимальної заробітної плати, то вказаний критерій не повинен торкатися виключно тих працівників, які одержують достатньо високу заробітну плату для того, щоб мати можливість забезпечити себе власними коштами на випадок безробіття.

Допустимий страховий стаж, згідно з п. 6 даної Рекомендації, не повинен перевищувати 26 тижнів роботи за професією, на яку поширюється система страхування, або ж не повинен перевищувати 26 щотижневих внесків чи еквівалентної суми за дванадцятимісячний період, що передував зверненню по допомогу, або ж 52 тижнів роботи, чи 52 щотижневих внесків, або еквівалентної суми за двадцять чотири місяці, що передували зверненню по допомогу.

Окремої уваги в рамках даної Рекомендації приділено і надзвичайно важливому питанню про професійно-трудова альтернативи для безробітних осіб, звернення до яких становитиме працю за новою, часто абсолютно незнайомою для цілком або частково безробітної особи професійно-трудова спеціальністю.

Так, п. 9 даної Рекомендації закликає належно враховувати тривалість роботи особи за її попередньою спеціальністю, її шанси на здобуття роботи за своєю спеціальністю, її професійну підготовку та придатність до нової роботи.

Ті самі базові принципи уважності, розбірливості та гуманності відтворено і в підп. б) п. 11 даної Рекомендації, де зазначено, що, покладаючи на безробітного зобов'язання поступити на громадські роботи, організовані на користь безробітних, слід урахувати його вік, стан здоров'я, попереднє заняття та придатність до такої роботи.

І власне лише в Рекомендації МОП № 67 «Щодо забезпечення доходу» від 12 травня 1944 року було вперше окремо, вичерпно визначено, за яких саме обставин повинна виплачуватися допомога по безробіттю.

Так, у п. 14 Розділу «Безробіття» даної Рекомендації зазначено, що випадком, коли повинна виплачуватися допомога по безробіттю, є втрата заробітку у зв'язку з безробіттям застрахованої особи, яка звичайно працює, здатна до систематичної роботи у певній сфері і яка шукає підходящу роботу, або у зв'язку з частковим безробіттям [4].

Таким чином, нормативізація наведених у даному пункті соціальних характеристик цілком або частково безробітної особи, зокрема нормативізація процесу пошуку нею підходящої роботи, вказує на те, що фундаментальними складовими будь-якої системи сприяння зайнятості, захисту від безробіття та допомоги по безробіттю є, з одного боку, активна державна та громадська багатостороння допомога цілком або частково безробітній особі, а з іншого — врахування за такою особою її попереднього статусу активно працюючої людини та її шире й активне прагнення якомога скоріше повернутися до соціалізованого кола працюючих, зайнятих людей.

Тому на підтвердження зазначеного в п. 2 вказаного Розділу 14 «Безробіття» даної Рекомендації наводиться базова соціально-реінтеграційна мета сплати допомоги по безробіттю — виплата повинна тривати доти, доки застрахованій особі не буде запропоновано підходящу роботу.

Попри свою очевидну варіативність, залежно від конкретних життєвих обставин і соціально-психологічних характеристик цілком або частково безробітної особи, поняття «підходяжа робота», так чи інакше, відтворює спрямованість на соціальну реінтеграцію цілком або частково безробітної особи до кола працюючих, зайнятих людей. Так, пп. 3) та 4) Розділу 14 «Безробіття» даної Рекомендації зазначають наступне з цього приводу. Протягом початкового періоду повинні вважатися підходящими лише такі види роботи: а) робота за звичайним фахом застрахованої особи в такому місці, яке не вимагає зміни місця проживання, і за плату, яка існує в даний час, встановлену компетентними договорами, якщо вони застосовуються; або б) інша робота, прийнятна для застрахованої особи. Після закінчення початкового періоду: а) робота, яка вимагає зміни фаху, може вважатися підходяжою, якщо пропонується робота є такою, що може в розумних межах бути запропонована застрахованій особі з урахуванням її сил, здатності, минулого досвіду і доступних для неї засобів навчання; б) робота, яка вимагає зміни місця проживання, може вважатися підходяжою, якщо на новому місці проживання є підходяще житло; с) робота в менш сприятливих умовах, ніж ті, в яких застрахована особа звичайно працювала за своїм фахом і у своєму районі, може вважатися підходяжою, коли запропоновані умови відповідають загальним нормам, яких дотримують у тій професії і в тому районі, у яких ця робота пропонується.

На відміну від усіх наведених правових джерел та рекомендаційних документів МОП, Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28 червня 1952 року наводить чіткий перелік категорій так званих захищених осіб, тобто власне осіб, які користуються законним правом на отримання допомоги по безробіттю. Такими категоріями осіб, згідно зі ст. 21 даної Конвенції, є: а) встановлені категорії працюючих, які складають не менше ніж 50 відсотків усіх працюючих, або б) усіх жителів, кошти яких під час охопленого ризику не перевищують меж, встановлених таким чином, щоб дотримувалися вимоги статті 67, або с) у випадках, коли діє заява, зроблена за статтею 3, встановлені категорії працюючих, які складають не менше ніж 50 відсотків усіх працюючих на промислових підприємствах, які мають 20 чи більше працівників [5].

У свою чергу, лише в рамках Конвенції МОП № 122 «Про політику в галузі зайнятості» від 9 липня 1964 року було вперше визначено низку таких основних принципів політики сприяння зайнятості, які базувалися на врахуванні: а) соціальної природи людини, виражених у її прагненні до праці; б) соціально-економічній та виробничій продуктивності її праці; в) універсальних соціально-економічних та інших прав людини. Так, у п. 2 ст. 1 даної Конвенції зазначається, що ця політика має на меті забезпечувати, щоб: а) була робота для всіх, хто готовий стати до роботи і шукає роботу; б) така робота була якомога продуктивнішою; с) була свобода вибору зайнятості і найширші можливості для кожного працівника здобути підготовку та використовувати свої навички і здібності для виконання роботи, до якої він придатний, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних поглядів, іноземного походження чи соціального походження [6].

Окрім створення безплатних державних служб зайнятості та систем вакантних професійно-трудова альтернатив, справі забезпечення зайнятості та боротьбі з безробіттям мають сприяти і відповідні програми професійної орієнтації та професійної підготовки. Так, згідно з пп. 1 та 2 ст. 1 Конвенції МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» від 23 червня 1972 року, кожна держава-член МОП ухвалює та розвиває всебічні й скоординовані політику і програми професійної орієнтації та професійної підготовки, тісно пов'язані із зайнятістю, зокрема через державні служби зайнятості. Ці політика і програми належним чином враховують: а) потреби, можливості та проблеми зайнятості як на регіональному, так і на національному рівні; б) стадію та рівень економічного, соціального і культурного розвитку; с) взаємозв'язок між розвитком людських ресурсів та іншими економічними, соціальними й культурними цілями [7].

У межах Конвенції МОП № 168 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» від 21 червня 1988 року підсумовано, узагальнено та дещо детальніше розвинуто деякі відповідні нормативні положення усіх наведених вище правових джерел та рекомендаційних документів МОП.

Так, наприклад, у ст. 7 Розділу II «Сприяння продуктивній зайнятості» даної Конвенції зазначено, що кожна держава-член МОП опрацьовує як пріоритетну мету політику, спрямовану на сприяння повній, продуктивній і вільно вибраній зайнятості всіма відповідними засобами, серед яких соціальне забезпечення. Такі засоби повинні містити, серед іншого, служби зайнятості, професійну підготовку та професійну орієнтацію [8].

Надзвичайно важливим є зміст п. 1 ст. 8 Розділу II «Сприяння продуктивній зайнятості» даної Конвенції, яка суттєво розвиває положення всіх вищенаведених правових джерел та рекомендаційних документів МОП власне щодо методів сприяння зайнятості, профілактики безробіття, а також щодо встановлення низки додаткових категорій осіб, яким має бути забезпечена допомога. У даній статті зазначено, що кожна держава-член МОП прагне ввести, зважаючи на соціальне законодавство й практику, спеціальні програми, що сприяють створенню робочих місць та допомозі в питаннях зайнятості, а також сприяють здобуттю продуктивної і вільно вибраної зайнятості для певних категорій осіб, які перебувають у несприятливому становищі і які стикаються або можуть стикатися з труднощами в пошуках стабільної зайнятості, таких як жінки, молоді працівники, інваліди, працівники літнього віку, особи, що є безробітними тривалий час, працівники-мігранти, котрі живуть у країні на законних підставах і працівники, котрих зачепили структурні зміни.

Необхідну норму щодо низки категорій осіб, які підлягають захисту, тобто користуються правом на отримання допомоги по безробіттю, окрім приписуваних категорій працівників, які складають не менш ніж 85 відсотків усіх працівників, доповнено тим, що зазначеним правом користуються, згідно з п. 1 ст. 11 Розділу IV. «Особи, які підлягають захисту» даної Конвенції, також державні службовці та учні на виробництві.

Що ж стосується методів захисту від безробіття, то п. 1 ст. 12 Розділу V «Методи захисту» зазначає, що кожний член МОП може визначити метод або методи захисту, за допомогою яких він вважає за краще застосовувати положення Конвенції: чи то за допомогою системи внесків або системи, не основаної на внесках, чи за допомогою сполучення таких систем.

Ст. 13 та 14 Розділу VI «Допомога, що підлягає виплаті» даної Конвенції зазначають наступне. Допомога, надавана безробітним у формі періодичних виплат, може бути пов'язана з видом захисту. У випадках повного безробіття допомога виплачується у формі періодичних виплат, зараховуваних таким чином, щоб забезпечити одержувачеві часткове й тимчасове відшкодування втраченого доходу і в той же час щоб не знижувати стимулів до здобуття роботи чи до створення зайнятості.

Найбільш ґрунтовно норми про періодичні виплати на випадок безробіття викладено у п. й ст. 15 Розділу VI «Допомога, що підлягає виплаті» даної Конвенції. У разі повного безробіття й перерви в одержанні заробітку, спричиненої тимчасовим припиненням виробництва без якогось припинення трудових відносин, якщо такий випадок внесено у сферу охоплення, допомога надається у вигляді періодичних виплат, зараховуваних таким чином: а) якщо ця допомога нараховується на основі внесків, котрі робляться захищеною особою чи від її імені, або з урахуванням попереднього заробітку, вона встановлюється в розмірі не менш як 50 відсотків від попереднього заробітку, причому допускається призначити максимум за сумою допомоги або за сумою заробітку, що підлягає врахуванню, який може бути пов'язаний, наприклад, із зарплатою кваліфікованого робітника або із середньою зарплатою працівників цього району; б) якщо така допомога має за основу не внески чи попередні заробітки, то вона повинна становити не менш як 50 відсотків від встановленої законом мінімальної заробітної плати чи від заробітної плати звичайного чорнороба, або розмір її повинен забезпечувати мінімум, потрібний для покриття витрат на основні життєві потреби, залежно від того, що більше.

Висновок. Таким чином, наведені та розглянуті норми сучасного міжнародного трудового права відтворюють низку вказаних основних принципів, базових цілей та конкретних завдань МОП у сфері сприяння зайнятості, захисту від безробіття та допомоги по безробіттю.

Список використаних джерел

1. Конвенція МОП № 2 «Про безробіття» від 29 жовтня 1919 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_143.
2. Конвенція МОП № 88 «Про організацію служби зайнятості» від 9 липня 1948 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_224.
3. Рекомендації МОП № 44 «Щодо страхування на випадок безробіття та щодо надання допомоги безробітним» від 23 червня 1934 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_205.
4. Рекомендація МОП № 67 «Щодо забезпечення доходу» від 12 травня 1944 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_323.
5. Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28 червня 1952 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_011.
6. Конвенція МОП № 122 «Про політику в галузі зайнятості» від 9 липня 1964 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_062.
7. Конвенція МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» від 23 червня 1972 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_057.
8. Конвенція МОП № 168 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» від 21 червня 1988 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_182.

Назымко Елена Викторовна,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

СОДЕЙСТВИЕ ЗАНЯТОСТИ, ЗАЩИТА ОТ БЕЗРАБОТИЦЫ И ПОСОБИЕ ПО БЕЗРАБОТИЦЕ СОГЛАСНО НОРМ СОВРЕМЕННОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА

Автором статьи приведено и рассмотрено содержание тех предметно-направленных, регулятивно-целевых норм современного международного трудового права, которыми установлены основные принципы, базовые цели и конкретные задачи МОТ в сфере содействия занятости, защиты от безработицы и пособия по безработице.

Ключевые слова: занятость, безработица, служба занятости, работодатели, наемные работники, пособие по безработице.

Nazymko Olena Viktorivna,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

PROMOTING EMPLOYMENT, PROTECTING FROM UNEMPLOYMENT AND GIVING DOLE UNDER THE NORMS OF THE PRESENT INTERNATIONAL LABOR LAW

The author of this scientific and legal paper presented and considered those present international labor law subject-matter, regulative norms which establish ILO's key principles, basic purposes and specific tasks on promoting employment, protecting from unemployment and giving dole.

The purpose of this scientific article, in accordance with a well-formulated and properly updated thematic problem, is thus to synthesize and analyze the ILO's main principles, objectives and objectives in the area of employment promotion, protection against unemployment and unemployment benefits.

Each ILO Member State seeks to introduce, on the basis of social legislation and practice, specific programs that promote job creation and employment assistance, and promote the acquisition of productive and freely chosen employment for certain categories of people in a disadvantaged position and which facing or facing difficulties in finding sustainable employment such as women, young workers, the disabled, the elderly, the long-term unemployed, migrant workers who live in poverty in the country legally and workers, which affected the structural changes.

The norms of modern international labor law reproduce a number of these basic principles, the basic objectives and specific objectives of the ILO in the areas of employment promotion, protection against unemployment and unemployment benefits.

Key words: employment, unemployment, employment service, employers, hired workers, dole.

Надійшла до редколегії 16.04.2018

Розділ III

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.

ФІНАНСОВЕ ПРАВО.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.1:323.2

Гоптарєв Олександр Ігорович,
аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ

ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЕФЕКТИВНОГО ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ

У статті проаналізовано громадський контроль як гарантію забезпечення транспарентності прав громадян в умовах розвиненого громадянського суспільства на етапі суспільно-політичного розвитку України, що характеризується лібералізацією з боку держави щодо пошуку відповідного діалогу із суспільством. Акцентовано увагу на формах залучення громадськості до участі у забезпеченні транспарентності державної політики в умовах необхідності забезпечення політичної свободи.

Ключові слова: транспарентність, виконавча влада, громадський контроль, громадські організації, громадськість, громадянське суспільство, державний контроль, засоби масової інформації, контроль, політичні партії.

Демократизація суспільства відбувається за рахунок розвитку зрілої громадськості, коли все більшого значення набуває громадський контроль. Він є основним чинником дотримання балансу, рівності, взаємної відповідальності, транспарентності у відносинах особистості, суспільства і держави з метою забезпечення соціальної справедливості.

Наукове опрацювання даної проблематики пов'язано з тим, що однією з функцій держави щодо забезпечення громадської участі є залучення громадськості, яка, у свою чергу, має здійснювати відповідний контроль за її інституційними структурами.

На особливу увагу сьогодні заслуговує питання рівних умов для громадської участі людини у суспільно-політичному житті. Доцільність постановки такого питання зумовлюється розумінням того, що люди є індивідуалізованими особами, а тому від природи вже не є рівними між собою, проте основним завданням у подоланні такої нерівності з боку держави має бути створення відповідних умов рівної участі.

Важливо відзначити, що фактор такої нерівності може виступати джерелом соціальної та історичної динаміки, що визначається рівнем громадської активності, яка протистоїть нерівності умов громадської участі. Саме тому **метою** даної статті є визначення передумов і основних підходів щодо формування сфери взаємної соціальної згоди між людьми, вироблення нового контексту соціальних цінностей, побудови нової структури спільних дій суб'єктів суспільно-громадської практики, конкретизації моделі їхньої партнерської взаємодії.

Громадський контроль розглядається в якості спроби подолання закритості структур, які створюють найбільшу загрозу правам особистості [1, с. 7]. Сформувати громадянське суспільство неможливо без розробки і застосування механізму контролю за органами держави. Наголосимо, що саме обмін інформацією — добре випробований засіб зміцнення довіри, здатний відновити довіру громадян до спроможності державних органів ефективно і продуктивно керувати країною [2, с. 261]. Вільний доступ громадян до інформації є

необхідним атрибутом сучасної демократії, тому інформація, створювана державними органами у всіх сферах і на всіх рівнях, повинна бути доступною для населення, а будь-які офіційні заборони на такий доступ повинні особливим чином обґрунтовуватися і стосуватися якомога меншої частини цієї інформації [3, с. 5]. Отже, доступ до публічної інформації та контроль за діяльністю державних органів можна визначити як взаємообумовлені, взаємопов'язані та взаємодоповнюючі процеси у розвитку громадянського суспільства, становленні правової держави, особливо в умовах світової глобалізації та євроінтеграції, розвитку інформаційного суспільства в Україні.

У праві демократичного суспільства важливо мати основу, яка забезпечувала б налагодження зворотних зв'язків між системою інститутів громадянського суспільства та державними органами. Засоби масової інформації є дієвим каналом інформування суспільства про діяльність влади, а також інформування влади і суспільства про життя суспільства та його реакції на дії влади [4, с. 3]. Зауважимо, що засоби масової інформації у демократичному суспільстві та правовій державі повинні брати активну участь у державному будівництві, надавати позитивний вплив на суспільство [5, с. 414]. Забезпечення представників засобів масової інформації та громадськості права на доступ до офіційних документів та права бути присутніми на засіданнях органів влади є гарантією політичної свободи, що також стимулює громадян до виконання обов'язків [6, с. 3].

Проблематику контролю, громадського контролю як форму реалізації транспарентності прав громадян активно досліджують як зарубіжні, так і вітчизняні вчені: Є. Алексєєва, О. Андрійко, В. Андрушко, А. Антопольський, О. Бандурка, Ю. Барабаш, А. Буханевич, Т. Бухтатий, В. Гаращук, І. Гнибіденко, Р. Головенко, О. Головій, С. Денисюк, О. Задков, В. Євдоченко, А. Колот, Д. Котляр, С. Лапін, О. Литвиненко, О. Лісіцина, Л. Наливайко, О. Нестеренко, О. Новікова, О. Олійник, І. Павлов, В. Паламарчук, О. Помазуєв, І. Саліхов, Т. Слінько, С. Тарадай, Т. Тімербаєв, І. Фурман, Л. Хочь, В. Чубарук, Т. Шевченко, Е. Шеріл, С. Янішевський, О. Ярмонова та ін. Проте в межах юридичної науки ще не склалося однастайного та науково обґрунтованого підходу щодо доступу до публічної інформації, адже навіть прийняття нових законодавчих актів у зазначеній галузі залишило невирішеними низку теоретичних та практичних питань.

Громадський контроль у різних сферах розглядається як невід'ємний елемент забезпечення законності, який позитивно впливає на якість підготовки законів та інших нормативно-правових актів, що позитивно відображається на процесі забезпечення єдиного правового простору України [7]. За кількістю, якістю, глибиною та теоретичним рівнем доробок є підстави констатувати, що українські вчені досліджували проблему громадського контролю фрагментарно та поверхово.

Вимога термінологічної чіткості та зрозумілості має стати нормою у науковому середовищі. Законодавець найчастіше обмежується винятково констатацією громадського контролю, але не роз'ясняє його сутності.

Науковий аналіз дозволяє говорити, що дослідження громадського контролю у сфері виконавчої влади пов'язане з усім комплексом проблем його організації та функціонування, його організаційно-правових засад державного будівництва, пов'язаних з фінансовим, матеріально-технічним забезпеченням, захистом прав громадян, дотриманням прав громадян, гарантуванням екологічної та громадської безпеки тощо.

Громадський контроль виступає предметом тривалої полеміки у науковій літературі в різних галузях та сферах. Уявити та описати об'єктивні й складні процеси, які постають у процесі формування громадянського суспільства намагаються вчені в галузях адміністративного права, державного управління, теорії держави і права та конституційного права тощо [8].

Аналізуючи значення соціального явища для теорії та практики демократичного державотворення, необхідно констатувати, що саме громадський контроль є невід'ємною складовою публічного управління та стимулюючим чинником розвитку громадянського суспільства будь-якої сучасної країни.

З моменту проголошення незалежності нашої держави українська правова наука потребує розробки багатьох наукових проблем, серед яких і громадський контроль, який є важливим чинником формування громадянського суспільства, елементом, що забезпечує взає-

мозв'язок державної влади та народу [9–11]. Слід зауважити, що прагнення України до формування громадянського демократичного суспільства закладено у базових політико-правових документах, серед яких Акт проголошення незалежності України, Декларація про державний суверенітет України, Конституція України [12–14].

Найявний певний консенсус у наукових доробках учених сучасності, які вважають, що побудувати демократичну, соціальну, правову державу неможливо без тісного взаємозв'язку держави та громадянина, їхньої злагодженої роботи та ефективного контролю за діяльністю органів державної влади з боку громадськості [15]. Громадський контроль виступає основним видом контролю за діяльністю державних органів та є одним із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та безпосередньо громадянами з метою забезпечення транспарентності їхньої діяльності. Він є важливою формою реалізації конституційних прав громадян та активним способом залучення населення до управлінської діяльності державою.

У сьогоденній кризовій політичній ситуації у світі набуває особливої актуальності проведення міжнародних публічних акцій як засобу протидії політиці транснаціональних корпорацій і підконтрольним їм органам влади.

Однією з ефективних форм громадського контролю є медіа контроль, який досить потужно може забезпечувати транспарентність діяльності органів влади за допомогою розповсюдження інформації засобами масової інформації. Право на здійснення медіа контролю засноване на свободі думки, слова і масової інформації, закріплених у Загальній декларації прав людини [16], у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [17], у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права [18], у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та інших міжнародних актах [19]. Свобода думки, слова і масової інформації передбачена також статтею 34 Конституції України [20].

Засоби масової інформації беруть участь у контролі за діяльністю органів влади шляхом виявлення, збору, обробки і розповсюдження відомостей про її недоліки: корупцію, неефективність, прояви бюрократизму, адміністративного свавілля тощо. Практично ЗМІ здійснюють сильний вплив на розум, настрої та світогляд усіх членів суспільства (включаючи можновладців), у порівнянні із впливом офіційної влади. Тому їх часто називають «четвертою владою».

Дієвість медіаконтролю заснована на тому, що публікація або трансляція інформації, що викриває, створює суспільний резонанс, проігнорувати який чиновник не може, оскільки публічне висвітлення інформації робить його діяльність транспарентною для оточуючих та ставить питання про престиж і довіру до влади в цілому [21, с. 79].

В Україні журналісти, які викривали корупцію в органах влади, з'явилися на початку 90-х років, ті ж із них, кому вдалося після цього залишитися в живих, намагаються займатися цією діяльністю і сьогодні. Розслідування у пресі та на телебаченні випадків корупції в органах влади і управління — основні теми їхніх виступів. Одним із нових напрямів соціально відповідальної журналістики стало розвінчування «дutih» іміджів політиків. Цей інститут розвинутий в Європі і США, в Україні ж поки тільки створюються передумови для його розвитку. Крім того, необхідно відзначити, що можливість контролю та забезпечення транспарентної діяльності зі сторони ЗМІ прямо пов'язана із забезпеченням журналістам доступу до офіційної інформації.

Журналістами також можуть проводитися різноманітні акції і кампанії, сплановані дії або комплекс дій, спрямованих на вирішення конкретного завдання, перш за все, у сфері захисту свободи слова, права на розповсюдження правдивої інформації про діяльність органів влади. Означену діяльність можуть вжити журналісти та інші співробітники ЗМІ для вираження свого протесту. Найбільш розповсюдженими і ефективними з них, на думку О. Панфілова, є: 1) відмова від публікації, розповсюдження завідомо неправдивих офіційних повідомлень і публічне повідомлення про це широкому загалу; 2) відмова від заміни публікацій, знятих з цензурних міркувань, і розміщення замість них «білої плями», сітки налаштувань телепередач; 3) запровадження звання «ворог преси» для можновладців, які найбільше відзначилися у приховуванні чи спотворенні інформації, порушенні прав журналістів; 4) покладання квітів, встановлення пам'ятного знаку на місці загибелі колег; 5) організація виста-

вки робіт загиблого під час виконання професійних обов'язків, постраждалого чи інтернованого колеги; 6) публікація серії карикатур, анекдотів, сатиричних статей та інших матеріалів, спрямованих на розвінчування культу особи та розсіювання панічних настроїв у суспільстві; 7) оголошення «хвилини мовчання» в телерадіоефірі на знак протесту проти конкретних неправомірних дій, спеціальна тематична заставка; 8) збір підписів читачів та всіх зацікавлених громадян на підтримку конкретного ЗМІ або проти дій посадових осіб, які порушують діюче законодавство [22, с. 15–16].

Не дивлячись на те, що ЗМІ покликані робити діяльність органів влади більш транспарентною для громадян, а в сучасному світі в більшості випадків ЗМІ підпорядковані та відображають інтереси органів влади чи великих фінансово-промислових груп. У такій ситуації не лише підвищується роль незалежної преси, а, у першу чергу, стає надзвичайно високою здатність аналізувати й відкидати завідомо неправдиву чи спотворену інформацію.

Із розвитком Всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет органи влади не здатні повною мірою контролювати всю трансляційну інформацію (хоча такі спроби постійно з'являються), а це означає, що кожен має можливість отримувати правдиву інформацію про діяльність посадових осіб. У таких випадках ключову роль відіграє саме наявність у населення бажання отримувати правдиву інформацію про діяльність органів влади, роблячи медіа контроль повноцінним елементом механізму громадського контролю.

Список використаних джерел

1. Контроль за соблюдением прав человека в закрытых учреждениях России : сборник статей / [ред.-сост. Л. Н. Виноградова]. М. : Фолио, 2006. 238 с.
2. Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством. К. : Фенікс, 2011. 336 с.
3. Тимербаев Т. А. Конституционное право граждан Российской Федерации на доступ к информации (региональный аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Уфа, 2006. 219 с.
4. Алхутова Г. А. Средства массовой информации в Российской Федерации: конституционно-правовые основы деятельности: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. М., 2002. 151 с.
5. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія. Х. : Право, 2009. 600 с.
6. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Х., 2008. 20 с.
7. Остапенко А. С. Общественные объединения в контексте «демократии участия»: диалог гражданского общества и государства. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2010. № 8. С. 3.
8. Капустина М. А. Право, общество, государство. *Известия вузов. Правоведение*. 2008. № 5. С. 96.
9. Кушнір С. М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання : автореф. дис. ... канд. та юрид. наук : спец. 12.00.01. Запоріжжя, 2011. 10 с.
10. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2010. 180 с.
11. Рогатина Л. П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2011. 175 с.
12. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
13. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
14. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія / відп. ред. В. Ф. Погорілко. Київ : А.С.К., 2003. 652 с.
16. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 270.

18. Международный пакт о гражданских и политических правах. *Международные акты о правах человека* : сборник документов / [сост. В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева]. 2-е изд., доп. Москва : НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА·М), 2002. С. 52–67.
19. Международный пакт о экономических, социальных и культурных правах. *Международные акты о правах человека* : сборник документов / [сост. В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева]. 2-е изд., доп. Москва : НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА·М), 2002. С. 52–67.
20. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
21. Гончаров А. А. Гражданский контроль над органами власти. Москва : Весь Мир, 2010. 224 с.
22. Панфилов О. Активное ненасилие: Как правильно провести публичную акцию протеста. Москва : Права человека, 2003. 71 с.

Гоптарев Александр Игоревич,

аспирант

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

В статье анализируется общественный контроль как гарантия обеспечения транспарентности прав граждан в условиях развитого гражданского общества на этапе общественно-политического развития Украины, характеризующийся либерализацией со стороны государства относительно поиска соответствующего диалога с обществом. Акцентировано внимание на формах привлечения общественности к участию в обеспечении транспарентности государственной политики в условиях необходимости обеспечения политической свободы.

Ключевые слова: транспарентность, исполнительная власть, общественный контроль, общественные организации, общественность, гражданское общество, государственный контроль, средства массовой информации, контроль, политические партии.

Goptarev Alexander Igorevich,

postgraduate

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

The article analyzes public control as a guarantee of ensuring the transparency of the rights of citizens in the conditions of a developed civil society in the conditions of socio-political development of Ukraine, characterized by liberalization by the state in search of appropriate dialogue with society. The emphasis is on the forms of involvement of the public in participating in ensuring the transparency of the state policy in the conditions of the necessity of ensuring political freedom. The scientific elaboration of this problem is due to the fact that one of the functions of the state in ensuring public participation is the involvement of the public, which in turn should exercise due control over its institutional structures.

Particular attention deserves today the issue of equal conditions for public participation in social and political life. The feasibility of raising such a question is determined by the understanding that people are individualized individuals, and therefore, by nature, are no longer equal, but the main task of overcoming such inequality by the state should be the creation of appropriate conditions for equal participation.

It is important to note that the factor of such inequality can serve as a source of social and historical dynamics, determined by the level of social activity, which opposes the inequality of conditions for public participation. That is why the purpose is to determine the preconditions and basic approaches to forming a sphere of mutual social agreement between people, to develop a new context of social values, to construct a new structure of joint actions of subjects of social and public practice, to specify the model of their partnership interaction.

Key words: transparency, executive power, public control, public organizations, the public, civil society, state control, mass media, control, political parties.

Надійшла до редколегії 15.04.2018

УДК 342.95 (477)

Комісаров Сергій Анатолійович,
начальник Головного управління
Національної поліції в Запорізькій області,
генерал поліції 3 рангу,
кандидат юридичних наук, доцент
(ГУ НП в Запорізькій області, м. Запоріжжя)

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ПРОСТУПКАМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ АТО

У статті досліджено інститут адміністративної діяльності підрозділів Національної поліції України щодо запобігання проступкам у сфері публічного порядку в умовах АТО, проаналізовано основні наукові розвідки у досліджуваній сфері, розкрито сучасні концептуальні підходи та особливості застосування в чинному законодавстві України норм щодо проступків проти публічного порядку.

Ключові слова: адміністративна діяльність, адміністративний процес, вчинення проступків, провадження, публічний порядок.

Постановка проблеми. Побудова демократичного суспільства вимагає від громадянина виконання своїх обов'язків перед державою, а від держави — забезпечення законних прав та свобод особистості. У Конституції проголошено Україну правовою державою і зазначено, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. А для того, щоб громадяни країни могли повною мірою використовувати надані їм права та свободи, держава повинна забезпечити належний стан публічного порядку, створити міцну законодавчу базу щодо охорони публічного порядку і відповідати за його забезпечення.

Необхідно розуміти, що за викладеними положеннями Основного Закону криється реальний зміст життя українського суспільства, сучасні особливості якого, у тому числі і щодо стану забезпечення публічного порядку, свідчать про необхідність не лише формування у громадян принципово нових ціннісних орієнтацій та установок, а й перебудови державних інституцій, зокрема органів внутрішніх справ, спрямованих на оновлення характеру цілеспрямованості та організації їхньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам адміністративної діяльності Національної поліції України щодо запобігання проступкам у сфері публічного порядку в умовах АТО присвятили свої праці багато вітчизняних і зарубіжних учених та практиків, серед них В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, В. В. Галунько, П. В. Діхтієвський, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Н. Р. Нижник, В. І. Курило, С. В. Петков, Ю. С. Шемшученка та ін. У той же час певні аспекти означеної проблематики залишаються не достатньо дослідженими.

Формування мети статті. Таким чином, мета статті — з'ясування сучасного стану розвитку адміністративного законодавства України у галузі адміністративної діяльності Національної поліції України щодо запобігання проступкам у сфері публічного порядку в умовах АТО, а також подання науково-доречних пропозицій в обраній темі.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних функцій правової держави є забезпечення інтересів людини. У Концепції адміністративної реформи в Україні, яка поки що не стала пануючою як у свідомості державних службовців, так і у практичній діяльності органів публічної адміністрації, яка покладає реалізацію демократичних гасел у практичну площину,

децентралізацію влади та передачу виконання повноважень на місцевий рівень (рівень громади), основне місце відводиться особі (людині). Під час виконання своїх завдань поліція має забезпечити дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяти їхній реалізації.

Прогресивний розвиток української держави не в останню чергу залежить від стабільності суспільних відносин, захищеності інтересів особи та вимагає ефективної роботи всіх правоохоронних органів, зокрема Національної поліції. Значна роль у виконанні завдань, передбачених статутним законом, належить адміністративній діяльності Національної поліції.

Пріоритетне завдання якісного розвитку виконавчої влади в Україні полягає в необхідності зміни «державоцентристської» ідеології на «людиноцентристську». Такій зміні має сприяти й концепція публічно-сервісної діяльності органів публічної влади, тобто діяльності відповідних органів із забезпечення такого порядку їхньої взаємодії з населенням, конкретними приватними (фізичними та юридичними) особами, відповідно до якої останні здатні ефективно реалізовувати свої права та законні інтереси.

Національна поліція України (далі — поліція) — це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку. Організація, повноваження та порядок діяльності центральних органів виконавчої влади України визначені Законом України № 3166-VI від 17 березня 2011 року «Про центральні органи виконавчої влади» [2].

Місце Національної поліції визначається функціональною спрямованістю на захист прав і свобод людини; запобігання порушенням прав і свобод людини та сприяння їхньому поновленню; здійснення оперативно-службової діяльності відповідно до Конституції України, законодавства, міжнародних стандартів у цій галузі та ін. У закріплених у законодавстві напрямках діяльності досліджуваного правоохоронного органу (Національної поліції), проявляються ті шляхи впливу права на суспільні відносини, які забезпечуються цим органом. В узагальненому вигляді функціонування Національної поліції, що визначене правом, є сукупність подій, явищ та процесів, яка відображається в припиненні актів порушення, передбачених правовими нормами, у накладанні юридичної відповідальності за ці порушення, а також у виявленні, попередженні та усуненні обставин, що спричиняють ці порушення.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» основними завданнями поліції є охорона і забезпечення публічного порядку [3]. Безсумнівно, охорона та забезпечення публічного порядку є частиною адміністративної діяльності органів поліції публічної безпеки, що має специфічні ознаки, і є одним із найбільш об'ємних напрямів роботи поліції в цілому.

Водночас, поліція України реалізує державну політику у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Серед науковців відсутній єдиний підхід щодо визначення категорії «адміністративна діяльність Національної поліції України». На думку О. М. Калюка, С. Ф. Константінова, В. А. Кулікова (авторів навчального посібника «Адміністративна діяльність Національної поліції»), «адміністративна діяльність Національної поліції» — це виконавчо-розпорядча, підзаконна, державно-владна діяльність із забезпечення адміністративно-правовими засобами публічної безпеки і порядку, попередження й припинення злочинів та інших правопорушень, надання публічних послуг фізичним та юридичним особам [4, с. 9].

Відповідно до профільного Закону про поліцію та постанови Кабінету Міністрів України № 877 від 28 жовтня 2015 року «Про затвердження Положення про Національну поліцію», Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади та центральним органом управління поліцією, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.

Кабінет Міністрів України своєю постановою № 730 від 16 вересня 2015 року «Про утворення територіальних органів Національної поліції та ліквідацію територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» утворив як юридичні особи публічного права територіальні органи поліції України та ліквідував як юридичні особи публічного права територіальні органи Міністерства внутрішніх справ України.

Забезпечення публічного порядку пов'язане з наявністю системи правових норм, що створюють базу для його підтримки. Ці норми у сфері державної діяльності регулюють усю сукупність зовнішніх і внутрішньо-організаційних взаємозв'язків. У зовнішній сфері вони встановлюють правові вимоги до поведінки людей та їхню відповідальність за невиконання встановлених правил. У внутрішньо-організаційних відносинах правовими нормами встановлюються завдання і визначається компетенція відповідних органів і організацій, їхніх структурних підрозділів, посадових осіб, форми і методи їхньої діяльності. У цьому контексті погоджуємося, що за умов розвитку демократичної правової держави, за належного правового регулювання, органи внутрішніх справ мають набути статусу авторитетної, суто правоохоронної структури з чіткою, злагодженою, прогресивною організацією роботи, оскільки їх ефективне функціонування є основою стабільної життєдіяльності суспільства і держави [5, с. 84].

І. П. Голосніченко зазначає, що, виходячи з особливостей у галузі внутрішніх справ, визначених відносин виконавчо-владної діяльності та теорії адміністративного права, можна визначити, що адміністративна діяльність органів внутрішніх справ — це урегульована нормами адміністративного права їхня виконавчо-владна діяльність, яка спрямована на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їхніх прав і свобод, законних інтересів, публічної безпеки та боротьбу з правопорушеннями [6, с. 7].

На думку науковців, у процесі здійснення цієї діяльності працівники правоохоронних органів вступають у численні адміністративно-правові відносини з громадянами, їхніми об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами. Адміністративна діяльність правоохоронних органів має чітко виражений державно-владний, авторитарний характер, здійснюється в офіційному порядку від імені держави, яка делегує їй право на застосування специфічних заходів адміністративного впливу, що, як правило, не використовуються іншими органами виконавчої влади [7, с. 4].

У юридичній літературі адміністративну діяльність розглядають також у єдності двох складових: діяльності щодо виконання законів, нормативних актів управління, виданих з питань регулювання публічного порядку, здійснення права давати обов'язкові до виконання вказівки, застосовувати в необхідних випадках заходи адміністративного впливу [8, с. 7].

Ураховуючи новелу законодавця на забезпечення публічного порядку як завдання правоохоронного органу (Національної поліції), зазначимо, що в загальному вигляді під терміном «забезпечення» розуміється процес дії загальних і спеціальних (правових, психологічних і управлінських) гарантій, які виступають як умови і засоби досягнення поставленої мети [9].

Завдання забезпечення публічного порядку, як зазначає Ф. Є. Колонтаєвський, у тій чи іншій формі виконують державні органи, публічні об'єднання, трудові колективи, культурно-виховні та інші соціальні структури суспільства. За цільовою спрямованістю поняття «забезпечення публічного порядку» збігається з поняттям його охорони, і в цьому значенні воно охоплює охорону публічного порядку, що здійснюється правоохоронними органами [10].

Проблема забезпечення реалізації, охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів громадян на нинішньому етапі розбудови держави набула особливої актуальності. Конституцією України гарантується державний захист прав та свобод людини і громадянина. Для поліції виконання цього положення Основного Закону є одним із головних завдань.

Поліція зобов'язана забезпечувати охорону прав і свобод людини, а поліцейський, під час виконання своїх службових обов'язків — керуватися наступними принципами: відсутність упередженості; неухильне додержання закону; жодні надзвичайні обставини, а також вказівки посадових осіб не можуть розглядатися як підстава для порушення прав громадян; гуманне ставлення до особи; поважання гідності тощо [11].

Р. М. Опацький у сфері забезпечення публічного порядку під час виконання публічного порядку розмежовує поняття «охорона» та «забезпечення» публічного порядку, що здійснюється органами внутрішніх справ, зазначаючи, що охороною публічного порядку є діяльність, врегульована переважно нормами адміністративного права [12].

Розвиваючи цю думку, слід зауважити, що зміст забезпечення публічного порядку як комплексної діяльності поліції на відведеній території, що здійснюється, як правило, адміністративно-правовим способом, полягає в такому: забезпечення умов для спокійної праці та відпочинку громадян; проведення превентивних заходів, спрямованих на запобігання пору-

шенням публічного порядку; створення умов та застосування заходів, за яких протиправна діяльність чи бездіяльність окремих осіб не спричиняла б громадянам перепон у здійсненні своїх суб'єктивних прав, у виконанні ними установлених обов'язків, задоволенні їхніх інтересів та потреб; активна взаємодія з іншими суб'єктами забезпечення публічного порядку [13, с. 75].

У такій діяльності виявляється соціальне призначення поліції, спрямоване на досягнення справедливого балансу між забезпеченням публічного порядку та гарантуванням прав і свобод людини та громадянина, встановлених Конституцією України.

З метою більш повного та точного уявлення про форми та напрями діяльності поліції публічної безпеки щодо забезпечення публічного порядку в межах відповідної території вважаємо за необхідне провести аналіз особливостей діяльності її структурних підрозділів.

Функціями поліції є забезпечення публічного порядку та публічної безпеки на вулицях та в інших публічних місцях, проведення своєчасних заходів щодо виявлення, запобігання і припинення правопорушень на території обслуговування, здійснення, у межах встановлених повноважень, адміністративно-правозастосовної діяльності; виявлення причин та умов, що призводять до вчинення правопорушень на території обслуговування, проведення, у межах компетенції, заходів для їх усунення.

Систему поліції складають: центральний орган управління поліцією; територіальні органи поліції. До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

За іншим критерієм створено міжрегіональні територіальні органи: Департамент патрульної поліції; Департамент протидії наркозлочинності (у складі кримінальної поліції); Департамент внутрішньої безпеки (у складі кримінальної поліції); Департамент кіберполіції (у складі кримінальної поліції); Департамент захисту економіки (у складі кримінальної поліції); Департамент поліції охорони.

Проведене дослідження нормативно-правових актів з питань діяльності названих структурних поліцейських підрозділів дає змогу зробити висновок, що видами діяльності щодо забезпечення публічного порядку є адміністративно-наглядова діяльність та організація взаємодії з іншими суб'єктами забезпечення публічного порядку. Розглянемо більш детально ці види діяльності.

М. І. Єропкін визначає адміністративний нагляд міліції як систематичне спостереження органів міліції за точним виконанням посадовими особами і громадянами законів та інших нормативних актів з метою забезпечення публічного порядку, попередження і припинення порушень, виявлення порушників і вжиття до них заходів публічного чи адміністративного впливу [14, с. 89].

Адміністративний нагляд поліції також розглядається як правоохоронна діяльність зі спостереження за додержанням законності організаційно не підпорядкованими об'єктами (підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами, громадянами), що здійснюється безперервно у зв'язку з виконанням ними спеціальних міжгалузевих норм, правил та вимог, із використанням комплексу адміністративних засобів впливу з метою охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, попередження і припинення правопорушень, відновлення порушених правовідносин і притягнення винних до відповідальності.

Елементами (напрямами) організації адміністративно-наглядової діяльності поліції у сфері забезпечення публічного порядку названо: аналітичну роботу; прогнозування; планування (визначення сил та засобів, форм і методів наглядової діяльності; єдину дислокацію; підготовку та інструктаж); забезпечення адміністративно-наглядової діяльності (правове, інформаційне, кадрове, матеріально-технічне, фінансове); взаємодію та координацію наглядової діяльності; контроль та нагляд за її здійсненням; коригування адміністративно-наглядової діяльності [15].

Для визначення адміністративно-наглядової діяльності поліції щодо забезпечення публічного порядку найбільш ґрунтовним, на наш погляд, щодо розуміння загального поліцейського нагляду як різновиду правоохоронної діяльності поліцейських органів, яка полягає у спеціально організованому на основі матеріальних та процесуальних норм адміністративного

законодавства, нормативних та індивідуальних актів управління, систематичному спостереженні у межах своєї компетенції (головним чином, у публічних місцях) за дотриманням громадянами, посадовими особами та організаціями нормативних правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері публічного порядку та безпеки, з метою виявлення, попередження та припинення їхніх порушень, забезпечення притягнення винних до встановленої законом відповідальності. Зміст загального поліцейського нагляду полягає у здійсненні поліцейськими органами у межах їхньої компетенції постійного (суцільного та вибіркового) не індивідуалізованого спостереження за поведінкою піднаглядних суб'єктів, а також у проведенні щодо них індивідуалізованих перевірок, спрямованих на встановлення відповідності їхньої поведінки вимогам нормативних правових актів, що регулюють сферу публічного порядку та безпеки.

Сформульоване дає змогу визначити мету та завдання адміністративно-наглядової діяльності щодо забезпечення публічного порядку. Отже, метою цієї діяльності є:

1) попередження проступків шляхом спостереження у межах своєї компетенції (головним чином, у публічних місцях) за дотриманням громадянами, посадовими особами та організаціями нормативних правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері публічного порядку;

2) припинення вчинення відповідних проступків — це дії стосовно примусового припинення проступків, запобігання або зменшення їхніх шкідливих наслідків, застосування запобіжних заходів до правопорушників (у тому числі й фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї) [16, с. 41].

Висновки. Забезпечення публічного порядку — це діяльність Національної поліції, інших органів публічної адміністрації (органів державної влади, органів місцевого самоврядування), громадських організацій та окремих громадян, спрямована на створення умов для реалізації громадянами Конституційних прав, свобод та законних інтересів; попередження та припинення правопорушень, притягнення винних у порушенні встановлених правил до юридичної відповідальності, а також відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
3. Про Національну поліцію України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
4. Константінов С. Ф. та ін. Адміністративна діяльність Національної поліції: навчальний посібник для підготовки до іспиту / за ред. В. А. Кулікова. К., 2016. 230 с.
5. Конопльов В. Забезпечення безпеки громадян у діяльності ОВС. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 2 С. 83–91.
6. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / [за заг. ред. І. П. Голосніченка, Я. Ю. Кондратьєва]. К. : Укр. Акад. внутр. Справ, 1995. 177 с.
7. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления. К. : Наук думка, 1979. С. 3–8.
8. Адміністративна діяльність. Частина особлива : підручник / [за заг. ред. проф. О. М. Бандурки]. Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ : Еспада, 2000. 368 с.
9. Федосова О. В. Теоретико-прикладні питання забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності правоохоронних органів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. № 4 (55). URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vkhnusvs/2011_55/index.htm.
10. Колонтаевский Ф. Е. Организационные основы охраны общественного порядка в современных условиях : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. М., 1996. 58 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID= 24778>.
11. Закон України «Про національну поліцію». Науково-практичний коментар [текст] 8-е вид. перероб. та доповн. станом на 5 вересня 2017 р. / За заг. ред. В. В. Чернея. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 680 с.

12. Опацький Р. М. Адміністративно-правові засади діяльності міліції щодо забезпечення громадського порядку під час виборів народних депутатів та Президента України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/351866.html>.

13. Манжула А. А. Административная деятельность милиции общественной безопасности по обеспечению общественного порядка на отведенной территории. *Научные ведомости БелГУ. Серия: Философия, социология, право*. [научный рецензируемый журнал] . Изд-во НИУАНО «БелГУ» . 2013. № 1. С.72–76.

14. Еропкин М. И. Управление в области охраны общественного порядка. М. : Юрид. лит., 1965. 215 с.

15. Ярмак Х. П. Адміністративна наглядова діяльність міліції в Україні : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. Х., 2007. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?.

16. Цвігун Д. П. Адміністративний нагляд органів внутрішніх справ у сфері забезпечення громадського порядку і громадської безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2002. С. 41.

Комиссаров Сергей Анатольевич,
начальник Главного управления
Национальной полиции в Запорожской области,
генерал полиции 3 ранга,
кандидат юридических наук, доцент
(ГУ НП в Запорожской области, г. Запорожье)

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПО ПЕРЕДУПРЕЖДЕННЮ ПРОСТУПКІВ В СФЕРІ ПУБЛИЧНОГО ПОРЯДКА В УМОВАХ АТО

В статті досліджено інститут адміністративної діяльності підрозділів Національної поліції України по попередженню проступків в сфері публічного порядку в умовах АТО, проаналізовані основні наукові дослідження по вивченню теми, розкриті сучасні тенденції тенденції підходів та особливості застосування в діючому законодавстві України норм стосовно проступків проти публічного порядку.

Ключевые слова: административная деятельность, административный процесс, совершение проступков, производство, публичный порядок.

Komissarov Sergey Anatolievich,
Head of the Department
National Police in Zaporizhzhia Oblast, 3rd Gen. Police General,
PhD in Law, Associate Professor
(State Enterprise of the State Enterprise in Zaporozhye region, Zaporozhye)

ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE ON THE PREVENTION OF MISDEMEANORS IN THE PUBLIC ORDER IN THE TERMS OF THE ATO

Building a democratic society requires the citizen to fulfill his duties to the state and from the state to ensure the legal rights and freedoms of the individual. The Constitution proclaimed Ukraine a legal state and noted that the state is responsible to the person for its activities. The establishment and maintenance of human rights and freedoms is the main duty of the state. And in order for the citizens of the country to fully use the rights and freedoms granted to them, the state must ensure the proper state of public order, create a solid legislative base for the protection of public order and be responsible for ensuring it.

The article notes that the administrative-jurisdictional activity of the units of the National Police has certain peculiarities that do not allow to identify it with other types of activity of the executive authorities. Under the category of «administrative and jurisdictional activity of the National Police» - a specific form of public legal relations arising when the units of the National Police exercise law enforcement activities covering cases of administrative offenses and the adoption of power decisions in accordance with the procedure established by law and forms to achieve certain legal results related to the application of measures of administrative enforcement of rights enforcement agencies.

In general, the article explores the specifics of the administrative and jurisdictional activities of the National Police of Ukraine, analyzes the main scientific research in the field under investigation, presents the author's definition of the definition and specifies the features of the administrative law jurisdiction of law enforcement agencies, reveals the current conceptual approaches and specific application of the norms of misconduct in the current Ukrainian legislation against public order.

Key words: administrative activity, administrative process, committing offenses, production, public order.

Надійшла до редколегії 02.04.2018

УДК 342.95

Ладіна Людмила Степанівна,
аспірант
(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса)

ПОНЯТТЯ ТА ЗАВДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО НОТАРІУСА ЗА УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Статтю присвячено визначенню особливостей застосування адміністративної відповідальності (у системі інших видів юридичної відповідальності) приватного нотаріуса у зв'язку із здійсненням ним професійної діяльності. Сформульовано авторську дефініцію адміністративної відповідальності приватного нотаріуса. За допомогою методів системного аналізу та дедукції з'ясовано, що цей інститут права можна розглядати як гарантію і засіб забезпечення прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб під час учинення нотаріальних, реєстраційних дій, а також громадських (державних) інтересів під час здійснення первинного фінансового моніторингу.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, нотаріальна діяльність, приватний нотаріус, фінансовий моніторинг.

Постановка проблеми. Адміністративна відповідальність є одним з основних та найбільш поширених за частотою застосування видів юридичної відповідальності. Використання цього примусового заходу задля забезпечення законності у роботі приватного нотаріуса має свої особливості та низку проблемних або дискусійних питань. Наприклад, науковець та практикуючий нотаріус О. І. Поповченко зазначає: «Складається враження, що існує певний «план з гори» на притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності шляхом накладення штрафу і таким чином «наповнення» державного бюджету» [1]. Проте фіскальна функція не може служити самоціллю інституту адміністративної відповідальності та підміняти собою справжнє призначення цього правового засобу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Призначення, властивості та засади адміністративної відповідальності плідно досліджувалися багатьма вченими, зокрема В. Б. Авер'яновим, В. Т. Білоусом, Ю. П. Битяком, В. В. Галуньком, В. М. Гаращук, С. В. Ківаловим, В. К. Колпаковим, О. Є. Користіним, Д. М. Лук'янцем та іншими науковцями. Безпосередньо питання відповідальності нотаріусів здобули увагу О. О. Висеканцева, І. М. Гаєвського, О. І. Поповченка, І. В. Святецької, К. І. Чижмарь та інших. Разом із тим чинне законодавство України, що регламентує адміністративно-деліктний статус приватного нотаріуса, підстави та порядок притягнення його до адміністративної відповідальності, не є досконалим, а тому виникає чимало дискусійних питань, що обумовлює актуальність тематики даної публікації.

Метою статті є з'ясування (на підставі аналізу сучасного українського законодавства) поняття та завдань адміністративної відповідальності приватного нотаріуса на фоні загальних рис юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Д. М. Лук'янець зауважує, що юридична відповідальність — це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що проявляються в недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завданні збитків і виражена в за-

стосуванні до осіб, які вчинили такі діяння, засобів впливу, що тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [2, с. 28]. Цілі або завдання юридичної відповідальності можна розглядати як визначення, формулювання того соціального ефекту, результатів, до яких прагне суспільство, і юридично визначає від його імені держава (законодавчо і шляхом правозастосовної, правоохоронної діяльності) у випадках вчинення винною особою правопорушення [3, с. 384–385]. Тому цілком слушним видається припущення І. В. Святецької, що відповідальність нотаріуса за своєю суттю — це форма впливу держави на допущені порушення правових норм, на посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи. Нотаріус відповідає за правомірність своїх дій не тільки перед особами, які звернулися за нотаріальною допомогою, але й перед суспільством в цілому [4].

Юридична відповідальність включає чотири основних види: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову. Кожний із наведених видів може бути застосований до приватного нотаріуса у випадку порушення, недотримання чи невиконання ним своїх професійних обов'язків, правил та зобов'язань, передбачених законами України, іншими нормативно-правовими актами. У кожному випадку відповідальність нотаріуса обумовлена його правовим статусом. Адміністративна відповідальність виступає одним із видів юридичної відповідальності, під якою, у контексті проведеного аналізу, слід розуміти застосування уповноваженим органом (посадовою особою) адміністративного стягнення до нотаріуса, який вчинив правопорушення [5, с. 73].

На відміну від кримінально-правових заходів, в основу яких, перш за все, покладено ознаку караності (тобто, певної відплати винному за вчинений ним злочин) та спеціальну мету попередження злочинів — створення умов, які унеможливають або ускладнюють можливість вчинення нових злочинів, наприклад шляхом тривалого позбавлення волі [6, с. 227–228], адміністративно-правові заходи поєднують державний примус і моральний вплив. Соціальна роль адміністративної відповідальності є надзвичайно важливою насамперед тому, що вона виникає як правовий наслідок неналежної реалізації громадянами та юридичними особами своїх прав та обов'язків у суспільстві. Вона включає не тільки ретроспективну відповідальність, як наслідок правопорушення, але й позитивний аспект, тобто певний внутрішній стан особи, її ставлення до дорученої справи, суспільства, своєї поведінки [7, с. 82]. Якщо ж порівнювати адміністративну та цивільно-правову відповідальність, слід мати на увазі, що остання настає за порушення обов'язків, які випливають із цивільно-правових угод, тобто угод, що виникають між рівноправними сторонами, а адміністративна відповідальність, навпаки, передбачає нерівність сторін відносин [8, с. 172–174]. Адміністративна відповідальність також не ставить завданням поновлення порушених прав, компенсації завданих матеріальних збитків, а виконує переважно охоронну та превентивну функції. Разом із цим спрямованість захисної функції адміністративної відповідальності виходить за межі суто адміністративно-правових відносин і, у передбачених законом випадках, здійснює охорону відносин, урегульованих нормами деяких інших галузей права, у тому числі й цивільного. До того ж, реалізація адміністративної відповідальності (застосування та виконання санкції) має на меті виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, у руслі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами (ст. 23 КУпАП). При цьому характерною особливістю адміністративної відповідальності є спрощена процедура та економічність її застосування.

Як згадувалося вище, адміністративна відповідальність включає ознаки, які властиві юридичній відповідальності взагалі. Разом з тим, у законодавстві загальні ознаки юридичної відповідальності специфічно переломлюються відповідно до адміністративної відповідальності, а також закріплюються ознаки, характерні лише для даного виду відповідальності [9, с. 163]. Адміністративній відповідальності, як різновиду юридичної відповідальності, притаманні такі ознаки, як: 1) зовнішній характер; 2) застосовується лише за вчинення правопорушення; 3) пов'язана з державним примусом у формах каральних і правовідновлюючих заходів; 4) визначена у нормах права; 5) притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється в певному процесуальному порядку; 6) притягнення до відповідальності здійснюється уповноваженими державними органами та посадовими особами; 7) винна у вчинен-

ні правопорушення особа несе певні, передбачені законом, втрати матеріального та побутового характеру [7, с. 81–82].

Д. М. Лук'янець доводить, що цей вид відповідальності щільно пов'язаний з управлінською діяльністю, а точніше — з такою функцією управління, як контроль. Як зазначає вчений, адміністративна відповідальність замикає собою коло зворотного зв'язку в процесі державного управління. Цей зворотний зв'язок починає реалізовуватись у той момент, коли поведінка об'єкта управління відхиляється від тієї, яку вимагає від нього суб'єкт управління. Виявлення такого відхилення здійснюється під час реалізації контрольної функції органом державного управління, а застосування заходів адміністративної відповідальності цим органом, у свою чергу, має на меті корегування поведінки об'єкта управління в необхідному напрямі [2, с. 9].

Якщо проаналізувати чинне законодавство, то можна виділити декілька пов'язаних, але відносно самостійних сфер діяльності приватного нотаріуса, які підлягають контролю з боку уповноважених державних органів та є об'єктом адміністративно-правової охорони: суто нотаріальна діяльність (передбачена Законом України «Про нотаріат»); первинний фінансовий моніторинг; державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань і т. ін.; запобігання корупції, у яких нотаріуси визнані суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» (особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги).

Деякі науковці (І. В. Святецька [4], К. Ф. Білько [10, с. 113]) небезпідставно зауважують, що чинне адміністративне законодавство не містить норм, які б напряду передбачали адміністративну відповідальність нотаріуса. О. О. Висеканцев із цього приводу висловлюється дещо обережніше: «...складається ситуація, коли законодавством про нотаріат України на сьогодні не передбачено притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності, а галузевим адміністративним законодавством встановлені певні правопорушення, суб'єктами яких визначені нотаріуси» [11, с. 194]. Із цього приводу доречно привести аргументи К. І. Чижмарь та І. М. Гаєвського, які акцентують увагу ще на одній властивості правового регулювання зазначеного виду відповідальності, а саме — норми, які встановлюють адміністративну відповідальність, розосереджені в різних кодексах і нормативних актах. Основним їх джерелом, звісно ж, є КУпАП, але паралельно з ним діє низка інших актів законодавства [5, с. 73]. Зокрема, це Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (статті 24–26). КУпАП, визначаючи адміністративну відповідальність у цій сфері в ряді норм, не виділяє нотаріуса як суб'єкта відповідальності, що впливає з положень Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування санкцій (затв. Наказом Мін'юсту України від 28.05.2015 р. № 810/5). Проте, як наголошують К. І. Чижмарь та І. М. Гаєвський, питання притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності за статтями 166-9 та 188-34 КУпАП не позбавлене дискусійного характеру [5, с. 81–82].

Останнім видом юридичної відповідальності є дисциплінарна. Адміністративна відповідальність відрізняється від дисциплінарної тим, що суб'єкт адміністративного проступку не перебуває у службовій залежності від органу чи посадової особи, які притягають його до адміністративної відповідальності. Дисциплінарні правопорушення здебільшого пов'язані зі службовими, трудовими обов'язками винної особи. Проте не завжди ця умова є необхідною для віднесення проступку до дисциплінарних [8, с. 172–174]. У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» опосередковано згадується про те, що діяльність приватного нотаріуса нібито є «незалежною професійною діяльністю». Разом із тим саме на державу покладається обов'язок визначення умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності тощо.

К. Ф. Білько такі заходи, як анулювання Мін'юстом України свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат», відносить до дисциплінарної відповідальності [10, с. 112–113]. Аналогічно можна

охарактеризувати тимчасове блокування чи анулювання доступу державного реєстратора до Єдиного державного реєстру, скасування акредитації суб'єкта державної реєстрації (ч. 6 ст. 34 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань»). Потрібно визнати, що дисциплінарна відповідальність приватних нотаріусів за своїми ключовими ознаками має характер адміністративної відповідальності. Про це свідчить відсутність відносин службового підпорядкування між приватним нотаріусом і суб'єктами, уповноваженими застосовувати до нього відповідні правові заходи, характеристики порядку притягнення до відповідальності та зміст стягнень, які є мірою цього виду відповідальності нотаріусів за приведеними законами. Аналогічних висновків доходить у своєму дослідженні стосовно подібних дисциплінарних заходів щодо арбітражних керуючих Г. В. Астанін [12, с. 9–10].

Отже, дисциплінарна відповідальність приватних нотаріусів за своїми ключовими ознаками має характер адміністративної й органічно вплітається в адміністративно-правові відносини, які утворюються між контролюючим органом публічного адміністрування та приватними нотаріусами. Підтвердженням цьому є той факт, що оскарження таких дисциплінарних санкцій проводиться в межах адміністративного, а не цивільно-процесуального судочинства. Разом з цим формальна належність цих заходів до різних видів відповідальності не усуває можливості одночасного чи послідовного їх застосування за один і той самий проступок.

Висновок. Об'єктивуючи розглянуті ознаки та завдання відповідальності, спробуємо сформулювати власне бачення поняття адміністративної відповідальності приватного нотаріуса — це один із видів юридичної відповідальності, який втілює негативну реакцію з боку уповноважених суб'єктів на окреслені в законі правопорушення у сфері професійної діяльності нотаріуса, а також на корупційні адміністративні правопорушення, які пов'язані з такою діяльністю, і полягає у застосуванні (із дотриманням встановленої процедури) до винних осіб передбачених законом санкцій.

Таким чином, адміністративну відповідальність приватного нотаріуса можна визнати як гарантію і засіб забезпечення прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб під час вчинення нотаріальних, реєстраційних дій, а також суспільних (державних) інтересів — під час здійснення первинного фінансового моніторингу. Узагальнюючи дослідження інших науковців та фахівців у цій сфері наукових пошуків, треба погодитися з тим, що інститут адміністративної відповідальності приватного нотаріуса не позбавлений багатьох проблем правозастосовного характеру. Потребують подальшого наукового аналізу питання адміністративно-деліктного статусу приватного нотаріуса та застосування щодо нього дисциплінарних заходів уповноваженими органами публічного адміністрування. Але ці питання стануть темою наших подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Поповченко О. Адміністративна відповідальність нотаріуса за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу. *Мала енциклопедія нотаріуса: наук.-практ. журнал*. 2012. № 6 (66). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b0-d0-b4-d0-bc-d1-96-d0-bd-d1-96-d1-81-d1-82-d1-80-d0-b0-d1-82-d0-b8-d0-b2-d0-bd-d0-b0-d0-b2-d1-96-d0-b4-d0-bf-d0-be-d0-b2-d1-96-d0-b4-d0-b0-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d1-96-d1-81-d1-82-d1-8c-d0-bd-d0-be/> (дата звернення: 10.06.2018).
2. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: моногр. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2001. 220 с.
3. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Святецька І. Деякі питання юридичної відповідальності нотаріуса. *Мала енциклопедія нотаріуса: наук.-практ. журнал*. 2013. № 2 (68). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b4-d0-b5-d1-8f-d0-ba-d1-96-d0-bf-d0-b8-d1-82-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d1-8e-d1-80-d0-b8-d0-b4-d0-b8-d1-87-d0-bd-d0-be-d1-97-d0-b2-d1-96-d0-b4-d0-bf-d0-be-d0-b2-d1-96-d0-b4-d0-b0-d0-bb-d1-8c/> (дата звернення: 10.06.2018).
5. Чижмарь К. І., Гаєвський І. М. Фінансовий моніторинг в світлі нотаріальної діяльності : метод. матер. Київ: «Вид-во «Центр учбов. літ.», 2015. 226 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5 вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2009. 408 с.

7. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Вашенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ : Центр учбов. літ., 2011. 216 с.
8. Адміністративне право України : підруч. / Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
9. Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации: учебн. Москва : ИКД «Зерцало-М». 2003. 608 с.
10. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького Нац. академії наук України. Київ, 2015. 206 с.
11. Висеканцев О. О. Адміністративна відповідальність державного нотаріусу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 190–197.
12. Астанін Г. В. Адміністративна відповідальність арбітражних керуючих: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2014. 22 с.

Ладина Людмила Степановна,
аспірант

(Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса)

ПОНЯТИЕ И ЗАДАЧИ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СИСТЕМЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЧАСТНОГО НОТАРИУСА ПО УКРАИНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ

Статья посвящена определению особенностей применения административной ответственности (в системе иных видов юридической ответственности) к частному нотариусу, в связи с осуществлением последним профессиональной деятельности. Сформулирована дефиниция административной ответственности частного нотариуса. С помощью методов системного анализа и дедукции установлено, что данный институт права можно рассматривать как гарантию и средство обеспечения прав и законных интересов граждан и юридических лиц при совершении нотариальных, регистрационных действий, а также общественных (государственных) интересов во время осуществления первичного финансового мониторинга.

Ключевые слова: административная ответственность, нотариальная деятельность, частный нотариус, финансовый мониторинг.

Ladina Lyudmila Stepanivna,
postgraduate

(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa)

THE CONCEPT AND TASKS OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN THE SYSTEM OF LEGAL LIABILITY OF A PRIVATE NOTARY UNDER UKRAINIAN LAW

The article is devoted to the peculiarities of definition and use of administrative liability (in the system of other types of legal liability) to a private notary in connection with the exercise of his professional activities. The author's definition of the administrative responsibility of a private notary is formulated. A critical analysis of the characteristic features and properties of administrative responsibility is carried out in comparison with other types of legal liability of a private notary: civil law, criminal, disciplinary. With the help of system analysis methods and deduction, it was determined that administrative liability can be considered as a guarantee and as means of ensuring the rights and legitimate interests of citizens and legal entities in the course of notarial, registration actions, as well as public (state) interests – in the implementation of initial financial monitoring.

Several related but relatively independent spheres of private notary activity have been allocated that are subject to control by authorized state bodies and subject to administrative and legal protection: purely notarial activities (provided by the Law of Ukraine «On Notary»); primary financial monitoring; state registration of legal entities, public formations, and so on; prevention of corruption, in which notaries are recognized as subjects to the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» (persons who are not civil servants, officials of local self-government but provide public services). At the same time, attention was drawn to the existence of a number of problems in the legal settlement of this issue in the Ukrainian legislation, which greatly complicates the enforcement of administrative liability for private notaries.

It is also emphasized that the disciplinary responsibility of private notaries on the basis of its key features has the character of administrative and organically intertwined in administrative-legal relations.

Key words: administrative responsibility, notarial activity, private notary, financial monitoring.

Надійшла до редколегії 22.04.2018

УДК 343.97:343.77:349.6; 349.4 (477).

Макаренко Олександр Юрійович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТАМИ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Наведено основні наукові та практичні результати щодо можливості підвищення екологічної безпеки в промислових регіонах України надрокористувачами під час проведення видобутку корисних копалин.

Вивчено особливості здійснення надровикористання, сучасний стан правового забезпечення конституційного права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

Запропоновано впровадження механізму геолого-екологічних досліджень у складі комплексного моніторингу навколишнього природного середовища суб'єктами надрокористування до початку проведення відповідних робіт (геологічного вивчення надр), для чого необхідно розробити та затвердити окреме положення про порядок здійснення екологічного моніторингу навколишнього природного середовища суб'єктами надрокористування, та внести відповідні зміни до Кодексу України про надра, що дозволить одночасно захистити інтереси держави, окремих громадян та громад, самих надрокористувачів.

Ключові слова: *надра, корисні копалини, надрокористувачі, суб'єкт, моніторинг, довкілля, джерела забруднення, геолого-екологічні дослідження, екологічне право.*

Автори зазначеної статті впродовж 10 років спільно опрацьовують проблеми екологічної безпеки в промислових регіонах України, з урахуванням специфіки здійснення видобутку корисних копалин (у тому числі вуглеводнів), постанови Верховної Ради України № 188/98-вр «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 р. № 577-р., постанови Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 р. № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», які найбільш повно висвітлені в наукових роботах [1; 2; 3].

Постановка проблеми. У галузі забезпечення екологічної безпеки під час видобутку корисних копалин дуже гостро стоїть проблема забезпечення екологічної безпеки у ході здійснення надрокористувачами їхньої діяльності, побудови збалансованої системи правових та організаційних аспектів відповідної діяльності.

Слід підкреслити, що поняття екологічної безпеки у ході здійснення діяльності з видобування корисних копалин носить багатоаспектний характер і не обмежується лише забез-

печенням екологічної безпеки геологічного середовища, натомість дане поняття пов'язане з екологічною безпекою земельних ресурсів, підземних вод, атмосферного повітря (в окремих випадках), а тому і безпосередньо пов'язане з конституційним правом на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового регулювання екологічної безпеки під час видобутку корисних копалин (у тому числі екологічного моніторингу) в теорії екологічного права є досить новим і було предметом наукових праць таких українських вчених-правознавців, як В. І. Андрейцев [4], Г. І. Балюк [5], Н. Р. Малишева [6; 7], Ю. А. Краснова [8], М. В. Краснова [9], О. А. Шомпол [10] та інших. Ще у 2002 році на базі Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого було захищено кандидатську дисертацію на тему «Правове забезпечення екологічного моніторингу в Україні» (автор — С. В. Шарапова), у якій було запропоновано з метою усунення прогалин, що мають місце в законодавстві, а також задля вдосконалення системи екологічного моніторингу в Україні розробити і прийняти новий нормативно-правовий акт — Закон України «Про екологічний моніторинг». Однак до теперішнього часу вказаний нормативно-правовий акт прийнятий не був.

Слід також зазначити, що екологічне право як наука пов'язане з не правовими науками (дисциплінами в освітньому процесі), однак як галузь права екологічне право займається врегулюванням відповідних правовідносин, здебільшого не враховуючи в повному обсязі екологічну науку, що апріорі не може стовідсотково забезпечити ефективну реалізацію навіть «якісних» правових норм.

Мета статті: підвищення екологічної безпеки в промислових регіонах на основі наукового обґрунтування та розробки профілактичних заходів щодо мінімізації негативних наслідків на навколишнє природне середовище, а отже, і на здоров'я мешканців відповідних регіонів, де проводяться роботи надрокористувачами, шляхом впровадження змін до діючого законодавства.

Вважаємо також за доцільне здійснити виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 р. № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» передбачено, що видобування корисних копалин (за винятком корисних копалин місцевого значення, які видобуваються землевласниками і землекористувачами в межах наданих їм земельних ділянок для господарських і побутових потреб) відноситься до видів діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Проте як у практичній площині питання, так і суто в теоретичному аспекті виникають проблеми з організаційними та правовими аспектами забезпечення екологічної безпеки надрокористувачам у ході здійснення відповідної діяльності. На сьогоднішній день не впроваджений чіткий та ефективний механізм, котрий дозволяв би фіксувати стан навколишнього природного середовища (в обов'язковому порядку) до початку видобутку корисних копалин та відповідно в процесі законної діяльності з видобутку, а також фіксування стану навколишнього природного середовища після завершення робіт з видобутку, що цілком можливо було б реалізовувати через механізм екологічного моніторингу.

За відсутності зазначеного механізму неможливо своєчасно отримувати інформацію екологічного характеру загалом по Україні та окремим територіям, а також неможливо ні фактично, ні юридично зафіксувати погіршення стану навколишнього середовища в наслідок видобування корисних копалин (у тому числі і з урахуванням особливостей видобутку окремих груп корисних копалин (наприклад вуглеводнів).

Завдання дослідження:

- дати комплексну оцінку сучасного стану забезпечення екологічної безпеки суб'єктами надрокористування;
- здійснити аналіз нормативно-правової бази, що може бути застосована щодо врегулювання відповідних відносин із видобутку корисних копалин та забезпечення екологічної безпеки;
- на основі аналізу сучасного стану організаційних та правових аспектів забезпечення екологічної безпеки під час здійснення видобутку корисних копалин запропонувати якісно нові механізми забезпечення екологічної безпеки у промислових регіонах.

Методи дослідження. Дослідження проблеми правових та організаційних аспектів підвищення рівня екологічної безпеки суб'єктами надрокористування проводилося шляхом вивчення та аналізу:

- нормативно-правової бази України;
- теоретичних досліджень науковців у галузі екологічного права;
- статистичних даних (аналізу діяльності) Газопромислового управління «Шебелинкагазвидобування» ПАТ «Укргазвидобування»;
- статистичних даних Газопромислового управління «Полтавагазвидобування» ПАТ «Укргазвидобування».

Викладення основного матеріалу та отримання наукових результатів. Вирішення проблеми підвищення рівня екологічної безпеки суб'єктами надрокористування цілком можливе через запровадження екологічного моніторингу в обов'язковому та чітко визначеному з точки зору організаційно-правових аспектів форматі. Здійснення екологічного моніторингу базується на Конституційних засадах екологічного характеру (ст. ст. 3, 16, 50, 66 Конституції України) та окремих концепціях, державних програмах, які є джерелами державної екологічної політики. Фактично ще 05.03.1998 року Верховною Радою України була прийнята Постанова № 188/98-вр «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», якою передбачалось завершення створення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища в якості завдання для реалізації основних пріоритетів охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів (розділ II); створення системи досконалого, повного та адекватного контролю за екологічним станом довкілля з одночасним запровадженням елементів комплексного міжвідомчого екологічного моніторингу в якості заходів щодо обмеження шкідливого впливу на довкілля найбільш небезпечних джерел забруднення (розділ V).

У відповідності до п. 24 зазначеної вище постанови передбачено, що екологічний моніторинг довкілля є сучасною формою реалізації процесів екологічної діяльності за допомогою засобів інформатизації, яка забезпечує регулярну оцінку і прогнозування стану середовища життєдіяльності суспільства та умов функціонування екосистем з метою прийняття управлінських рішень щодо екологічної безпеки, збереження природного середовища та раціонального природокористування.

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» до інструментів реалізації національної екологічної політики також віднесено саме моніторинг стану довкілля та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки.

На виконання вказаного вище Закону був прийнятий Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 р. № 577-р., де серед напрямів підвищення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки передбачалось, зокрема, підготовка та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проекту акта про порядок проведення моніторингу за станом навколишнього природного середовища та рівнем його забруднення суб'єктами господарювання, діяльність яких може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та інформування громадськості про результати таких спостережень (п. 48).

Визначення моніторингу навколишнього природного середовища подано і в ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де передбачено можливість проведення такого моніторингу не лише органами державної влади, а й підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища.

Необхідно звернути увагу на те, що на теперішній час Кодексом України про надра не приділяється увага питанню правового регулювання моніторингу геологічного середовища, як і не розроблено окремого положення про порядок проведення моніторингу геологічного середовища. Так, лише п. 6 ч. 1 ст. 62 Кодексу України про надра серед повноважень органу державного геологічного контролю щодо здійснення контролю за геологічним вивченням

надр визначено контроль за повнотою вивчення геологічної будови надр, гірничо-технічних, інженерно-геологічних, геолого-екологічних та інших умов вивчення родовищ корисних копалин.

Хоча дослідження може бути продовжено з урахуванням особливостей окремих корисних копалин, вважаємо за доцільне звернути увагу на той факт, що під час забезпечення екологічної безпеки шляхом запровадження чітких, прозорих та зрозумілих організаційно-правових аспектів вирішуватимуться не тільки власне проблеми екологічної безпеки, а й значна кількість проблем — від забезпечення енергонезалежності України (у випадку розвитку державних підприємств газовидобувного спрямування) до захисту конституційних прав окремих громадян (право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище).

Важливість питання необхідності підвищення стандартів екологічної безпеки надрокористувачами може бути підтверджена як мінімум показниками діяльності підприємств газовидобувної галузі. Так, відповідно до інформації, що знаходиться на офіційних сайтах підприємств ПАТ «Укргазвидобування», газопромислове управління «Полтавагазвидобування» має частку видобутку управління у загальному обсязі виробництва ПАТ «Укргазвидобування» за 2017 рік — майже 40 % природного газу та понад 70 % рідких вуглеводнів. Видобуток у 2017 році склав: природного газу — 6,076 млрд кубометрів; рідких вуглеводнів — 325,8 тис. т. ГПУ «Полтавагазвидобування» здійснює розробку 42 родовищ вуглеводнів у східній і центральній частині України (Полтавській, Харківській, Сумській і Дніпропетровській областях). Експлуатаційний фонд управління становить 712 свердловин.

Газопромислове управління «Шебелинкагазвидобування», як підприємство з видобутку природного газу, забезпечує понад 40 % видобутку блакитного палива в Україні. Підрозділи ГПУ щороку видобувають понад 8400 млн м³ газу, понад 140 тис. тонн газового конденсату та нафти, понад 14,5 тис. тонн скрапленого пропан-бутану. Видобуток ГПУ «Шебелинкагазвидобування» становить 55 % від загального видобутку ПАТ «Укргазвидобування» (15,25 млрд м³). Філія здійснює розробку 57 нафтогазоконденсатних родовищ з експлуатаційним фондом, який налічує 1561 свердловину, розташовану на території Харківської, Дніпропетровської, Полтавської, Луганської та Донецької областей. Загальна кількість виробничих об'єктів — 97 одиниць. Загальна протяжність міжпромислових трубопроводів та шлейфів — 3571 тис. км. У 2017 році видобуто 8 480,35 млн м³ природного газу, 141 873 т рідких вуглеводнів (газовий конденсат + нафта): 122 621 т газового конденсату, 19 252 т нафти.

На підставі комплексного дослідження розроблені пропозиції відносно необхідності впровадження змін до діючих нормативно-правових актів з питань видобування корисних копалин, забезпечення екологічної безпеки надрокористувачам промислових регіонів.

Результати роботи було представлено на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивільного та господарського права», яка проходила на базі Донецького юридичного інституту МВС України 7 жовтня 2016 року, Міжнародному конгресі «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах Євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» 2–4 червня 2017 року, Міжнародному екологічному форумі «Kryvyi Rih GREEN Strategy» 11 листопада 2017 року, використовуються в навчальному процесі на кафедрах господарсько-правових дисциплін, адміністративно-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, у процесі викладання курсів «Земельне право України», «Екологічне право України», «Адміністративне право та процес», «Кримінальне право України», «Кримінально-процесуальне право України», розроблені відповідні рекомендації щодо вивчення вказаних курсів (у частині відповідних розділів).

Висновки:

1. Встановлено, що поняття екологічної безпеки під час здійснення діяльності з видобування корисних копалин носить багатоаспектний характер і не обмежується лише забезпеченням екологічної безпеки геологічного середовища, оскільки пов'язане з екологічною безпекою земельних ресурсів, підземних вод, атмосферного повітря (в окремих випадках) тощо.

2. Ураховуючи висвітлене дослідження, видається обґрунтованим передбачити необхідність проведення геолого-екологічних досліджень у складі комплексного моніторингу на-

вколишнього природного середовища суб'єктами надрокористування до початку проведення відповідних робіт (геологічного вивчення надр), що, у свою чергу, дозволить комплексно вирішити значне коло питань як окремих громадян України, так і громад.

3. Доведено, що з метою створення правових та організаційних підстав для забезпечення екологічної безпеки суб'єктами, що здійснюють видобуток корисних копалин, необхідно розробити та затвердити окреме положення про порядок здійснення екологічного моніторингу навколишнього природного середовища суб'єктами надрокористування.

4. Запропоновано внести зміни до ч. 2 ст. 24 Кодексу України про надра, де серед обов'язків надрокористувачів закріпити обов'язок проведення комплексного екологічного моніторингу навколишнього природного середовища в межах відповідної ділянки надр.

5. Підтверджено, що у разі впровадження запропонованих до законодавства змін буде відсутня необхідність у фінансуванні з Державного бюджету України, оскільки проведення вказаного вище моніторингу здійснюватиметься за кошти суб'єктів надрокористування, що, у свою чергу, з одного боку, дозволить державі безкоштовно отримати об'єктивну інформацію про стан навколишнього природного середовища та захистити інтереси громадян у разі погіршення якості навколишнього природного середовища з вини надрокористувачів, а з іншого боку — убезпечити сумлінних надрокористувачів від необґрунтованих звинувачень в погіршенні якості природного середовища.

Список використаних джерел

1. Макаренко О. Ю. Забезпечення екологічної безпеки при здійсненні видобутку сланцевого газу в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 15–16 травня 2015 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. С. 616–618.

2. Макаренко О. Ю. Проблеми забезпечення правомірної поведінки суб'єктів екологічних правовідносин. *Актуальні проблеми цивільного та господарського права* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 07 жовтня 2016 р.). Кривий Ріг : Донецький юридичний інститут МВС України, 2016. 214 с.

3. Макаренко О. Ю., Макаренко Н. А. Щодо механізму впровадження дослідження стану навколишнього природного середовища до початку проведення робіт з видобування корисних копалин суб'єктами надрокористування. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах Євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 року* / відп. ред.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova; Нац. ун-т. «Одес. Юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. 280 с.

4. Андрейцев В. І., Хряпінський П. В. Антропозахист в системі екологічного права та системі права України. *Гуманітарний журнал*. 2014. № 3–4. С. 142–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2014_3-4_19.

5. Балюк Г. І. Концептуально-правові «реформи» в сфері екології в Україні та сучасні виклики. *Екологічне право України*. 2016. № 1–2. С. 80–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eklprukr_2016_1-2_21

6. Малишева Н. Р., Олещенко В. І. Актуальні проблеми розвитку екологічного права та перспективи їх розв'язання. *Правова держава*. 2014. Вип. 25. С. 167–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2014_25_12.

7. Малишева Н. Р. та ін. Джерела міжнародного права екологічної безпеки // Проблеми права екологічної безпеки : навч. посіб. / під заг. ред. М. В. Краснової та Р. С. Кіріна; відп. ред. В. І. Андрейцев; М-во освіти і науки України; Київ. Нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро : НГУ, 2016. С. 527–542.

8. Краснова Ю. А. Міжнародно-правове регулювання забезпечення екологічної безпеки. *Адміністративне право і процес*. № 1 (15). 2016. С. 96–105.

9. Краснова М. В. Принцип екологізації національної правової системи України : науково-методологічні аспекти. *Екологічне право України*. 2016. № 1–2. С. 106–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eklprukr_2016_1-2_32.

10. Шомпол О. А. Вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань: автореф. ... дис.... канд. юр. наук за спец.: 12.00.06. Київ : КНУ, 2013. 18 с.

Макаренко Александр Юрьевич,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

Макаренко Наталья Анатольевна,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ПРАВОВЫЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СУБЪЕКТАМИ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ

На основании комплексного исследования разработаны предложения относительно необходимости внесения изменений в действующие нормативно-правовые акты по вопросам добычи полезных ископаемых, обеспечения экологической безопасности недропользователями промышленных регионов. Научная новизна заключается в определении организационных и правовых аспектов повышения экологической безопасности субъектами недропользования.

Ключевые слова: недра, полезные ископаемые, недропользователи, субъект, мониторинг, окружающая среда, источники загрязнения, геолого-экологические исследования, экологическое право.

Makarenko Alexander Yuryevich,
Doctor in Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

Makarenko Natalya Anatolievna,
PhD in Law
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

LEGAL AND ORGANIZATIONAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL SAFETY LEVELS ENHANCEMENT BY SUBSOIL USE SUBJECTS

Purpose. Increase environmental safety in industrial regions by subsoil users on the basis of scientific justification and the development of preventive measures to minimize the negative impact on the environment, and then on the residents' health of the respective regions, by amending the current legislation.

Methodology. The problem study of the legal and organizational aspects of increasing the level of environmental safety by subsoil use subjects was carried out by studying and analyzing:

- the regulatory and legal framework of Ukraine;
- theoretical scientists' research in the field of environmental law;
- statistical data (analysis of activities) of the gas industry department of Shebelinkagazdobycha of PJSC Ukrkazvobycha.
- statistical data of the gas industrial management of Poltavagazdobycha of PJSC Ukrkazvydobuvannia.

Findings. On the basis of a comprehensive study, proposals have been developed regarding the need to amend existing regulatory and legal acts on the extraction of minerals, ensuring environmental safety for subsoil users of industrial regions.

Scientific novelty lies in organizational and legal aspects of enhancing environmental security by subsoil use subjects.

Practical value. The results of the work were discussed at the International Scientific and Practical Conference «Actual Problems of Civil and Commercial Law», on the basis of the Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on October 7, 2016, the International Congress «Legal Problems of Public-Private Partnership in the Conditions of Eurointegration» dedicated to the 20th Anniversary of the National University «Odessa Law Academy» June 2-4, 2017, the International Environmental Forum «Kryvyi Rih GREEN Strategy» November 11, 2017, are used in the educational process at the departments of economic and legal disciplines, the administrative and legal disciplines of the Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, while teaching courses «Land Law of Ukraine», «Environmental Law of Ukraine», «Administrative Law and Process», «Criminal Law of Ukraine», «Criminal Procedural Law of Ukraine», the relevant recommendations for the study of these courses (in the relevant sections), which in turn allowed not only to strengthen the scientific and theoretical basis of the above-mentioned problem issues, but also to develop practical recommendations for individual subsoil users, proposals for amending the current legislation.

Key words: subsoil, minerals, subsoil users, subject, monitoring, environment, sources of pollution, geological and ecological studies, environmental law.

Надійшла до редколегії 24.04.2018

УДК 336.225 (477)

Поляков Олександр Петрович,

аспірант

(Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України,
м. Ірпінь)

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ ТА ЗВІТНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У більшості розвинених країнах світу, у тому чи іншому вигляді, існують пільгові режими для суб'єктів малого бізнесу, які покликані підтримувати та стимулювати його розвиток. В Україні таким режимом є спрощена система оподаткування, яка дає можливість суб'єктам господарювання з невеликими ресурсами інвестувати матеріальний та розумовий потенціал у бізнес. Проте, незважаючи на свою значимість для української економіки, система єдиного податку продовжує залишатися недосконалою та систематично породжує суперечки на законодавчому рівні стосовно своєї необхідності та доцільності. Основними причинами таких сумнівів виступає зловживання великим бізнесом перевагами єдиного податку, ухиляння від офіційного оформлення співробітників, заниження готівкової виручки. Тому, зважаючи на значимість спрощеної системи оподаткування для малого та середнього класу підприємництва, зрозумілою є необхідність вдосконалення та доопрацювання інституту єдиного податку в Україні.

Ключові слова: єдиний податок, дохід, спрощена система, законопроект, фіскалізація.

Метою статті є дослідження основних переваг спрощеної системи оподаткування, доведення її ефективності для малого та середнього бізнесу, виявлення прогалин та колізій законодавства, що регулює сплату єдиного податку, а також проведення аналізу останніх законопроектів з питань реформування єдиного податку, вироблення пропозицій щодо вдосконалення чинного податкового законодавства, що регулює застосування спрощеної системи оподаткування обліку та звітності.

Виклад матеріалу. За час свого існування система єдиного податку та порядок його стягнення зазнавали численних змін. Останнім підтвердженням цього є проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо зменшення ставки податку на додану вартість, реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та підвищення прозорості розрахункових операцій з урахуванням європейської практики» [1], яким серед іншого планувалося скасувати 3 групу платників та встановити додаткові обмеження для другої; проекти Законів «Про внесення зміни до статті 293 Податкового кодексу України щодо ставки єдиного податку»; «Про внесення зміни до підпункту 2 пункту 293.2 статті 293 Податкового кодексу України (щодо зменшення фіксованої ставки єдиного податку для фізичних осіб-підприємців другої групи платників єдиного податку)» та інші [2]. Проте спрощена система була і залишається рятівним колом для сотень підприємців, підтримує розвиток малого бізнесу і дозволяє громадянам реалізовувати своє право на підприємництво з мінімальною ризикованістю. У своїй праці «Вдосконалення оподаткування малого бізнесу» Коваленко Г. М. виділяє цілий ряд переваг спрощеної системи [3]. Ми поділяємо її точку зору і також вважаємо, що перша перевага полягає передусім у спрощеному порядку реєстрації платником єдиного податку. Так, відповідно до статті 298 Податкового кодексу України (далі ПКУ), для обрання спрощеної системи суб'єкт господа-

рювання подає до Державної податкової інспекції за своїм місцезнаходженням/місцем проживання заяву встановленої форми за 15 календарних днів до початку нового кварталу. Новостворені суб'єкти можуть вважатися платниками єдиного податку з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому відбулася державна реєстрація, а у випадку обрання третьої групи за ставкою, яка не передбачає сплату ПДВ — з дати державної реєстрації у разі подання заяви протягом десяти днів після реєстрації [4]. Друга перевага полягає в тому, що при виборі спрощеної системи втілюється принцип добровільності, адже новостворені суб'єкти автоматично починають діяльність на загальній системі оподаткування і лише за своїм бажанням і відповідно до встановлених для платників єдиного податку вимог можуть перейти на спрощену. Третьою перевагою є спрощений розрахунок суми податку. Так, на відміну від податку на доходи фізичних осіб, об'єктом якого виступає чистий прибуток, який визначається на підставі вирахування з обсягу доходу документально підтверджених витрат, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, визначення суми єдиного податку є значно простішим. Відповідно до статті 293 ПКУ, ставки для першої та другої групи є фіксованими і встановлюються місцевими радами у межах до 10 відсотків розміру прожиткового мінімуму — для першої групи та у межах до 20 відсотків розміру мінімальної заробітної плати — для другої. Легко визначити, що на 2018 рік максимальні межі ставок складатимуть 170 гривень та 744,60 гривень відповідно. Ставка для третьої групи залежить від обсягу доходу і встановлюється у розмірі 3 відсотків у разі сплати податку на додану вартість та 5 відсотків у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку. Четвертою перевагою для суб'єктів господарювання, які обрали спрощену систему, є також спрощена форма звітності. Платники єдиного податку складають та подають до контролюючих органів лише один звіт — Декларацію платника єдиного податку за формою, затвердженою наказом Міністерства фінансів № 578 від 19.06.2015 року. Для платників третьої групи звітним періодом виступає календарний квартал, для першої та другої — календарний рік. Зазначений вище перелік Коваленко Г. М. доповнює такими перевагами, як спрощення ведення поточного бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності, що передбачена стандартами бухгалтерського обліку, та надання права вибору сплати ПДВ [3]. Дані переваги єдиного податку повністю відповідають рекомендаціям Міжнародної конференції праці щодо переходу від неформальної економіки до формальної. Даними рекомендаціями передбачається здійснення комплексу заходів для мікро- та малого бізнесу, серед яких важливе місце займають здійснення реформ щодо зниження реєстраційних витрат і скорочення тривалості відповідних процедур, забезпечення скорочення витрат на дотримання податкового законодавства завдяки впровадженню спрощених режимів обчислення податків і платежів [5].

Проте залишається ряд проблем, які необхідно вирішити для більш ефективного функціонування спрощеної системи оподаткування. Так, однією з важливих проблем спрощеної системи є недосконалість вимоги щодо обсягів доходу для різних груп платників, яка ніяк не співвідноситься з економічною ситуацією в країні, насамперед з мінімальною заробітною платою та рівнем інфляції. Спрощена система оподаткування обліку та звітності була запроваджена Указом Президента України від 03.07.1998 № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва». У першій редакції даного нормативного акта до суб'єктів господарювання встановлювалася вимога до обсягу виручки в розмірі не більшому ніж 250 тисяч гривень протягом року [6]. З моменту внесення змін до даного акта Указом Президента України «Про внесення змін до Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 28.06.1999 року [7] і до прийняття Податкового кодексу України у 2010 році вимогу щодо обсягів виручки було збільшено до 500 тисяч для фізичних осіб-підприємців та 1 мільйона гривень для юридичних осіб. Однак рівень мінімальної зарплати протягом даного періоду зріс від 90 гривень у 2000-му році до 869 гривень у 2010 році. Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в останні роки. Починаючи з 2015 року, для платників єдиного податку першої та другої групи встановлено ліміт у 300 тисяч гривень та 1,5 мільйона гривень відповідно. Проте до 2018 року рівень мінімальної заробітної плати зріс у 3 рази, з 1218 гривень до 3723 гривень. Крім того, існує неузгодженість між самими елементами спрощеної системи, оскільки ставка єдиного податку для першої та другої групи прив'язується до прожиткового мі-

німуму та мінімальної зарплати і відповідно з кожним роком зростає, незважаючи на незмінність граничної межі доходу. Дана незмінність граничної межі допустимого доходу та її непристосованість до економічних реалій здійснює негативний та дестимулюючий вплив на розвиток суб'єктів малого підприємництва, змушуючи їх шукати шляхи приховування реальних обсягів доходу, і як наслідок — мінімізація оподаткування та перехід бізнесу до тіньового сектору. Способом вирішення даної проблеми може стати прив'язка вимоги щодо обсягу доходу до мінімальної заробітної плати. За такої умови вимоги спрощеної системи будуть відповідати економічній ситуації в країні і зберігатимуть доцільність для розвитку малого бізнесу, до того ж не буде неузгодженості між обсягом доходу та ставкою, які будуть залежати від одних і тих же змінних показників.

Серед недоліків єдиного податку, крім обмеженості обсягів виручки, М. Я. Матвіїв виділяє сплату авансових внесків з єдиного податку без врахування фактичного отримання доходу від підприємницької діяльності [8]. Але ми вважаємо, що даний факт скоріше є особливістю спрощеної системи, але аж ніяк не недоліком. Суб'єкт господарювання в добровільному порядку визначається із системою оподаткування і кожен дає відповідь на питання: чи сплачувати мінімальні внески у вигляді єдиного податку без врахування отримання доходу, чи оподатковувати тільки чистий прибуток у разі його наявності.

Проблема недоопрацьованості елементів єдиного податку розглядалася і в проекті Закону «Про внесення зміни до підпункту 2 пункту 293.2 статті 293 Податкового кодексу України (щодо зменшення фіксованої ставки єдиного податку для фізичних осіб-підприємців другої групи платників єдиного податку)» [2]. Даним законопроектом пропонувалося зменшити податкове навантаження для платників єдиного податку 2 групи шляхом заміни ставки у 20 % від мінімальної зарплати на 10 %. Причинами таких змін було різке зростання рівня мінімальної зарплати у 2017 році, і як наслідок — збільшення майже вдвічі суми податку, низька купівельна спроможність населення у зв'язку з ситуацією на Сході країни та нестабільністю національної валюти. Ми вважаємо, що такі зміни є недоцільними, адже щомісячну суму єдиного податку не можна навіть порівняти з оподаткуванням за правилами загальної системи та сплатою 18 % ПДФО з чистого прибутку, тому зменшення ставки податку удвічі тільки призведе до втрат доходної частини місцевих бюджетів, а відчутного зменшення податкового тягара не відбудеться.

Суттєвих змін до інституту спрощеної системи пропонувалося внести і проектом Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо зменшення ставки податку на додану вартість, реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та підвищення прозорості розрахункових операцій з урахуванням європейської практики». Метою даного законопроекту була боротьба з тіньовим сектором економіки та ухиленням від оподаткування шляхом застосування різноманітних схем з використанням ПДВ та єдиного податку. Для вирішення даного комплексу проблем пропонувалося ціла система заходів, яка, зокрема, включала ліквідацію третьої групи платників єдиного податку, запровадження обов'язкового застосування реєстраторів розрахункових операцій для всіх платників єдиного податку другої групи, зміна видів діяльності для другої групи платників єдиного податку, а саме коло платників другої групи пропонувалося обмежити фізичними особами-підприємцями, які здійснюють виробництво товарів, роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках; роздрібний продаж товарів та/або діяльність у сфері ресторанного господарства в торговельному об'єкті площею до 20 квадратних метрів чи з використанням засобу пересувної торгівлі тощо [1].

Однак рішення, запропоновані в даному акті, не можуть вважатися рятівними через цілий ряд причин. Передусім, за даними дослідження, проведеного Інститутом соціально-економічної трансформації, для вирішення проблем з ухилення від сплати податків та проблем тіньової економіки важливою є боротьба зі зловживаннями у великому та середньому сегментах бізнесу, такими як «податкові ями», контрабанда, офшорні схеми, корумпованість контролюючих органів тощо [9]. На підтвердження цього зазначається, що зловживання у секторі мікро- та малого бізнесу не є фіскально значимими, адже обороти їх складають близько 7 % від загального обороту сектору підприємств і за економічними масштабами не можуть навіть наблизитися до тих проблем, які є в загальній системі. Крім того, великою поми-

лкою є спроби ототожнити спрощену систему з тіньовою економікою, оскільки остання складає 35 % від ВВП, тобто її додана вартість складає порядку трильйона гривень — в той час, коли весь оборот спрощеної системи станом на 2014 р. складав 235 млрд. (і він не є складовою тіньової економіки). Щодо масової фіскалізації, як засобу контролю за готівковими розрахунками, то такий крок призведе до підвищення порога для входження в бізнес, а також підвищить затратність самого підприємництва. Крім того, для запобігання несумлінного використання касових апаратів і торгівлі без видачі чеків необхідно буде попередньо передбачити ряд заходів: значні штрафи за порушення, висока вірогідність перевірки, невідворотність покарань. Доцільною може стати вибіркова фіскалізація найбільш ризикової групи платників з одночасним заохоченням використання РРО, яке може проявлятися в значному здешевленні придбання та використання касових апаратів, спрощення звітності чи звільнення від її подачі, вимоги для покупців захищати свої інтереси виключно на підставі фіскальних чеків, покладання солідарної відповідальності за невидачу чеку на підприємця та найманого працівника.

Стосовно прив'язки діяльності ФОП на другій групі до площі використовуваного приміщення, то таким обмеженням мають передувати серйозні дослідження взаємозв'язку торговельної площі, категорії товарів у продажу та річним доходом (обігом) підприємців. Дані вказаного вище дослідження свідчать про те, що у сільських населених пунктах суттєво перевищують оборот 1,5 млн. гривень на рік підприємці з площею більше 100–150 м. кв., у поселеннях міського типу — із площею близько 50–80 м. кв., а у великих містах — площа ще менша [9].

Таким чином, інститут спрощеної системи оподаткування містить цілу низку протиріч та суперечностей. Очевидною є необхідність єдиного податку для суб'єктів мікро- та малого підприємництва завдяки його основним перевагам: 1) спрощеному порядку реєстрації; 2) добровільності переходу; 3) спрощеному розрахунку суми податку; 4) спрощеному веденню поточного бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності; 5) надання права вибору сплати ПДВ. Разом з тим проблемами спрощеної системи є неузгодженість елементів податку з економічними реаліями, зменшення та використання її платниками та представниками великого та середнього сегментів бізнесу для мінімізації чи ухилення від оподаткування. Для вирішення даних проблем необхідним є проведення аналізу та формування статистичних даних для визначення взаємозв'язку торговельної площі з обсягом виручки, а також встановлення найбільш ризикових категорій платників єдиного податку задля можливості застосування вибіркової фіскалізації.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо зменшення ставки податку на додану вартість, реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та підвищення прозорості розрахункових операцій з урахуванням європейської практики: Проект Закону від 01.03.2018 № 8089. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63565.
2. Про внесення зміни до підпункту 2 пункту 293.2 статті 293 Податкового кодексу України (щодо зменшення фіксованої ставки єдиного податку для фізичних осіб-підприємців другої групи платників єдиного податку): Проект Закону від 30.01.2017 № 604. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61028.
3. Коваленко Г.М. Вдосконалення оподаткування малого бізнесу : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.04.01. Черкаський державний технологічний університет. 2008. 23 с.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Рекомендації щодо переходу від неформальної економіки до формальної: Рекомендації Міжнародної конференції праці № 204. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/normativeinstrument/wcms_386779.pdf.
6. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України від 03.07.1998. № 727/98. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/727/98/ed19980703> (втратив чинність).
7. Про внесення змін до Указу Президента України від 3 липня 1998 року № 727 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва»: Указ Президента

України від 28.06.1999 № 746/99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/746/99/ed19990628> (втра- тив чинність).

8. Матвій М. Я., Хомин П. Я. Бухгалтерський облік на малих підприємствах за різними фор- мами : навч. посібн. К. : Центр навч. літ-ри, 2004. 352 с.

9. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Як зменшити можливості для ухилення від сплати податків при імпорті та продажі товарів, зокрема через зловживання спрощеною системою оподатку- вання ? URL: <http://iset-ua.org/ua/doslidzhennya/item/90-yak-zmenshyty-mozhlyvosti-dlia-ukhylennia>

Поляков Александр Петрович,

аспірант

(Учебно-научный институт права Университета государственной
фискальной службы Украины, г. Ирпень)

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЕМ УПРОЩЕННОЙ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ, УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ В УКРАИНЕ: ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В большинстве развитых странах мира, в том или ином виде, существуют льготные режимы для субъектов малого бизнеса, которые призваны поддерживать и стимулировать его развитие. В Украине таким режимом является упрощенная система налогообложения, которая дает возможность субъектам хозяйствования с небольшими ресурсами инвестировать материальный и умственный потенциал в бизнес. Однако, несмотря на свою значимость для украинской экономики, система единого налога продолжает оставаться несовершенной и систематически порождает споры на законодательном уровне относительно своей необходимости и целесообразности.

Ключевые слова: единый налог, доход, упрощенная система, законопроект, фискализация.

Polyakov Alexander Petrovich,

postgraduate

(Educational and scientific institute of law UDFS, Irpin)

PROBLEMS OF APPLYING THE SIMPLIFIED TAXATION, ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM IN UKRAINE: THE LEGAL ASPECT

Most developed countries execute different preferential regimes for small business entities intended to support and stimulate their development. As a regime of this kind, Ukraine has established a simplified taxation system enabling economic entities with small resources to invest their material and intellectual potential in business. The simplified system is designed to facilitate the development of new innovative projects, attract foreign capital, create new jobs, etc. In addition, a single tax constitutes a significant income item for local budgets and provides local governments with stable revenues. However, despite its importance for the Ukrainian economy, the system of a single tax is still imperfect and systematically raises disputes at the legislative level concerning its necessity and expediency. The main reason for such doubts is the abuse of a single tax benefits by large business, evasion employees' official registration, and a decrease in cash take. It is clear that these factors lead to a deficit of the necessary amounts of tax to the budgets and even greater business shadowing. The legislators continue to search for optimal schemes for solving these problems by minimizing the negative consequences for small and medium-sized business and, at the same time, constraining abuse of benefits of a simplified system. We propose partially or even completely to eliminate the single tax and simultaneously establish individual taxes exemptions. Therefore, the importance of the simplified taxation system for small and medium-sized entrepreneurship determines the need to improve and refine the institution of a single tax in Ukraine.

Key words: single tax, income, simplified system, draft law.

Надійшла до редколегії 26.04.2018

УДК [343.983:004.94]:343.618(045)

Тернов Сергій Олексійович,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
(Донецький національний університет економіки і
торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг)

Бескровний Олексій Іванович,
кандидат технічних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

РОЗРАХУНОК ПАРАМЕТРІВ ПЛОСКИХ МОДЕЛЕЙ ВІЗУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ СИТУАЦІЇ

У роботі запропоновано аналітичне забезпечення визначення параметрів плоских моделей візуального простору дорожньо-транспортної ситуації за обмеженої оглядовості. Використання аналітичних залежностей дає можливість будувати плоску картину оглядовості дорожньо-транспортної ситуації оптимального вигляду, мінімальних розмірів та з урахуванням заданих умов плоского відображення візуального простору оператора транспортного засобу.

Отримані результати будуть використані для подальших досліджень з метою створення математичного забезпечення автоматизованого моделювання візуального простору дорожньо-транспортних ситуацій з використанням наочних зображень для забезпечення точної відповідності розмірів графічних моделей, зображених на схемі, розмірам оригіналів і точності передачі взаємного розташування об'єктів.

Ключові слова: дорожньо-транспортна ситуація, оглядовість транспортного засобу, візуальний простір, плоска геометрична модель, сферична поверхня, кутові параметри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема моделювання дорожньо-транспортної ситуації (сукупності подій, що розвиваються на дорозі, обумовлених взаємодією водія та інших учасників руху в певних просторово-часових межах) за обмеженої оглядовості [1, с. 10] з позиції різних спостерігачів розглядається науковцями як під час проведення автотехнічних експертиз, так в ході організації дорожнього руху та оцінки його безпеки [2, с. 37; 3, с. 53; 4, с. 107–136]. У межах проблеми розглядається можливість отримання плоскої графічної картини дорожньо-транспортної ситуації на основі ортогонального креслення, аксонометричного або іншого метрично визначеного зображення машини, дороги, придорожніми інженерними спорудами, насадженнями та іншими об'єктами. Аналіз літературних джерел показує, що моделювання дорожньо-транспортних ситуацій раціонально проводити за схемою: «простір» — «сфера» — «допоміжна поверхня» — «площина» [5, с. 11–35]. У якості допоміжної поверхні, залежно від конфігурації масиву об'єктів спостереження, використовуються циліндр, конус або площина [5, с. 53–67, 84–93; 6, с. 9–11].

Циліндричні проекції будуються на бічній поверхні дотичного до сфери циліндра. Їх раціонально використовувати з метою відображення візуальної ситуації, зображеної на сферичному поясі в районі екватора, на півсфері або на всій сферичній поверхні.

Конічні проєкції побудовані на бічній поверхні дотичного до сфери конуса. Ці проєкції доцільно застосовувати для відображення візуальної ситуації, зображеної на сферичному поясі, що перебуває в межах кута зору оператора від 35° до 75° .

Азимутальні проєкції побудовані на дотичній до сфери площині. Такі проєкції зручно застосовувати, наприклад, для відображення візуальної ситуації, зображеної на невеликій частині сфери — найчастіше в межах тілесного кута, який $\leq 30^\circ$.

Проєкції, одержувані на допоміжних поверхнях, що не торкаються або перетинають сферу, не розглядаються у зв'язку з тим, що вони не мають істотних переваг стосовно проєкцій, одержуваних на дотичних до сфери допоміжних поверхнях. Опускають також поліконічні проєкції, тому що за плоского відображення вони утворюють розрізи й розриви.

Визначено [6, с. 9–11; 7, с. 78–81], що в більшості випадків під час експлуатації технічних засобів головний промінь зору оператора спрямований горизонтально і вперед щодо основного його робочого положення. Отже, з метою досягнення практичних цілей моделювання дорожньо-транспортних ситуацій доцільно розглядати проєкції циліндричні нормальні, конічні поперечні й азимутальні поперечні для всіх умов відображення. Істотною умовою топологічного відображення, яку необхідно враховувати у процесі моделювання оглядовості, є умова збереження прямолінійності на плоскому відображенні просторових прямих головного напрямку, тобто бажано, щоб як мінімум одне із сімейств 3-тканинного транспаранта було виражене прямими лініями з метою простоти його побудови й досягнення максимальної наочності плоского відображення просторового оригіналу.

За характером заданого масиву об'єктів спостереження й залежно від умов плоского відображення, що накладаються, здійснюється визначення раціонального типу проєкції плоского відображення предметного простору. Граничні кутові параметри заданої візуальної ситуації диктують оптимальні розміри плоскої моделі кругового огляду.

З метою створення єдиного математичного апарату моделювання візуального простору дорожньо-транспортних ситуацій, необхідна розробка аналітичного забезпечення розрахунку параметрів плоских моделей візуального простору дорожньо-транспортних ситуацій за обмеженої оглядовості.

Метою статті є розробка аналітичного забезпечення розрахунку параметрів плоских моделей візуального простору дорожньо-транспортних ситуацій за обмеженої оглядовості.

Виклад основного матеріалу.

Вибір проєкції плоского відображення здійснюється в залежності від обрисів сферичної картини візуальної ситуації. Предметний простір відображають із центральним проєкуванням на поверхню сфери радіуса R з її центра O , що збігається з початком правої декартової системи координат $OXYZ$ і точкою зору оператора (рис. 1).

Головний промінь зору направляють у центр сферичної картини візуальної ситуації або сполучають із заданим. Вводять нову систему координат $OUVW$, вісь OV якої сполучають із головним променем зору оператора. Значення кутів повороту системи $OUVW$ щодо заданої системи $OXYZ$ визначають за формулами:

$$\chi = \operatorname{sgn} z \arccos \sqrt{\frac{\bar{x}^2 + \bar{y}^2}{\bar{x}^2 + \bar{y}^2 + \bar{z}^2}}; \quad \tau = \frac{\bar{y}}{\sqrt{\bar{x}^2 + \bar{y}^2 + \bar{z}^2}}, \quad (1)$$

де \bar{x} , \bar{y} , \bar{z} — просторові координати центру візуальної ситуації.

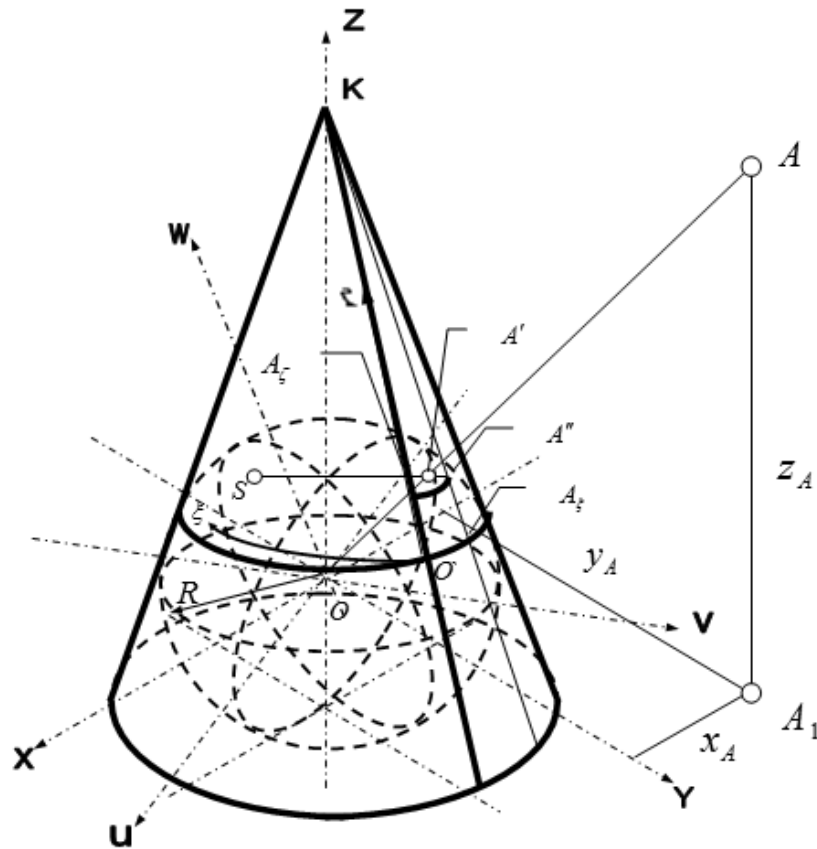

Рис. 1

Характер обрису сферичної картини візуальної ситуації виявляється шляхом визначення екстремальних значень кутів φ^+ , φ^- характерних точок заданої візуальної ситуації й значення кута τ_1 між її граничними точками з наступним порівнянням отриманих величин з еталонними. Аналітичні вираження для визначення величин φ^+ , φ^- , τ_1 мають вигляд:

$$\varphi^+ = \max_i \left(\arcsin \frac{w_i}{\sqrt{u_i^2 + v_i^2 + w_i^2}} \right);$$

$$\varphi^- = \min_i \left(\arcsin \frac{w_i}{\sqrt{u_i^2 + v_i^2 + w_i^2}} \right);$$
(2)

$$\tau_1 = \arctg \frac{1 - (u_n u_k + v_n v_k + w_n w_k)^2}{\sqrt{u_n^2 + v_n^2 + w_n^2} \sqrt{u_k^2 + v_k^2 + w_k^2}},$$

де

$i = 1, N$; N — кількість характерних точок візуальної ситуації;

$u_n, v_n, w_n, u_k, v_k, w_k$ — координати граничних точок візуальної ситуації у системі $OUVW$. Значення координат u, v, w визначаються за формулами:

$$u = x \cos \tau + y \sin \tau; \quad v = y \cos \chi \cos \tau - x \cos \chi \sin \tau + z \sin \chi;$$

$$w = x \sin \chi \sin \tau - y \sin \chi \cos \tau + z \cos \chi.$$
(3)

Вид проекції плоского відображення визначається за формулами:

$$k = \begin{cases} 1, \varphi^+, \varphi^-, \tau_1 - \text{відмінні від встановлен их}; \\ 2, |\varphi^+| \leq 75; |\varphi^-| \geq 35; \\ 3, |\tau_1| \leq 30, \end{cases} \quad (4)$$

де

значення 1 змінної k відповідає циліндричним проєкціям;

значення 2 змінної k відповідає конічним проєкціям;

значення 3 змінної k відповідає азимутальним проєкціям.

Значення R радіуса сферичної поверхні визначається за заданими розмірами L і H плоскої графічної моделі оглядовості з урахуванням умов плоского відображення, які обумовлюються цілями створення машин за критеріями оглядовості або цілями проведення експертизи оглядовості, і значенням екстремальних кутових параметрів характерних крапок візуальної ситуації. Вирази для визначення значення радіуса R сферичної поверхні-посередника має вигляд:

$$R = \min (R_1, R_2), \quad (5)$$

де

$$R_1 = L : (F_1(\varphi^+, \lambda^+) - F_1(\varphi^-, \lambda^-));$$

$$R_2 = H : (F_2(\varphi^+, \lambda^+) - F_2(\varphi^-, \lambda^-));$$

$$\lambda^+ = \max_i (\text{sgn } u_i \arccos \frac{v_i}{\sqrt{u_i^2 + v_i^2}});$$

$$\lambda^- = \min_i (\text{sgn } u_i \arccos \frac{v_i}{\sqrt{u_i^2 + v_i^2}}).$$

Яв-
 F_2 визна-
розрахунку обраної проєкції, відповідно заміною в останніх змінних x, y, z виразами:

ний вид функцій F_1 і
частеся формулами

$$x = R \cos \varphi \cos \lambda; y = R \cos \varphi \sin \lambda; z = R \sin \varphi. \quad (6)$$

Висновки і пропозиції. Отримані аналітичні вирази опису параметрів плоского відображення елементів візуального простору дозволять побудувати плоскі моделі дорожньо-транспортних ситуацій у різних проєкціях з урахуванням наперед заданих умов плоского відображення й орієнтації головного променя зору спостерігача щодо обраної системи координат.

Список використаних джерел

1. Правила дорожнього руху України: відповідає офіційному тексту. Київ : УКРСПЕЦВИДАВ, 2016. 64 с.
2. Решетніков Є. Б., Овсієнко Д. В. Дослідження безпеки руху на нерегульованих перехрестях при обмеженій оглядовості. *Восточно-европейский журнал передовых технологий*. 2012. № 3 (56). Т. 2. С. 36–39.
3. Решетніков Є. Б. Безпека руху на нерегульованих перехрестях при обмеженій оглядовості. *Вестник ХНАДУ*. 2010. Вып. 50. С. 52–56.
4. Туренко А. М. та ін. Автотехнічна експертиза. Дослідження обставин ДТП : підручник для вищих навчальних закладів. Харків : ХНАДУ, 2013. 320 с.
5. Кавун Ю. М. Геометрия візуального пространства. Донецьк : ГНТБ, 1994. 102 с.
6. Тернов С. О., Загороднов М. І. Автоматизація процесів плоского моделювання дорожньо-транспортних ситуацій. *Вісник Донецької академії автомобільного транспорту*. Донецьк : ДААТ, 2012. № 4. С. 8–12.

7. Тернов С. О., Бескровний О. І. Застосування інтерактивних комп'ютерних технологій в процесі моделювання візуального простору дорожньо-транспортної ситуації. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України. № 1 (59) 2017. С. 77–82.

Тернов Сергей Алексеевич,

кандидат технических наук,
старший научный сотрудник

(Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог)

Бескровный Алексей Иванович,

кандидат технических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

РАСЧЕТ ПАРАМЕТРОВ ПЛОСКИХ МОДЕЛЕЙ ВИЗУАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНОЙ СИТУАЦИИ

В работе предложено аналитическое обеспечение определения параметров плоских моделей визуального пространства дорожно-транспортной ситуации с ограниченной обзорностью. Применение аналитических зависимостей дает возможность строить плоскую картину обзорности дорожно-транспортной ситуации оптимального вида, минимальных размеров и с учетом заданных условий плоского отображения визуального пространства оператора транспортного средства. Полученные результаты будут использованы для дальнейших исследований с целью создания математического обеспечения автоматизированного моделирования визуального пространства дорожно-транспортных ситуаций с использованием наглядных изображений.

Ключевые слова: дорожно-транспортная ситуация, обзорность транспортного средства, визуальное пространство, плоская геометрическая модель, сферическая поверхность, угловые параметры.

Ternov Sergiy Alekseevich,

PhD in Technical Sciences, Senior Researcher

(Donetsk National University of Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih)

Beskrovnyi Oleksii Ivanovich,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

CALCULATING OF PLANE MODELS OF VISUAL SPACE OF ROAD-TRANSPORTATION SITUATION PARAMETERS

When investigating the mechanism of traffic accident the use of analytical graphical modeling is most effective in solving the problem of determining the distance of a vehicle from the point of incident (collision) at the moment of objectively identifiable object, which creates a danger to the motion and appeared in the field of view driver due to obstacles limiting visibility.

The vista sector for the driver may be limited by the structural elements of the cab of the vehicle, the body, the cargo carried, the condition of the windscreen, taking into account the possible presence of defects, contaminations, precipitation (defective wet snow, water streams in heavy rain, etc.). It should be borne in mind that the conditions of overview are also determined by the anthropometric data of the driver of the vehicle. They vary depending on the position of his working place (seat), as well as on the driver's position in the workplace.

The purpose of graphic modeling is to reflect on a certain scale the mutual location of road traffic accident participants and elements of the road environment. Hence the basic requirement that is presented to the result of the simulation, which consists in the exact correspondence of the size of the graphic models depicted in the scheme, the size of the originals and the accuracy of the transfer of the mutual arrangement of objects.

The paper proposed an analytical provision for determining the parameters of plane models of the visual space of a road transport situation with limited browsing. The use of analytical dependencies makes it possible to construct a flat picture of the overview of the road transport situation of the optimal vision, the minimum size and taking into account the given conditions for the plane reflection of the visual space of the vehicle operator.

The results obtained will be used for further research to create a mathematical support for automated modeling of the visual space of road and transport situations using visual images to ensure accurate matching of the size of the graphic models depicted in the scheme, to the size of the originals and the accuracy of the transfer of the mutual arrangement of objects.

Key words: road traffic situation, vehicle visibility, visual space, flat geometric model, spherical surface, angular parameters.

Надійшла до редколегії 28.04.2018

УДК 351.74

Ткаченко Роман Олександрович,
аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Статтю присвячено актуальним питанням, пов'язаним з адміністративною діяльністю органів Національної поліції як об'єкта громадського контролю на сучасному етапі. Центральний орган виконавчої влади – Національна поліція – покликаний служити суспільству і повинен забезпечувати охорону прав та свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку та порядок. Громадський контроль за органами Національної поліції здійснюється громадськістю у встановленому законодавством порядку у визначених формах і межах з метою захисту громадян, організацій, суспільства і держави від можливих негативних наслідків.

Ключові слова: адміністративна діяльність, Національна поліція, громадський контроль, об'єкт громадського контролю, права та свободи людини і громадянина, сервісно-правова спрямованість.

Актуальність теми. Проголосивши себе демократичною і правовою державою, Україна зобов'язалася сформувати систему громадського контролю над правоохоронними органами, дотримуючись загальноновизнаних норм і принципів. Перетворення системи громадського контролю відбувається й сьогодні. Умови, у яких опинилася наша держава сьогодні, змусили нас переформатуватися та призвели до розуміння потреби у зміні основних поглядів на функціонування правоохоронної системи, здійснення правоохоронної діяльності на користь моделі пріоритету задоволення запитів громадянського суспільства у правоохоронній діяльності державних органів з їхньою переорієнтацією на надання сервісно-правової допомоги у сфері захисту прав, свобод, законних інтересів громадян разом із розвитком інститутів громадянської самоорганізації та контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі адміністративної діяльності органів Національної поліції як об'єкта громадського контролю приділялась увага науковців різних галузей знань. Серед вчених-юристів, які займалися дослідженням цієї проблематики, можна відзначити роботи А. В. Басова, О. І. Безпалової, М. В. Лошицького, В. І. Олєфіра, В. Г. Фатхутдінова. Окремі аспекти адміністративної діяльності органів Національної поліції вивчали В. В. Федоров та В. В. Черней, громадський контроль у цій сфері досліджували А. Школик та О. В. Щербанюк.

Усі означені автори зробили вагомий внесок у розробку даної проблематики, врахувавши прорахунки та позитивний досвід, але у процесі реформування правоохоронних органів та розбудови громадянського суспільства з'являються нові виклики, які потребують вчасного вирішення.

Мета статті: розкрити сутність адміністративної діяльності органів Національної поліції як об'єкта громадського контролю, який забезпечує баланс між імперативом держави і функціонуванням громадських інституцій у розвиненому громадянському суспільстві з урахуванням виникаючих труднощів на сучасному етапі державотворення.

Виклад основного матеріалу. Реформування системи правоохоронних органів України пов'язано з глибинними трансформаційними процесами, які переживає наша держава. Свідченням цього є перехід, відповідно до Стратегії розвитку системи Міністерства внутрі-

шніх справ України, у період до 2020 року від адміністративно-командного, навіть військового центрального органу виконавчої влади до багатопрофільного цивільного відомства європейського типу, що координує діяльність органів, які реалізують державну політику у сфері внутрішніх справ. Тим самим були розмежовані задачі політичного управління і професійної діяльності у сфері внутрішніх справ України. Такий підхід є основоположним для подальшого розвитку системи МВС.

Цілями цієї Стратегії є створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства через формування та реалізацію державної політики у сфері внутрішніх справ, зміцнення довіри до органів системи МВС з боку суспільства, продовження розвитку України як безпечної європейської держави, в основі якої лежать інтереси її громадян та висока ефективність усіх складових системи МВС [1].

Сьогодні потенціал громадськості та правоохоронних органів, місцевої влади може стати вагомим важелем підвищення ефективності діяльності всіх суб'єктів щодо забезпечення цілей з підтримання правопорядку в суспільстві, а координація надасть взаємовідносинам поліції і громадським формуванням стійкого цілеспрямованого характеру, забезпечить оптимальний розподіл функцій щодо здійснення правоохоронної діяльності, єдність стратегічних та тактичних дій.

Саме це і зумовило прийняття Закону України «Про національну поліцію», який чітко і лаконічно врегулював правовий статус поліцейського, визначив завдання, функції, структуру, порядок здійснення громадського контролю за її діяльністю та принципи побудови партнерських відносин із громадськістю.

Національна поліція, як центральний орган виконавчої влади, покликана служити суспільству, повинна забезпечувати охорону прав і свобод людини, протидіяти злочинності, підтримувати публічну безпеку та порядок [2]. Серед багатьох функцій, реалізацією яких займається поліція, першочергове місце посідає адміністративна функція, яка і наповнює адміністративну діяльність поліції європейськими стандартами публічно-сервісної спрямованості, від яких залежить стан правопорядку в нашій країні.

Сервісно-правова спрямованість визначає сутність адміністративної діяльності Національної поліції і полягає у врегулюванні за допомогою норм права сервісно-правової діяльності підрозділів та посадових осіб Національної поліції, спрямованих на забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, публічного порядку і безпеки спрямованих на протидію правопорушень.

Після створення нового центрального органу виконавчої влади, змінилась і філософія його функціонування та основний принцип її діяльності, але національне законодавство не було осучаснене внесеними змінами у нормативно-правові акти, що і призводить до виникнення деяких правових незрозуміlostей.

Безпосередньо в тексті Конституції України не згадуються такі терміни, як «публічна безпека» або «публічний порядок». Крім того, у КУпАП та КК України, поняття публічний порядок та публічна безпека не використовуються. У них йдеться про правопорушення у сфері громадського порядку та громадської безпеки [3]. Ця невизначеність призводить до ускладнення здійснення адміністративної діяльності органами Національної поліції. Якісне забезпечення і супроводження публічної безпеки або публічного порядку є сутністю адміністративної діяльності Національної поліції, яке перебуває під пильною увагою громадськості і є об'єктом громадського контролю.

Виходячи з сервісно-правової спрямованості діяльності поліції, визначеної у Законі України «Про Національну поліцію», зрозуміло, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб (ст. 11). Вперше на законодавчому рівні закріплені питання здійснення громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції (ст. 84–90). Головним принципом діяльності поліції визнано принцип «Служити і захищати», а рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [2].

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні громадський контроль, що сформувався як концентроване вираження спільних інтересів

та єдиної соціальної волі організованого суспільства, виступає консолідуючим чинником суспільного та державного життя. Реформування правоохоронних органів відбувається на основі партнерських відносин із громадськістю на основі кращих традицій Європи, але всі ці концептуальні зміни не завжди вчасно знаходять належне законодавче підкріплення. Яскравим прикладом такої проблеми є те, що, не дивлячись на реформи, які відбуваються в нашій державі, адміністративна діяльність Національної поліції Європейського зразка і досі регламентується радянським Кодексом України про адміністративні правопорушення 1984 року. Сьогодні вкрай необхідна політична воля законодавця, за браком якої, ще з 1998 року, з моменту запровадження адміністративної реформи, не прийнятий новий кодифікований акт — Кодекс про адміністративні проступки, який зміг би гармонійно, враховуючи інтереси сьогодення та інтереси всіх зацікавлених суб'єктів, задовольнити потреби усього суспільства в цій сфері [4, с. 17–26]. Відкладаючи прийняття цього вкрай необхідного закону, ми ставимо під сумнів проведення реформування Національної поліції як основного органу, який здійснює адміністративну діяльність, якість якої оцінює громадськість як основний показник її діяльності. Неможливо здійснювати сучасну адміністративну діяльність за застарілим законодавством, яке унеможливує якісне та всебічне забезпечення публічної безпеки та публічного порядку на гідному європейському рівні.

Державно-владний характер адміністративної діяльності органів Національної поліції постійно перебуває під пильним наглядом громадськості і полягає у здійсненні покладених на Національну поліцію адміністративно-правових повноважень від імені держави, у межах компетенції, що визначена законодавством [5]. Органи Національної поліції, виконуючи адміністративні функції, виступають як суб'єкти управління (представники влади), яким надано право давати обов'язкові для виконання приписи, вказівки і які можуть застосовувати в необхідних випадках примусові заходи впливу. Адміністративно-попереджувальні заходи можуть застосовуватись у випадках, коли правопорушення ще не вчинилось, але є підстави вважати, що воно може вчинитись. Припинювальні заходи застосовуються безпосередньо під час скоєння правопорушення — поліцейський зобов'язаний вжити заходи щодо його припинення. Заходи процесуального забезпечення застосовуються у разі неефективності попереджувальних заходів, під час адміністративного затримання, доставки, особистого огляду, огляду речей, вилучення речей та документів, всі ці процесуальні дії в обов'язковому порядку супроводжуються складанням процесуальних документів, звісно, на законній підставі. Найпоширенішим адміністративним заходом є стягнення, що може бути застосовано до особи, яка вже вчинила правопорушення, з метою її виховання. Змістовне наповнення цього заходу полягає у забезпеченні додержання законів України, поваги до правил співіснування, а основна мета — недопущення скоєння правопорушень особою повторно. Працівники поліції у крайніх випадках та у законний спосіб можуть застосовувати силу та зброю в межах статті 42–46 Закону України «Про Національну поліцію» [2].

Усі перераховані вище заходи органи Національної поліції спрямовують на забезпечення законності і у разі необхідності можуть піддавати громадському контролю, потрапляючи в коло громадської цікавості, стаючи об'єктом громадського контролю за адміністративною діяльністю Національної поліції [6].

Неухильне дотримання законності має особливе значення в діяльності органів Національної поліції. Різноманітні правовідносини, у яких розвивається її діяльність, нерозривно пов'язані з утіленням на практиці вимог законності, що складає правовий стрижень правовідносин.

Розкриваючи значення дотримання законності, завжди важливо враховувати два аспекти цього питання. По-перше, органи Національної поліції покликані забезпечувати дотримання законності громадянами, установами, громадськими організаціями, посадовими особами тощо, у тій галузі, що входить у сферу їх діяльності. По-друге, працівники органів Національної поліції в межах своєї компетенції вступають у різні правовідносини з громадянами, організаціями в процесі здійснення своїх службових обов'язків, тому кожен працівник цих органів повинен сам дотримуватися вимог законності і діяти згідно з нормативними розпорядженнями [7].

Основним засобом забезпечення законності є контроль. Проблема громадського контролю як самостійного соціально-правового інституту вимагає дослідження правової природи, основних функцій і проявів, визначення його місця у структурі юридичного процесу. На сьогодні цей процес проходить не дуже просто, відсутність регламентації і визначеності дещо ускладнює і уповільнює процеси демократизації суспільства.

Громадський контроль за адміністративною діяльністю органів Національної поліції за своїм змістом має містити в собі три основні елементи:

- а) одержання необхідної інформації;
- б) аналіз та оцінку отриманої інформації;
- в) у разі виявлення порушення у діях поліції, відповідне реагування з метою гарантування прав і свобод людини і громадянина [8].

Усі ці елементи реалізації контрольної діяльності з боку громадськості повинні бути регламентовані нормативно-правовими актами і реалізовуватись на їх основі та у встановленому порядку.

Громадський контроль має безпосередню і кінцеву мету його застосування. Під безпосередньою метою громадського контролю визнається попередження і припинення порушень чинного законодавства щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина правоохоронними органами.

Кінцева мета контролю полягає у забезпеченні захисту громадян, організацій, суспільства і держави від можливих негативних наслідків, забезпеченні їхньої безпеки і законних інтересів, прав і свобод суб'єктів суспільних відносин [8].

За терміном здійснення громадський контроль поділяється на попередній, поточний та заключний.

Попередній громадський контроль здійснюється напередодні певної події, поточний проводиться безпосередньо під час діяльності, заключний контроль здійснюється після завершення події.

Кожен елемент, кожен вид громадського контролю переслідує одну мету — забезпечення відкритості Національної поліції з метою недопущення її перетворення на «каральний орган». Тільки відкритість органів та поінформованість громадськості є запорукою демократичного розвитку як самих органів поліції, так і суспільства в цілому [9, с. 128–131].

Громадський контроль за адміністративною діяльністю Національної поліції здійснюється громадянами України, об'єднаннями громадян, трудовими колективами, засобами масової інформації, тощо. Об'єктом виступає адміністративна діяльність органів Національної поліції, яка спрямована на захист прав і свобод громадян, юридичних осіб та їх законних інтересів.

Загальними умовами здійснення громадського контролю за адміністративною діяльністю органів Національної поліції визнаються:

1. Суб'єкти громадського контролю за адміністративною діяльністю органів Національної поліції формуються в повній відповідності до законодавства з визначенням їх правового статусу;
2. Проведення громадського контролю здійснюються на основі діючого законодавства з відповідним визначенням його напрямків, форм та граничних меж;
3. Взаємодія між суб'єктами громадського контролю і контролюючими органами та організаціями відбувається у відповідності до чинного законодавства [10].

Висновки і пропозиції. Адміністративна діяльність органів Національної поліції, як об'єкта громадського контролю, полягає у її здійсненні на законних підставах. Громадський контроль виступає в якості гарантії, його наслідки мають рекомендаційний характер, але сама ця діяльність і виступає в якості механізму зворотного зв'язку, виходячи з питань взаємодії органів Національної поліції та громадянського суспільства.

Підвищення ефективності громадського контролю за діяльністю органів Національної поліції вимагає впровадження і наявності комплексу заходів організаційно-правового та іншого порядку, зокрема: подальшого створення та вдосконалення нормативно-правових засад адміністративної діяльності як об'єкта громадського контролю; забезпечення загальнодоступності громадського контролю; захисту громадян від переслідування з боку органів Націона-

льної поліції у зв'язку з проведенням ними громадського контролю; вдосконалення форм реалізації громадського контролю та ін. Ці першочергові заходи дозволять оптимізувати контрольну діяльність громадськості у сучасній правовій державі.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 15.11.2017 № 1023-р. URL: <http://zakon3.mada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p>.
2. Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19/card2#Card>.
3. Фатхутдінов В. Г. Частотність операціоналізації та контекстуальність використання терміна «публічна безпека» в Законі України «Про Національну поліцію України». URL: <http://goalint.org/chastotnist-operacionalizacii-takontekstualnist-vikoristannyaterminu-publichna-bezpekav-zakoni-ukraini-pro-nacionalnu-policiyuukraini>. — Назва з екрана.
4. Безпалова О. І. Компетенція органів внутрішніх справ України щодо реалізації правоохоронної функції держави. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 5. С. 17–26.
5. Олефір В. І., Черній В. В., Лошицький М. В. Охорона громадського порядку в сучасних умовах : навч.-метод. посіб. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. 133 с.
6. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» : науково-практичний коментар / кол. авт. Х. : Право, 2016. 178 с.
7. Басов А. В. Забезпечення громадської безпеки: поняття та зміст. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhivnomeriv/2-2-2012/item/52-zabezpechennya-hromadskoyibezpeky-ponyattya-ta-zmist-basov-a-v>.
8. Школик А. Участь громадськості в процесі прийняття нормативних актів управління. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?d=340&i=&w=r>.
9. Щербанюк О. В. Проблеми конституційного закріплення інституту публічних слухань як форми безпосереднього здійснення суверенної влади народом України. *Науковий вісник Міжнародного гуманістичного університету*. 2013. Т. 1. № 6-1. С. 128–131.
10. Федоров В. В. Общественный контроль за деятельностью уголовно-исполнительной системы как форма взаимодействия гражданского общества с государством: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Владимир, 2006. 171 с.

Ткаченко Роман Александрович,
аспірант
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ КАК ОБЪЕКТ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ

Статья посвящена актуальным вопросам, связанным с административной деятельностью на современном этапе органов Национальной полиции как объекта общественного контроля. Центральный орган исполнительной власти – Национальная полиция – призвана служить обществу и должна обеспечивать охрану прав и свобод человека, противодействовать преступности, поддерживать публичную безопасность и порядок. Общественный контроль за органами Национальной полиции осуществляется общественностью в установленном законодательством порядке в определенных формах и пределах с целью защиты граждан, организаций, общества и государства от возможных негативных последствий.

Ключевые слова: административная деятельность, Национальная полиция, общественный контроль, объект общественного контроля, права и свободы человека и гражданина, сервисно-правовая направленность.

Tkachenko Roman Aleksandrovich,
postgraduate
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ADMINISTRATIVE ACTIVITIES OF NATIONAL POLICE ORGANS AS A PUBLIC CONTROL OBJECT

The article is devoted to the actual issues related to the administrative activities of the National Police bodies at the present stage as objects of public control. The central executive body - the National Police is called to serve society and must ensure the protection of human rights and freedoms, counteract crime, maintain public safety and order. Public control over the bodies of the National Police is carried out by the public in

accordance with the procedure established by law in certain forms and limits in order to protect citizens, organizations, society and the state from possible negative consequences.

Ukraine, proclaiming itself a democratic and law-governed state, has pledged to form a system of public control over law-enforcement bodies adhering to universally accepted norms and principles. Transformation of the system of public control is taking place today. The conditions in which our country appeared today forced us to reformat and lead to an understanding of the need to change the basic views on the functioning of the law enforcement system, the implementation of law enforcement activities in favor of a model of priority of responding to civil society requests in law enforcement activities of state bodies with their reorientation to provide service and legal assistance in the sphere of protection of rights, freedoms, legitimate interests of citizens, together with the development of institutions of civil self-organization and control.

Key words: *administrative activity, national police, public control, object of public control, rights and freedoms of man and citizen, service-legal orientation.*

Надійшла до редколегії 26.04.2018

УДК: 35.072.2:35.078.3

Ткаченко Юрій Сергійович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

СИСТЕМА КОНТРОЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЯК ЗАСОБУ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено системі контрольного механізму як засобу взаємодії органів публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства в сучасних умовах децентралізації. Проаналізовано роль контрольного механізму в системі публічного адміністрування, визначено його стратегічну мету та основні завдання. З урахуванням реформування органів публічного адміністрування досліджено контрольний механізм як цілісну систему, яка стосується проблеми контролю у сфері публічного адміністрування.

Ключові слова: адміністрація, публічна адміністрація, адміністративна реформа, контрольний механізм, державне управління, принцип централізації, контроль, контрольна діяльність.

Актуальність теми. Особливе значення для становлення та розвитку публічних адміністрацій в Україні, з огляду на їхню певну автономію в системі публічної влади, відіграє контрольний механізм як засіб взаємодії органів публічної адміністрації з громадськістю, який розбудовує взаємозв'язок в кращих європейських традиціях на основі партнерських відносин.

Під час формування сучасної системи взаємодії мають поєднуватися не тільки вимоги ефективності та прозорості функціонування, а й сама система повинна бути здатною до широкої співпраці з суспільством, адже тільки за цих умов можна говорити про спрямованість роботи органів публічної адміністрації на суспільство, а не навпаки — про служіння суспільства інтересам держави та її посадових осіб. Саме тому процес адміністративної реформи є одночасною адаптацією системи органів публічного адміністрування до таких форм існування та функціонування, коли у своїй діяльності вона має враховувати факт існування громадянського суспільства, з яким повинна бути налагоджена дієва співпраця.

Останнім часом питання контрольного механізму як засобу взаємодії органів публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства, їхня юридична природа розглядались лише в деяких аспектах або взагалі поверхово.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи стан наукової розробки питання контрольного механізму як засобу взаємодії органів публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства, як відносно самостійної проблеми, варто зазначити, що ідея розглянути контрольний механізм сьогодні всебічно та динамічно обговорюється в науковій юридичній літературі, здійснюються спроби виокремити необхідні елементи (підсистеми), описати їхні ознаки, мету, принципи, об'єкт, предмет, суб'єкт і їхні компетенцію, методи, форми контролю, процес контролю.

Дослідження даної наукової проблематики здійснювалось у наукових доробках С. Брателя та С. Кушніра, окремі аспекти контрольного механізму були розглянуті в роботах О. Андрійко, О. Бандурки, Ю. Барабаша, Ю. Битяка, В. Гарашука, Л. Наливайко та ін. Внесок цих учених у дослідження різних аспектів контрольного механізму як засобу взаємодії органів публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства є вагомим, а в певній мірі став фундаментом для проведення подальших наукових розробок.

Мета статті: здійснення системного аналізу контрольного механізму як засобу взаємодії органів публічної адміністрації та інституцій громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Держава, надаючи правотворчі, організаційні, економічні можливості публічним адміністраціям впливати на якість та комфорт проживання населення на визначеній території, покладає відповідальність за вирішення тих питань, які розв'язує місцева громада та формує відповідні органи. При цьому необхідно ефективно використовувати внутрішній потенціал певних утворень: контроль публічних адміністрацій та посадових осіб цих органів, відповідно до їхніх повноважень з боку громадських інституцій, а також безпосередньо населення [1, с. 83–90].

Згідно із Європейською Хартією про місцеве самоврядування, будь-який адміністративний контроль за публічними адміністраціями вправі здійснюватись у випадках, передбачених законодавством, та у спосіб, який нормативно закріплений для збереження ступеня втручання контролюючого органу та тих інтересів, які він намагається захищати. Динамічний розвиток нашої державності залишає осторонь процес взаємодії публічних адміністрацій та їх посадових осіб із громадськістю, відсутність дієвого державного контролю уповільнює вирішення питань щодо підвищення якості ефективного управління. А своєчасний розвиток суспільного життя вимагає взаємного погодження контрольного механізму як з боку органів публічної адміністрації, так і інституцій громадянського суспільства [2, с. 41–45].

Сучасна держава — соціальний арбітр, орган, який повинен вирішувати загальні справи населення, організатор тих важливих заходів, без здійснення яких не може повноцінно функціонувати суспільство.

Такий підхід до розуміння сутності держави дозволяє зробити два важливі висновки. По-перше, виключно народ є джерелом влади в державі, свідченням чого є надання громадянам прав, у тому числі і громадським інституціям. По-друге, держава повинна сформувати ефективний контрольний механізм, з метою якісного впливу на суспільні відносини, виступати гарантом збереження прав та свобод людини, бути «суб'єктом легалізованого впливу» на певні верстви населення, групи, окремі особистості, які визначаються соціально небезпечними.

Слід визнати, що роль контрольного механізму як засобу взаємодії та забезпечення злагодженої роботи державного механізму дуже важливий, оскільки будь-яка інша діяльність органів публічної адміністрації може бути сприйнята суспільством як посягання на його самостійність. Саме тому необхідно створити дієву систему правового регулювання взаємодії громадських інституцій, обравши найоптимальніший механізм на підставі національного та зарубіжного досвіду.

Контрольний механізм як об'єкт правового регулювання у різних сферах суспільного життя досліджувався безсистемно та фрагментарно, хоча з урахуванням реформування органів публічної адміністрації, дослідження цього феномену набуває актуалізації, а визначення контрольного механізму потребує наукової конкретизації [3, с. 49–53].

Контрольний механізм може виступати і в якості елемента взаємодії цілісної системи влади та управління, у тому числі публічного адміністрування. За його допомогою перевіряється не тільки законність діяльності в цілому, а також прийняті рішення, стан справ у різних сферах діяльності, у тому числі органів та посадових осіб публічних адміністрацій. Завдяки контрольній діяльності громадських інституцій забезпечується принцип зворотного зв'язку (взаємодії) в управлінні, підтримується дисципліна та відповідальність за доручену справу. За допомогою цього контролю перевіряється стан розуміння посадовими особами та органом в цілому задач, їх орієнтація у стратегічних та поточних справах, під час виборів механізмів досягнення визначених цілей, розвивається ініціатива виконавців, яка змушує їх активніше використовувати резерви та творчо підходити до справи [4, с. 121–123].

Варто зазначити, що питання взаємодії інституцій громадянського суспільства та публічних адміністрацій є досить актуальним і являє собою ще й відносно самостійний інститут організаційно відособлених відносин громадськості та системи органів публічного адміністрування, особливо на шляху децентралізації [5, с. 83–90].

Основним інструментом контрольного механізму (а в ідеальному випадку — і єдиним) повинен бути закон. Для державної влади це забезпечує гарантію того, що публічні ад-

міністрації будуть функціонувати в межах тих кордонів, які визначені законодавством. Для публічного адміністрування це гарантія від втручання в діяльність його органів та посадових осіб. Закон забезпечує достатню стабільність відносин між органами державної влади та органами публічних адміністрацій. Звичайно, завжди є ймовірність недотримання законів однією або обома сторонами. Але така ймовірність нейтралізується діяльністю прокурорської та судової систем. У випадку виникнення спірних питань, ситуація може бути вирішена незалежною та неупередженою стороною [6, с. 56–59].

Стратегічна мета контрольного механізму як засобу взаємодії органів публічної адміністрації та громадських інституцій є забезпечення ефективності й законності функціонування органів публічної адміністрації на рівні, що відповідає потребам і волі соціуму, його головного суб'єкта — народу.

Для досягнення зазначеної мети істотне значення має чітке визначення завдань, які стоять перед органами громадських інституцій, зміст яких впливає з функцій і повноважень органів публічної адміністрації. Але за всієї різноманітності форм громадських інституцій, багатогранності їх контрольного впливу, перевірити діяльність органу публічного адміністрування в повному обсязі через її масштабність, складність, різнохарактерність практично неможливо. Завданням громадськості є виявлення ключових соціально значимих параметрів діяльності державного органу. Основні завдання контрольного механізму включають ряд інших складових, що залежать від рівня, призначення, компетенції органу.

Основними завданнями контрольної діяльності громадських інституцій за діяльністю органів публічного адміністрування визнаються: 1) контроль за дотриманням і виконанням нормативних приписів органами публічного адміністрування; 2) контроль за відповідністю законам нормативних правових актів, виданих органами публічного адміністрування; 3) контроль за дотриманням органами публічного адміністрування прав, свобод, законних інтересів громадян та організацій; 4) контроль за ефективністю виконання державних функцій, якістю й доступністю наданих державних послуг; 5) контроль за раціональним розподілом і використанням матеріальних, фінансових та інших ресурсів, дотриманням режиму економії.

В існуючих наукових доктринах зміст системи контрольного механізму іноді розглядається із застарілих методологічних позицій, включаючи в себе лише: суб'єкт контролю, об'єкт контролю, форми й методи контролю, але до обов'язкових елементів контрольного механізму як засобу взаємодії публічних адміністрацій та громадських інституцій необхідно включати [7, с. 67–71], ще:

– законність, виконання всіх вимог законодавства (на цьому етапі проблема виникає через те, що публічні адміністрації використовують національне законодавство, а у більшості випадків було б раціонально використовувати акти місцевих публічних адміністрацій, які б приймалися шляхом прямого волевиявлення і забезпечували більш ефективно виконання всіх потреб населення) [8, с. 13–17];

– стабілізацію, планомірний розвиток та вдосконалювання роботи публічних адміністрацій можливе лише за неухильного дотримання чинного законодавства як на загальнодержавному, так і на регіональному та місцевому рівнях [9, с. 201–205].

Однак, на нашу думку, врахувавши і ці елементи контрольного механізму, його система не може бути всебічно розкрита. Так, цілісна система не зводиться тільки до взаємодії зазначених основних елементів, а включає в себе ще й статичні, технологічні та процесуальні компоненти.

Сьогодні, розглядаючи контрольний механізм всебічно як цілісну систему, ми робимо спробу виокремити всі його необхідні елементи (підсистеми):

- 1) організаційно-функціональна структура (мета, принципи, об'єкт, предмет, суб'єкт і їх компетенцію, види контролю, який може бути застосований);
- 2) механізм (методи, форми контролю);
- 3) процес контролю.

Організаційно-функціональна структура належить до статичних елементів системи контролю, оскільки має більшу постійність і стабільність. Тим самим вона забезпечує дієву систему контролю. А зміст елементів механізму та процесу контролю є більш динамічним і

мобільним, що дозволяє оперативнo корегувати контрольну діяльність з урахуванням обставин, які постійно змінюються.

Організаційно-функціональна структура — це сукупність базових властивостей і відносин, що визначають внутрішній устрій і забезпечують стабільність контрольного механізму пов'язаного з діяльністю органів публічної адміністрації.

Зміст системи контрольного механізму, як і будь-якої іншої соціальної системи, обумовлює поставлена перед нею мета, яка і визначає сутність контрольної діяльності. Досягнення цілей контролю ґрунтується на базових положеннях, що формулюються за певними принципами контрольної діяльності. Залежно від того, які цільові настанови та на яких принципах вони здійснюються, визначаються об'єкт і предмет, суб'єкти контрольної діяльності і їхня компетенція, формуються різні види та вибудовується загальна організаційно-функціональна структура контрольної діяльності.

Узагальнюючи погляди авторів на систему контрольного механізму, можна сфокусуватись на тому, що вони єдині в тому, що сам механізм спрямований на регулювання діяльності об'єкта і має на меті стримування його діяльності від здійснення протиправних діянь. Змістовні їхні відмінності також незначні, тому що, по суті, зводяться до спостереження та перевірки діяльності об'єкта, відрізняючись лише в деяких методах їхнього здійснення [10, с. 356–359].

Висновки та пропозиції. Визначені нами методологічні підходи дають підґрунтя для проведення подальших досліджень системи контрольного механізму з нових, більш широких правових позицій. Всі розглянуті погляди на систему контрольного механізму як засобу взаємодії органів публічної адміністрації та громадських інституцій дають нам змогу умовно визначити його як:

- 1) самостійну контрольну функцію в питаннях взаємодії органів публічної адміністрації та громадських інституцій;
- 2) невід'ємну частину (стадію) контрольної діяльності;
- 3) форму зворотного зв'язку між суб'єктами й об'єктами державного управління;
- 4) спосіб забезпечення законності в публічному адмініструванні;
- 5) різновид юридичного процесу.

Така різноманітність підходів до дослідження природи системи контрольного механізму дозволяє нам, з одного боку, більш повно розкрити його зміст, а з іншого — надає можливість охарактеризувати його сучасний стан і визначити шляхи подальших наукових розробок.

Список використаних джерел

1. Гаращук В. М. Ще раз про сутність контролю та його загальне розуміння. *Проблеми законності*. Х., 2002. Вип. 54 С. 83–90.
2. Пухтецкая А. «Европейское административное пространство» как новелла украинской административно-правовой науки: понятийно-терминологическая характеристика. *Юридическая Украина*. 2006. № 8. С. 41–45.
3. Андрійко О. Ф. Державний контроль і тенденції його розвитку в умовах ринкових відносин. *Правова держава*. 1993. Вип. 4. С. 49–53.
4. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. К. : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
5. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (загальнотеоретичні питання): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 195 с.
6. Рогатіна Л. П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2011. 175 с.
7. Братель С. Г. Деякі проблеми впровадження демократичного цивільного контролю за діяльністю міліції. *Юридична Україна*. 2005. № 6. С. 67–71.
8. Кушнір С. М. Правові засоби громадського контролю в механізмі правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Запоріжжя, 2011. 20 с.
9. Полінець О. П. Контроль в державному управлінні України: теоретико-організаційні питання: дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01. К., 2003. 248 с.
10. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

Ткаченко Юрий Сергеевич,
аспирант
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

СИСТЕМА КОНТРОЛЬНОГО МЕХАНИЗМА КАК СРЕДСТВА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ПУБЛИЧНОЙ АДМИНИСТРАЦИИ И ИНСТИТУТОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Статья посвящена системе контрольного механизма как средству взаимодействия органов публичной администрации и институтов гражданского общества в современных условиях децентрализации. Проанализирована роль контрольного механизма в системе публичного администрирования, определена его стратегическая цель и основные задачи.

С учетом реформирования органов публичного администрирования исследуется контрольный механизм как целостная система, которая касается проблемы контроля в сфере публичного администрирования.

Ключевые слова: администрация, публичная администрация, административная реформа, контрольный механизм, государственное управление, принцип централизации, контроль, контрольная деятельность.

Tkachenko Yuriy Sergeevich,
postgraduate
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

SYSTEM OF CONTROL MECHANISM AS A MEETING OF PUBLIC ADMINISTRATION ORGANIZATIONS AND INSTITUTIONS OF CIVIL SOCIETY

The article is devoted to the system of control mechanism as a means of interaction between public administration bodies and civil society institutions in the current conditions of decentralization. The role of the control mechanism in the system of public administration is analyzed, its strategic goal and main tasks are determined.

Taking into account the reform of the public administration bodies, a control mechanism is investigated as a holistic system that addresses the problem of control in the field of public administration.

By providing law-making, organizational, economic opportunities to public administrations to influence the quality and comfort of living in a defined territory, it is responsible for resolving issues that the local community decides and forms the relevant authorities. In this case, it is necessary to use the internal potential of certain creatures effectively: control of public administrations and officials of these bodies, in accordance with their authority from public institutions, as well as directly to the population.

It must be recognized that the role of the control mechanism as a means of interaction and ensuring the smooth functioning of the state machinery is very important, as any other activity towards public administration bodies can be perceived by society as an encroachment upon its independence. That is why it is necessary to create an effective system of legal regulation of the interaction of public institutions, chose the most optimal mechanism, based on national and foreign experience.

Key words: administration, public administration, administrative reform, control mechanism, public administration, principle of centralization, control, control activity.

Надійшла до редколегії 04.05.2018

УДК 342.922

Холодненко Дмитро Вікторович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

КОНТРОЛЬ ТА КОНТРОЛЬНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ: ЦІЛІ, МЕТА, ЗАВДАННЯ

Автором проаналізовано функції контрольної діяльності. У статті розкрито завдання контролю, що дозволяє визначити місце та роль контрольної діяльності у забезпеченні стабільності громадянського суспільства. Досліджено також питання взаємозв'язку цілей та завдань контрольної діяльності. Контрольна функція органів публічної адміністрації займає важливе місце в забезпеченні стабільності громадянського суспільства, результативності та ефективності діяльності органів державної влади, тому в юридичній літературі останнім часом все більше уваги приділяється контрольним функціям, основним елементам, механізму реалізації, визначенню мети та завдань.

Ключові слова: *контроль, контрольна діяльність, контрольна функція, публічна адміністрація, управлінська діяльність, державне управління, громадський контроль, державний контроль, завдання контрольної діяльності, мета контролю.*

В умовах розвитку та становлення державно-правових процесів в Україні особливої актуальності набувають дослідження усіх інститутів, що формують основу демократичної правової держави. Сьогодні в Україні триває пошук оптимальної моделі демократичного розвитку, у тому числі концепції розвитку контролю в державі, взаємодії державного та недержавного контролю, становлення та розвитку відкритої держави та відкритого суспільства в Україні.

Контрольна функція органів публічної адміністрації займає важливе місце у забезпеченні стабільності громадянського суспільства, результативності та ефективності діяльності органів державної влади, тому в юридичній літературі останнім часом все більше уваги приділяється контрольним функціям, основним елементам, механізму реалізації, визначенню мети та завдань.

Значний здобуток у дослідження аспектів контрольної діяльності внесли такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Авер'янов, О. Аврамова, Л. Акопов, О. Альохін, О. Андрійко, Д. Арутюнян, Г. Атаманчук, Д. Бахрах, І. Бачило, Г. Гаджиєв, В. Гарашук, В. Горєв, В. Горшеньов, О. Грицаєнко, А. Гурін, А. Джагарян, В. Дорош, С. Дубенко, Н. Єфімова, А. Завалунов, Д. Зеркін, Ю. Козлов, Є. Кочерін, І. Кудряшов, О. Макаренко, В. Малиновський, П. Манченко, К. Марков, О. Маштакова, О. Ноздрачев, Н. Нижник, Г. Одінцова, М. Піскотін, Д. Полубін, А. Присяжнюк, В. Соловійов, М. Студенікіна, А. Тарасов, Н. Хаманєва, В. Шестак та ін. Питання громадського контролю також є предметом вивчення широкого кола науковців, зокрема його досліджують: Р. Арутюнян, Ю. Барабаш, В. Беляєв, С. Братель, І. Голосніченко, С. Денисюк, О. Забралова, С. Зубарєв, О. Коломитцева, В. Купрій, С. Кушнір, М. Лациба, О. Літвінов, О. Машков, С. Мосов, А. Мукшименко, Т. Наливайко, К. Павшук, П. Покатаєв, О. Полещук, Л. Рогатіна, Н. Скоблик, С. Спільник, О. Сушинський, С. Шестак, І. Яковлева та ін. Зазначені науковці зробили вагомий внесок у дослідження питань, присвячених контрольній діяльності. Однак деякі проблемні моменти цієї діяльності залишаються вивченими досить поверхово. Зокрема, питання співвідношення мети та завдань контрольної діяльності, з'ясування цілей громадсь-

кого та державного контролю, визначення особливостей завдань контрольної діяльності, дослідження взаємозв'язку та взаємообумовленості мети та завдань, функцій державного та громадського контролю, є недостатньо висвітленими в юридичній літературі, що свідчить про необхідність наукового пошуку у напрямі розробки теорії контрольної діяльності.

Тематична актуалізація пов'язана з потребою концептуального обґрунтування, функцій, мети та завдань контрольної діяльності. Досягнення цієї мети обумовило розв'язання наступних дослідницьких завдань: проаналізувати та розглянути цілі контрольної діяльності, що дозволить надати цілісну характеристику контролю як одного із напрямів управлінської діяльності, спрямованого на підвищення рівня життя всього суспільства; встановити завдання державного та громадського контролю; розглянути взаємозв'язок мети та завдань контрольної діяльності; обґрунтувати роль та значення контрольних функцій в умовах розвитку громадянського суспільства.

Для з'ясування сутності функцій та спрямованості контрольної діяльності вкрай важливо визначити мету її здійснення.

Процес будь-якого управління, у тому числі контрольна діяльність, починається з визначення мети — окреслення бажаного результату, досягнення якого прагне суб'єкт управління. Звідси контроль наділяється такою характерною рисою, як мета, що визначає загальну спрямованість контрольної діяльності та її зміст.

Перш за все, дослідження мети контрольної діяльності передбачає розгляд етимології поняття «мета». Взагалі, існують різні визначення цього поняття. У словниках та енциклопедичних довідниках поняття «мета» тлумачиться як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [1, с. 520; 2]. У філософському розумінні мета є передбаченням у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії, мета повинна відповідати об'єктивним законам, реальним можливостям оточуючого світу та самого суб'єкта [3, с. 512]. Метою є визначення бажаного результату під час здійснення контрольної діяльності, на досягнення якого спрямовані конкретні дії суб'єкта, що уповноважений здійснювати контроль.

Синонімічним поняттям до терміну «мета» є «ціль», під якою розуміють те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; мета [4; 5]. За словником С. Ожегова, «ціль» пояснюється як спосіб інтеграції різних дій людини в деяку послідовність або систему, як одна з форм детермінації людської діяльності; це ідеальне, розумове, те, що передує результату діяльності [6, с. 870].

Мета — це заздалегідь передбачуваний результат (уявний, бажаний, проектування дії або діяльності). Свого часу ще Ф. Енгельс зробив висновок, що в суспільстві ніщо не робиться без свідомого наміру, без бажаної мети [7]. Особливо це стосується контрольної діяльності, здійснення якої без мети, відповідно, без настання бажаних результатів втрачає своє соціальне значення. З'ясування мети також передбачає ефективність контрольної діяльності, оскільки ефективність будь-якого правового явища традиційно визначається як співвідношення між фактичним результатом дії і тими соціальними цілями, для досягнення яких ці дії були спрямовані.

На основі аналізу різноманітних підходів можна констатувати, що мета — це очікуваний, бажаний стан системи, що обов'язково передбачає досягнення заздалегідь визначеного результату і виступає в якості головного орієнтира контрольної діяльності. Формування цілей є основоположним вихідним етапом будь-якої контрольної діяльності.

У процесі управління ставиться і досягається безліч цілей, що розрізняються за самими різними параметрами: значенням, змістом, просторовими і тимчасовими рамками. Цілі контрольної діяльності по відношенню до основної мети системи є проміжними, їх досягнення є відповідним етапом і сприяє досягненню кінцевої мети управління [8, с. 33]. Виконання цілей контрольної діяльності сприяє досягненню результатів, які ми очікували від здійснення контролю.

Варто зауважити, що контроль може бути різним, поділятися в залежності від суб'єкта його здійснення на різні види, які, у свою чергу, можуть бути поділені на підвиди. Кожен із них наділений певними характерними для нього ознаками, але спільною для всіх видів контролю є мета його здійснення [9, с. 97]. Специфіка контрольної діяльності полягає в тому, що вона здійснюється суб'єктами такої діяльності, об'єднаними загальною метою —

спрямування на взаємодію всіх видів діяльності держави, вирішення проблем вдосконалення структури та діяльності систем її органів, підтримання правопорядку та законності в державі, забезпечення стабільності та ефективності функціонування держави та громадянського суспільства тощо.

Теоретичне обґрунтування цілей контролю має важливе практичне значення, тому що правильно поставлена, нормативно відповідна мета являє собою необхідну умову дієвості контролю, його ефективності [10, с. 23]. Задля забезпечення виконання стратегічних цілей державної політики та підвищення її ефективності постає питання визначення мети реалізації для суб'єктів контрольної діяльності, які мають узгоджуватися зі стратегічними напрямками розвитку України.

У юридичній літературі зазначається, що цілі перебувають в ієрархічній супідрядності одна з одною; загальні стратегічні цілі конкретизуються в безлічі підцілей, одні цілі більш важливі, пріоритетні порівняно з іншими. Вибір пріоритетних цілей залежить від різноманітних чинників дії зовнішнього середовища, тому пріоритет мети співвідноситься з реальним часом — мета, визначена як пріоритетна, повинна бути адекватна дії факторів і умов зовнішнього середовища [11, с. 149]. Тому цілі контрольної діяльності повинні бути адекватними, тобто зорієнтованими на реальність. Для позитивного результату, якого ми очікуємо від цілей контрольної діяльності, вони повинні бути такими, які на практиці будуть відповідати усім сучасним реаліям.

Визначаючи цілі контрольної діяльності, важливо точно встановити, який саме результат передбачається отримати під час її досягнення. Тому справедливо зазначається, що цілі повинні відповідати вимогам конкретності, реальності, контрольованості, щоб говорити про ефективність контролю.

Упорядкування цілей управління — засіб вибору найбільш раціональної, реально досяжної мети в кожному певний момент — має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки обумовлено наявністю або дефіцитом ресурсів [12, с. 30]. Така властивість вибору мети контрольної діяльності призведе до стабільності, ефективності функціонування держави та громадянського суспільства.

Цілі державного та громадського контролю підпорядковані спільній меті — забезпечення політичної, економічної, соціальної, культурної стабільності та розвитку держави й громадянського суспільства.

Головна мета контролю полягає в недопущенні дій за межами заданих параметрів, попередженні можливих відхилень (порушень), а в разі їхнього вчинення — усунення негативних наслідків і прийняття відповідних заходів впливу [13, с. 15]. При цьому кінцева мета державного контролю — відновлення порушень законів, покарання винних осіб відповідно до закону, відшкодування шкоди, заподіяної особам, постраждалим внаслідок протиправних дій підконтрольних осіб. Контроль необхідний державі для забезпечення його регулятивного впливу на суспільні відносини, затвердження дисципліни і порядку в суспільстві [14, с. 49].

Разом із тим у літературі справедливо відзначається, що мета контролю полягає не тільки в обов'язковому виявленні негативних відхилень (недоліків), але і позитивних досягнень (передового досвіду), а також у пізнанні сутності цих відхилень і тенденцій, що ведуть до них [8, с. 35]. Так, головна мета контролю полягає в тому, щоб не тільки виявити недоліки, а й, головне, запобігти їм, виправити й уникати в подальшому.

У сучасних умовах важливим є дієве поєднання усіх видів контролю (державного та громадського контролю). Державний та громадський контроль слугують на користь суспільству, мають єдину мету — налагодження нормального функціонування системи державного управління, забезпечення правопорядку та законності в державі. Разом із тим за своєю природою державний та громадський контроль є різними. Зазначені види контролю мають свою власну мету, яка досягається різними способами та методами.

В. Бессарабов вважає, що одна з цілей державного контролю — забезпечення єдності рішення і виконання, попередження можливих помилок і недоробок у діяльності органів державної влади [14, с. 73]. На думку А. Тарасова, метою державного контролю є порівняння фактичного положення справ у контрольованих органах, організаціях, установах з тим, яким воно має бути, тобто перевірка повноти і своєчасності виконання вимог нормативних право-

вих актів, дотримання критеріїв законності і доцільності в адміністративній діяльності [15, с. 55].

У свою чергу, метою громадського контролю є створення громадянського суспільства, у якому органи влади служать виключно суспільним інтересам і найвищою мірою відповідальні та підконтрольні суспільству [16, с. 20]. Метою громадського контролю є налагодження дієвого та результативного діалогу між органами влади та суспільством на всіх етапах процесу прийняття рішень. З цього можна констатувати, що державний та громадський контроль є відносно самостійними видами соціального контролю. Цілі здійснення таких видів контролю є різними.

Важливо зазначити, що мета обов'язково конкретизується у завданнях контрольної діяльності. Тому пропонуємо розглянути особливість завдань, які відіграють важливу роль у визначенні специфіки контрольної діяльності, та встановити взаємозв'язок мети та завдань як єдиної системи контрольної діяльності.

Мета передбачає постановку завдання і те, до чого необхідно дійти в результаті її здійснення. У юридичній літературі зазначається, що завдання формулюються декларативно, у зв'язку з чим оцінювати ступінь їхнього досягнення, реалізації практично неможливо [17, с. 121]. Мета має стратегічний характер, на відміну від завдань, що мають тактичний характер. Завдання — це те, що потребує виконання, вирішення, це основа здійснення державного контролю. Для однієї мети можна сформулювати декілька завдань. Успішне вирішення завдань контрольної діяльності веде до досягнення цілей. Тобто, у загальному розумінні термін «мета» означає заздалегідь заплановане завдання, задум, тобто мета деталізується у завданнях.

Також термін «завдання» тлумачиться як наперед визначений, запланований обсяг роботи, справа і т.п.; настанова, розпорядження, доручення; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [1, с. 284]. Таким чином, мета та завдання мають відповідний взаємозв'язок. Мета контрольної діяльності завжди конкретизується в її завданнях. На органічний зв'язок між завданнями та метою вказують більшість учених. Так, Д. Зеркін та В. Ігнатов зазначають, що завдання державного управління є певним виразом усвідомленої необхідності реально здійснити відповідні цілі в конкретних умовах [18, с. 54–55]. Разом із тим Б. Лазарєв стверджує, що завдання є сукупністю проблем, що потребують вирішення для досягнення цілей у даних конкретних обставинах за наявності ресурсів [19, с. 145].

Цілі і завдання визначають те, чого вони повинні досягти у процесі і в результаті контрольної діяльності. При цьому мета виражає орієнтацію в контрольній діяльності на досягнення бажаного стану об'єкта управління. Цілі співвідносяться із завданнями за принципом загального та особливого [20, с. 34]. Завданням є певний ступінь досягнення цілей.

Завдання органів державного контролю стосуються самої суті управлінської діяльності виконання рішень, з'ясування реальних результатів виконання, оцінки використовуваних засобів, їхньої доцільності [14, с. 75]. Завдання державного контролю полягає у спостереженні та перевірці розвитку системи і всіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а також у попередженні можливих помилок і суб'єктивних неправомірних дій, що суперечать чи слугують стримуючими чинниками такого розвитку [21, с. 41]. До завдань державного контролю також відносять: встановлення фактичного виконання заданого управлінського рішення в діяльності підконтрольного об'єкта; ухвалення ефективного рішення щодо вдосконалення діяльності підконтрольного об'єкта, а у випадку неправомірної поведінки — вжиття профілактичних заходів і попередження порушення в майбутньому; досягнення оперативного, найбільш якісного виконання ухваленого рішення [22, с. 55].

Дієве поєднання державного та громадського контролю здатне здійснити пошук нових шляхів розвитку системи державних органів, що відповідає сучасним потребам демократичної держави та громадянського суспільства. Обов'язковою умовою становлення та формування правової держави та громадянського суспільства є саме наявність у суспільстві взаємного контролю між державою та громадянським суспільством.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

2. Словник української мови: У 10-ти т. Т. 4 : «Г — Ж». К. : Наук. думка, 1973. 840 с.
3. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — М. : Политиздат, 1991. — 560 с.
4. Словник української мови: в 11 т. / [уклад. В. Винник, В. Градова та ін.]. Т. 11. К. : Наук. думка, 1980. URL: <http://sum.in.ua/s/cilj>.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Т. 4. М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 576 с. URL: <http://books.google.com.ua>.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка : 70 000 слов / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. [22-е изд., стер.]. М. : Рус. яз., 1990. 921 с.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 21. URL: <http://ru.wikipedia.org>.
8. Арутюнян Д. А. Механизм государственного контроля за деятельностью органов предварительного следствия в системе МВД России : организационные и правовые вопросы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.1. М., 2009. 286 с.
9. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади : Проект «Наукова книга». К. : Наукова думка, 2004. 302 с.
10. Беляев В. П. Контроль и надзор как формы юридической деятельности: вопросы теории и практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений». Саратов, 2006. — 55 с.
11. Правовое регулирование государственного контроля: монография / отв. ред. д-р юрид. наук, проф., заслуженный деятель науки Российской Федерации / А. Ф. Ноздрачев. — М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации; Анкил, 2012. 480 с.
12. Четвериков В. С. Административное право : учеб. пособие. Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. 512 с.
13. Беляев В. П. Контроль как форма юридической деятельности и гарантия законности. *Право и политика*. 2004. № 2. С. 9–19.
14. Бессарабов В. Г. Прокуратура в системе государственного контроля РФ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02, 12.00.11. М., 2001. 483 с.
15. Тарасов А. М. Технология государственного (президентского) контроля: элементы эффективности. *Право и политика*. 2001. № 12. С. 51–60.
16. Гончаров А. А. Гражданский контроль над органами власти. М. : Весь мир, 2010. 224 с.
17. Маштакова Е. А. Теоретико-правовые вопросы государственного контроля в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 2000. 204 с.
18. Зеркин Д. П., Игнатов В. Г. Основы теории государственного управления. Курс лекций. Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. 448 с.
19. Лазарев Б. М. Государственное управление на этапе перестройки. М. : Юрид. лит., 1988. 320 с.
20. Пылин С. В. Конституционно-правовые основы контроля в области местного самоуправления в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Санкт-Петербург, 2006. 233 с.
21. Иванова І. М. Державний фінансовий контроль у забезпеченні економічної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 21.04.01. К., 2007. 196 с.
22. Горшенев В. М., Шахов И. Б. Контроль как правовая форма деятельности. М. : Юридическая литература, 1987. 176 с.

Холодненко Дмитрий Викторович,
аспирант

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

КОНТРОЛЬ И КОНТРОЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ОРГАНОВ ПУБЛИЧНОЙ АДМИНИСТРАЦИИ: ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ

Автором проанализированы функции контрольной деятельности. В статье раскрываются задачи контроля, позволяющие определить место и роль контрольной деятельности в обеспечении стабильности гражданского общества. Исследованы также вопросы взаимосвязи целей и задач контрольной деятельности. Контрольная функция органов публичной администрации занимает важное место в обеспечении стабильности гражданского общества, результативности и эффективности деятельности органов государственной власти, поэтому в юридической литературе в последнее время все больше внимания уделяется контрольным функциям, основным элементам, механизмам реализации, определению целей и задач.

Ключевые слова: контроль, контрольная деятельность, контрольная функция, публичная администрация, управленческая деятельность, государственное управление, общественный контроль, государственный контроль, задачи контрольной деятельности, цель контроля.

Kholodenenko Dmitriy Viktorovich,
postgraduate
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

CONTROL AND CONTROL FUNCTION OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES: GOALS, TASKS

The author analyzes the functions of control activity. The article reveals the tasks of control, which allow determining the place and role of control activities in ensuring the stability of civil society. The issues of the relationship between the goals and objectives of the control activity were also explored. The control function of public administration bodies plays an important role in ensuring the stability of civil society, the effectiveness and efficiency of public authorities. Therefore, in legal literature, more and more attention has been paid to control functions, the main elements, the mechanism of implementation, the definition of goals and tasks.

Topical updating is related to the need for conceptual rationale, functions, goals and tasks of control activity. The achievement of this goal has led to solving the following research tasks: to analyze and consider the objectives of the control activity, which will allow to provide a holistic characteristic of control as one of the directions of management activity aimed at raising the standard of living of the whole society; establish the tasks of state and public control; consider the relationship between the purpose and objectives of the control activity; to substantiate the role and significance of control functions in the conditions of civil society development. To determine the nature of the functions and direction of control activities, it is extremely important to determine the purpose of its implementation.

Key words: control, control activity, control function, public administration, management activity, public administration, public control, state control, tasks of control activity, purpose of control.

Надійшла до редколегії 07.05.2018

Розділ IV КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.92

Бурдега Ростислав Володимирович,
аспірант

(Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса)

ГЕОГРАФІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

У статті представлено результати кримінологічного дослідження детермінації рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні України. Наголошується, що рецидивну злочинність та її регіональні особливості в регіонах Причорномор'я обумовлюють специфічні набори факторів загально соціального та спеціально-кримінологічного характеру, а саме: географічні, соціальні, економічні, демографічні, культурні та виховні чинники. Відтворення рецидивної злочинності в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях значно підсилюють негативні зміни у стані «первинної злочинності», злочинності неповнолітніх, слабкий контроль за діяльністю злочинних угруповань у сфері контрабанди, торгівлі наркотиками та психотропними речовинами, насиченість регіону зброєю та негативні міграційні процеси.

Ключові слова: детермінація, причини та умови, фактори, рецидивна злочинність, криміногенна обстановка, географічні та соціально-економічні фактори.

Постановка проблеми. Вивчення детермінації злочинності є важливим елементом пізнання якостей будь-якого виду злочинності, у тому числі й рецидивної у Причорноморському регіоні України. Загалом детермінація відображає одну із суттєвих особливостей буття — загальний зв'язок, взаємозалежності і взаємообумовленості предметів, явищ і процесів. Об'єктивна інформація щодо набору елементів, що утворюють систему місцевих факторів рецидивної злочинності в регіоні, дозволяє більш якісно організувати практику її протидії. Дає змогу диференційовано підійти до організації і планування профілактики рецидивної злочинності в умовах конкретної територіально-просторової системи. Наведене ставить питання вивчення детермінації рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні в розряд надзвичайно **актуальних** проблем.

Стан дослідження. Проблеми детермінації рецидивної злочинності завжди привертала увагу вітчизняних та зарубіжних вчених. Вивчення причин та умов рецидивної злочинності в різні роки проводили такі вчені-кримінологи, як А. М. Бабенко [1; 2; 3; 4; 5], В. С. Батиргареева [6; 7], В. В. Голіна [8], І. М. Даньшин, О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик [9] А. І. Долгова [10], А. П. Закалюк [11], К. Оробець [12], В. П. Філонов [13], Г. Й. Шнайдер [14] та ін. вчені. В основному вчені вивчали питання детермінації рецидивної злочинності на загальнодержавному рівні, у той час, як такий підхід не враховував місцевих факторів, які обумовлювали зміни показників рецидивної злочинності в конкретних територіально-просторових одиницях. Більше того, комплексного висвітлення детермінації рецидивної злочинності на прикладі Причорноморського регіону до теперішнього часу не проводилося. Таким чином, основною **метою** нашого дослідження є виявлення особливостей детермінації рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні. За **методологічну основу** досліджен-

ня взято системно-структурний, формально-логічний та статистичний методи; окремі результати нами були перевірені на основі методів моделювання та кримінологічної картографії.

Основний зміст. Говорячи мовою А. А. Герцензона, кожен злочин як елемент сукупності, у тому числі й рецидивної у Причорноморських регіонах, — це продукт взаємодії особи (їх групи) та навколишнього середовища [15, с. 66]. У кожному рецидивному злочині, а отже і в їхній сукупності, поєднуються індивідуальні та соціальні фактори, причому в одних випадках домінують перші, а в інших — другі. У регіональних кримінологічних дослідженнях фактори злочинності поділяються на: А.) мезогенні (зовнішні) — великі міста, злочинні території, міграція, відмінні типи суспільств, економічне положення, культура, бідність, кризи, негативна соціально-психологічна атмосфера, засоби масової інформації, суспільна думка і т.д.; Б.) фактори безпосереднього оточення: родина, оточення, вплив вулиці тощо; В.) індивідуальні криміногенні фактори: спадковість, алкоголізм та наркотизм, тимчасові випадкові стани, перевтома, психологічне напруження, психічні або фізичні дефекти тощо [15, с. 66–70].

Важко не погодитися з В. С. Батиргарєєвою, яка серед провідних факторів рецидивної злочинності велику увагу приділяє ролі місць позбавлення волі, кримінальній субкультурі, соціально-правовому і морально-психологічному ставленню суспільства до рецидивістів [7, с. 326–387]. Вчена правильно наголошує на специфічності детермінації рецидивних злочинів, недоліках у діяльності державних органів, пов'язаних із засудженням за злочини, що передували рецидиву — низький рівень їхнього розкриття, тривалі строки розслідування, фактично необґрунтованого звільнення від кримінальної відповідальності, помилки під час обрання запобіжних заходів, призначення необґрунтовано м'яких або, навпаки, зайво суворих покарань [7, с. 329].

А. М. Бабенко вирішальну роль відводить загальним процесам і явищам, головним чином, регіональним особливостям географічного положення регіону, його історичному розвитку, наявності тих або інших природних ресурсів. При цьому регіон розглядається в якості географічного організму (місце розташування території, її простір, клімат, природні ресурси, населення, економіка тощо). На думку вченого, ця група факторів формується автономно від сучасної системи запобігання злочинності, є відносно незалежною від неї, але має враховуватися під час організації запобігання злочинності. Географічний фактор здійснює провідний вплив на історію та розвиток народів та регіонів, особливо тих, які мають великі території з різноманітністю природно-географічних умов [2, с. 207–209]. Друга група факторів, за твердженням А. М. Бабенка, об'єднує в собі політичні, соціально-демографічні та економічні фактори. Вони, з одного боку, можуть бути наслідками попередньої діяльності державних органів, а з іншого — можуть виявитися результатом малоефективної регіональної політики та правоохоронної діяльності у сфері протидії злочинності. Корегуються вони, як правило, унаслідок послідовної та цілеспрямованої діяльності органів центральної та місцевої влади [2, с. 208–209]. Третя група об'єднує соціально-психологічні та інформаційні фактори. У четверту групу факторів вчений об'єднав особливості правоохоронної діяльності, регіональної, кримінологічної, кримінально-правової й т. д. політики держави. Останні дві групи, на його думку, за наявності відповідної волі як державних, так і регіональних органів влади, є найбільш доступними для змін і корегування [2, с. 208–209].

На наше переконання, усі перелічені явища і процеси мають складний характер взаємодії та найчастіше комплексно впливають на зміни стану рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні. Так, якості географічного, історичного та соціально-психологічного характеру — наближеність до різних за ступенем розвитку територіальних соціально-економічних систем, географія розташування та висока концентрація тюрем у регіоні, специфіка територіального розподілу виробничих комплексів, високий рівень та територіальні особливості алкоголізації населення, ступінь враженості свідомості населення кримінальними традиціями та звичаями і т. д. можуть бути факторами привабливості, а отже, і відповідного рівня як всієї рецидивної злочинності, так і окремих її видів у регіоні (корисливої, насильницької і т. д. злочинності). Вони можуть підсилюватися або послаблятися за рахунок інформаційного, соціального або економічного впливу з боку органів державної та регіональної влади.

Вигідні економіко-географічні параметри Причорноморського регіону, як правильно зазначає І. М. Чекмарьова, автоматично ставлять Одеську, Миколаївську та Херсонську області у розряд надзвичайно привабливих територій для представників «злочинного світу», які використовують таку ситуацію для злочинної діяльності: транспортування контрабанди, переміщення наркотичних засобів та зброї, приховування злочинної діяльності, уникнення з місць вчинення злочинів тощо [16, с. 123]. У цьому сенсі особливо привабливими ці території є для осіб із досвідом кримінальної діяльності, які обрали злочинний спосіб життя за свій головний пріоритет.

На загальносоціальному рівні на зміни показників злочинності, у тому числі й на рецидивну злочинність в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях, впливає ціла сукупність економічних факторів, зокрема валовий внутрішній продукт [16, с. 125–126]. Наприклад, зростання ВВП, зафіксоване 2013 р., змінилося скороченням (на 6,6 % у 2014 р. та 9,9 % у 2015 р.). Ці зміни є прямим свідченням погіршення економічного положення у країні, які, безумовно, призводять до негативних наслідків у соціально-економічній сфері регіонів нашої країни. В основному, фахівці пов'язують це з конфліктом на сході країни та з падінням цін на сировинні товари на глобальному ринку [17, с. 5]. Конфлікт в індустріальному регіоні країни призвів до суттєвого скорочення промислового виробництва (на 13,1 % в 2016 р.), зростання видатків бюджету на фінансування силових відомств і відновлення зруйнованої інфраструктури [17, с. 6]. Наслідком цього стало ускладнення фінансування регіональних витрат і погіршення соціально-економічного життя у Причорноморському регіоні, що багато в чому обумовило зниження якості життя населення, можливості у працевлаштуванні та отриманні достатньої для життя заробітної платні. Особливо гостро це торкнулося тієї його частини, які раніше мали проблеми із законом.

Дія негативних факторів впливу на рецидивну злочинність у північному Причорномор'ї протягом 2014–2017 років істотно підсилювалася цілим комплексом інших факторів соціального та економічного характеру. Так, за статистичними даними 2015–2017 рр. економістами за спеціальною методикою проведені розрахунки індексів зростання рівнів споживчих цін у регіонах України за цілим рядом показників. Найменший індекс зростання рівня споживчих цін зафіксовано у Дніпропетровській області (0,3), а найвищий — у Сумській (1,5), для Миколаївської області був характерним індекс — 1,4 (третє місце по Україні), для Херсонської — 1,3 (четверте місце), для Одеської області — 1 (десяте місце) [18, с. 7–8], що ставить регіон за соціально-економічними параметрами у розряд складної економічної ситуації. У 2017 році ці показники додатково погіршилися: у Миколаївській області на 12,8 %, в Одеській області — на 13,3 %, у Херсонській — на 13,3 % [18, с. 9–10]. Основне навантаження від зростання рівня споживчих цін у регіонах Причорномор'я, як і в інших регіонах України, відбувалося за рахунок зростання цін на оплату житла, комунальні послуги (за воду, електроенергію, опалення та газ), а також підсилювалося зростанням цін на продукти харчування.

За офіційними даними, в силу регіональних особливостей пропозиції та попиту на робочі місця у Причорноморському регіоні нами зафіксовано таку ситуацію: найвищий рівень з безробіття зафіксований у Херсонській області — 11,3 %, на другому місці опинилася Миколаївська область — 10,4 % і в Одеській області рівень безробіття становив — 7,3 % [19; 20]. Наведений рейтинговий розподіл рівня безробіття повністю співпадає з розподілом інтенсивності рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні. Нагадаємо, що відповідно до представлених нами даних у попередніх підрозділах, інтенсивність рецидивної злочинності на 100 тис. населення становить: у Херсонській області — 315 (1 місце); у Миколаївській області — 150 (2 місце); в Одеській області — 53 (3 місце). Отримані нами данні співпадають із розрахунками фахівців, які виявили істотні статистично значимі кореляційні залежності між безробіттям та злочинністю в регіоні, яка за їхніми оцінками становить коефіцієнт 0,55 [21, с. 278]. Отже, на прикладі Одеської, Миколаївської та Херсонської областей ми підтверджуємо наявність зв'язку між рівнем безробіття та його впливом на формування регіональних особливостей рецидивної злочинності в регіоні.

Кримінологи визнали, що якість життя людей суттєво знижується у разі зниження доходів і підвищення витрат, що неминуче призводить до зростання всіх видів злочинності,

особливо це стосується рецидивної злочинності в регіонах [4, с. 186–195]. У зв'язку з цим, негативні зміни рівня та динаміки рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні багато в чому обумовлюються суттєвим зниженням доходів та підвищенням витрат на задоволення першочергових потреб. Отже, важливим показником якості життя населення є його фінансове благополуччя, а саме — їхні доходи та витрати. За підрахунками фахівців, високі тарифи на комунальні послуги (опалення, гарячу воду, газ та інші) складають у середньому від 30 до 45 відсотків доходу в бюджеті середньостатистичної працюючої родини. Наприклад, тільки витрати на опалення 2-х кімнатної квартири складає: в Одеській області — 1430 грн, у Харківській — 1470 грн, у Київській — 1520 грн, тоді як у Львівській — 1220 грн, в Івано-Франківській — 1240 грн і т. д. [22].

Важливим показником негативного впливу на злочинність, у тому числі й на рецидивну, є рівень цін та тарифів. У цьому сенсі, за останні три роки ціни (тарифи) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива зросли у 2 рази, що зумовлено суттєвим підвищенням тарифів на природний газ у 3,7 рази, гарячу воду, опалення в 1,8 рази, електроенергію в 1,7 рази [23]. Негативний вплив на рецидивну злочинність підсилювався зростанням цін на послуги та продукцію у сфері охорони здоров'я, які в усіх регіонах, у тому числі й у Причорноморських, зросли на 29,1 %. Подорожчання фармацевтичної продукції, медичних товарів та обладнання відбулося на 34,6 %. Крім того, на 24,4 % стали дорожчими амбулаторні послуги [23].

Порівняння географії та територіальних особливостей інтенсивності та структурного розподілу різного роду асоціальних явищ із показниками рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні дозволяє більш точно виявити специфіку детермінації цього виду злочинності. У цьому сенсі, як відомо, рецидивна злочинність є елементом, який пов'язує між собою минулий, теперішній та майбутній стани злочинності. Минулий — оскільки є наслідком і має тісний зв'язок із первинною злочинністю (неповнолітніх, корисливої, насильницької і т. д.), зареєстрованою в попередні роки. Нинішній — оскільки від теперішнього стану рецидивної злочинності залежить рівень враженості тюремною ідеологією свідомості населення. Рецидивна злочинність має здатність відтворювати первинну злочинність та окремі її види в майбутньому. Так, за даними, А. М. Бабенка, які пізніше підтверджені І. М. Чекмарьовою, детермінацію рецидивної злочинності, а отже, і кримінологічний портрет Причорноморського регіону, багато в чому визначають загальний стан первинної злочинності, наприклад, в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях стабільно вчиняється понад 11,13 % злочинів від усієї злочинності по країні [2, с. 381–388; 16, с. 80–98]. Суттєвий вплив на відтворення рецидивної злочинності відіграє злочинність у сфері незаконного обігу наркотиків та зброї, оскільки так вчиняється кожен десятий злочин цього виду по Україні [2, с. 381–388; 16, с. 80–98]. Значним резервом рецидивної злочинності у Північному Причорномор'ї є висока інтенсивність та питома вага у загальній структурі злочинності неповнолітніх [2, с. 381–388; 16, с. 80–98]. За цими параметрами Миколаївська область відноситься до групи регіонів із дуже високою кримінальною враженістю злочинністю неповнолітніх, Херсонська та Одеська області, відповідно до категорії регіонів із високою враженістю [4, с. 455]. Такий розподіл злочинності неповнолітніх за рейтингом співпадає з кримінологічною картиною сучасного стану рецидивної злочинності. Схожа ситуація, з точки зору детермінації рецидивної злочинності і повторним засудженням, простежується у високій активності злочинців у діяльності у сфері економіки, контрабанди, організованих злочинних угруповань [2, с. 370–388; 16, с. 80–98]. Не останню роль у детермінації рецидивної злочинності в регіоні відіграють високий рівень споживання алкоголю та наркотиків і вчинення на цьому ґрунті повторних злочинів [2, с. 370–388; 16, с. 80–98].

Збереженню негативного стану рецидивної злочинності у Причорноморському регіоні сприяє цілий ряд факторів соціально-психологічного характеру. Фахівцями в галузі регіональної кримінології узагальнені основні соціально-психологічні та культурологічні фактори, які, без сумніву, впливають і на рецидивну злочинність у Причорноморському регіоні. До таких факторів у різній сукупності найчастіше відносять: пропагування в засобах масової інформації негативних стереотипів поведінки; прищеплювання психології всюдозволеності, сексуальної розпусти; нав'язування культу споживацького ставлення до життя; пропаганда на-

сильства, жорстокості, знування над людьми; панування кризогенної ідеології протиприродності в людській свідомості; підміна цінностей [4, с. 283; 9, с. 68; 11, с. 229–232; 25, с. 81; 26, с. 11] і т. д.

У цьому сенсі, одним із впливових детермінантів рецидивної злочинності в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях є негативний вплив засобів масової інформації на моральний стан суспільства. Як вірно зазначає О. С. Моргун, засоби масової інформації надають велику кількість зразків протиправної поведінки. Дослідження прикладів насильства по ТБ дало підстави виділити негативні наслідки. Так, регулярний перегляд сцен насильства у ЗМІ: а) веде до посилення агресивності; б) підвищує рівень чутливості глядачів до насильства; в) формує неадекватні погляди на соціальну реальність неповнолітніх. Тобто сучасне телебачення, заповнене насиллям, показує безкарність злочинця, еротику та інше, що є однією з причин криміналізації населення [27, с. 41]. Цьому є дуже просте пояснення: особи, які раніше засуджувалися, мають багато вільного часу, який часто проводять за екранами телевізорів.

На психологію злочинців досліджуваних регіонів і, як наслідок, на формування негативного ставлення до виконання приписів закону рецидивістів також впливають: пропаганда культу наживи, кримінальних способів заволодіння власністю, романтизація діяльності кримінальних співтовариств, героїзація і канонізація кримінальних авторитетів, які стали домінуючими епохальними стереотипами в багатьох кінофільмах, телепередачах, публікаціях у ЗМІ [28, с. 86–92; 4, с. 285]. Наприклад, за даними О. І. Бугери, зі 100 % досліджених нею фільмів, які увійшли до вибірки, лише 30 % не містили сцен насильства, у решти вони були присутні; на один фільм припадало в середньому близько семи таких сцен, у 22 % — дев'ять, а у 10 % — 16–17. Тривалість сцени насильства становила в середньому 5 хвилин, у більшості фільмів у них брало участь 4–7 персонажів [28, с. 8–12]. А. М. Бабенко з цього приводу вірно зазначає, що на індивідуальному рівні негативний вплив ЗМІ обумовлює формування у рецидивістів таких якостей: лінощі (ледарство), які обмежують інтереси, передусім, у діяльній сфері; нехтування елементарними правилами життя, правилами моралі та загальної культури; стійкі звички, стандарти та стереотипи антигромадської поведінки, зокрема зловживання алкоголем та палінням. Серед сучасних найвпливовіших факторів, що покладаються в основу соціальної регуляції поведінки раніше судимих осіб, зокрема протиправної, окреме місце відводиться негативній інформації, що поширюється через мережі Інтернет [4, с. 287]. Не останню роль у підтриманні позитивного ставлення рецидивістів до злочинного способу життя відіграє специфічна «тюремна ідеологія». Порівняння кількості та «географії» тюрем, розташованих на території Одеської, Миколаївської та Херсонської області [4, с. 452–462], рецидивної злочинності на цих територіях та її похідних різновидів дає підстави стверджувати наявність кореляції між ними. Наприклад, рецидивна та пов'язані з нею різновиди (злочинність неповнолітніх, наркозлочинність, корисливо-насильницька злочинність) практично повністю відтворюють рівень насиченості регіонів тюрмами. Нагадаємо, що в Миколаївській області їх зосереджено 7, в Одеській та Херсонській — по 6 установ, тоді як у Закарпатській — 1, у Чернівецькій — 2, Івано-Франківській — 4. Останні три області характеризуються і значно нижчими рівнями рецидивної злочинності.

Отже, спираючись на результати власного дослідження, зазначимо, що рецидивну злочинність та її регіональні особливості в регіонах Причорномор'я обумовлюють специфічні набори факторів загальносоціального та спеціально-кримінологічного характеру, а саме: географічні, соціальні, економічні, демографічні, культурні та виховні чинники. На спеціально-кримінологічному рівні рецидивну злочинність у Причорноморському регіоні України обумовлюють: висока концентрація установ з виконання кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі, вища за сусідні регіони враженість психології населення цих територій тюремною ідеологією; значний рівень безробіття; помітно вищий, ніж у сусідніх областях, рівень споживання алкоголю, наркотиків та психотропних речовин. Відтворення рецидивної злочинності в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях значно підсилюють негативні зміни у стані «первинної злочинності», злочинності неповнолітніх, слабкий контроль за діяльністю злочинних угруповань у сфері контрабанди, торгівлі наркотиками та психотропними речовинами, насиченість регіону зброєю та негативні міграційні процеси.

Список використаних джерел

1. Бабенко А. М. Регіональні особливості рецидивної злочинності в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки, 2014. Вип. 3. Том 3. С. 14–20.
2. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
3. Бабенко А. М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років? *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 296–300. URL : http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20.pdf (дата звернення 01 лютого 2018 р.).
4. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2015. С. 515.
5. Бабенко А. М. Історичні та соціально-демографічні фактори відмінності злочинності в регіонах України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 3 (54). С. 8–15.
6. Батиргарєєва В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2010. С. 50.
7. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків : Право. 2009. С. 576.
8. Голіна В. Рецидивна злочинність в Україні: рівень, структура, динаміка. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 4 (15). С. 147–156.
9. Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужа. К. : Юрінком Інтер, 2002. С. 416.
10. Кримінологія : учебник для вузов / под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. А. И. Долговой. 2-е изд., перераб. и доп. М. : НОРМА, 2003. С. 848.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. К. : Ін Юре, 2007. Кн. 2 : *Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів*. С. 712.
12. Оробець К. Поняття та кримінологічні показники рецидивної злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 130–133.
13. Филонов В. П. Актуальные проблемы современной криминологии: монография. Донецк : Донеччина, 1997. С. 288.
14. Шнайдер Г. Й. Криминология : пер. с нем.; под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. Москва: Изд. группа «Прогресс» — «Универс», 1994. 504 с.
15. Герцензон А. А. Введение советскую криминологию. М. : Юридическая литература, 1965. 228 с.
16. Чекмарьова І.М. Запобігання злочинності у прикордонних регіонах України: дис. кандидат. юрид. наук : спец. 12.00.08. Одеса, 2017. 307с.
17. Міграція в Україні: факти і цифри: міграційна статистика. Міжнародна організація з міграції (МОМ) представництво в Україні; [упоряд. О. Малиновська]. Київ, 2016. 31 с.
18. Економічний розвиток у розрізі регіонів України (за підсумками 2016 року). Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі в Україні. 2016. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Sotsialno-ekonomichniiRozvitokRegioniv&pageNumber=2>.
19. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2017 році. Офіційний сайт державної служби зайнятості України. 2017. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/rp_reg/reg_u/rbn_2017_u.htm.
20. Щодо ситуації на ринку праці та результатів діяльності державної служби зайнятості у 2017 році. Офіційний сайт державної служби зайнятості України. 2017. URL : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=401365..>
21. Хохряков Г. Ф. Криминология : учебник [отв. ред. В. Н. Кудрявцев]. М. : Юрист, 2000. 511 с.
22. На вес золота. Сколько украинцы платят за отопление. 2018. Електрон. дан. (1 файл). URL : <https://rian.com.ua/infografika/20171123/1029701565/ukraine-otoplenie-zoloto.html>.
23. Соціально-економічне становище України за 2015 рік. Повідомлення Державної служби статистики України. 2016. Електрон. дан. (1 файл). URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2015/publ_12_2015_u.html.
24. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
25. Иванов Ю. Ф., Джужа Ю. Ф. Криминология : навчальний посібник. Київ : Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2006. С. 264.
26. Костенко О. М. Культура і закон — у протидії злу : монографія. Київ : Атіка, 2008. 352 с.

27. Моргун О. С. Злочинність неповнолітніх як об'єкт кримінологічного дослідження : дис. канд. юрид. наук : 12. 00. 08. Запоріжжя, 2013. 200 с.

28. Бугера О. І. Насильницька злочинність неповнолітніх та засоби масової інформації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 1. С. 86–92.

Бурдега Ростислав Владимирович,

аспірант

(Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса)

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ДЕТЕРМИНАЦИИ РЕЦИДИВНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В ПРИЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ УКРАИНЫ

В статье представлены результаты криминологического исследования детерминации рецидивной преступности в Причерноморском регионе Украины. Акцентируется внимание, что рецидивную преступность и ее региональные особенности в регионах Причерноморья обуславливают специфические наборы факторов общесоциального и специально-криминологического характера, а именно: географические, социальные, экономические, демографические, культурные и воспитательные.

Ключевые слова: детерминация, причины и условия, факторы, рецидивная преступность, криминогенная обстановка, географические и социально-экономические факторы.

Burdega Rostislav Volodymyrovych,

postgraduate

(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa)

GEOGRAPHIC AND SOCIO-ECONOMIC FACTORS OF DETERMINATION OF RECURRENT CRIME IN THE FRONT-MORES REGION OF UKRAINE

The article presents the results of a criminological study of the determination of recurrent crime in the Black Sea region of Ukraine. It is noted that the study of the determination of crime is an important element in the knowledge of the qualities of any type of crime, including recurrent crime in the Black Sea region of Ukraine. It is suggested that objective information about the set of elements forming the system of local factors of recidivism in the region makes it possible to better organize the practice of its counteraction. The factors that influence the recurrent crime in the region are summarized. The specificity of the influence of geographic and socioeconomic factors that determine the regional peculiarities of crime in Odessa, Mykolaiv and Kherson regions is investigated. A differentiated approach to crime prevention is proposed taking into account regional factors that exert pressure on the crime situation in the Black Sea region.

It is grounded that recurrent crime and its regional features in the Black Sea regions determine specific sets of factors of the general social and special-criminological nature, namely: geographical, social, economic, demographic, cultural and educational factors. At the special-crime level, recidivism in the Black Sea region of Ukraine is conditioned by: a high concentration of institutions for the execution of criminal penalties in the form of deprivation of liberty, higher than the neighboring regions of the psychology of the population of these territories in prison ideology; significant level of unemployment; the level of consumption of alcohol, drugs and psychotropic substances is considerably higher than in neighboring areas. The rehabilitation of recidivism in the Odessa, Mykolaiv and Kherson regions greatly intensifies the negative changes in the state of «primary crime», juvenile delinquency, weak control over the activities of criminal gangs in the area of smuggling, drug trafficking and psychotropic substances, the region's richness in weapons and negative migration processes.

Key words: determination, causes and conditions, factors, recurrent crime, criminogenic situation, geographical and socio-economic factors.

Надійшла до редколегії 22.05.2018

УДК 343.97

Кубарев Іван Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

Барган Сергій Сергійович,
студент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

СУТНІСНІ ОЗНАКИ РЕЙДЕРСТВА

Незважаючи на численні дослідження рейдерства як негативного соціального феномена, у юридичній літературі досі існують суперечності щодо розуміння цього явища. У статті здійснено спробу виокремити сутнісні ознаки рейдерства, зокрема його мету, предмет, спосіб вчинення, та розкрити їхній зміст. На підставі цих ознак запропоновано визначення рейдерства та проведено його розмежування з іншими правовими явищами.

Ключові слова: господарська діяльність, рейдерство, захоплення власності, поглинання, економічні злочини.

Постановка проблеми. Попри численні спроби державних органів реанімувати національну економіку, в Україні продовжує посилюватися криміналізація у сфері економічних відносин, зокрема відбувається зростання кількості нових видів економічних злочинів, пов'язаних із недоліками в правовому регулюванні, невдалим використанням фінансових ресурсів, а також відсутністю дієвого державного контролю. Власне через це на сьогодні однією з найнебезпечніших загроз для економічної безпеки України є явище рейдерства, адже численні рейдерські захоплення руйнують вітчизняну економіку.

Незважаючи на активізацію досліджень проблем рейдерства, загальноприйнятого тлумачення цього феномена як в юридичній літературі, так і в нормативних актах державних інституцій немає. Через таку невизначеність багато науковців терміном «рейдерство» позначають досить широкий спектр дій — від звичайного законного недружнього поглинання до абсолютно бандитського захоплення підприємства, що ускладнює процес теоретичного осмислення досліджуваного явища [1, с. 6–10], а отже й розробку та реалізацію ефективних заходів протидії йому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження рейдерства як негативного соціального явища у своїх наукових працях здійснювали такі вчені, як О. О. Беліков, Д. В. Зеркалов, А. А. Кирдякін, С. Р. Акімов, А. В. Бондарь, А. М. Багмета, В. В. Бичкова, С. М. Москаленко, І. Ю. Туник, В. А. Полякова та інші дослідники. У працях зазначених авторів рейдерство досліджено глибоко та багатоаспектно, запропоновано різнопланові механізми його подолання. Разом з тим сама сутність цього явища, на якій має ґрунтуватися стратегія та тактика протидії йому, залишається дискусійною та потребує подальших досліджень.

Формування цілей статті. Метою дослідження є виокремлення та розкриття необхідних та достатніх ознак, що відбивають сутність рейдерства як негативного соціального явища.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи юридичну літературу, можна стверджувати, що за найбільш широкого підходу рейдерство трактується як агресивна атака на компанію для захоплення бізнесу або його частини, тобто отримання контролю над бізнесом уступереч волі основних власників [2, с. 124]. Однак, аналізуючи наведене визначення, зазначимо наступне: по-перше, у ньому, як і в низці інших, двічі вжито конструкцію на позначення од-

ного явища, оскільки термін «захоплення», відповідно до тлумачного словника, означає дії, що відбуваються поза волевиявленням і бажанням власника або спрямовані проти такої волі [3, с. 442], а по-друге, у ньому відсутнє розмежування законної та незаконної діяльності, яка спрямована на отримання контролю за бізнесом, а отже допускається обидва способи його вчинення.

Аналогічна позиція, щоправда, з певною конкретизацією, спостерігається й у визначеннях інших дослідників.

Зокрема П. А. Астахов визначає рейдерство як захоплення контрольного пакета акцій або певної частини, кредиторської заборгованості підприємства (організації) з метою встановлення над ним повного (фактичного і юридичного) контролю всупереч законним інтересам і волевиявленню власника або органу управління підприємства (організації) [4, с. 15]. Спроби окреслити способи вчинення рейдерства заслуговують на позитивну оцінку. Проте, як свідчить практика, їх обсяг значно ширший, ніж наведений у дефініції.

На думку Я. Лопашенко, рейдерство є ретельно спланованою системою дій, спрямованих на отримання чужої компанії, що здійснює підприємницьку та (або) інші види економічної діяльності за допомогою поєднання незаконних, напівзаконних (протиправних, але таких, що не мають законодавчої заборони) і законних способів придбання чужого бізнесу [5, с. 25]. У цьому визначенні слушно вказано, що рейдерство є системою дій, а частина з них може мати цілком законний характер. Разом з тим використання терміну «напівзаконні» є некоректним, оскільки дії можуть бути або законними, або протизаконними. Будь-які дії, що не мають законодавчої заборони, є законними, що прямо передбачено Конституцією України.

Зазначені дефініції не розмежовують законні та незаконні способи заволодіння підприємством, а отже допускають їх існування. Такий підхід занадто широко трактує зміст рейдерства, принаймні у вітчизняних реаліях. Аналіз численних повідомлень у засобах масової інформації переконливо свідчить, що в Україні під рейдерством розуміється саме протизаконна діяльність. Аналогічно воно тлумачиться і в офіційних документах державних органів, адже за іншого підходу буде неможливим відокремити захоплення підприємства як протиправну діяльність від корпоративного конфлікту, що протікає в межах закону. До того ж, наприклад, діяльність НБУ щодо призначення тимчасової адміністрації у неплатоспроможні банки буде розглядатися як рейдерство, адже за змістом ці дії є встановленням контролю над підприємством всупереч волі власника. Абсурдність ситуації очевидна.

Таким чином, варто підтримати науковців, які розглядають рейдерство саме як незаконну діяльність, що дозволяє відмежувати його від діяльності, яка відбувається в межах правового поля.

Так, А. В. Габов зазначає, що рейдерством є захоплення майна поза волею його власника із застосуванням засобів і способів кримінального характеру, а також придбання контрольних пакетів акцій (поглинання) проти встановленої процедури і волі менеджменту компанії, що поглинається [6, с. 82]. Наведене визначення демонструє загальне уявлення про досліджуване явище, однак його недоліком є використання неконкретної термінології — «засоби та способи кримінального характеру».

А. А. Андрєєва вважає, що рейдерство є ворожим захопленням підприємства з порушенням закону [7, с. 21].

На думку В. В. Долинської, рейдерством є недружнє поглинання майна, яке здійснюється з використанням прогалин у законодавстві і з корупційним використанням державних, адміністративних і силових ресурсів [8, с. 65]. Варто погодитися з тим, що у багатьох випадках рейдерських захоплень існує корупційна складова, але вважати її обов'язковою ознакою будь-яких рейдерських дій безпідставно. Окрім цього, залишається незрозумілим зміст ознаки «використання силових ресурсів» (безпосередній фізичний вплив на власників, використання силових структур держави або приватних охоронних фірм тощо), яка також не завжди є обов'язковою.

З точки зору М. Ф. Мусаєлян, рейдерством є незаконне насильницьке або ненасильницьке захоплення об'єктів чужої власності, підприємств, їхнього майна з метою подальшого заволодіння, яке супроводжується заподіянням власникам майна значних збитків, фізичної та матеріальної шкоди [9, с. 29]. Проте метою рейдерів не обов'язково є лише майно суб'єкта

господарювання, про що буде зазначатися далі. Також не є сутнісною характеристикою рейдерства розмір завданих збитків та заподіяної фізичної шкоди. Безумовно, що зазначені ознаки існують в певних випадках, але вони мають розглядатися як такі, що збільшують суспільну небезпечність діяння, а не характеризують його сутність.

Висловлена також думка, що рейдерство — це вчинення дій проти волі власника, які спрямовані на протиправну зміну права власності на майно підприємства, його вилучення на користь іншої особи, встановлення новим власником повного контролю над цим майном у юридичному та фізичному сенсі [10, с. 52].

Існують спроби визначення рейдерства через поняття злочину. Зокрема, А. Ю. Федоров зазначає, що рейдерством є суспільно небезпечне протиправне діяння, пов'язане з незаконним придбанням права володіння, і (або) користування і розпоряджання активами (частиною активів) юридичної особи, або з встановленням контролю над юридичною особою шляхом незаконного придбання права володіння, користування і розпоряджання частками учасників юридичної особи в статутному капіталі та (або) акціями акціонерного товариства, що завдає шкоди правам і законним інтересам власників і здійснюється всупереч їх волевиявленню, яке загрожує безпеці конкретної особи, суспільству і державі [11, с. 50].

У юридичній літературі рейдерство розглядається також як дії, спрямовані на набуття корпоративного контролю над товариством без згоди учасників (акціонерів), що вже здійснюють корпоративний контроль, та призначених ними органів управління товариства (менеджменту) відповідно до певного сценарію (стратегічного плану), який має правове обґрунтування (дійсне чи удаване) та реалізується із додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом судових та корпоративних процедур [12, с. 98].

В. В. Кисельова стверджує, що рейдерство — це вчинення дій проти волі власника, які спрямовані на протиправну зміну права власності на майно підприємства, його вилучення на користь іншої особи, встановлення новим власником повного контролю над цим майном у юридичному та фізичному сенсі [13, с. 144].

Окрім наявних визначень у юридичній літературі, рейдерство згадується в щорічному звіті бізнес-омбудсмена «Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації», у якому під цим терміном розуміється захоплення або заволодіння активами та/або корпоративними правами юридичної особи з використанням незаконних методів і засобів [14, с. 31].

На наш погляд, феномен рейдерства доцільно дослідити з використанням системно-діяльнісної методології, яка передбачає виокремлення мети, предмета та способу вчинення. Такий аналіз сутності рейдерства свідчить про існування суттєвих неузгодженостей.

Зазвичай мету рейдерства визначають як поглинання підприємства або набуття корпоративного контролю над ним. Але, по-перше, таке визначення мети має право на існування, лише якщо об'єктом рейдерства є підприємства корпоративної власності, тобто за такого тлумачення мети не охоплюються численні випадки, коли жертвами рейдерів є суб'єкти господарювання іншої організаційно-правової форми. По-друге, встановлення контролю не є самоціллю рейдерів. Їхня мета полягає в отриманні певного зиску, як правило матеріального характеру. Тому більш точною є позиція, яка пов'язує мету рейдерства з розпорядженням його активами. Так, Б. М. Грек, стверджує, що рейдерство — це отримання управління (контролю) над підприємством із застосуванням незаконних методів і засобів, яке в юридичному сенсі дозволяє в подальшому розпоряджатися активами підприємства [15, с. 29]. Схожої думки і С. Н. Анісімов, який визначив рейдерство як систематичну діяльність на ринку корпоративного контролю, спрямовану на правове недружнє (несилове), а також на протиправне і силове отримання контролю над активами інших суб'єктів господарювання, дії яких завдають значних збитків захопленим підприємствам та його власникам [16, с. 10].

Щодо останніх дефініцій, то варто зазначити, що активи підприємства в економічній теорії розглядаються як невід'ємна сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, включаючи суми, не затребувані з інших підприємств чи боржників, що належить підприємству, установі, організації, у які вкладено засоби власників та інших осіб [17, с. 13]. Тому твердження, що рейдерам необхідні саме активи, точніше — тільки активи, не охоплює всього різноманіття можливих варіантів мети їхніх дій. Нерідко об'єктами захоплення є надприбуткові підприємства, а ціллю рейдерів або їх замовників є продовження діяльності таких

підприємств та отримання прибутків від нього. Отримання лише активів для досягнення цієї мети недостатньо. Тому, на наш погляд, кінцеву мету рейдерства слід визначити як розпорядження у власних інтересах в цілому ресурсами суб'єкта господарювання, під якими розуміється все те, що необхідно для виробництва економічних благ з метою задоволення потреб, основними ж ресурсами є праця та земля [18, с. 285]. При цьому метою рейдерів може бути лише частина цього ресурсу, зокрема активи.

Щодо предмета рейдерства, тобто того, що саме безпосередньо захоплюють рейдери, то в багатьох визначеннях ним визнається майно або право власності на майно. Проте такий підхід недостатньо відображає сутність рейдерства, оскільки, по-перше, не відмежовується рейдерство від інших складів злочинів, адже розбій також є захопленням майна; по-друге, фізичне захоплення майна в багатьох випадках ще не гарантує можливість його використання (як частини ресурсу), що становить мету рейдерської атаки. З іншого боку, для використання активів підприємства зовсім не обов'язково безпосередньо фізично володіти ними. Тим паче отримання повного права власності не завжди є можливим або необхідним, зокрема в акціонерних підприємствах або підприємствах, що користуються майном, яке перебуває у власності держави (наприклад, все ті ж надра). Для досягнення рейдерами своєї мети, яку Б. М. Грек сформулював як розпорядження активами в юридичному сенсі, на наш погляд, необхідно й достатньо захопити вищі організаційно-розпорядчі функції суб'єкта господарювання. Саме вони й мають розглядатися як предмет рейдерства.

Доволі широкий спектр думок існує і щодо способів дій рейдерів. Вони, як свідчить практика, доволі різноманітні, але їхньою необхідною ознакою, на нашу думку, є використання псевдоюридичних підстав для своєї діяльності. Таке твердження частково є у визначенні А. В. Смітюха, який зазначає, що рейдерство має правове обґрунтування (дійсне чи удаване) та реалізується з додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом судових та корпоративних процедур [12, с. 98]. Саме імітація законних підстав та порядку є сутністю способів рейдерства. Такий підхід, по-перше, дозволяє відмежовувати рейдерство від окремих складів злочинів та таких явищ, як корпоративні або господарські конфлікти чи недобросовісна конкуренція. По-друге, термін «псевдо...» (відповідно до тлумачного словника, означає «несправжній, мнимий, удаваний» [3, с. 1183]) характеризує рейдерство саме як незаконну діяльність, про що йшлося вище. По-третє, рейдерство завжди викликає небажану для рейдерів реакцію правоохоронних органів, а наявність нібито юридичних підстав дозволяє виправдовувати їх перед правоохоронними органами та суспільством, маскувати злочинні дії під цивільно-правові або господарсько-правові відносини і, як наслідок, використовувати ресурси підприємства у правовому полі. Результати аналізу судової практики та повідомлень у засобах масової інформації показують, що наявність псевдоюридичних підстав зазвичай обґрунтовується пред'явленням різноманітних підроблених документів: витягу з реєстру акціонерів, договорів купівлі-продажу, застави, переуступки вимоги, судових рішень, виконавчих листів тощо.

Висновки. Сукупність наведених вище ознак дозволяє запропонувати визначення рейдерства як захоплення вищих організаційно-розпорядчих функцій суб'єкта господарювання з використанням псевдоюридичних підстав з метою подальшого використання його ресурсів у власних цілях. А поняття «рейдер» — як фізичну або юридичну особу, яка спрямовує свою діяльність на здійснення захоплення організаційно-розпорядчих функцій інших суб'єктів господарювання, використовуючи псевдозаконні підстави. Наведене визначення не претендує на безперечність, але акцентує увагу на сутнісних ознаках рейдерства, що, сподіваємося, буде сприяти поглибленню уявлень про це суспільно-небезпечне явище для здійснення ефективної протидії його існуванню.

Список використаних джерел

1. Адамчик В. В. Новейший словарь иностранных слов и выражений. Минск: Совр. литератор, 2005. 976 с.
2. Богатова Е. Р. Это страшное слово «Рейдерство». *В курсе правового дела*. 2007. № 10. С. 123–125.
3. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Астахов П. А. Противодействие рейдерским захватам. Москва: Эксмо, 2007. 240 с.
5. Лопашенко Н. А. Рейдерство. *Законность*. 2007. № 4. С. 25.

6. Габов А. В., Молотников А. Е. Рейдерство как правовое явление. *Законодательство*. 2009. № 7. С. 82.
7. Андреева Л. А. Рейдерство — общеуголовное преступление. *Вопросы современной юриспруденции*: сб. ст. по матер. XXX междунар. науч.-практ. конф. 2013. № 10 (30). С. 20–28.
8. Долинская В. В. Криминализация корпоративных конфликтов. *Законы России: опыт, анализ, практика*. 2009. № 3. С. 65.
9. Мусаелян М. Ф. Рейдерство: понятие, виды и пути противодействия. *Журнал российского права*. 2010. № 11. С. 28–40.
10. Пименова Н. А. Коррупция — угроза экономической безопасности предприятий и государства: научно-практическое издание. Москва: *Российская газета*, 2009. 176 с.
11. Фёдоров А. Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры противодействия). монография. Москва: Волтерс Клувер, 2010. 480 с.
12. Смітюх А. В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 93–101.
13. Киселёва Е. А., Дойлидова В. В. Рейдерство в Республике Беларусь: понятие и проблемы правового регулирования. *Образование и наука без границ: социально-гуманитарные науки*. 2015. № 1. С. 144–147.
14. Business Ombudsman Council. Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації: системний звіт. 2017. 56 с.
15. Грек Б. М. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні. *Адвокат*. 2010. № 9. С. 29–34.
16. Анисимов С. Н. Рейдерство в России. Особенности национального захвата. Санкт-Петербург: Невский проспект, 2007. 224 с.
17. Гацалов М. М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371 с.
18. Нечаев В. И., Михайлушкин П. В. Экономический словарь: Справочное издание. Краснодар: Атри, 2011. 464 с.

Кубарев Иван Владимирович,

кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

Барган Сергей Сергеевич,

студент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

СУЩНОСТНЫЕ ПРИЗНАКИ РЕЙДЕРСТВА

Несмотря на многочисленные исследования рейдерства как негативного социального феномена, в юридической литературе до сих пор существуют противоречия в понимании этого явления. В статье предпринята попытка выделить сущностные признаки рейдерства, в частности его цель, предмет, способ совершения и раскрыть их содержание. На основании этих признаков предложено определение рейдерства, проведено его разграничение с другими правовыми явлениями.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, рейдерство, захват собственности, поглощения, экономические преступления.

Kubarev Ivan Vladimirovich,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

Bargan Sergey Sergeevich,

student

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ESSENTIAL SIGNS OF RAIDING

Despite numerous studies of raidership as a negative social phenomenon, in the law literature there are still contradictions in understanding this phenomenon. The article analyzes the scientific positions on the essence of raidership, criticized their content. The authors agree that in many cases raidership is accompanied by corruption and forcible seizure of property, but consider that these characteristics are optional and do not reflect the essence of the processes being investigated. It is emphasized that although a significant part of raider attacks can be outwardly legal actions, as such, only illegal actions can be considered as such. The article attempts to investigate raidership from the standpoint of the system-structural approach, highlighting its target, the subject and the way of accomplishment. As a target of raidership, it is suggested to consider the disposal of the resources of a business entity for personal purposes. It is substantiated that the subject of raidership is the higher organizational and administrative functions of the enterprise, which also seeks to seize raiders to achieve their goal. It is argued that the distinguishing feature of raider seizures is the use of

pseudo-legal grounds, which makes it possible to mask criminal activity under economic relations and hinders the work of law enforcement agencies. Taking into account these characteristics, the definition of the concept under investigation is formulated as the seizure of the higher organizational and administrative functions of the business entity using pseudo-legal grounds for the purpose of further use of its resources for its own purposes. It is shown that it is on these grounds that raidership should be delimited from corporate conflicts taking place in the legislative field, unfair competition and other legal phenomena.

Key words: *economic activity, raidership, seizure of property, acquisitions, economic crimes.*

Надійшла до редколегії 12.05.2018

УДК 343.22

Курафесов Віктор Володимирович,
здобувач
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

СУБ'ЄКТ ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ, РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ, ІНВАЛІДНОСТІ ТА ЗА ІНШИМИ ОЗНАКАМИ

У статті розглянуто проблеми визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 161 КК України, крізь призму поглядів, що склалися в теорії кримінального права. Окремо досліджено всі ознаки суб'єкта злочину, а також проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб. Проаналізовано останні законодавчі новації щодо визначення поняття «службова особа».

Ключові слова: суб'єкт злочину, загальний суб'єкт злочину, ознаки суб'єкта злочину, кримінальна відповідальність юридичних осіб, злочини проти конституційних прав громадян.

Постановка проблеми. Для виявлення у діянні особи всіх ознак складу злочину, пов'язаного з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, необхідно насамперед встановити наявність самого суб'єкта злочину. У свою чергу, під час з'ясування питання, яка особа може бути визнана суб'єктом даного злочину, необхідно звернутись до положень Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1], що містить визначення обов'язкових ознак, які його характеризують. При цьому слід пам'ятати, що суб'єкт злочину – це суто кримінально-правове поняття, яке визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, та обмежується тільки ознаками, необхідними для обґрунтування можливості притягнення її до кримінальної відповідальності. З огляду на це вказана категорія потребує відмежування від однорідного, проте не тотожного, а більш широкого за змістом поняття «особа злочинця», яке теж відіграє певну кримінально-правову роль, проте переважно особливо на етапі призначення покарання або звільнення від нього.

Мета статті – розкрити ознаки суб'єкта злочину, пов'язаного з порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками.

Виклад основного матеріалу. У чинному КК України суб'єкту злочину вперше присвячено окремий розділ VI Загальної частини – «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)». Втім у нормах Особливої частини КК України поняття суб'єкта злочину не використано, а ознаки суб'єкта, як правило, не вказуються. У цьому виявляється єдність Загальної та Особливої частин КК України при формулюванні складів злочинів. В Особливій частині визначаються ознаки, що характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторону, а ознаки суб'єкта (якщо він загальний), описуються в Загальній частині КК України і є однаковими для визначення в усіх складах злочинів. Винятком є норми зі спеціальним суб'єктом, у диспозиції яких специфічно вказуються додаткові ознаки суб'єкта, що впливають на кваліфікацію [1].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Цей законодавчий припис містить ознаки загального суб'єкта злочину.

Згідно з ч. 1 ст. 161 КК України кримінальну відповідальність за порушення рівнопра-

вності громадян несе особа, що має загальні ознаки суб'єкта злочину. Як підкреслюють М. І. Мельник і М. І. Хавронюк, не має значення, чи вчинено злочин представником так званої титульної нації або національної меншини, європейської або іншої раси, віруючим або атеїстом, чи належить суб'єкт злочину і потерпілий до однієї раси, національності, конфесії тощо [2].

У доктрині вітчизняного кримінального права загально визнаним є положення, за яким суб'єктом злочину може бути лише фізична особа, тобто людина. Сучасне кримінальне право України визнає лише індивідуальну кримінальну відповідальність фізичних осіб за вчинені ними злочини. Чинне кримінальне законодавство України виключає кримінальну відповідальність юридичних осіб (підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності). Всі найважливіші інститути кримінального законодавства України (злочин, вина, відповідальність, покарання і його мета, загальні засади призначення покарання) спрямовані виключно на застосування їх до фізичних осіб.

Проте слід нагадати, що мали місце неодноразові спроби запровадити кримінальну відповідальність щодо юридичних осіб. Однією з них був проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб» від 16.01.2012 р. № 2032, яким пропонувалося штучно включити до Загальної частини КК України додатковий розділ і тим самим запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб. Проте така пропозиція *a priori* не могла бути схвалена, оскільки, на нашу думку, введенням одного додаткового розділу не можна змінити концептуальну ідею кримінальної відповідальності виключно фізичних осіб, що пронизує весь зміст і текст чинного КК України¹. Зазначений проект не знайшов підтримки серед провідних науковців, які зазначали, що запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні можливе лише після схвалення на доктринальному (науковому) рівні цієї концепції, вироблення механізмів її впровадження до всіх інститутів кримінального права, розроблення теоретичної моделі нового КК України, побудованого на концепції визнання суб'єктами, що підлягають кримінальній відповідальності, і фізичних, і юридичних осіб.

І хоча Законом України від 23.05.2013 р. № 314-VII Загальна частина КК України була доповнена новим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», який набув чинності 13.05.2014 р., все ж таки ці законодавчі новели концептуально не змінили підстави кримінальної відповідальності, якою, як і раніше, визнається вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Таким чином, заходи кримінально-правового характеру, які наразі застосовують до юридичних осіб, не дають підстав стверджувати, що останні набувають ознак суб'єктів злочину, отже, розглядати юридичну особу в контексті елементів складу злочину не можна.

Наступною обов'язковою ознакою загального суб'єкта злочину є його осудність. Тільки осудна особа здатна правильно оцінювати фактичні обставини вчинюваного діяння, усвідомлювати його суспільно небезпечний характер та керувати своїми діями (бездіяльністю). Згідно з ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Загальна оцінка стану осудності відбувається з урахуванням двох критеріїв: юридичного та психологічного. Юридичним критерієм осудності є факт вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом

¹ Першою спробою в сучасному кримінальному праві України визнати юридичну особу суб'єктом злочину було зроблено у проекті КК України, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України 12-го скликання з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю авторським колективом на чолі з проф. В. Смітєнком. У ньому пропонувалося визнати юридичну особу суб'єктом злочинів проти миру і безпеки людства, здоров'я населення, проти держави, у сферах природокористування і господарювання. До організацій, які вчинили злочини, згідно з ч. 2 ст. 55 Проекту планувалося застосувати такі покарання, як кримінальна реституція (відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди), штраф у межах від 15 до 30 % річного доходу юридичної особи (у разі ухилення від його сплати суд міг замінити штраф конфіскацією майна у подвійному розмірі несплаченої суми штрафу), заборона здійснювати певну діяльність, конфіскація знарядь і засобів вчинення злочину, оголошення юридичної особи злочинною організацією та її ліквідація з конфіскацією майна.

про кримінальну відповідальність, психічно здоровою особою, здатною повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними під час вчинення злочину.

Під психологічним критерієм осудності розуміється стан свідомості особи, її здатність до усвідомленої діяльності. Психологічний критерій осудності характеризується двома ознаками: 1) можливістю (здатністю) повною мірою усвідомлювати характер своїх дій (бездіяльності), тобто усвідомлювати фактичну сторону та суспільну небезпечність свого діяння; 2) можливістю керувати своїми діями (бездіяльністю). Антиподом осудності є неосудність, яка полягає в нездатності особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недомства або іншого хворобливого стану психіки (ч. 2 ст. 19 КК України).

З метою уточнення наведених ознак суб'єкта злочину необхідно додати, що особа повинна бути осудною або обмежено осудною. При цьому обмежена осудність розглядається як окремий прояв осудності. Згідно зі ст. 20 КК України обмежено осудна особа підлягає кримінальній відповідальності, однак ця ознака суб'єкта злочину враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Третьою ознакою суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачено ст. 161 КК України, є вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. У широкому розумінні вік особи – це календарний період часу від моменту народження до певної дати; у вузькому – період у житті особи, з яким пов'язані медико-біологічні, соціально-психологічні та правові зміни [3, с. 17]. Згідно з ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Крім загального віку кримінальної відповідальності, у ч. 2 ст. 22 КК України передбачається вичерпний перелік злочинів, за які вік відповідальності знижений і становить 14 років. Оскільки ч. 2 ст. 22 КК України не містить спеціальної вказівки на те, що порушення рівноправності громадян вчиняється з 14-річного віку, можна констатувати, що суб'єкт цього злочину є загальним – фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку. На нашу думку, саме такий вік є прийнятним для кримінальної відповідальності за даний злочин. По-перше, це відповідає й міжнародним стандартам, по-друге, даний злочин не є нетиповим, розповсюдженим серед неповнолітніх осіб. Крім того, об'єктивна та суб'єктивна сторони даного діяння є доволі складними, отже його суспільно небезпечність і протиправність неповнолітніми, що не досягли 16 років, може й не усвідомлюватись. Таким чином, як зазначалося вище, загальні ознаки суб'єкта злочину у диспозиціях статей Особливої частини КК України не вказуються, а лише встановлюються шляхом систематичного тлумачення диспозицій статей 18, 19, 20, 22 Загальної частини КК України.

У випадках, коли суб'єкт злочину є спеціальний, у диспозиціях вказуються додаткові ознаки суб'єкта, наприклад, стать, посада, характер діяльності тощо. Ці та інші ознаки в теорії кримінального права відносять до ознак, що характеризують спеціального суб'єкта злочину. Згідно з ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. На сьогоднішній день у КК України передбачено понад 70 % видів злочинів, які можуть бути вчинені спеціальними суб'єктами. Такі суб'єкти для притягнення їх до відповідальності повинні володіти однією чи більше спеціальними (додатковими або факультативними) ознаками, безпосередньо зазначені в законі або визначеними шляхом його тлумачення, які обмежують притягнення інших осіб до кримінальної відповідальності за вчинення конкретного злочину. Що стосується безпосередньо ст. 161 КК України, то пряма вказівка на спеціальні ознаки суб'єкта злочину передбачена лише частиною другою цієї статті, в якій встановлено відповідальність за ті самі дії, вчинені службовою особою. Вважаємо, що ця ознака спеціального суб'єкта потребує певного уточнення, тому що зі змісту ч. 2 ст. 161 КК України не зрозуміло, про який вид службової особи йдеться.

Загальне визначення службових осіб наведено у ч. 4 ст. 18 КК України: «Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні

засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [1]. У п. 1 примітки до ст. 364 КК України передбачено більш вузьке, порівняно з ч. 4 ст. 18, визначення службових осіб, яке стосується лише статей 364, 365, 368, 368², 369 КК України.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 р. № 3207-VI [4] до КК України було внесено зміни до розділу XVII Особливої частини «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Вельми суперечливими і неоднозначними є останні законодавчі новації щодо визначення поняття «службова особа». Внесені зміни та доповнення до КК України полягають у такому: 1) ст. 18 доповнено ч. 4, в якій наведено загальне визначення службових осіб; 2) у п. 1 примітки до ст. 364 передбачено більш вузьке, порівняно з ч. 4 ст. 18, визначення службових осіб, яке стосується лише статей 364, 365, 368, 368², 369 КК України; 3) у статтях 364¹, 368-3 використано поняття службових осіб юридичних осіб приватного права без його окремого законодавчого визначення; 4) у ч. 4 ст. 18 та п. 2 примітки до ст. 364 наведено однакові за змістом спеціальні положення щодо визнання службовими окремих категорій осіб, які є посадовими особами іноземних держав або здійснюють певні функції в іноземних державах чи її органах, або у міжнародних організаціях чи органах.

У більшості статей Особливої частини КК України під службовими розуміються особи, визначені у ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України, тобто як службові особи публічного права, так і службові особи юридичних осіб приватного права. Із цього загального визначення, *що є більш широким*, є три винятки, в яких йдеться про більш вузькі визначення службових осіб. По-перше, у статтях 364, 365, 368, 368² та 369 КК України під службовими особами розуміють ті, що визначені у пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України і які умовно можна назвати службовими особами публічного права. По-друге, у розділі XIX Особливої частини КК України йдеться про військових службових осіб, визначення яких наведено у п. 1 примітки до ст. 423 КК України і не зазнало змін.

Порівнюючи визначення службових осіб, наведене у пунктах 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України, з тим, що міститься у ч. 3 ст. 18 КК України, доходимо висновку, що в них основний зміст однаковий, зокрема, однаково сформовано види функцій та виконання функцій за спеціальним повноваженням. Якщо у ч. 3 ст. 18 КК України йдеться про обіймання особами посад на підприємствах, в установах чи організаціях, то в п. 1 примітки до ст. 364 – про обіймання посад лише на державних чи комунальних підприємствах, установах чи організаціях. Саме ця ознака відображає особливість визначення службових осіб публічного права порівняно із загальним визначенням службових осіб [5, с. 35, 40].

У законодавчому визначенні службової особи наразі робиться наголос на тому, що вона обіймає посаду на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форми власності. Безумовно, форма власності, на підставі якої створені й функціонують юридичні особи, відіграє вирішальну роль у віднесенні їх до юридичних осіб публічного або приватного права. Проте у статтях 81 та 87 Цивільного кодексу України [6] при розмежуванні цих різновидів юридичних осіб критерієм є не форма власності, а порядок (спосіб) створення (утворення) цих осіб.

Юридичні особи публічного права створюються незалежно від волі приватних осіб, як правило, для здійснення спеціальних функцій, не обумовлених їх участю в цивільному обороті. І навпаки, юридичні особи приватного права створюються за ініціативою приватних осіб на договірних засадах з метою участі у різноманітних цивільно-правових відносинах [7, с. 136]. Визначення службової особи юридичної особи приватного права в розділі XVII КК України не наводиться, не зроблено в ньому і посилань на частини 3 та 4 ст. 18 КК України, аналіз змісту яких мав би дати відповідь на питання про те, яка саме категорія суб'єктів на-

лежить до службових осіб юридичних осіб приватного права. Так, Г.М. Анісімов зазначив, що на відміну від загального поняття службової особи, в КК України не визначено як окреме поняття службової особи юридичної особи приватного права – спеціального суб'єкта злочинів, передбачених статтями 364¹, 365¹, 368³ КК України. Проте це не означає, що їх ознаки не визначені у законі. Зміст цього поняття можна з'ясувати шляхом систематичного тлумачення норм, передбачених ч. 3 ст. 18 та пунктами 1 і 2 примітки до ст. 364 КК України. Виключно службові особи, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують їх за спеціальним повноваженням в юридичній особі приватного права, є спеціальним суб'єктом злочинів, передбачених статтями 364¹, 365¹, 368³ КК України [8].

Між тим щодо визначення поняття службової особи юридичної особи публічного права обрано зовсім інший підхід. Таке визначення наводиться у примітці 1 до ст. 364 КК України. При цьому сам термін «службова особа юридичної особи публічного права» не використовується, хоча у Законі України «Про засади запобігання, протидії корупції» від 07.04.2011 р. № 3206-ХІ таке поняття є у пп. «а» п. 2 ч. 1 ст. 4 [9].

Отже, в тексті КК України поняття службової особи юридичної особи приватного права є, а термін «службова особа юридичної особи публічного права» відсутній. Не зрозуміло, чому такі парні поняття по-різному регламентовані в кримінальному законі. Втім, усе ж таки в чинному законодавстві шляхом тлумачення можна виділити змістовні ознаки службових осіб публічного права. По-перше, ці особи одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету; по-друге, вони є службовими особами, тобто обіймають в юридичних особах публічного права посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням (зазначеним спеціальним повноваженням їх може наділити повноважний орган державної влади, орган місцевого самоврядування, центральний орган державного управління зі спеціальним статусом, повноважний орган чи повноважна службова особа підприємства, установи, організації, суд або закон) [10–11]. У випадку, якщо норма не містить конкретного посилання на вид службової особи (як у ч. 2 ст. 161 КК України), то ми розуміємо під нею як службову особу юридичної особи публічного права, так і службову особу юридичної особи приватного права.

Висновки. Суб'єктом порушення рівноправності громадян в основному складі цього злочину (ч. 1 ст. 161 КК України) є фізична осудна особа, що досягла 16 років на момент вчинення злочину.

Пряма вказівка на спеціальні ознаки суб'єкта злочину передбачена лише ч. 2 ст. 161 КК України, де він виступає як кваліфікуюча ознака.

Тлумачення тексту закону дозволяє дійти висновку, що під службовою особою у ч. 2 ст. 161 КК України слід розуміти як службову особу юридичної особи приватного права, так і службову особу юридичної особи публічного права.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131
2. Мельник М. І., Хавронюк М. І. та ін. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав людини і громадянина. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за заг. ред. М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. 4-те вид., перероб. та допов. Київ: Юрид. думка, 2007. С. 369–456.
3. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости, вины и уголовной ответственности. Теория и практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1995. 24 с
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07.04.2011 р. № 3207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 41. Ст. 414.
5. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків: Право, 2013. 424 с.
6. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
7. Науково-практичний коментар Цивільного Кодексу України: у 2 т. / за ред.: О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2006. Т. 1. 832 с.

8. Анісімов Г. М. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. *Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення кримінального законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 жовт. 2012 р.). Харків, 2012. С. 167–171.

9. Про засади запобігання, протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 40. Ст. 404.

10. Осадча А. С. Особи, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, як спеціальні суб'єкти злочину. *Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Тернопіль, 2012. С. 65–68.

11. Осадча А. С. Службові особи і особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, як спеціальні суб'єкти злочину: аналіз законодавчих новел. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Економічна теорія та право. Харків: Право, 2013. № 2 (13). С. 251–252.

Курафеев Виктор Владимирович,

соискатель

(*Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, г. Харьков*)

СУБ'ЄКТ НАРУШЕННЯ РАВНОПРАВІЯ ГРАЖДАН В ЗАВИСИМОСТІ ОТ ИХ РАСОВОЙ, НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ, РЕЛИГИОЗНЫХ УБЕЖДЕНИЙ, ИНВАЛИДНОСТИ И ПО ДРУГИМ ПРИЗНАКАМ

В статье рассмотрены проблемы определения субъекта преступления, предусмотренного ст. 161 УК Украины, сквозь призму взглядов, сложившихся в теории уголовного права. Отдельно исследованы все признаки субъекта преступления, а также проблемы уголовной ответственности юридических лиц. Проанализированы последние законодательные новации относительно определения понятия «должностное лицо».

Ключевые слова: *субъект преступления, общий субъект преступления, признаки субъекта преступления, уголовная ответственность юридических лиц, преступления против конституционных прав граждан.*

Kurafiev Viktor Volodymyrovych,

postgraduate

(*Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv*)

THE SUBJECT OF VIOLATION OF EQUALITY OF CITIZENS DEPENDING ON THEIR RACIAL, NATIONAL ACCESSORIES, RELIGIOUS BELIEFS, DISABILITY AND OTHER SIGNS

The article deals with the problems of determining the subject of a crime, stipulated by Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine, through the prism of the views prevailing in the theory of criminal law. All the signs of the subject of the crime, as well as the problems of the criminal liability of legal entities, have been separately investigated. The last legislative innovations concerning definition of the concept «official» are analyzed.

Key words: *subject of crime, general subject of crime, signs of a crime subject, criminal liability of legal entities, crimes against constitutional rights of citizens.*

Надійшла до редколегії 12.05.2018

УДК: 343.9

Тичина Дмитро Михайлович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

БІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СЕКСУАЛЬНОСТІ

Сексуальна освіченість є важливою передумовою гармонійного особистого життя людини, збереження і поліпшення її репродуктивного здоров'я, правильного статевого виховання дітей, толерантного ставлення до осіб із нетиповою сексуальною поведінкою. У даному дослідженні проведено аналіз детермінантів, що сприяють розвитку сексуальності особи. Наголошено на необхідності концептуального розмежування соціально-нормативних та індивідуально-особистісних аспектів поведінки.

Ключові слова: сексуальність, детермінанти, біологічні відхилення, психологічні відхилення, запобігання.

Багатоманітність психічного життя людини пов'язана з її самореалізацією в інтимній сфері. Гармонійність, повноцінність її статевого життя взаємопов'язані із здатністю розуміти себе, самодостатністю, буттєвим оптимізмом в усіх вимірах життєдіяльності, знання психічних механізмів і закономірностей, які обумовлюють сексуальну поведінку особистості.

Людську сексуальність важко зрозуміти поза суспільством і культурою. Настільки ж правильне і зворотне твердження: неможливо зрозуміти спосіб життя суспільства, не розуміючи особливостей сексуальної поведінки складових його індивідів і того, як ця поведінка і самі статеві відмінності осмислюються і символізуються в культурі.

Як зазначав Ф. Енгельс, згідно з матеріалістичним розумінням, визначальним моментом в історії є в решті-решт виробництво і відтворення безпосереднього життя. Але саме воно буває двоякого роду. З одного боку, це виробництво засобів до життя: предметів харчування, одягу, житла і необхідних для цього знарядь; з іншого боку — продовження людського роду [1]. Другий аспект передбачає дослідження не тільки форм шлюбу та сім'ї, а й власне репродуктивної поведінки (народжуваність і т. п.), а також регулювання його соціально-культурних норм і стимулів.

Таким чином, перед нами стоїть двоєдине завдання:

- 1) зрозуміти, як суспільні відносини і культура формують і видозмінюють взаємини статей, включаючи їхні еротичні реакції;
- 2) з'ясувати, як сексуальність і конкретні її форми прояву впливають на розвиток суспільних відносин і культури.

Галузь досліджень, яку умовно можна назвати соціально-культурною соціологією, виникла наприкінці XIX століття і спочатку була справою ентузіастів, звернення ж до даної теми професійних етнографів частково було пов'язане із впливом З. Фрейда і «психологічної антропології» (теорії «культури і особистості»), оскільки багато положень психоаналізу підкріплювалися посиланнями на етнографічні дані. Етнографи повинні були перевірити ці теорії на конкретному матеріалі. Чи можна безвідносно до фрейдизму вивчати спосіб життя будь-якого народу, тобто без урахування типового для нього статевого розподілу праці, статевого самоаналізу (символізму), шлюбно-сімейних відносин і статевої моралі?

У 20–30-х роках XX століття з'являється ряд важливих досліджень, присвячених сексуальній поведінці, перш за все, це роботи англійського етнографа і соціолога Броніслава Малиновського та американського антрополога Маргарет Мід. Ця проблема стала набагато ширше висвітлюватися в етнографічних описах і працях з історії релігії та культури. Між двома світовими війнами дослідження з соціальної і культурної соціології залишалися загально рідкісними і розрізненими.

Після другої світової війни зусиллями етнографів наука збагатилася конкретними відомостями про особливості статевого символізму і сексуальної поведінки багатьох народів світу. У зв'язку з цим виникла і нагальна потреба в більш прискіпливому узагальненні даних.

К. Форд і Ф. Біч кількісно збагатили інформацію про сексуальну поведінку більше ніж у 200 країнах світу. Антрополог Клелан Форд та етолог Франк Біч у монографії 1951 року «Зразки статевої поведінки» («Patterns of sexual behavior») [2] надали інформацію про сексуальну поведінку людей з різних культур і детально порівняли різні види тварин, приділивши особливу увагу приматам. Книга отримала позитивні відгуки і була названа класикою. Клелан Форд і Франк Біч використовують «крос-культурний кореляційний метод» у вивченні сексуальної поведінки [3], статистичний підхід, необхідний для розрізнення поведінкових тенденцій і узагальнення. Дослідники об'єднують інформацію зі 191 культури: 48 — з Океанії, 28 — з Євразії, 33 — з Африки, 57 — з Північної Америки і 26 — з Південної Америки [4]. Значна частина їхніх даних була зібрана у файлах завдяки організації, заснованій К. Фордом [5].

К. Форд і Ф. Біч пропонують інформацію з таких тем, як сексуальні позиції, тривалість (час) статевого акту, місця для спілкування, досвід оргазму, типи прелюдії, поведінка залицяння, частоти спілкування, методи залучення партнера. Також Клелан Форд і Франк Біч розглядають гомосексуалізм як у людей, так і у тварин, посиляючись на докази прийнятої гомосексуальної поведінки в 49 з 76 культур, для яких є відповідні дані. Таким чином, К. Форд і Ф. Біч дійшли висновку, що існує «основна здатність ссавців» для одностатевої поведінки [2].

Усі ці дослідження забезпечили основу подальшого вивчення вченими сексуальної поведінки людей. Так, зокрема, В. Джонсон у 1977 році опублікував перероблене видання під назвою «Людська сексуальність у чотирьох аспектах» [6]. Наукова група, до складу якої входили Вільям Х. Мастерс та В'єрджинія Е. Джонсон, були першими дослідниками природи сексуальної відповіді людини на діагностику та лікування статевої розладів і дисфункцій з 1957 року по 1990-ті роки ХХ ст.

У 1949 році американські вчені А. Кінзі і Дж. Мердок [5] звели матеріали про способи регуляції статевої поведінки в єдині таблиці.

Порівняльний аналіз взаємин статей і їхньої сексуальної поведінки у 7 різних суспільствах подано в книзі М. Мід «Чоловік та жінка» [7].

Американська антропологічна асоціація присвятила сексуальній поведінці декілька великих міждисциплінарних симпозіумів.

Важливе значення мають статистичні кроскультурні дослідження проблем статі й сексуальності. Статистичному обстеженню піддаються форми статевого розподілу праці; відмінності у способах соціалізації і в поведінці хлопчиків і дівчаток; ініціації і обряди переходу, пов'язані зі статевим дозріванням підлітків; норми, що стосуються дошлюбних та позашлюбних зв'язків; співвідношення сексуальних установок і поведінки; специфічні табу і заборони, що стосуються жіночої сексуальності і т. п. [8]. Ці дослідження дають цінну інформацію загального порядку, порівняльний аналіз якої поряд з поглибленим монографічним дослідженням конкретних культур допомагає зрозуміти варіативність та історико-еволюційні закономірності людської сексуальності.

Не відстають від етнографів і соціологи. Соціологія шлюбу і сім'ї, у межах якої традиційно вивчалася сексуальна поведінка, — одна з найпродуктивніших галузей сучасної соціології [9, с. 50–51]. В останні роки не без впливу феміністського руху виокремилася в особливий напрям соціологія статевої ролі, що вивчає закономірності статевого розподілу праці, зрушення в суспільному становищі та характер діяльності чоловіків і жінок, а також пов'язаних з цим соціально-психологічних стереотипів.

З 1975 року в США виходить спеціальний міждисциплінарний журнал «Sexual roles» («Статеві ролі»). Таким чином, після досліджень А. Кінзі сексуальна поведінка теж стала постійним предметом соціологічних досліджень.

Соціологічні і демографічні дослідження дають конкретну інформацію про стилі шлюбно-сімейного життя в різних соціальних середовищах, динаміку сексуальної поведінки

і відповідні нормативні установки. Без такої інформації педагоги й лікарі приречені працювати наосліп, а їхня діяльність іноді дає результат, протилежний бажаному.

Крім того, такі дослідження дають можливість простежити загальні тенденції розвитку від покоління до покоління протягом тривалих історичних періодів. Виключно цінну інформацію можна одержати за допомогою історичної демографії, яка простежує варіації народжуваності та динаміку позашлюбних народжень в різні історичні періоди. З'явилися перші серйозні узагальнюючі роботи з історії девіантних форм сексуальності [10] і безліч спеціальних досліджень на цю тематику [11, с. 15–16].

У зв'язку з виникненням у 70-х роках міждисциплінарної історії дитинства стала інтенсивно розвиватися також історія статевої соціалізації та сексуальної освіти [12].

Не можна не враховувати й різноманіття об'єктів досліджень:

- реальну поведінку членів суспільства, характерні для них форми сексуальної активності;
- установки й ціннісні орієнтації, тобто як вони ставляться до даних явищ;
- соціальні інститути, у межах яких протікає і якими регулюється статеве життя, наприклад форми шлюбу та сім'ї;
- культурний символізм, у якому осмислюється значення сексуальності та її проявів, наприклад релігійні уявлення про природу статевих відмінностей, сутності статевого акту;
- обряди і звичаї, за допомогою яких оформляються відповідні дії (шлюбні обряди, ініціації, оргіастичні свята) і від яких багато в чому залежить їхнє значення для учасників. Усі ці явища однаково важливі і взаємопов'язані, але їхнє вивчення передбачає різне коло джерел і різні способи інтерпретації.

Відповідно до постмодернізму Дж. Брейтвена (теорії «відновленого сорому»), необхідно відновити почуття сорому там, де воно втратило значення, не вдаючись до стигматизації, яка ганьбить людину. Дуже важливо, щоб суспільство було солідарним в оцінках дозволеної і недозволеної, ганебної і бездоганної поведінки людини.

Одного формального контролю безумовно не достатньо для вирішення такого складного соціального завдання. Якщо до вирішення проблеми насильницької злочинності та виправлення мораллю не буде залучена громада, то влада закону зведеться до безглузкого набору процедур і санкцій, які будуть мати в очах громадян довільний характер.

Якщо сором — це шлях до законслухняності в результаті вільного вибору, то репресивний соціальний контроль — шлях до законслухняності в результаті примусового вибору, тобто ненадійного, короточасного. Сором, який воз'єднує, — це засіб запобігання злочинам, таврування ж штовхає правопорушника до кримінальної субкультури. Навіювання сорому не переходить у таврування і служить найкращим засобом соціального контролю.

Отже, можна припустити, що статева приналежність індивіда, навіть у чисто біологічному розумінні, складна, багаторівнева система, яка складається в процесі індивідуального розвитку. Звідси випливає необхідність концептуального розмежування соціально-нормативних та індивідуально-особистісних аспектів поведінки.

Таким чином, кожен підрозділ поліції у межах своєї компетенції повинен проводити запобіжні заходи щодо насильницьких злочинів, особливо злочинів на сексуальному ґрунті. Але позитивний результат може бути досягнутий тільки на основі програмно-цільового підходу. Розробка відповідної програми включає в себе всебічний аналіз стану насильницької (сексуальної) злочинності, вивчення її детермінантів в конкретному регіоні на основі комплексного соціально-економічного аналізу стану в ньому, облік заходів загальносоціального запобігання насильницьким злочинам, прогноз їх якісних і кількісних змін, а також обґрунтування на цій основі конкретних цілей і завдань, методів і засобів впливу, визначення суб'єктів, механізму реалізації програми та етапів її виконання. Під час складання програми особлива увага приділяється взаємодії органів поліції з іншими державними органами, громадськими організаціями, адміністраціями підприємств, організацій, установ та громадянами.

Сексуальні девіації не є хворобами, тому допомога лікаря таким людям потрібна тільки в тому випадку, коли усвідомлення власних особливостей викликає у них психологічний дискомфорт. Проте межі і характеристики нормальних сексуальних проявів і поведінки точно не встановлено. У ситуаціях, що вимагають медичного втручання, людина втрачає конт-

роль над своїми діями. Сексуальні переживання набувають характеру нездоланної болісної звички, нав'язливості, подібної з такими болючими пристрастями, як потяг до алкоголю чи наркотиків. У людей із сексуальними відхиленнями поступово наростає соціальна непристосованість, ізоляція від навколишнього світу. Вони можуть відчувати свою неповноцінність, неспроможність, внутрішнє роздвоєння переживань. Наростаючий і нерозв'язний конфлікт між способами статевого задоволення і загальноприйнятими сексуальними нормами у таких людей часто призводить до важких невротичних розладів, спроб самогубства. Однак у багатьох людей із різними варіантами психосексуального розвитку не виникає почуття провини і серйозних душевних переживань. У такому випадку вони не потребують медичної допомоги.

Але слід обмовитися: окремим випадком є сексуальні відхилення, пов'язані із заповіданням фізичних чи моральних незручностей іншим людям без їхньої згоди. Подібна поведінка регулюється правовими нормами. У широкому сенсі сексуальним відхиленням вважають сексуальну поведінку, що відрізняється від прийнятих у конкретному суспільстві норм. За конкретним сексуальним злочином на психологічному рівні приховується неусвідомлене прагнення суб'єкта статі таким, яким йому хотілося б себе бачити, але яким він не є. В іншому випадку, коли злочин має захисно-компенсаторний характер, суб'єкт нібито захищає таким своєрідним способом наявні уявлення про себе з метою недопущення заниження самоприйняття.

Водночас необхідно зазначити й інші важливі моменти внутрішньої детермінації насильницької сексуальної поведінки. Йому часто сприяють визначені, нерідко цинічні уявлення про жінок, негативне, презирливе ставлення до їхньої особистої волі, достоїнства, статевої недоторканності. Для сексуального злочинця цінність жінки досить велика, але водночас надзвичайно низька її статева недоторканність.

Чим глибші і травматичніші переживання у сексуальній сфері і міжстатевих відносинах, чим менше вони усвідомлюються, тим стабільніші установки на заперечення статевої недоторканності жінки, тим вища ймовірність учинення сексуальних злочинів, у тому числі повторних. Усі ці риси морально-психологічної характеристики особи сексуального злочинця виникають не відразу. Навпаки, вони формуються, розвиваються і закріплюються з перших років життя індивіда. Тому згвалтування, як і всі інші навмисні злочини, не можуть бути випадковими. Насильницька сексуальна поведінка внутрішньо закономірна, підтверджена всім ходом життя, є ніби його підсумком. Зовнішні обставини, зокрема неналежна поведінка жертви, сп'яніння злочинця, виконують лише роль умов. Це стосується і тих випадків групових злочинів, коли сексуальний злочинець діє під впливом співучасників: він потрапляє у психологічну залежність від них, від сформованої ситуації. І якщо він учинив такі дії, це для нього закономірно.

Список використаних джерел

1. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Т. 21. С. 23–28.
2. Beach F. A., Ford C. S. Patterns of sexual behavior. («Зразки статевої поведінки»). New York: Harper & Brothers, 1951. 330 p. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Patterns_of_Sexual_Behavior.
3. Paul L. A., Irregular L. H. Connections: A History of Anthropology and Sexuality. (Нерегулярні зв'язки: історія антропології та сексуальності). *University of Nebraska Press*. 2004. P. 268–270.
4. Bolin A., Whelehan P. Perspectives on Human Sexuality. (Перспективи людської сексуальності). SUNY Press, 2004. P. 10.
5. Murdock G. P. «Clellan Stearns Ford, 1909–1972» *American Anthropologist, New Series*. Vol. 76. № 1 (Mar., 1974), 1974. P. 83–85.
6. Masters W. H., Johnson V. E.. *Human Sexual Response*. Toronto; New York: Bantam Books. 1966
7. Mead M. *Male and female*. (Чоловік та жінка). New York, 1951. 318 p.
8. Broude G. T. The culture he cultural management of sexuality. Ln: *Handbook of cross-cultural human development*. New York — London, 1981. P. 633–642.
9. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФООП «Макаренко», 2014. 360 с.
10. Karlen L. *Sexualitat und homosexuality. New view*. New York, 1980. 318 p.
11. Михайлов О. Є. Некорисна насильницька злочинність та її попередження: монографія. Київ: НВТ «Правник» — Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 285 с.

12. De Mause L. The evolution of childhood. In: The history of childhood. New York, 1974. P. 3–10.

Тьчина Дмитрий Михайлович,
кандидат юридических наук,
старший научный сотрудник
(Национальная академия внутренних дел, г. Киев)

БИОЛОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ СЕКСУАЛЬНОСТИ

Сексуальная образованность является важной предпосылкой гармоничной личной жизни человека, сохранения и улучшения его репродуктивного здоровья, правильного полового воспитания детей, толерантного отношения к лицам с нетипичным сексуальным поведением. В данном исследовании проведен анализ детерминант, способствующих развитию сексуальности человека. Отмечена необходимость концептуального разграничения социально-нормативных и индивидуально-личностных аспектов поведения.

Ключевые слова: сексуальность, детерминанты, биологические отклонения, психологические отклонения, предотвращение.

Tichina Dmitry Mikhailovich,
Doctor of Law, Senior Researcher
(National Academy of Internal Affairs, Kiev)

BIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF SEXUALITY

Human sexuality is difficult to understand outside of society and culture. Equally authentic and the opposite: it is impossible to understand the way of life of society, not understanding the features of sexual behavior of its constituent individuals and how this behavior and the sexual differences are interpreted and symbolized in culture.

As F. Engels noted, according to materialist understanding, the decisive moment in history is ultimately the production and reproduction of direct life. But it is this, again, it is of two kinds. On the one hand – the production of means of life: food, clothing, housing and the necessary tools for it; on the other hand – the continuation of the human race.

The field of research, which can be conventionally called socio-cultural sociology, arose at the end of the nineteenth century and was initially an affair of enthusiasts, the appeal to this topic of professional ethnographers was partly due to the influence of Z. Freud and «psychological anthropology» (the theory of «culture and personality»), since many provisions of psychoanalysis were supported by references to ethnographic data.

In the 20–30's there is a series of important studies specifically devoted to sexual behavior, especially the work of the English ethnographer and sociologist Bronislaw Malinovsky and American anthropologist Margaret Mida. This problem has become much more widely covered in ethnographic descriptions and works on the history of religion and culture.

K. Ford and F. Beach quantitatively enriched information about sexual behavior in 200 human societies. Anthropologist Klean Ford and Ethnologist Frank Beach in the 1951 monograph «Patterns of sexual behavior» provide information on the sexual behavior of people from different cultures and consider detailed comparisons between different species of animals with a special emphasis on primates.

All these studies provided the basis for further study of the sexual behavior of humans by scientists. For example, in 1977, Johnson published a revised edition entitled «Human Sexuality in Four Aspects». A research team of researchers, including William H. Masters and Virginia E. Johnson, were the first researchers in the nature of the human sexual response to diagnosis and treatment of sexual disorders and dysfunctions from 1957 to the 1990s of the 20th century.

In 1949, American scientists A. Kinsey and J. Murdoch built materials on how to regulate sexual behavior in single tables.

A comparative analysis of the relationship between articles and their sexual behavior in 7 different societies is given in the book «The Man and the Woman» by M. Mida.

The American Anthropological Association has devoted a series of large interdisciplinary symposia to sexual behavior.

Of particular importance are statistical cross-cultural studies of gender and sexuality. Statistical surveys are subjected to forms of sex distribution of labor; differences in the methods of socialization and in the behavior of boys and girls; initiation and ritual of transition associated with puberty of adolescents; rules relating to abortion and extramarital affairs; the ratio of sexual settings and behavior; specific taboos and prohibitions related to female sexuality, etc.

Do not fall short of ethnographers and sociologists. The sociology of marriage and family, within which traditionally studied sexual behavior, is one of the most productive branches of contemporary sociology.

Sociological and demographic studies provide specific information on the styles of marriage and family life in various social environments, the dynamics of sexual behavior and the corresponding normative settings. Without this information, teachers and doctors are doomed to work blindly, and their activities sometimes give results that are opposite to the desired one.

J. Breitwen's postmodernism (The «Restored Shame» theory) considers it necessary to restore the sense of shame where it lost its meaning, without resorting to stigmatization, which defames a person. It is very important that society be in solidarity in the assessment of permissible and unauthorized, shameful and impeccable human behavior.

One formal control is clearly not enough to solve such a complex social task. If the community is not involved in solving the problem of violent crime and correcting morality, then the power of the law will be reduced to a senseless set of procedures and sanctions that will be in the eyes of citizens arbitrary.

If shame is a path to law-abidingness as a result of free choice, then repressive social control is the path to law-abidingness as a result of compulsory choice, that is, unreliable, short-term. The shame that reunites is a means of preventing crimes, while typing pushes the offender into a criminal subculture. Surrender of shame does not go into tribute and serves as the best means of social control.

Summing up, we can assume that the sexual affiliation of an individual, even in the purely biological sense, is a complex, multilevel system, which is formed in the process of individual development. Hence the need for a conceptual differentiation of socio-normative and individual-personality aspects of behavior.

Thus, each police unit should, within its competence, take precautionary measures against violent and, in particular, sexual offenses. But a positive result can only be achieved on the basis of a program-targeted approach.

Key words: *sexuality, determinants, biological deviations, psychological deviations, prevention.*

Надійшла до редколегії 12.05.2018

Розділ V КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.18

Городецька Марина Сергіївна,
докторант
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ГЕНЕЗА ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЩОДО ПРЕДМЕТА ВІДАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Статтю присвячено дослідженню генези теоретичних уявлень щодо предмета відання у кримінальному процесі. Проведено аналіз наукових поглядів щодо предмета відання у якості підслідності та підсудності. Досліджено теоретичні підходи щодо предмета відання як елемента кримінальної процесуальної компетенції. Систематизовано правові позиції щодо предмета відання у кримінальному процесі, виявлено спільні та розбіжні риси теоретичних уявлень.

Ключові слова: предмет відання, підслідність, юрисдикція, підсудність, компетенція, суб'єкти кримінального процесу, повноваження.

Постановка проблеми. У кримінальній процесуальній науці значна увага приділяється таким поняттям, як «підслідність», «підсудність», що, звичайно, обумовлене використанням цих понять у законодавстві, їх визначенням щодо відповідних суб'єктів кримінального провадження. Статті 32, 33, 34 КПК України регламентують підсудність судів, статті 216, 218 КПК — підслідність органів досудового розслідування. Проте до суб'єктів, що наділені владними повноваженнями у кримінальному процесі, віднесені ще слідчий суддя, прокурор (керівник органу прокуратури), керівник органу досудового розслідування, оперативні підрозділи. Тому не можна вважати вираження предмета відання у кримінальному процесі через підсудність та підслідність остаточним та повним. Не останнє значення для дослідження предмета відання у кримінальному процесі мають теоретичні погляди щодо вказаних понять, які також відрізняються багатоманітністю та певною невизначеністю.

Аналіз останніх досліджень. Предмет відання у кримінальному провадженні досліджувався в роботах таких учених-процесуалістів, як Р. Г. Ботвінов, І. В. Гловюк, А. Ю. Гнатюк, Ю. М. Грошевий, І. В. Єна, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, С. В. Пшенічко, О. Ю. Татаров та інших. Популярними поняттями, якими оперують науковці для дослідження діяльності суб'єктів кримінального процесу та їх предмета відання, є: «статус суб'єкта», «процесуальне положення», «повноваження», «функції», «підслідність», «підсудність», «компетенція», «юрисдикція». При цьому вказані поняття використовуються, взаємно замінюючи одне інше. Так само в історії нормотворчості відслідковується певна невизначеність у використанні термінів, які характеризують кримінальну процесуальну діяльність державних органів.

У 2006 році професор Л. М. Лобойко звернув увагу на таку багатоманітність у використанні термінів та на відсутність системного обґрунтованого підходу у розумінні офіційного владного становища державних органів, які ведуть кримінальний процес. На монографічному рівні Л. М. Лобойко дослідив поняття кримінальної процесуальної компетенції [1], застосувавши при цьому основні загальнотеоретичні положення Ю. О. Тихомирова, який ро-

зробив теорію компетенції державних органів [2]. Відповідно до теорії компетенції, предмет відання становить собою один із структурних елементів компетенції публічних органів та, відповідно, один з елементів кримінальної процесуальної компетенції органів кримінального судочинства.

Згодом серед кримінальних процесуальних досліджень з'явилися роботи дисертаційного рівня, у яких положення щодо кримінальної процесуальної компетенції органів судочинства удосконалювалися та дістали подальшого розвитку. Таке подальше розвинення теорії кримінальної процесуальної компетенції органів судочинства відбулося завдяки увазі професора Л. М. Лобойка, оскільки більшість цих досліджень здійснювалась за ініціативи та під керівництвом цього вченого процесуаліста. Серед таких робіт слід назвати виконане мною та захищене у 2010 році дисертаційне дослідження «Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ» [3]. Під керівництвом Л. М. Лобойка також були захищені дисертаційні дослідження: у 2013 році Р. Г. Ботвіновим «Кримінальна процесуальна компетенція керівника органу досудового розслідування (за матеріалами діяльності слідчих підрозділів органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства)» [4], у 2014 році І. В. Єною «Кримінальна процесуальна компетенція прокурора у досудовому провадженні» [5], у 2016 році А. Ю. Гнатюком «Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні» [6]. Дослідження кримінальної процесуальної компетенції також набуло поширення на рівні наукових статей, серед яких слід назвати публікації О. О. Толкаченко «Щодо кримінальної процесуальної компетенції судді» [7] та О. Гринів «Кримінально-процесуальна компетенція прокурора — процесуального керівника досудовим розслідуванням» [8].

Дані праці об'єднує розгляд предмета відання в якості складового елемента кримінальної процесуальної компетенції державних органів, що ведуть кримінальний процес. Отже, на сьогоднішній день не можна казати про відсутність досліджень щодо предмета відання у кримінальному процесі. Проте такі дослідження здійснювались фрагментарно під час розгляду кримінальної процесуальної компетенції в цілому, до того ж, щодо окремих суб'єктів кримінального провадження. Комплексно поняття предмета відання у кримінальному процесі та генеза теоретичних уявлень щодо нього не розглядалися.

Метою наукового дослідження є аналіз генези теоретичних поглядів щодо предмета відання у кримінальному процесі. З огляду на зазначену мету, слід виконати такі **завдання**: 1) провести аналіз теоретичних поглядів щодо предмета відання в якості законодавчо регламентованих підслідності та підсудності; 2) дослідити теоретичні уявлення щодо предмета відання як елемента кримінальної процесуальної компетенції; 3) систематизувати наукові позиції щодо предмета відання у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. У кримінальній процесуальній науці продовжує переважувати розуміння предмета відання як підслідності та підсудності. Так само і в законодавстві, як вірно зазначив Л. М. Лобойко, предмет відання суб'єктів кримінального процесу визначається через поняття підслідності, підсудності кримінальних справ [1, с. 26, 127].

Урегульоване в законодавстві поняття підслідності досить повно висвітлене в теоретичних розробках. Достатньо уваги дослідженню цього поняття приділяли науковці радянських часів [9, с. 10; 10; 11, с. 41]. Потім проводилися дослідження за часів незалежності нашої держави [12; 13; 14; 15, с. 481; 16]. Згодом, із прийняттям КПК 2012 року, відбулася нова хвиля досліджень підслідності [17; 18; 19; 20].

Переважає ототожнення підслідності з властивістю кримінальних справ або з сукупністю таких властивостей, які визначають належність до відання слідчого органу. Проте деякі автори не погоджуються із традиційним визначенням.

Так, О. В. Селютін зазначає, що підслідність, насамперед, є процесуальним інститутом, який регулює певні суспільні відносини, тоді як властивості (ознаки) притаманні усім справам, не залежать від законодавця і являють собою об'єктивну передумову підслідності, а не її суть. Підслідність, як кримінальне процесуальне поняття, обумовлене необхідністю розмежування повноважень органів розслідування по веденню певної категорії справ. На думку О. В. Селютіна, підслідність, у порівнянні з компетенцією та підвідомчістю, є вужчою категорією [21, с. 173–174].

На наш погляд, не досить «зручно» досліджувати розподіл та визначення «законного» суб'єкта провадження з позиції ознак матеріалів. Можливо, саме тому О. В. Селютін вважає підслідність як процесуальний інститут, який регулює певні суспільні відносини, але не розкриває зміст цього поняття, наголошуючи, що властивості (ознаки) справ являють собою об'єктивну передумову підслідності, а не її суть [21, с. 173–174].

На зв'язок підслідності з суб'єктом розслідування звернули увагу науковці, досліджуючи її прийняттям КПК 2012 року. Так, Ю. І. Кицан у результаті аналізу доходить висновку, що є правомірним визначення підслідності як складової компетенції органів досудового розслідування, яка полягає в праві і обов'язку розслідувати певну категорію кримінальних справ [22]. Повністю підтримуємо позицію автора в частині перенесення акценту на зв'язок підслідності з органами розслідування, а не розуміння її як ознаки чи властивості матеріалів провадження.

Багато вчених розуміють підслідність як сукупність правил. Так, у 1994 році В. М. Ягодинський розкрив підслідність як певні встановлені кримінальним процесуальним законом правила, що визначають повноваження органів слідства в певних кримінальних провадженнях залежно від їх юридичних ознак із метою забезпечення злагодженої та планомірної роботи щодо провадження досудового розслідування й успішного вирішення завдань кримінального судочинства на цій процесуальній стадії [12, с. 12]. Згодом подібну позицію підтримав А. А. Омаров. Досліджуючи інститут підслідності на дисертаційному рівні, він удосконалив доктринальне визначення поняття підслідності як сукупності правил, дотримання яких дозволяє встановити орган, що має здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення [20, с. 4–5]. Отже, можна відзначити, що, згідно вказаних тверджень, підслідність розглядається як незалежне поняття — сукупність правил, а не як властивість кримінальної справи чи складова компетенції органу.

Подекуди науковці звертаються до дослідження підслідності у межах дослідження загальних кримінальних процесуальних положень. Так, у дисертаційному дослідженні «Загальні положення досудового розслідування» В. В. Павловський один із підрозділів присвятив підслідності та місцю проведення досудового розслідування. Автор не відходить від традиційного розуміння та вважає, що підслідність кримінальних проваджень слід розглядати як сукупність передбачених законом ознак кримінального провадження, відповідно до яких певне кримінальне провадження належить до відання того чи іншого органу досудового розслідування. Дисертант визначив, що підслідність є важливим елементом процесуальної діяльності учасників кримінального провадження при застосуванні норм матеріального і формального права. В. В. Павловський також зазначив, що інститут підслідності пов'язаний з організаційно-правовою та управлінською діяльністю керівника органу досудового розслідування і процесуальними повноваженнями прокурора у сфері кримінальних процесуальних відносин, оскільки його основною метою є найбільш раціональний розподіл повноважень органів досудового розслідування, визначених ст. 38 КПК України, з метою реалізації завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Автор вважає, що інститут підслідності пов'язаний із нормами кримінального процесуального закону щодо початку кримінального провадження, об'єднання та виділення матеріалів кримінальних проваджень, визначення місця провадження дізнання або досудового слідства, а також впливає на забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурором та реалізацію судового контролю на стадії досудового розслідування. У своєму дослідженні В. В. Павловський пропонує формулювання в науці кримінального процесуального права поняття «належність у межах підслідності», яке відображає засади спеціалізації слідчих під час розслідування окремих кримінальних правопорушень [23, с. 8–9].

Значно скромнішу увагу отримало дослідження поняття підсудності. Вказане поняття переважно розглядається вченими опосередковано в межах дослідження суміжних тем, у комплексних працях. Окремо слід вказати роботу радянського вченого Л. Н. Гусєва, яка була опублікована ще в 1955 році [24]. Сучасне повноцінне дослідження підсудності було здійснене українським вченим С. В. Оверчуком у 2005 році [25].

Подібним до визначення підслідності є те, що поняття підсудності також досить широко розуміється як властивість або ознака кримінальної справи, матеріалів провадження. У межах дисертаційного дослідження С. В. Оверчук наводить досить значний перелік вчених вказаної позиції [25, с. 14–15], що робить розгорнутий аналіз з цього приводу не потрібним. Так, у підручнику з кримінального процесу, підготовленому авторським колективом Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», один із авторів, вчена А. Р. Туманянц визначила підсудність подібно до вказаного вище традиційного визначення підслідності, а саме як сукупність юридичних ознак (властивостей) кримінального провадження, на підставі яких кримінальний процесуальний закон визначає, у якому саме суді і в якому складі суддів може здійснюватися судовий розгляд [26, с. 518].

У своєму дослідженні С. В. Оверчук зауважив, що в юридичній літературі царської Росії отримало поширення розуміння підсудності як відношення між судом та справою, яке було покладене в основу визначення підсудності такими вченими, як Я. І. Баршев, І. Ніколаєв, І. Я. Фойницький та О. П. Чебишев-Дмітрієв [25, с. 20]. Як наслідок, автор пристає до вказаної позиції та визначає підсудність як відношення між юридичною справою та судом, в силу якого в залежності від сукупності ознак і властивостей справи закон встановлює, в якому суді і в якому складі цього суду вона повинна розглядатися по першій інстанції [25, с. 22].

Слід зазначити, що Л. Н. Гусєв більше ніж 60 років тому розумів підсудність як частину компетенції суду, оскільки під час встановлення того чи іншого виду судів законодавець завжди визначає компетенцію даного виду судів, у тому числі і їх повноваження щодо розгляду справ у якості суду першої інстанції [24, с. 9].

Отже, можна підвести підсумок, що під час дослідження підслідності та підсудності у кримінальному процесі вчені переважно визначають їх як: 1) *властивість* (сукупність властивостей, ознак) кримінальної справи, матеріалів провадження; 2) *відношення* між такою справою та суб'єктом провадження, складову компетенції органу розслідування; 3) *сукупність правил* для визначення органу розслідування. Розуміючи, що основним призначенням таких понять, як підслідність та підсудність, є вірний розподіл кримінальних справ, матеріалів провадження з визначенням відповідного «законного» суб'єкта провадження, вчені у своїх дослідженнях зосереджуються на тих характеристиках провадження, від яких такий розподіл залежить.

Під іншим кутом зору розглядається визначення відповідного суб'єкта провадження з огляду на дослідження його компетенції та предмета відання, який є складовою частиною останньої.

Професор Л. М. Лобойко визначив кримінально-процесуальну компетенцію як покладений кримінально-процесуальним законом на органи дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду обсяг публічних справ у сфері вирішення кримінально-правових конфліктів, що виникають у суспільстві. Предмет відання суб'єктів кримінального процесу, як структурний елемент їхньої компетенції, за визначенням автора, являє собою об'єкти їхнього впливу, що визначаються у законодавстві через поняття підслідності, підсудності кримінальних справ [1, с. 25–26, 127].

У попередніх дослідженнях кримінальної процесуальної компетенції слідчого органів внутрішніх справ, ми визначали, що предмет відання слідчого — це сфера суспільних відносин, які пов'язані з вчиненням злочином та підлягають законному впливу під час здійснення слідчим притаманної для нього кримінально-процесуальної функції [3, с. 106].

У ході дослідження кримінальної процесуальної компетенції керівника органу досудового розслідування Р. Г. Ботвінов визначив його предмет відання як «правовідносини, які виникають у процесі правозастосовної діяльності підлеглих йому слідчих у перебігу кримінальних проваджень та які потребують управлінського впливу з метою здійснення слідчими притаманної для них кримінальної процесуальної функції оптимальним шляхом» [4, с. 96].

Досліджуючи функціональну структуру кримінальної процесуальної діяльності прокурора, А. Ю. Гнатюк порівняв функцію і предмет відання останнього. Так, автор підтримав розуміння предмета відання усіх органів, які мають право здійснювати кримінальне провадження, у тому числі і в досудовому провадженні, як кримінальних процесуальних відносин,

на які вони мають право впливати згідно із законом [6, с. 110]. Такої ж думки О. Гринів, яка, розглядаючи кримінальну процесуальну компетенцію прокурора як процесуального керівника досудовим розслідуванням, визначила, що предметом відання прокурора є кримінальні процесуальні відносини між прокурором та органами досудового розслідування у кримінальному провадженні, по якому розпочато та проводиться досудове розслідування, по якому він призначений процесуальним керівником [8, с. 195].

Проте у тому ж дослідженні А. Ю. Гнатюк зазначає, що предмет відання усіх державних органів, які ведуть кримінальний процес у досудовому розслідуванні, складає весь обсяг кримінальної процесуальної діяльності [6, с. 114]. Тобто, визначає предмет відання через діяльність.

І. В. Єна зазначає, що предметом відання прокурора в досудовому провадженні виступає додержання законів цими органами та посадовими особами [27, с. 180].

Отже, автори, які вели дослідження, ґрунтуючись на основних положення розробленої теорії кримінальної процесуальної компетенції, визначають предмет відання органів судочинства як: 1) суспільні, правові або кримінальні процесуальні *відносини* (в залежності від суб'єкта, предмет відання якого досліджувався); 2) кримінальну процесуальну *діяльність*; 3) *додержання законів* органами та посадовими особами (курсив наш — М. Г.) Цікаво, що у другому та третьому випадку предмет відання визначався саме для прокурора, тобто, для суб'єкта, який здійснює управлінський вплив.

На підставі викладеного вище можна зробити наступні **висновки**.

1. Досліджуючи підслідність та підсудність, через які у кримінальному процесуальному законодавстві визначений предмет відання, вчені переважно визначають їх як *властивість (сукупність властивостей, ознак) кримінальної справи, матеріалів провадження*. Розуміючи підслідність та підсудність як певні правила розподілу матеріалів між суб'єктами провадження, вчені формулюють поняття підслідності та підсудності як *відношення між справою та суб'єктом провадження*, за яким встановлюється законний суб'єкт провадження, або як *сукупність правил для визначення органу розслідування*. Отже, теоретичні погляди щодо підслідності та підсудності можна систематизувати щодо їхнього розуміння як: 1) властивості (сукупності властивостей) кримінальної справи, матеріалів провадження; 2) відношення між справою та суб'єктом провадження; 3) сукупність правил для визначення органу розслідування.

2. Предмет відання у загальному вигляді як компетенційний структурний елемент визначається як об'єкт впливу суб'єктів кримінального процесу. Під час здійснення дослідження щодо певних суб'єктів кримінального провадження предмет відання переважно визначається через 1) суспільні, правові або безпосередньо кримінальні процесуальні відносини; рідше визначається через 2) кримінальну процесуальну діяльність або 3) додержання законності.

З метою здійснення **подальших наукових розвідок можна визначити такі напрями**: 1) дослідження законодавчого врегулювання предмета відання у кримінальному процесі; 2) дослідження особливостей правозастосовної діяльності щодо предмета відання у кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. 188 с.
2. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции. Москва : Издание г-на Тихомирова М. Ю., 2005. 355 с.
3. Городецька М. С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 271 с.
4. Ботвінов Р. Г. Кримінальна процесуальна компетенція керівника органу досудового розслідування (за матеріалами діяльності слідчих підрозділів органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2013. 208 с.
5. Єна І. В. Кримінальна процесуальна компетенція прокурора у досудовому провадженні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.
6. Гнатюк А. Ю. Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2016. 187 с.

7. Толкаченко О. О. Щодо кримінальної процесуальної компетенції судді. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. С. 205–210.
8. Гринів О. Кримінально-процесуальна компетенція прокурора — процесуального керівника досудовим розслідуванням. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. Серпень. № 4. С. 193–197.
9. Гусев Л. Н. Подследственность и подсудность в советском уголовном процессе. Москва : ВЮЗИ, 1974. 32 с.
10. Зинатуллин З. З., Салахов М. С., Чулюкин Л. Д. Подследственность уголовных дел. Казань : Изд-во Казанского университета, 1986. 101 с.
11. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. Москва: Наука, 1970. Т. 2. 516 с.
12. Ягодинский В. Н. Подследственность преступлений: учеб.-метод. пособие. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 76 с.
13. Захарченко О. В. Проблеми розподілу підслідності кримінальних справ. *Організаційно-правові питання реформування досудового слідства в Україні*: матеріали конференції. Донецьк, 2003. С. 107–112.
14. Шимановский В. В. Нормы о разграничении подследственности нуждаются в уточнении. *Законность*. 1993. № 4. С. 37.
15. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ : А.С.К., 2002. 1056 с.
16. Селютин А. В. Подследственность, как форма внешнего выражения разграничения компетенции государственных органов и должностных лиц при осуществлении уголовно-процессуальной деятельности. *Пробелы в российском законодательстве*. 2010. № 1. С. 171–174.
17. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2012. 20 с.
18. Якубова А. З. Загальні положення інституту підслідності у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). Частина 2. Книга 1. С. 118–123.
19. Патик А. А. Підслідність злочинів на досудовому розслідуванні за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 155–164.
20. Омаров А. А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 19 с.
21. Селютин А. В. Подследственность как форма внешнего выражения разграничения компетенции государственных органов и должностных лиц при осуществлении уголовно-процессуальной деятельности. *Пробелы в российском законодательстве*. 2010. № 1. С. 171–174.
22. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ: теоретичні засади вдосконалення нормативно-правового регулювання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2 (6) : URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kyinpr.pdf>. (дата звернення 10.06.2018)
23. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
24. Гусев Л. Н. Подсудность уголовных дел. М.: Госюриздат, 1955. 111 с.
25. Оверчук С. В. Поняття та види підсудності у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, 2005. 244 с.
26. Туманянц А. Р. Підсудність. *Кримінальний процес* : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
27. Єна І. В., Сабадаш В. П. Предмет відання прокурора в досудовому провадженні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2009. № 2. С. 174–181.

Городецкая Марина Сергеевна,

докторант

(Донецький юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ПРЕДМЕРЕ ВЕДЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Стаття посвячена дослідженню генезису теоретических представлений о предмете ведения в уголовном процессе. Проведен анализ научных взглядов о предмете ведения в качестве подследственности и подсудности. Исследованы теоретические подходы относительно предмета ведения как элемента уголовной процессуальной компетенции. Систематизированы правовые позиции относи-

тельно предмета ведения в уголовном процессе, определены общие и отличительные черты теоретических представлений.

Ключевые слова: предмет ведения, подследственность, юрисдикция, подсудность, компетенция, субъекты уголовного процесса, полномочия.

Horodetska Maryna Sergeevna,

Doctoral student

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

THE GENESIS OF THEORETICAL IDEAS ABOUT THE OBJECT OF CONDUCT IN CRIMINAL PROCESS

The article is devoted to the study of the genesis of theoretical ideas about the object of conduct in criminal process. Popular concepts are used by scientists to study the activities of the criminal process's subjects and their objects of conduct are: status of the subject, procedural provision, powers, functions, jurisdiction, competence and jurisdiction. In doing so, these concepts are used interchangeably one another.

The analysis of scientific views on object of conduct as an investigation and jurisdiction is done. Theoretical approaches to the object of conduct as an element of the criminal procedural competence are investigated. Legal positions concerning the object of conduct in the criminal process are systematized, common and distinctive features of theoretical concepts are defined.

It is concluded that scientists predominantly define the under investigation and under court in the criminal process as: 1) the feature (a set of features, attributes) of the criminal case, materials of the proceedings; 2) the relationship between such a case and the subject of proceedings; 3) a set of rules for determining the investigating authority. It is determined that the main purpose under investigation and under court is the correct distribution of criminal cases, materials of proceedings between the relevant subjects.

It was investigated that the authors, who are based on the basic provisions of the theory of criminal procedural competence, determine the object of organs' conduct of justice as: 1) social, legal or criminal procedural relations (depending on the subject whose object of conduct was investigated); 2) criminal procedural activity; 3) observance of laws by bodies and officials.

Key words: object of conduct, under investigation, jurisdiction, under court, competence, subjects of the criminal process, powers.

Надійшла до редколегії 22.05.2018

УДК 343.3/7

Данилевський Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Статтю присвячено аналізу особливостей кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом. Досліджено об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого статтею 286 КК України; санкції, які визначають покарання за цей злочин. На підставі проведеного аналізу запропоновано зміни до чинного законодавства України, надано авторське тлумачення окремих термінів, які вживаються у кримінальному законодавстві.

Ключові слова: транспорт, транспортний засіб, безпека руху, керування, експлуатація транспорту.

Постановка проблеми. Сучасне життя важко уявити без автомобільного транспорту. Це найбільш масовий, мобільний та зручний вид транспорту. Кількість автомобілів на вулицях міст невпинно збільшується, все більше громадян стають учасниками дорожнього руху. Проте не всі водії дотримуються правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Щороку тисячі людей гинуть внаслідок злочинної недбалості або самовпевненості осіб, які керують транспортними засобами, десятки тисяч людей отримують тілесні ушкодження. На жаль, правопорушників не лякають ані високі штрафи, ані загроза позбавлення волі. Не сприяє поліпшенню цієї ситуації і наявність певних прогалин у законодавстві, неузгодженість норм різних галузей права, які регламентують питання відповідальності за правопорушення у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми відповідальності за злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту взагалі та порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, зокрема розглядалися у роботах С. В. Бабаніна, О. О. Балобанова, С. П. Баркова, В. М. Бурдіна, В. О. Гапчича, С. В. Гізімчука, В. В. Ємельяненка, В. І. Касинюка, О. М. Котовенка, В. А. Мисливого, О. М. Опальченка, В. І. Осадчого, І. С. Печука, В. П. Тихого та ін. Проте науково-технічний прогрес та постійні зміни до законодавства обумовлюють необхідність подальших досліджень складу злочину, передбаченого у ст. 286 КК України.

Метою цієї роботи є аналіз особливостей кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортним засобом.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи об'єкт злочину, слід зазначити, що зазвичай у науковій літературі основним безпосереднім об'єктом злочину, що розглядається, визначається безпека руху або експлуатації транспорту, а додатковим обов'язковим — життя та здоров'я людини, власність тощо [1, с. 199; 2, с. 122–123]. Проте не всі дослідники поділяють таку точку зору. Так, на думку В. М. Бурдіна, законодавець, встановлюючи відповідальність за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту, фактично забезпечує кримінально-правову охорону лише одному об'єкту — життю та здоров'ю людини. На його думку, цей склад злочину може бути замінений кваліфікуючими ознаками у загальних нор-

мах про злочини проти життя та здоров'я людини або власності, які будуть вказувати на порушення спеціальних правил безпеки [3, с. 13–14]. З такою позицією важко погодитися. Склад злочину, передбачений у ст. 286 КК України, входить до складу так званих «транспортних» правопорушень, які посягають на безпеку руху та експлуатацію транспорту і не завжди пов'язані із заподіянням шкоди життю та здоров'ю людини. До складу злочинів проти життя та здоров'я законодавець помістив тільки ті злочини, які безпосередньо посягають на життя та здоров'я людини, якщо ж відповідне діяння посягає на життя та здоров'я особи опосередковано, шляхом порушення певних спеціальних правил, воно має кваліфікуватися за відповідними статтями, які забезпечують кримінально-правову охорону суспільних відносин у сфері регулювання таких спеціальних правил. Хоча не можна не відзначити, що життя та здоров'я виступають обов'язковим об'єктом цього злочину.

Можна погодитися з В. І. Осадчим, який визначає безпеку руху та експлуатацію транспорту як такий стан функціонування транспорту, коли працівники транспорту, інші учасники руху дотримуються нормативно визначених встановлень у сфері експлуатації транспорту та безпеки руху, за яких створюються умови відсутності будь-яких загроз (небезпек) [1, с. 196].

Предметом злочину, що розглядається, є транспортний засіб. Ми вже звертали увагу на проблему визначення транспортного засобу як предмета правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту [4].

Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» (далі — ППВСУ) зазначає, що при визначенні поняття «транспортні засоби» у кримінальних провадженнях суди повинні керуватися приміткою до ст. 286 КК України та п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою КМУ від 10 жовтня 2001 року № 1306 (далі — Правила) [5].

Згідно з приміткою до ст. 286 КК України, під транспортними засобами слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби. Відповідно до п. 1.10 Правил, механічний транспортний засіб — це транспортний засіб, що приводиться в рух за допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт.

Незрозумілою є позиція законодавця щодо диференціації правового статусу транспортних засобів з електродвигуном (які є предметом злочинів у сфері безпеки руху лише за умови, якщо потужність їхнього двигуна перевищує 3 кВт) порівняно з транспортними засобами, що мають двигун іншої конструкції (які незалежно від потужності чи об'єму двигуна в будь-якому випадку є предметом відповідних злочинів). На практиці це призводить до неоднакового тлумачення судами норм законодавства і ситуацій, коли вчинення, наприклад, незаконного заволодіння одним із малопотужних транспортних засобів (мопедом) одними судами кваліфікується як незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), а іншими — як крадіжка (ст. 185 КК України) [6]. Тобто, не всі суди визнають такі транспортні засоби предметом злочинів у сфері безпеки руху. Крім цього, останнім часом набуває популярності переобладнання мопедів та скутерів із двигуном внутрішнього згоряння на електропривод (шляхом встановлення електродвигуна невеликої потужності до 3 кВт). Складається парадоксальна ситуація: один і той самий мопед, обладнаний двигуном внутрішнього згоряння може бути визнаний предметом злочину у сфері безпеки руху, а обладнаний електродвигуном — ні. Хоча інші технічні характеристики (максимальна швидкість, вантажопідйомність тощо) у нього суттєво не змінюються.

Сучасний розвиток науково-технічного прогресу обумовив появу транспортних засобів не з одним, а з кількома двигунами (іноді навіть різних конструкцій): різноманітні гібриди, автомобілі з двигунами, розташованими у кожному колесі, з концептуальних моделей перетворюються на звичайне явище. Визначення ж механічних транспортних засобів у вітчизняному законодавстві може бути застосоване тільки до транспортних засобів з одним двигуном.

На нашу думку, визначення механічного транспортного засобу має бути сформульоване таким чином: «це транспортний засіб, що приводиться в рух за допомогою двигуна (двигунів), сумарною потужністю понад 3 кВт (у тому числі трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси)».

Об'єктивна сторона складу злочину, що розглядається, складається з: а) діяння у виді порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту; б) наслідків у виді середньої тяжкості тілесних ушкоджень (частина 1), тяжких тілесних ушкоджень або смерті (частини 2 та 3); в) причинного зв'язку між діянням та наслідками, що настали.

Оскільки диспозиція ст. 286 КК України має бланкетний характер, то для встановлення ознак суспільно небезпечного діяння необхідно звертатися до інших нормативно-правових актів — Правил, та Закону України «Про дорожній рух» від 30.06.1993 № 3353-ХІІ. У будь-якому випадку для притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин необхідно чітко встановити, який саме пункт Правил або експлуатації транспорту було порушено суб'єктом. Якщо до заподіяння відповідних наслідків призвело порушення інших правил (техніки безпеки виробництва, виконання певних видів робіт, загальних правил обережності тощо), діяння має кваліфікуватися за іншими статтями КК України.

Наслідки у виді заподіяння шкоди життю або здоров'ю особи виступають головною криміноутворюючою ознакою цього складу злочину. Саме вони дозволяють відмежувати склад злочину, передбачений у ст. 286 КК України, від адміністративних правопорушень у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту.

Між порушенням особою правил безпеки руху або експлуатації транспорту та відповідними наслідками повинен бути причинний зв'язок. За його відсутності, зазначене діяння може бути кваліфіковане лише як адміністративне правопорушення. Достатньо поширеною також є ситуація, коли наслідки у виді заподіяння шкоди життю або здоров'ю людини знаходяться у безпосередньому причинному зв'язку з діями не одного, а кількох водіїв. У літературі справедливо зазначається, що коли суспільно небезпечні наслідки настали через порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту двома або більше водіями транспортних засобів, необхідно з'ясувати характер порушень, які допустив кожен із них, а також чи не було причиною порушення зазначених правил одним водієм, їхнє недотримання іншим, і чи мав перший можливість уникнути дорожньо-транспортної події та її наслідків. При цьому треба мати на увазі, що за певних умов виключається кримінальна відповідальність особи, яка порушила правила дорожнього руху вимушено, через створення аварійної ситуації іншою особою, котра керувала транспортним засобом [2, с. 125].

Місце та обстановка вчинення злочину не є обов'язковими ознаками складу злочину, передбаченого у статті 286 КК України, тож кримінальна відповідальність настає незалежно від того, де саме було порушено суб'єктом правила безпеки руху або експлуатації транспорту: на шляхах загального користування, у лісі, полі чи навіть у власному подвір'ї. Хоча зазначені нормативно-правові акти у сфері безпеки руху або експлуатації транспорту і не розповсюджуються на випадки руху транспортного засобу поза межами транспортної інфраструктури, судова практика виходить з того, що особа, яка керує транспортним засобом як джерелом підвищеної небезпеки, зобов'язана завжди дотримуватися вимог безпеки.

Окремим різновидом порушення правил безпеки руху, який отримує самостійну кримінально-правову оцінку, є залишення особою, яка керує транспортним засобом, потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди без допомоги. Якщо заподіяння шкоди потерпілому сталося внаслідок порушення водієм правил безпеки руху або експлуатації транспорту, і він залишив потерпілого без допомоги, покинувши місце вчинення злочину, таке діяння має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених у статтях 286 та 135 КК України.

Суб'єкт злочину, передбаченого у ст. 286 КК України, спеціальний — ним є особа, яка керує транспортним засобом. Зазвичай у літературі зазначається лише, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона право володіння чи користування цим транспортним засобом [7, с. 110–111]. Чинне законодавство не містить роз'яснень з приводу того, хто має визнаватися особою, яка керує транспортним засобом.

ППВСУ суб'єктом злочину, передбаченого ст. 286 КК України, визначає особу, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право. За певних умов до відповідальності за цією статтею може бути притягнута особа, яка навчає водінню іншу особу і перебуває під час навчальної їзди поруч із учнем (майстер виробничого навчання, інструктор тощо). При цьому, керування транспортним засобом слід розуміти як виконання функцій водія під час руху такого засобу або інструктора-водія під час навчання учнів-водіїв, незалежно від того, керує особа транспортним засобом, який рухається своїм ходом чи за допомогою буксирування [5].

Відповідно до Правил, водій — це особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі [8]. Згідно з Конвенцією ООН про дорожній рух від 8 листопада 1968 року, водієм є будь-яка особа, яка керує транспортним засобом, автомобілем тощо (у тому числі велосипедом) або веде дорогами худобу, стадо упряжних або в'ючних тварин [9]. Схоже визначення наводить і О. А. Ніколаєв, який зазначає, що водій — це особа, яка фактично керує механічним чи не механічним транспортним засобом, або погонич тварин, який веде їх повід [10, с. 3].

Таким чином, особа, яка керує транспортним засобом — це водій, а водій — це особа, яка керує транспортним засобом. Коло замкнулося.

Разом з тим у літературі справедливо зазначається, що на відміну від поняття «водій», поняття «особа, яка керує транспортним засобом» є значно ширшим, оскільки на відміну від поняття «водій», що охоплює лише ту категорію осіб, що має посвідчення водія, під поняття «особа, яка керує транспортним засобом» підпадають усі особи, що керують транспортними засобами, незалежно від того, чи є в них право на керування, чи ні [12, с. 226]. Р. В. Ярова справедливо зауважує, що для водія характерні також вікові (залежно від категорії транспортного засобу від 16 до 21 року) та медичні обмеження, за наявності яких особа не може бути допущена до керування транспортними засобами [13, с. 141]. Особа, яка керує транспортним засобом, таких обмежень не має. Разом з тим на цю категорію суб'єктів розповсюджуються вимоги до мінімального віку, з якого настає кримінальна чи адміністративна відповідальність (16 років).

Науково-технічний прогрес обумовлює широке використання у сучасних транспортних засобах систем допомоги водію у процесі керування транспортним засобом (системи автоматичного паркування, гальмування, утримання в межах смуги руху, адаптивний круїз-контроль тощо) аж до створення безпілотних автомобілів, які здатні пересуватись без участі водія.

За таких умов водій безпосередньо не впливає на органи керування транспортним засобом, автомобіль сам змінює напрям руху, його швидкість та положення, а водій лише контролює процес руху і має можливість втручання у цей процес. Така сама ситуація і з особою, яка навчає водінню — безпосередній вплив на органи керування транспортним засобом здійснює учень, а інструктор лише контролює процес руху і має можливість втрутитись у цей процес.

Таким чином, особа, яка керує транспортним засобом, як суб'єкт злочину — це фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, контролює процес руху транспортного засобу (незалежно від того, чи рухається він своїм ходом, чи за допомогою буксирування) і має можливість втручання у цей процес шляхом зміни напрямку або швидкості руху транспортного засобу [11].

І. С. Печук вважає, що окрім особи, яка керує транспортним засобом, у якості суб'єкта злочину, передбаченого у ст. 286 КК України, необхідно ввести й пасажира [12, с. 230]. Із такою пропозицією важко погодитись. Не можуть підлягати однаковій відповідальності особа, яка керує джерелом підвищеної небезпеки і, як правило, обізнана зі спеціальними правилами безпеки руху або експлуатації транспорту, яких вона має дотримуватися, та пасажир, на якого покладається значно менше коло обов'язків, та який може і не знати про існування певних правил безпеки. Тим більше, що на сьогоднішній день пасажир є суб'єктом злочину,

передбаченого у ст. 291 КК України, тож введення його до кола суб'єктів складу злочину, передбаченого у ст. 286 КК України, видається недостатньо обґрунтованим.

Суб'єктивна сторона складу злочину, що розглядається, характеризується складною конструкцією. По відношенню до діяння у виді порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особа може ставитися умисно або необережно, по відношенню до наслідків у виді заподіяння шкоди життю або здоров'ю потерпілого — тільки з необережністю. Оскільки саме наслідки є криміноутворюючою ознакою цього злочину, а ставлення до них з боку винного може бути лише необережним, то в цілому злочин, передбачений у ст. 286 КК України, визнається необережним.

І. С. Печук зазначає, що суб'єктивна сторона порушення правил безпеки дорожнього руху, що призвело до тяжких наслідків, може вчинятись суб'єктом злочину лише з прямим умислом. Усвідомлюючи факт керування джерелом підвищеної небезпеки, особа, яка керує транспортним засобом, знаючи про заборони чи обмеження, що встановлюються Правилами, свідомо їх ігнорує та порушує, і це врешті-решт призводить до тяжких наслідків [14, с. 258–259]. З такою точкою зору важко погодитися. Водій не завжди свідомо ігнорує правила безпеки руху або експлуатації транспорту. Так, наприклад, якщо водій не побачив знак, який забороняє проїзд далі, через те, що він був затулений гілками дерев, він може рухатись по смузі для зустрічного руху, порушуючи тим самим Правила і навіть не усвідомлюючи цього. Крім цього, якщо злочин учиняється особою, яка не має водійського посвідчення, то вона може і не знати Правил взагалі, тож твердження про те, що суб'єкт злочину завжди умисно порушує правила безпеки руху або експлуатації транспорту, на нашу думку, є неправильним.

Якщо особа умисно заподіює шкоду життю та здоров'ю людей, використовуючи транспортний засіб як знаряддя, то таке діяння має кваліфікуватись не за ст. 286 КК України, а за іншими статтями КК України (115, 121, 258 тощо).

Певні зауваження викликає формулювання санкцій ст. 286 КК України, адже саме вони визначають типове покарання, яке може застосовуватись за вчинення такого злочину. Так, у санкціях ст. 286 КК України передбачене додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на строк до трьох років.

По-перше, викликає питання співвідношення такого виду покарання із системою покарань, визначених у ст. 51 КК України, адже остання не містить такого покарання як позбавлення права керувати транспортними засобами. Звичайно, можна стверджувати, що позбавлення права керувати транспортними засобами є різновидом позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [15, с. 195], проте принцип єдності термінології у кримінальному праві вимагає точної відповідності між положеннями Загальної та Особливої частин КК України.

На наш погляд, така позиція законодавця може бути обумовлена тим, що подібне стягнення накладається за схожі адміністративні правопорушення. Проте в адміністративному законодавстві його застосування цілком виправдане, адже у ст. 24 КУпАП законодавець визначив, що стягнення у виді позбавлення спеціального права, наданого громадянину, може проявлятися у таких формах, як позбавлення права керувати транспортними засобами та права полювання. Загальна ж частина КК України такого уточнення не містить.

По-друге, не зрозуміло, чому законодавець обмежує сферу застосування цього покарання лише позбавленням права керувати транспортними засобами, адже у певних випадках порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту може бути пов'язане не з самим фактом керування транспортним засобом, а з іншою діяльністю винного або посадою, що він обіймає. Так, у п. 4 ППВСУ зазначається, що за певних умов до відповідальності за цими статтями може бути притягнута особа, яка навчає водінню іншу особу і перебуває під час навчальної їзди поруч із учнем (майстер виробничого навчання, інструктор тощо) [5]. Очевидно, що в такому випадку на винного більший вплив мало б позбавлення його права здійснювати відповідну навчальну діяльність, ніж позбавлення права керувати транспортним засобом.

По-третє, зважаючи на те, що суб'єкт злочину, передбаченого у ст. 286 КК України, загальний (тобто ним може бути і особа, яка не мала права керувати транспортним засобом), використання у санкції статті позбавлення права керувати транспортним засобом як

обов'язкового додаткового покарання є недоцільним, адже, як зазначається у п. 21 зазначеної постанови, призначення цього покарання особі, яка взагалі не мала права керувати транспортними засобами, є неможливим [5]. У той же час положення ч. 2 ст. 55 КК України дозволяють застосовувати покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю навіть якщо вони не передбачені у санкції статті (частини статті) КК України. До речі, у адміністративному законодавстві стягнення за відповідні правопорушення диференціюється залежно від того, чи є особа, яка вчинила відповідне правопорушення, водієм (тобто має право на керування транспортним засобом). Для осіб, які не є водіями, такого виду стягнення, як позбавлення права керувати транспортними засобами, не передбачено.

Крім цього, існує певний дисбаланс між санкціями ст. 286 КК України і санкціями статей КУпАП, які передбачають відповідальність за порушення різних правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Так, наприклад, за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння (ст. 130 КУпАП) може бути призначене стягнення у виді штрафу від 600 до 2400 НМДГ з позбавленням права керувати транспортним засобом на строк від 1 до 10 років, у той час як санкція ч. 1 ст. 286 КК України передбачає покарання у виді штрафу від 250 до 500 НМДГ, а позбавлення права керувати транспортними засобами може застосовуватися лише на строк до 3 років. Тобто, особі вигідніше бути притягнутою до кримінальної відповідальності, ніж до адміністративної. На це вже зверталась увага у науковій літературі, проте, не дивлячись на заклики науковців підходити комплексно, системно при зміні характеру репресивності заходів державного примусу та необхідність вносити відповідні зміни не тільки до ст. 130 КУпАП, а й до ст. 286 КК України [16, с. 179], законодавець продовжує ігнорувати кримінальне законодавство при визначенні розміру стягнень за відповідні правопорушення.

Враховуючи викладене вище, санкції ст. 286 КК України потребують доопрацювання у напрямі узгодження із положеннями Загальної частини КК України та стягненнями, що застосовуються в адміністративному законодавстві [17].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що бланкетний характер диспозиції ст. 286 КК України робить відповідальність за цей злочин практично повністю залежною від регулюючого законодавства. Постійні зміни до цього законодавства, розвиток науково-технічного прогресу можуть призводити до появи прогалів у питанні відповідальності за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту. Сучасні умови вимагають нових підходів у визначенні понять «транспортний засіб» та «керування транспортним засобом». Певних змін потребують і санкції ст. 286 КК України у зв'язку з тим, що посилення відповідальності за правопорушення у сфері безпеки руху або експлуатації транспорту відбуваються безсистемно.

Список використаних джерел

1. Осадчий В. І. Об'єкт транспортних злочинів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 194–201.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ, 2012. 704 с.
3. Бурдін В. М. Деякі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту за КК України. *Новітні кримінально-правові дослідження — 2016*: зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв, 2016. С. 13–17.
4. Данилевський А. О. Транспортний засіб як предмет правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 22 листопада 2016 року). Кривий Ріг, 2017. С. 59–62.
5. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 14 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05> (дата звернення 30.03.2018).

6. Галич П. Крадіжка чи угон? Проблеми кваліфікації злочинів, пов'язаних з незаконним володінням мопедів. «Закон і бізнес»: сайт. URL: http://zib.com.ua/ua/print/122073-problemi_kvalifikacii_zlochiviv_povyazanih_iz_nezakonnim_zav.html.
7. Харь І. О. Суб'єкт злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридична наука*. 2017. № 2. С. 99–124.
8. Про правила Дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-p/page>.
9. Про дорожній рух: Конвенція ООН від 8 листопада 1968 року. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_041.
10. Ніколаєв О. А. Суб'єкти адміністративної відповідальності за вчинення проступків у сфері безпеки дорожнього руху. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 1–6.
11. Данилевський А. О. Особа, яка керує транспортним засобом, як суб'єкт правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. *Актуальні проблеми вдосконалення нормативно-правового забезпечення безпеки дорожнього руху*: матеріали круглого столу (м. Кривий Ріг, 11 травня 2017 року). Кривий Ріг, 2017. С. 30–35.
12. Печук І. С. Кримінально-правова характеристика суб'єкта злочину в складі порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 224–230.
13. Ярова Р. В. Водій автотранспортного засобу як спеціальний суб'єкт адміністративної відповідальності. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 136–143.
14. Печук І. С. Особливості суб'єктивної сторони порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в Україні (ст. 286 КК України). *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 66. С. 254–262.
15. Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 270 с.
16. Євдокімова О. В. Проблемні аспекти відповідальності за порушення правил дорожнього руху. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 177–180.
17. Данилевський А. О. Деякі питання покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 17 листопада 2017 року). Кривий Ріг, 2017. С. 78–79.

Данилевский Андрей Александрович,
кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ ИЛИ ЭКСПЛУАТАЦИИ ТРАНСПОРТА ЛИЦАМИ, УПРАВЛЯЮЩИМИ ТРАНСПОРТНЫМИ СРЕДСТВАМИ

Статья посвящена анализу особенностей уголовной ответственности за нарушение правил дорожного движения или эксплуатации транспорта лицами, управляющими транспортными средствами. Исследуются объективные и субъективные признаки состава преступления, предусмотренного в статье 286 УК Украины; санкции, определяющие наказание за это преступление. На основании проведенного анализа предлагаются изменения в действующее законодательство Украины, приводится авторское толкование отдельных терминов, употребляемых в уголовном законодательстве.

Ключевые слова: транспорт, транспортное средство, безопасность движения, управление, эксплуатация транспорта.

Danylevskiy Andrii Oleksandrovych,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATING THE TRAFFIC SAFETY RULES OR VEHICLE OPERATION BY THE PERSONS WHO DRIVE VEHICLES

The article aims to analyze the specifics of criminal liability for violating the traffic safety rules or vehicle operation by the persons who drive vehicles. The author examines objective and subjective constituent elements of the offence that is stipulated in the article 286 of the Criminal Code of Ukraine and sanctions which are provided for this offence.

On the basis of the analysis that was carried out, it is stated that the blanket nature of the disposition of the article 286 of the Criminal Code of Ukraine makes the liability for this offense completely dependent on the governing law. Constant changes to this legislation, development of progress in science and technology can lead to the appearance of the lacunas in the issue of liability for violating the traffic safety rules or vehicle operation. Defining the vehicle as a target of a crime and understanding the person who drives the vehicle as a subject of this crime do not correspond to the contemporary reality, particularly to the achievements of science and technology. The authorial definitions of the notions mentioned above with due regard for the vehicles with remote and independent control and the plug-in hybrid vehicles are given in this article.

The traditional definition of the object of crime, stipulated by the article 286 of the Criminal Code of Ukraine, and the subjective component of this crime are defended. It is pointed out that since the consequences as a personal injury are criminal constituent of the violation of the traffic safety rules or vehicle operation, and the attitude of the guilty person to them is only careless, then the crime which is stipulated by the article 286 of the Criminal Code of Ukraine shall be deemed to be careless.

Based on the research of the sanctions of the article 286 of the Criminal Code of Ukraine the author concludes about their inconsistency with the provisions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine and the sanctions of the corresponding administrative offenses.

Key words: transport, vehicle, safety traffic, driving, vehicle operation.

Надійшла до редколегії 27.05.2018

УДК 343.163 (477)

Петрушко Марина Ігорівна,

аспірант Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса

(Національна академія правових наук України, м. Харків)

ВИСУНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОДАТКОВОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню проблем висунення прокурором додаткового обвинувачення в суді першої інстанції. Характеризуються підстави висунення прокурором додаткового обвинувачення і його правові наслідки. Аналізуються проблеми процедури висунення прокурором додаткового обвинувачення.

Ключові слова: прокурор, публічне звинувачення, висунення додаткового обвинувачення, кримінальне провадження, повноваження прокурора.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми зумовлюється тим, що в умовах реформування функції прокуратури з підтримання публічного обвинувачення особлива увага приділяється випадкам корегування правової позиції прокурора у суді першої інстанції. Одним із варіантів такого корегування є висунення прокурором додаткового обвинувачення, особливістю якого є збільшення обсягу обвинувальної діяльності прокурора в суді, що створює загрозу порушення прав і законних інтересів сторони захисту. У зв'язку з цим, питання висунення прокурором додаткового обвинувачення потребують належного теоретичного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підтримання прокурором публічного обвинувачення загалом, і висунення додаткового обвинувачення зокрема, досліджувалася такими науковцями, як В. О. Гринюк, В. С. Зеленецький, П. М. Каркач, М. В. Косюта, А. В. Лапкін, В. Т. Маляренко, В. М. Юрчишин та ін. Поряд із цим, питання висунення прокурором додаткового обвинувачення досі не стали предметом самостійного теоретичного дослідження. Зокрема, потребує з'ясування значення висунення прокурором додаткового обвинувачення та його співвідношення з іншими варіантами зміни прокурором правової позиції у суді першої інстанції.

З огляду на це, **метою даної наукової статті** є визначення правової природи висунення прокурором додаткового обвинувачення, а також процесуального порядку і наслідків прийняття прокурором відповідного рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, у 2015–2017 рр. було зафіксовано по 8 випадків висунення прокурором додаткового обвинувачення щороку [1–3]. Це означає, що подібні ситуації є поодинокими і мають виключний характер, зважаючи навіть на виключний характер будь-якої трансформації обвинувачення в суді, на якому наголошується у науковій юридичній літературі [4, с. 239]. Адже порівнюючи статистику їхнього застосування з іншими випадками корегування процесуальної позиції прокурора у суді першої інстанції, можна зробити висновок, що зміна прокурором публічного обвинувачення застосовується значно частіше (понад 1000 випадків на рік), проте відмова прокурора від публічного обвинувачення є менш поширеною (статистика її навіть не фіксує).

Незважаючи на обмежену сферу застосування, висунення прокурором додаткового обвинувачення, як і інші випадки корегування його процесуальної позиції в суді першої інстанції, становить складний юридичний факт [5, с. 84]. На думку дослідників, він включає фактичні та юридичні підстави, умови та наслідки трансформації обвинувачення у судовому розгляді [6, с. 191]. Необхідно також враховувати, що, як будь-яка процесуальна діяльність,

висунення прокурором додаткового обвинувачення проходить певні етапи, тобто характеризується особливим порядком реалізації.

Встановлення можливості висунення прокурором додаткового обвинувачення, як й інших різновидів зміни його правової позиції в суді першої інстанції, зумовлене, на думку П. М. Каркача, тим, що підтримання обвинувачення в суді має бути об'єктивним, таким, що дає змогу виявити обставини, що викривають та виправдовують обвинуваченого, а також обставини, які пом'якшують чи обтяжують його відповідальність. Отже, прокурор зобов'язаний ужити усіх передбачених законом заходів для того, щоб суд постановив законний, обґрунтований та справедливий вирок [7, с. 18]. Аналогічну позицію займають й інші дослідники. Так, на думку Г. І. Алейнікова, прокурор у судовому засіданні повинен займати активну позицію і слідкувати за тим, щоб суд виконав свій обов'язок щодо забезпечення виконання у судовому засіданні кожної передбаченої законом процесуальної дії у сприянні тому, щоб сторони найповніше дослідили обставини справи [8, с. 121]. Це, зокрема, зумовлює той факт, що під час судового провадження, яке має якісно іншу форму дослідження обставин, ніж досудове розслідування, можуть бути встановлені нові факти, які призведуть до необхідності корегування процесуальної позиції прокурора, яку він займав під час затвердження обвинувального акта [9, с. 180]. Таким чином, можливість висунення прокурором додаткового обвинувачення обумовлена необхідністю забезпечення повноти і всебічності судового провадження, а також дією засади публічності, які передбачають, що всім фактам учинення обвинуваченим кримінальних правопорушень повинна бути надана належна правова оцінка.

Виходячи із положень ст. 339 КПК України, висунення прокурором додаткового обвинувачення можливе за одночасної наявності таких умов:

1) отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення. Мова йде про достатні дані, які вказують на те, що обвинувачений, щодо якого розглядається кримінальне провадження в суді, є суб'єктом вчинення іншого, ніж те, що є предметом судового розгляду, кримінального правопорушення. Отримання таких відомостей може відбуватися з будь-яких джерел (наприклад, з показань свідків, потерпілого чи обвинуваченого). Встановлення цих обставин має місце під час судового розгляду, при цьому раніше, на стадії досудового розслідування, ці відомості не були відомі стороні обвинувачення або не були належним чином враховані нею. Суб'єктом їх отримання є сторона обвинувачення в особі прокурора (якщо вони отримані стороною захисту, вона не зобов'язана їх розголошувати; отримання цих даних судом в силу засади змагальності не тягне процесуальних наслідків, однак суд має звернути на них увагу прокурора);

2) за таким кримінальним правопорушенням обвинувачення не висувалось. На думку С. М. Меркулова, обвинувачення формулюється в процесуальному акті — обвинувальному акті — і уточняється на подальших етапах кримінального провадження [10, с. 456]. Отже, висуненням обвинувачення можна вважати затвердження прокурором обвинувального акту. Таким чином, умовою висунення додаткового обвинувачення в суді є відсутність раніше затвердженого прокурором відносно цієї особи обвинувального акту, хоча при цьому допускається ситуація, коли кримінальне провадження за фактом учинення відповідного кримінального правопорушення могло бути розпочате, і навіть випадки, коли особа у ньому могла бути повідомлена про підозру;

3) тісний зв'язок іншого кримінального правопорушення з первісним. Поняття «тісний зв'язок» є оціночним і допускає різні тлумачення. Зазвичай, про такий зв'язок може йти мова у випадках сукупності кримінальних правопорушень. Згідно із ст. 33 Кримінального кодексу України, сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. У судовій практиці та доктрині кримінального права сукупність злочинів поділяють на два види: реальну та ідеальну. Реальна сукупність злочинів має місце там, де винна особа різними та відокремленими одна від одної діями вчиняє два чи більше злочинів, наприклад, зґвалтування і крадіжку, причому діяння, як правило, вчиняються у різний час. Ідеальна сукупність злочинів наявна у випадках, коли однією й тією самою дією винна особа вчиняє два чи більше злочинів, передбачених різними статтями КК (наприклад, суб'єкт підпалює будинок, унаслідок чого позбавляє потерпілого

життя) [11, с. 120]. Уявляється, що висунення додаткового обвинувачення може мати місце саме у випадках ідеальної сукупності, хоча не виключається і можливість прийняття відповідного рішення в ситуаціях реальної сукупності, наприклад, коли кримінальні правопорушення охоплювалися єдиним умислом;

4) неможливість окремого розгляду відповідних кримінальних проваджень. Вказана ознака тісно пов'язана із попередньою, і їх можна вважати матеріальним та процесуальним аспектами однієї і тієї самої умови висунення прокурором додаткового обвинувачення в суді. Тісний зв'язок скоєних особою кримінальних правопорушень обумовлює доцільність їхнього розгляду в одному кримінальному провадженні. Законодавець надає цій умові виключного характеру, підкреслюючи саме «неможливість» їх окремого розгляду, хоча критерії такої ознаки не наводяться. Отже, рішення щодо можливості чи неможливості окремого розгляду відповідних кримінальних правопорушень прокурор у кожному випадку приймає на свій розсуд, виходячи із вимог доцільності, тому в тексті ч. 1 ст. 339 КПК України термін «неможливість», на наш погляд, має бути замінений на «недоцільність».

КПК України в одному контексті з висуненням прокурором додаткового обвинувачення розглядає ситуації встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи. Як бачиться, із процесуальної точки зору ці явища є тотожними. Тому сформульовані вище умови можуть бути застосовані і щодо встановлення наявності підстав для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи.

Процесуальний порядок висунення прокурором додаткового обвинувачення дещо відрізняється від інших варіантів зміни правової позиції прокурора в суді першої інстанції. Прийняття цього рішення оформлюється прокурором у вигляді клопотання про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням. Закон встановлює вимогу вмотивованості такого клопотання, що означає викладення у ньому всіх тих умов, які призвели до необхідності висунення додаткового обвинувачення.

Відповідне клопотання має бути попередньо обов'язково погоджене з прокурором вищого рівня, задля чого прокурор, який підтримує публічне обвинувачення, може клопотати перед судом про відкладення судового засідання та надання прокурору необхідного часу для складення та погодження відповідних процесуальних документів. Необхідність такого погодження є проявом відомчого контролю, що сприяє перевірці законності й обґрунтованості відповідних рішень, мінімізує корупційні ризики, а також конкретизує межі процесуальної самостійності прокурора — публічного обвинувача [12, с. 192–193]. У разі якщо прокурор вищого рівня відмовляє у погодженні клопотання про висунення додаткового обвинувачення, він усуває від участі в судовому розгляді прокурора, який ініціював таке питання, та самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві.

Лише після погодження відповідного клопотання прокурор має право звернутися з ним до суду. Далі клопотання про висунення прокурором додаткового обвинувачення стає предметом судового розгляду, за наслідками якого суд може або відмовити у задоволенні цього клопотання (у такому випадку судовий розгляд продовжується у загальному порядку), або задовольнити його. Згідно із ч. 2 ст. 339 КПК України, у разі задоволення такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду та виконання прокурором вимог, передбачених статтями 276–278, 290–293 КПК України, але не більше, ніж на чотирнадцять днів.

Таким чином, висунення додаткового обвинувачення вимагає від прокурора не лише складення відповідного клопотання, а й письмового повідомлення про підозру та обвинувального акта. Виконання прокурором вимог статей 276–278 КПК України передбачає: встановлення наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення; складання письмового повідомлення про підозру, яке повинно містити всі необхідні реквізити, передбачені ст. 277 КПК України; вручення письмового повідомлення про підозру обвинуваченому в день його складення та внесення даних про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань тощо.

Виконання прокурором вимог статей 290–293 КПК України передбачає, що прокурор зобов'язаний: повідомити обвинуваченому, його захиснику про надання доступу до матеріалів, які вказують на вчинення ним іншого кримінального правопорушення, та надати доступ до таких матеріалів, які є в його розпорядженні; скласти або затвердити обвинувальний акт, у якому формулюється додаткове обвинувачення, та необхідні додатки до нього; направити обвинувальний акт до суду; під розписку надати його копію та копію реєстру матеріалів обвинуваченому, його захиснику.

Хоча складання письмового повідомлення про підозру та обвинувального акта за загального порядку кримінального провадження відбуваються послідовно і між ними існує певний розрив у часі, у ситуації висунення додаткового обвинувачення ці дії відбуваються одночасно або у максимально стислі строки. Фактично, у встановлений ст. 339 КПК України 14-денний строк прокурор повинен виконати всі ці дії, включно з підготовкою відповідних документів, їх врученням обвинуваченому, ознайомленням останнього з цими документами тощо. Однак, зважаючи на те, що досудове розслідування по факту вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення в повному обсязі не проводилося, то і обсяг матеріалів, які підлягають оформленню, відкриттю і ознайомленню, не є великим, тому встановленого часу на практиці достатньо для виконання прокурором необхідних дій та підготовки сторони захисту для захисту від додаткового обвинувачення. Додатковим засобом забезпечення прав та інтересів сторони захисту є передбачена ч. 2 ст. 339 КПК України можливість продовження цього строку судом за клопотанням сторони захисту або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у випадку, якщо обсяг або складність нового обвинувачення або провадження щодо юридичної особи вимагають більше часу для підготовки до захисту.

Таким чином, законом закріплено достатні процесуальні гарантії захисту прав і законних інтересів сторони захисту від висунення прокурором додаткового обвинувачення, якими є: 1) необхідність обґрунтування прокурором потреби прийняття відповідного рішення у вмотивованому клопотанні; 2) погодження цього клопотання прокурором вищого рівня; 3) розгляд відповідного клопотання судом; 4) відкладення судового розгляду на строк, необхідний стороні захисту для підготовки до захисту; 5) необхідність виконання прокурором вимог, передбачених статтями 276–278, 290–293 КПК України; 6) необхідність початку судового провадження задля розгляду додаткового обвинувачення з підготовчого судового засідання.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що висунення прокурором додаткового обвинувачення має як загальні риси, притаманні іншим варіантам зміни прокурором правової позиції в суді першої інстанції, так і суттєві відмінності від зміни публічного обвинувачення або відмови від обвинувачення. Для висунення прокурором додаткового обвинувачення необхідним є встановлення прокурором ряду умов матеріального та процесуального характеру. Порядок прийняття цього рішення є складним і передбачає такі послідовні дії прокурора, як складання клопотання про висунення додаткового обвинувачення, погодження його з прокурором вищого рівня, направлення його на розгляд суду, складання та вручення письмового повідомлення про підозру та обвинувального акта. При цьому закон встановлює достатні гарантії захисту прав та законних інтересів сторони захисту від незаконного чи необґрунтованого рішення прокурора щодо висунення додаткового обвинувачення. Унаслідок комплексу матеріальних, організаційних та процесуальних обмежень висунення прокурором додаткового обвинувачення має виключний характер і на практиці трапляється досить рідко.

Список використаних джерел

1. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2015 р. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 20.05.2018).
2. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2016 р. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 20.05.2018).
3. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2017 р. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 20.05.2018).

4. Гринюк В. О. Окремі аспекти підтримання публічного обвинувачення під час судового розгляду. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 237–242.
5. Каркач П., Лапкін А. Проблемні аспекти участі потерпілого у кримінальному процесі при відмові прокурора від державного обвинувачення. *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. № 3. С. 83–88.
6. Гринюк В. О. Трансформація обвинувачення в судовому розгляді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 189–191.
7. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч. посіб. Харків: Право, 2013. 184 с.
8. Алейніков Г. І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 120–126.
9. Лапкін А. В. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар. Харків: Право, 2015. 680 с.
10. Меркулов С. М. Реалізація обвинувачення: поняття, сутність, етапи за новим кримінальним процесуальним законодавством. *Форум права*. 2012. №. 2. С. 456–459.
11. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 1: Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків: Право, 2013. 376 с.
12. Петрушко М. І. Порядок погодження зміни правової позиції прокурора в суді першої інстанції з прокурором вищого рівня. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р.* Одеса: ОДУВС, 2018. С. 192–193.

Петрушко Марина Игоревна,

аспірант Научно-исследовательского института
изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса
(Национальная академия правовых наук Украины, г. Харьков)

ВЫДВИЖЕНИЕ ПРОКУРОРОМ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБВИНЕНИЯ

Статья посвящена исследованию проблем выдвижения прокурором дополнительного обвинения в суде первой инстанции. Характеризуются основания выдвижения прокурором дополнительного обвинения и его правовые последствия. Анализируются проблемы процедуры выдвижения прокурором дополнительного обвинения.

Ключевые слова: прокурор, публичное обвинение, выдвижение дополнительного обвинения, уголовное производство, полномочия прокурора.

Petrushko Marina Igorevna,

postgraduate student of Academician V.V. Stashis
Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
(National academy of legal sciences of Ukraine, Kharkiv)

PROMOTION BY A PROSECUTOR OF ADDITIONAL CHARGE

The article is devoted to research of problems of promotion by a prosecutor of additional charge of court of the first instance. The relevance of the chosen subject is caused by the fact that in the conditions of reforming of the function of prosecutor's office on maintenance of public charge cases of correction of a legal position of a prosecutor in a court of the first instance deserve attention. One of its varieties is correction of promotion of additional charge by a prosecutor which feature is increase in volume of accusatory activity of a prosecutor in a court that creates threat of violation of the rights and legitimate interests of the party of protection. The bases of promotion a prosecutor of additional charge and its consequence in law are characterized. The problems of the procedure of promotion by a prosecutor of additional charge are analyzed. The main differences of promotion by a prosecutor of additional charge in a court from change of charge and refusal of charge by a prosecutor are formulated. Material and procedural conditions of promotion by a prosecutor of additional charge are considered. The system of procedural guarantees of protection of the rights and legitimate interests of the party of charge at promotion of additional charge by a prosecutor in a court is researched.

Key words: prosecutor, public charge, promotion of additional charge, criminal proceedings, prosecutor's powers.

Надійшла до редколегії 28.05.2018

УДК 343.346

Пилипенко Євгенія Олексіївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН АНГЛО- АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Статтю присвячено дослідженню кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці за законодавством країн англо-американської правової системи, а також аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складу залишення в небезпеці. Здійснено порівняльний аналіз кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці країн, що відносяться до англо-американської правової сім'ї, зокрема Канади, США та Англії.

Ключові слова: залишення в небезпеці, правова система, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці, тобто завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані й позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, передбачена законодавством країн різних правових систем, зокрема романо-германської, англо-американської, змішаної та релігійно-традиційної.

Україна як європейська держава належить до романо-германської правової сім'ї, проте в питаннях удосконалення законодавства, у тому числі у сфері кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці, не зайвим буде дослідження досвіду протидії скоєння подібних злочинів у країнах інших правових систем. У даному випадку актуальним буде дослідження досвіду країн англо-американської правової системи, адже ці країни входять у десятку найрозвиненіших країн світу як у сфері економічного розвитку, так і в питаннях протидії злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці досліджували такі вчені, як В. В. Бабаніна, Ю. О. Власов, І. І. Горелік, О. С. Горелік, Я. О. Миц, П. І. Орлов, М. В. Сенаторов, проте потребує більш детального дослідження та аналізу кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці країн англо-американської правової системи.

Метою запропонованої статті є всебічне дослідження та аналіз кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці за законодавством країн англо-американської правової системи.

Виклад основного матеріалу. Принцип взаємодопомоги, що є основою існування людства, було закріплено в правилах людських стосунків як невід'ємну норму поведінки людей вже з моменту утворення перших суспільних формувань. Керуючись цим принципом, кожна цивілізована держава бере на себе зобов'язання приділяти максимум уваги тим особам, які через різні причини позбавлені змоги турбуватися про себе самостійно, а забезпечення життєво важливих потреб та інтересів цих осіб традиційно виступає першочерговим завданням соціальної політики країни.

На сьогодні це завдання реалізується через систему відносин, де на державу і на громадян цілком справедливо покладаються певні обов'язки щодо надання допомоги людям, які знаходяться в небезпечному для життя стані та які не в змозі вжити заходів до самозбереження, і встановлено відповідальність за їх невиконання.

Серед заходів правового регулювання таких відносин український законодавець використовує кримінальну відповідальність як найбільш суворий захід впливу на суспільну поведінку.

Слід зазначити, що кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці, тобто за відоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження, встановлена у законодавстві країн різних правових систем.

Правова система — це комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, що виникають внаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, законодавство, правові відносини, юридичні установи, юридична техніка, правова культура, стан законності та її деформації, правопорядок та ін.). Тобто, правова система — обумовлена об'єктивними закономірностями розвитку суспільства цілісна система юридичних явищ, що постійно діють внаслідок відтворення і використання людьми та їх організаціями (насамперед державою) для досягнення своїх цілей [1, с. 237].

Правові системи, у свою чергу, мають певну класифікацію. Так, науковець О. Ф. Скакун запропонувала наступну класифікацію правових систем за наступними типами:

- 1) романо-германський тип правової системи (країни континентальної Європи: Італія, Франція, Іспанія, Швейцарія, Німеччина, Австрія, Україна тощо);
- 2) англо-американський тип правової системи (Англія, США, Канада, Північна Ірландія, Австралія, Нова Зеландія);
- 3) змішаний тип правової системи (Данія, Швеція тощо);
- 4) релігійно-традиційний тип правової системи (мусульманські країни: Саудівська Аравія, Іран, Лівія; Індія; далекосхідні країни: Японія, Південна Корея, Китай; країни африканської групи — Африка, Мадагаскар) [1, с. 524].

З приводу *англо-американського типу правової системи або системи загального права* слід зазначити, що це сукупність національних правових систем, які мають спільні риси, проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі норми, сформульованої суддями в судовому прецеденті, який домінує як форма (джерело) права, у поділі права на загальне право і право справедливості, у визнанні закону лише після апробування його судовою практикою, у превалюванні процесуального права над матеріальним [1, с. 547].

Витоком цього типу правової системи є загальне право Англії (*common law*), яке виникло і розвивалося після норманського завоювання 1066 р., затвердилося на початку XIV ст. і було доповнено у XV—XVIII століттях правом справедливості (*law of equity*). За своєю природою загальне право є казуїстичним, складеним із типізованих прецедентів. На відміну від континентального (романо-германського) загальне право (англо-американське) створювалося суддями. Поступово затверджувалася однаковість підходів до вирішення аналогічних справ для всієї країни. При розгляді справ прагнули додержуватися раніше винесених судових рішень. Англійське правило прецеденту носить імперативний характер такого змісту: вирішувати так, як було вирішено раніше (правило «*stare decisis*») [1, с. 548].

Прецедентна норма принципово відрізняється від норми права романо-германського типу своєю конкретною, «казуїстичною», індивідуальною спрямованістю, відсутністю абстрактно-узагальненого змісту загального характеру. Прецедентна норма становить «модель» конкретного рішення, а не абстрагування від окремих випадків, що властиве нормам права романо-германських країн. Для винесення судового рішення відправною засадою служить не готова норма, а казус правового значення, який мав місце раніше і є аналогічним випадку, що розглядається. Суддя з великої кількості судових рішень має можливість обрати прецедент, який підходить до конкретної справи. Він визначає, який прецедент для нього є обов'язковим [1, с. 554–555].

Отже, що стосується кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці, то вона має своє офіційне закріплення в законодавстві країн англо-американської правової системи, зокрема Канади, Англії та США.

Перша країна, якій слід приділити увагу під час вивчення кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці, є Канада.

Так, КК Канади, що був прийнятий у 1892 році, у частині восьмій «Злочини проти особи та її репутації» містить ряд статей, що визначають кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці [3].

Ч. 1 ст. 215 КК Канади зазначає перелік осіб, на яких законом покладений обов'язок турботи про потерпілого. Це такі особи, як батьки, прийомні батьки до досягнення дитиною 16-річного віку, опікуни, подружжя тощо, якщо потерпілий через малолітство, старість, хворобу або через інший безпорадний стан не в змозі забезпечити собі повноцінне безпечне життя. Слід зазначити, що ч. 1 ст. 215 КК Канади визначає суб'єкта злочину та встановлює, що суб'єкт злочину є спеціальним. Також у зазначеній частині встановлюється перелік осіб, які можуть бути потерпілими від протиправних дій суб'єкта злочину. У цьому дана норма схожа зі ст. 135 КК України, де зазначено перелік осіб, що можуть бути потерпілими, а також встановлено спеціальні властивості для суб'єкта злочину.

Ч. 2 ст. 215 КК Канади визначає, які саме дії суб'єкта злочину є протиправними та за які передбачено кримінальну відповідальність. Так, невиконання обов'язків турботи з боку осіб, зазначених у ч. 1 ст. 215 КК Канади, що ставить під загрозу безпеку життя та здоров'я потерпілого, визнається злочином, за який винна особа повинна понести кримінальне покарання. Тобто ч. 2 ст. 215 КК Канади визначає об'єктивну сторону залишення в небезпеці. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 135 КК України, як і ч. 2 ст. 215 КК Канади, встановлює протиправність у невиконанні обов'язків турботи про потерпілого з боку суб'єкта злочину, що зазначений в ч. 1 ст. 215 КК Канади.

Ч. 3 ст. 215 КК Канади визначає покарання за скоєння суб'єктом злочину, передбаченим ч. 1 ст. 215 КК Канади, протиправних дій, зазначених у ч. 2 ст. 215 відповідного кодексу та встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років [3].

Досліджуючи кримінальне законодавство США, слід зазначити, що у середині ХХ ст. у країні розпочався рух за реформу кримінального законодавства, і в більшості штатів було прийнято нові кодекси. Основою для прийняття цих кодексів був Зразковий Кримінальний кодекс США (1962 р.), який розроблений інститутом американського права. Даний кодекс увібрав у себе досвід розвитку американського кримінального права, він справив визначальний вплив на нову кодифікацію.

Так, ст. 211.2 «Поставлення іншої особи в небезпеку за недбалістю» зазначеного вище кодексу зазначає, що особа скоює місдмінор (злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі строком до одного року) [2, с. 389], якщо винна особа через необережність або недбалість своєю поведінкою ставить або може поставити іншу особу в небезпечний для життя та здоров'я стан, що може призвести до настання смерті або тяжких тілесних ушкоджень для потерпілого [4].

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 211.2 КК США, є життя та здоров'я особи.

Об'єктивна сторона зазначеного злочину характеризується діянням у формі дії чи бездіяльності, оскільки винна особа може поставити потерпілого у небезпеку настання смерті або тяжких тілесних ушкоджень як протиправною дією, так і бездіяльністю.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 211.2 КК США, може бути будь-яка особа, що своїми діями ставить під загрозу спричинення шкоди життю та здоров'ю потерпілого, тобто суб'єкт злочину — загальний.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 211.2 КК США, характеризується необережною формою вини стосовно самого діяння.

Окремо визначений у ст. 211.2 КК США випадок вчинення певних протиправних дій, що будуть кваліфікуватися саме за зазначеною статтею КК США. Так, особа скоює злочин, якщо вона завідомо направляє вогнепальну зброю на іншу особу або в її бік незалежно від того усвідомлював суб'єкт злочину чи ні, що ця зброя заряджена.

Досліджуючи кримінальне законодавство Англії, слід зауважити, що кримінальний кодекс в цій країні відсутній. Замість нього ще 1861 року було прийнято Закон «Про злочини проти особи», що є чинним і на теперішній час. Даний закон охоплює всі види злочинних посягань проти особи, а також наслідки у вигляді тілесних ушкоджень або смерті. Покарання завжди призначається з урахуванням наслідків, що настали внаслідок злочинного посягання. Так, наприклад, якщо внаслідок злочинного посягання потерпілому було заподіяно тілесні

ушкодження, то винна особа нестиме покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років [4].

Склад залишення в небезпеці в країнах англо-американської правової системи можна відобразити в таблиці:

№ з/п	Країна	Стаття КК (параграф)	Об'єкт залишення в небезпеці
1.	Канада	215	Життя та здоров'я особи
2.	США	211.2	Життя та здоров'я особи

№ з/п	Країна	Частина, стаття КК (параграф)	Об'єктивна сторона залишення в небезпеці
1.	Канада	ч. 2 ст. 215	Виражається бездіяльністю, що полягає у невиконанні обов'язків турботи з боку осіб, зазначених у ч. 1, що ставить під загрозу безпеку життя та здоров'я потерпілого.
2.	США	211.2	Характеризується діянням у формі дії чи бездіяльності. Своєю поведінкою суб'єкт злочину ставить потерпілого у небезпеку настання смерті або тяжких тілесних ушкоджень.

№ з/п	Країна	Стаття КК (параграф)	Суб'єкт залишення в небезпеці
1.	Канада	215	Спеціальний
2.	США	211.2	Загальний

№ з/п	Країна	Стаття КК (параграф)	Суб'єктивна сторона залишення в небезпеці
1.	Канада	215	Щодо діяння виражається в формі умислу
2.	США	211.2	Щодо діяння характеризується необережністю

№ з/п	Країна	Частина, стаття КК (параграф)	Покарання за залишення в небезпеці
1.	Канада	215	Позбавлення волі на строк до 5 років
2.	США	211.2	Позбавлення волі строком до 1 року

Щодо позитивного досвіду аналізу кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці за законодавством країн англо-американської правової системи саме для України, то, на наш погляд, це можливість закріплення на законодавчому рівні об'єктом злочину, передбаченого ст. 135 КК України «Залишення в небезпеці», не тільки життя, але й здоров'я особи (як, наприклад, у Канаді та США), оскільки залишення в небезпеці може завдати шкоди також і здоров'ю потерпілого, а фізичне й психічне здоров'я є одним із найважливіших благ в житті кожної людини. Саме нормальний стан здоров'я забезпечує особі високий рівень соціальної активності, сприяє розвитку її талантів і здібностей. Завдання шкоди здоров'ю заподіює особі в багатьох випадках велику фізичну, моральну й матеріальну шкоду (матеріальна шкода пов'язана з витратами на відновлення здоров'я, лікування й реабілітацію). Тому, враховуючи невід'ємну важливість здоров'я в житті людини, є логічним визнання об'єктом злочину, передбаченого ст. 135 КК України, не тільки життя, але й здоров'я особи.

Висновок. Дослідження кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці за законодавством країн англо-американської правової системи дозволить всебічно дослідити та вдосконалити норми чинного кримінального законодавства України, що встановлюють

кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці, а також запозичити певний світовий досвід з урахуванням, звісно, певних особливостей національного законодавства.

Список використаних джерел

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
2. Бажанов М. І. Кримінальне право України : підручник. Загальна частина. Київ — Харків. Юрінком Інтер — Право, 2001. 416 с.
3. Кримінальний кодекс Канади. URL : <http://laws.justice.gc.ca/html>.
4. Уголовное право Англии и США. URL : http://www.yuristonline.com/uslugi/yuristam/literatura/krim_pravo/115.php.

Пилипенко Евгения Алексеевна,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ОСТАВЛЕНИЕ В ОПАСНОСТИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ СТРАН АНГЛО-АМЕРИКАНСКОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

Статья посвящена исследованию уголовной ответственности за оставление в опасности по законодательству стран англо-американской правовой системы, а также анализу объективных и субъективных признаков состава оставления в опасности. Проведенный сравнительный анализ уголовной ответственности за оставление в опасности стран, относящихся к англо-американской правовой семье, в частности Канады, США и Англии.

Ключевые слова: оставление в опасности, правовая система, уголовная ответственность.

Pilipenko Evheniia Alekseevna,
PhD in Law
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

CRIMINAL LIABILITY FOR THE ABANDONMENT IN DANGER IN COUNTRIES OF AMERICAN AND ENGLISH LAW SYSTEM

The article discloses the criminal liability for the abandonment in danger in countries of American and English law system and also the analysis of objective and subjective signs of the composition of abandonment in danger. A comparative analysis of the criminal responsibility for abandonment in danger in countries which belong to American and English law family (Canada, USA and England).

The object of abandonment in danger in Canada and the USA is the person's life and health, while in Ukraine one of the objects is only human life. In Canada, abandonment in danger if is committed intentionally, and in the USA it will be a crime if is committed inadvertently. In this regard, there are differences in the punishment appointment for abandonment in danger. In Canada, such a crime is punishable by imprisonment up to 5 years, and in the USA, it is punishable by imprisonment up to 01 year. The subject of abandonment in danger in Canada is a special person; but in the USA is a person, who doesn't have special powers. In this regard, the legislation of Canada is very similar to the Ukraine's one (the crime is committed intentionally by a special person), however the object is different. In Canada, the object is human life and health, and in Ukraine only human life. Since abandonment in danger is a crime against human life and health, and it can cause health damage in the form of bodily harm, borrowing the foreign experience in the scope of abandonment in danger is necessary for Ukraine.

Key words: abandonment in danger, law system, criminal liability.

Надійшла до редколегії 12.04.2018

УДК 343.17

Шульга Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

НЕВІДКЛАДНІСТЬ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ

У статті розглянуто проблему невідкладності проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Акцентовано увагу на визначенні терміна «невідкладність» у загальному та кримінальному процесуальному аспектах. Розкрито питання узагальнення підстав до невідкладності у кримінальному процесуальному законодавстві України.

Ключові слова: невідкладність, слідчі (розшукові) та негласні слідчі розшукові дії, слідчий, прокурор, кримінальний процес, кримінальне провадження, кримінальний процесуальний закон.

Постановка проблеми. Пріоритетність європейського вектору розвитку суспільства є невід’ємною частиною стратегії України.

В умовах глобальних змін економічного, політичного, правового та ментального характеру, що відбуваються в державі, особливого значення набувають питання безпеки суспільства, захисту прав людини та громадянина. Одним із питань даного напрямку є кримінальний процесуальний інструментарій, який державні органи використовують для захисту громадян від кримінальних правопорушень. Серед широкого кола кримінальних процесуальних засобів цього захисту людини і громадянина, безумовно, помітне місце відведено слідчим (розшуковим) та негласним слідчим (розшуковим) діям, адже саме вони, згідно до Кримінального процесуального законодавства України, є тим правовим інструментарієм, який виступає засобом збирання та перевірки доказів винуватості або навпаки особи підозрюваного чи обвинуваченого, встановлення обставин кримінального правопорушення у кримінальному провадженні. До того ж, потрібно зазначити, що слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії — це не тільки засоби (інструментарій) встановлення обставин кримінального правопорушення, але і засоби забезпечення кримінального провадження у цілому. Особливої уваги в даному аспекті заслуговує тема проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах невідкладності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню невідкладності в галузі проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій приверталося чимало уваги в теорії кримінального процесу. Учені в галузі кримінального процесу та криміналістики, практичні співробітники, такі, як О. Я. Баєв, І. І. Войтович, О. В. Керевич, В. С. Кузмічов, В. Коновалова, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, В. Т. Лукашевич, Є. Д. Лук’янчиков, В. О. Малярєнко, В. В. Назаров, Ю. П. Оленін, Г. М. Омелянєнко, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Л. Д. Удалова, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, розглядали питання проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, звертали увагу на проблеми невідкладності їхнього проведення, висловлювали пропозиції щодо вдосконалення механізму прийняття рішення стосовно невідкладності. Але, як справедливо стверджує Є. Д. Лук’янчиков, чинний КПК України, як і попередній КПК 1960 р., так і не визначив поняття невідкладності слідчих (розшукових) та негласних слідчих розшукових дій, що, безумовно, потребує вдосконалення [1, с. 96–97].

Метою даної статті є визначення підстав невідкладності проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій і обґрунтування необхідності щодо доповнення ст.3 КПК України поняттям невідкладності проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Підставами для проведення слідчої (розшукової) або негласної слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

Слідчий, прокурор вживають належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їхні права і обов'язки, передбачені чинним КПК України, а також відповідальність, встановлена законом. У ст. ст. 30, 55 Конституції України зазначається, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Але, як бачимо із диспозицій ст. ст. 223 та 233 КПК України, існують винятки, що обґрунтовані певною невідкладністю. У ч. 4 ст. 223 КПК України зазначається, що проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їхньому проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Про невідкладність проведення слідчої (розшукової) дії також йдеться у ч. 3 ст. 233 КПК України, у якій зазначено, що слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Ч. 1 ст. 250 КПК України передбачає, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням учиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Тобто, у всіх випадках проведення невідкладних слідчих дій, без дозволу суду, передбачаються певні виключення стосовно додержання норм Конституції України, які гарантують недоторканість особистості, житла чи іншого володіння особи. У цьому контексті й виникає слушне запитання: «А чи не стають такі винятки причинами та умовами порушення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження?» Адже невідкладність задекларована Кримінальним процесуальним законом, тож реалізується саме в межах кримінальної процесуальної діяльності по конкретному кримінальному процесуальному провадженню, результати якого стають законною підставою для суду у прийнятті рішення стосовно винуватості або навпаки обвинуваченого.

Для того, щоб розібратися в цьому, потрібно визначитися, що таке взагалі «невідкладність», і зокрема, що вона собою являє у кримінальному провадженні. Відповідно до енциклопедії, «невідкладність» розглядається у контекстах фізичному, біологічному та хімічному. Наприклад, невідкладний стан — це такий стан організму, коли загрозові для життя розлади важливих життєвих функцій, які виникають унаслідок дії фізичних, хімічних і біологічних факторів, потребують застосування невідкладної допомоги. Це ті випадки, коли для попередження смерті (або тривалої шкоди для здоров'я) хворого чи потерпілого потрібні екстрені (у межах хвилин, рідше годин, а не днів) заходи інтенсивної терапії [2]. У кримінальному процесуальному контексті слідчі дії за послідовністю проведення можуть бути поділені, у тому числі, і на невідкладні. Огляд місцевості (місця події), наприклад, завжди має характер невідкладної слідчої дії, а слідчий експеримент, навпаки, проводиться в певний, визначений слідчим час, або ж не проводиться взагалі. Невідкладність проведення певної слідчої дії може виявитися не тільки на початку розслідування, а й у ході подальшого його провадження. Наприклад, достатні підстави для проведення невідкладного обшуку на квартирі знайомої обвинуваченого виникли лише після допиту одного із співучасників злочину [3], що, безумовно, відноситься до ч. 4 ст. 223, та ч. 3 ст. 233 КПК України. Зазначений приклад вказує на виникнення невідкладності у проведенні слідчих (розшукових) дій.

На думку Є. Д. Лук'янчикова, невідкладною слід вважати будь-яку процесуальну (у тому числі і слідчу) дію, зволікання із проведенням якої у терміновому порядку в конкретній слідчій ситуації може призвести до пошкодження, зникнення або знищення слідів і втрати фактичних даних, що мають значення для провадження. Об'єктивні умови, що потре-

бують термінового проведення конкретних слідчих дій, можуть скластися як на початку розслідування, так і на будь-якому іншому етапі провадження [1, с. 96–97], що, на нашу думку, може негативно відбитися на стані дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу. Невипадково В. І. Галаган та О. І. Галаган зазначають, що хоча невідкладність обшуку, огляду враховані у ст. 30 Конституції України, але там не йдеться про невідкладність проведення інших слідчих (розшукових) дій, таких, наприклад, як слідчий експеримент у житлі чи іншому володінні особи. На думку вчених, така ситуація у кримінальному провадженні є проблемною, адже може стати причиною та умовою порушення конституційних прав учасників кримінального процесу [4, с. 16–17]. Із цього випливає, що, по-перше, будь-яка невизначеність процесуального статусу, прав, обов'язків та взагалі понять у Кримінальному процесуальному законодавстві може негативно відбитися на правах та законних інтересах учасників кримінального процесу. По-друге, розуміння невідкладності в чинному КПК України має розширене тлумачення, адже не узгоджене з критеріями невідкладності, які зазначені у ст. 30 Конституції України, до того ж підстави невідкладності проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій зазначені в різних нормах Кримінального процесуального закону. І по-третє, якщо в нормах чинного КПК згадується невідкладність, то завжди повинен бути механізм, що гарантує унеможливлення зловживань із боку посадових осіб цією невідкладністю. Як приклад, можна навести випадки із практики проведення невідкладних обшуків та оглядів житла чи іншого володіння особи з порушенням законодавства [5].

На підставі викладеного вище, вважаємо, що для унеможливлення причин та умов учинення різного роду зловживань з боку учасників кримінального процесу невідкладністю у кримінальному провадженні, доцільно ст. 3 КПК України доповнити поняттям, яке б роз'яснювало, що являє собою у кримінальному провадженні «невідкладність», та тлумачило б механізм застосування невідкладності проведення слідчих дій. Наприклад, О. В. Білоус із цього приводу звертає увагу на диспозицію ч. 3 ст. 233 КПК України, яка обумовлює необхідність з'ясування питання про те, для яких саме процесуальних дій закон дозволяє проникнення до житла у невідкладних випадках? Адже, на думку вченої, у цій нормі визначено, що прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді, а якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази повинні бути недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК [6, с. 40–46]. Тож виникає необхідність у визначенні не тільки поняття невідкладності проведення слідчих (розшукових) дій, механізму прийняття рішення про невідкладність проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшуків) дій, але і в узагальненні всіх тих фактичних і правових ознак, що вказують на невідкладність їхнього проведення. Отже, ми не станемо розглядати певні механізми стосовно даного питання, адже для цього потрібно провести більш ґрунтовне та кваліфіковане дослідження. З метою узагальнення, розглянемо лише основні ознаки невідкладності. Так, зміст диспозицій ст. ст. 223, 233, 250 КПК України та поняття невідкладності слідчих (розшукових) дій, які визначені вченими, дають підставу з'ясувати загальні ознаки невідкладності щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій. Такими, згідно до чинного кримінального процесуального законодавства, є ознаки, що вказують на негайну необхідність: запобігти втраті слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного; врятувати життя людей та майна; безпосередньо переслідувати осіб, які підозрюються у вчиненні злочину; запобігти вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. Саме узагальнення в одній окремій нормі кримінального процесуального законодавства поняття та ознак невідкладності створить для практичних співробітників в галузі кримінального провадження більш зручні умови прийняття рішень стосовно невідкладності проведення слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій.

Для здійснення подальших наукових розвідок можна визначити можливість розширення підстав невідкладності під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Невідкладні слідчі (розшукові) дії у КПК України. *Досудове розслідування в Україні : сучасний стан та шляхи підвищення ефективності* : матер. наук.-практ. конферен. (м. Миколаїв, 29 травня 2015 р.). Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2015. — С. 95–99. — URL: ipp.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/04/St_170.pdf.
2. Невідкладний стан. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B0%D0%BD.
3. Слідчі дії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%87%D1%96_%D0%B4%D1%96%D1%97.
4. Галаган В. І., Галаган О. І. Реалії і проблеми нового КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 16–17. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...
5. Мороз І. М. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла. URL: www.apcourtkiev.gov.ua/wp-content/.../UUZZZAAAGG.do...
6. Білоус О. В. Невідкладні випадки проникнення до житла чи іншого володіння особи. *Судова апеляція*. № 3. 2014. С. 40–46.

Шульга Андрей Александрович,

кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

НЕОТЛОЖНОСТЬ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) И НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ РОЗЫСКНЫХ ДЕЙСТВИЙ

В статье рассматривается проблема неотложности проведения следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных) действий. Акцентировано внимание на понятии «неотложности» в общем понимании и в уголовном процессуальном аспекте. Обсуждается вопрос обобщения оснований неотложности в уголовном процессуальном законодательстве Украины.

Ключевые слова: неотложность, следственные (розыскные) и негласные следственные розыскные действия, следователь, прокурор, уголовный процесс, уголовное производство, уголовный процессуальный закон.

Shulga Andrey Alexandrovich,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

INVALIDITY OF INVALID (INVIATIVE) AND UNRESPECTIVE INVESTIGATIVE ACTION

The article considers the problem of the urgency of conducting investigative (search) and secret investigative (search) actions. Attention is focused on the concept of «urgency» in the general sense and in the criminal procedural aspect.

The issue of generalization of grounds for urgency in the criminal procedural legislation of Ukraine is discussed.

There is a need to define not only the concept of the urgency of conducting investigative (investigative) actions, the decision-making mechanism on the urgency of conducting investigative (investigative) and secret investigative (investigative) actions, but also in summarizing all those actual and legal signs that indicate the urgency of their conduct. We will not consider certain mechanisms. It is necessary to conduct a more detailed and qualified study. For the purpose of generalization, we will consider only the main signs of urgency. Namely, the concept of the urgency of investigative (investigative) actions, which are indicated above, give grounds to determine common signs of the urgency of conducting investigative (search) and secret investigative (search) actions. The above, gives grounds to determine the general signs of the urgency of conducting investigative (search) and secret investigative (search) actions. Those, according to the current criminal procedural legislation are signs that indicate an extreme need: to prevent the loss of traces of a criminal offense or escape of a suspect; save lives and property; directly prosecute persons suspected of committing a crime; prevent the commission of a grave or especially serious crime. It is the generalization in one, separate norm of the criminal procedural legislation of the concept and signs of urgency, which will create more convenient conditions for decision-making regarding the urgency of investigative (investigative) and tacit (investigative) investigative actions for practical employees in the field of criminal proceedings.

Key words: urgency, investigative (search) and secret investigative investigative actions, investigator, prosecutor, criminal procedure, criminal procedure, criminal procedural law.

Надійшла до редколегії 28.05.2018

Розділ VI ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

УДК 378.14:796.011.3

Зубченко Людмила Вікторівна,
кандидат педагогічних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито основні гуманістичні засади фізичного виховання у сфері вищої освіти. Відзначено, що гуманістична педагогіка у вищому навчальному закладі – це система наукових теорій, що розглядає студента як активного, свідомого, рівноправного учасника педагогічного процесу, який розвивається відповідно до його потенційних здібностей; стверджує універсальну значимість кожного студента. Ідея гуманізму передбачає формування людяності через прояв таких цінностей, як любов, турбота, мужність, доброта, милосердя, толерантність. Визначено, що важливим пріоритетом гуманістичної ідеї фізичного виховання є становлення саморозвитку особистості, яке повинно здійснюватися на основі повноцінного фізичного виховання і засвоєння особистістю гуманістичних цінностей, що мотивують фізичне самовдосконалення.

Ключові слова: гуманізм, гуманізація, фізичне виховання, особистість, студенти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Гуманізація вищої освіти актуальна в перехідні періоди розвитку країни, коли зруйновані базові загальнолюдські цінності, але ще не створені нові. Процеси дегуманізації спостерігалися в суспільстві та прогресували ще у минулому столітті, але їх подальший розвиток простежується і тепер. Щоб не допустити цього, треба протистояти причинам, які зумовлюють ці процеси. Вони знаходяться як у зовнішніх стосовно людини факторах, так і в самій людині, у її світогляді та способі життя. Тому одним із важливих напрямків протидії процесам дегуманізації є культивування гуманізму підростаючого покоління та студентської молоді через освіту [5, с. 170].

У цьому контексті актуальною проблемою педагогічної науки стає пошук нових моделей організації навчально-виховного процесу у вищій школі, спрямованих на гуманізацію навчання та активізацію навчально-пізнавальної діяльності, що забезпечить інтенсивне оволодіння комплексом знань, умінь і навичок та сприятиме гармонійному розвитку особистості студентів.

Відповідно до гуманістичного підходу до навчання, виховання слід розглядати не як вплив на особистість із метою формування потрібних викладачу, навчальному закладу або суспільству якостей, а як створення умов для саморозвитку в процесі навчання, особливо у

вищій школі, а також реалізації природних сил та максимально можливої самоактуалізації студентської молоді [1, с. 136].

Згідно із Законом України «Про фізичну культуру і спорт», державна політика нашої країни у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на засадах визнання фізичної культури і спорту як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя, досягнення фізичної й духовної досконалості людини, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави; забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності.

У цих умовах викладач фізичного виховання повинен не тільки передавати студенту знання та формувати вміння і навички, але й залучати до сучасної прогресивної культури.

Виходячи з цього, технологізація навчального процесу в гуманістичному розумінні повинна здійснюватися не в прямому впливі на особистість, а в налагодженні та розвитку контактів між викладачем та студентами з метою підвищення ефективності їх спільної діяльності шляхом обміну інформацією, корекції поведінки та загальної стратегії взаємодії між суб'єктами. Викладач повинен приймати студента таким, яким він є, без обговорення [3, с. 217]. Йому важливо чітко формулювати власну мету та завдання, уміти висловлювати в конструктивній формі свої пропозиції, враховувати мету та інтереси студентів, тобто знайти способи досягнення співпраці з молоддю. У відповідності з таким підходом до навчання, викладач фізичного виховання повинен бути людиною, яка полегшує навчання, а не диктатором. У цьому сенсі гуманістичний підхід та взаєморозуміння викладача і студента дозволяють досягнути більш значних успіхів у навчанні, ніж традиційні підходи [3, с. 221].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Питання гуманізації як ведучої стратегії сучасної освіти досліджували В. Айнштейн, В. Возняк, В. Сухомлинський, О. Усік та ін. Наприклад, В. Сухомлинський розглядав гуманізацію як сутність педагогіки, її принцип, як мету формування взаємин, як базисний компонент змісту формування стосунків, яким мають бути пронизані засоби навчання, як якість способів виховання. В. Возняк підкреслює важливість гуманізації освіти, що протистоїть тоталітарним та авторитарним способам здійснення педагогічного процесу.

Проблема гуманістичної цінності фізичної культури та спорту є предметом дослідження багатьох учених: І. Андонова, Ж. Атонасова, К. Бензенрті, І. Биховської, Е. Буліч, М. Дутчака, А. Єгорова, Д. Іпатова, І. Муравова, Т. Левченко, Г. Ложкіна, Б. Шияна та ін.

Ідеали та цінності фізичного виховання у навчальних закладах різного типу висвітлено у працях А. Гутіна, З. Кравчика, Т. Круцевич, Н. Лекарської, Б. Лоу, М. Сараф, В. Столярова та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головна мета статті полягає у розкритті основних шляхів у напрямку гуманізації процесу з фізичного виховання студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті увагу приділено національному вихованню, основною метою якого є виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної культури.

Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Держава разом із громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню будь-яких форм насильства в навчальних закладах, а також проведенню та впровадженню у практику результатів міжгалузевих наукових досліджень із проблем зміцнення здоров'я, пропаганди здорового способу життя та вихованню культури поведінки особистості [4, с. 15].

Гуманітарний вектор сучасної вищої освіти передбачає фундаментальну підготовку майбутніх фахівців, самоосвіту та самовдосконалення інтелектуальних, креативних і фізич-

них можливостей студента. Це включає формування широкого культурницького світогляду, національної самосвідомості та дбайливого ставлення до власного здоров'я як вагомих складових способу життя, що є визначальним у досягненні кар'єрного та життєвого успіху [1; 2; 3; 4; 5].

Фізичне виховання виступає одним із пріоритетних напрямів у національній системі освіти, який спрямований на утвердження здорового способу життя як невід'ємного елемента загальної культури особистості. Основою фізичного виховання є повноцінний фізичний розвиток особистості, формування її фізичних здібностей, зміцнення здоров'я, гармонія тіла і духа, людини і природи.

Гуманізація фізичного виховання полягає в особистісній орієнтації та зверненості педагогічних процесів до молодої людини, у створенні оптимальних умов для розвитку індивідуальності кожного, у толерантному ставленні до різних психофізіологічних можливостей молоді. Реалізація наукового підходу здійснюється шляхом всебічного вивчення та формування теоретичних і методичних засад розвитку фізичного виховання, спорту для всіх та оздоровчої рухової активності [2, с. 181].

Тому гуманістичні підходи у фізичному вихованні студентів передбачають: а) відповідальність за прийняття рішень стосовно кожного студента та передбачення всіх педагогічних і соціальних наслідків цих рішень; б) ставлення викладача до студента повинно носити не просто офіційний (діловий, професійний), але й людський (дружній, конфіденційний) характер; терпимість до неправильних учинків, суджень та переконань студентів, уміння переконувати та роз'яснювати молоді їхні помилки; ставлення до студента як до особистості (поважати та підтримувати найбільш цінні його якості, всебічно сприяти їхньому розвитку); г) удосконалення керування своїми емоціями та здійснення контролю над власною поведінкою; д) зміцнення авторитету викладача фізичного виховання як людини і як фахівця. Роль фізичного виховання полягає в наданні спільній діяльності студентської молоді особистісного змісту та виробленні позитивно-ціннісного ставлення до неї. Вирішальним фактором здійснення цієї ролі є важливий приклад відповідального ставлення до спільної справи, яка спонукає до усвідомлено-емоційного сприймання моральних норм, до переживання подій, учасниками яких є студентська молодь. Причому ефективність визначається станом організаційної і виховної діяльності вищої школи, рівнем виховної роботи у студентських групах, ставлення викладачів фізичного виховання, кураторів, заступників деканів з виховної роботи до виховання як до цілісного процесу зростання особистої культури студента [3, с. 219]. Змістовними сторонами процесу є основні та допоміжні засоби фізичного виховання, які, доповнюючи один одного, становлять собою інтегроване утворення, побудоване на єдності теорії і практики фізичного виховання.

Методичними складовими гуманістичного підходу у фізичному вихованні виступають: доступність запропонованих фізичних і психічних навантажень кожному студентові; чітка система занять, яка забезпечує наступність у засвоєнні фізичних вправ; диференційований підхід до студентів з урахуванням статі, стану здоров'я, фізичного розвитку, рухової підготовленості.

Практично в усіх країнах світу йде інтенсивний пошук нових ідей та гуманістичних підходів до організації навчально-виховного процесу, розробляються і впроваджуються у практику інноваційні проекти і програми з фізичного виховання. Використання нових досягнень та методик, переорієнтація ціннісних мотивацій з матеріальних на загальнолюдські дозволяють корінним чином змінити на краще спосіб життя сучасної молоді.

Визначаючи методологічні підходи до гуманізації фізичного виховання, слід зазначити, що воно є відкритою системою. Тому під впливом змін соціокультурної ситуації та економічних умов повинна коректуватися система поглядів, яка визначає його цільові установки, зміст, педагогічні технології й досягнуті результати. Основним чинником, що впливає на коректування системи поглядів, які визначають гуманізацію фізичного виховання, є відношення до людини. Згідно з ним, фізичне виховання завжди повинно бути зорієнтоване на людину, задоволення її життєво важливих потреб.

Центральною проблемою такої орієнтації фізичного виховання є проблема мети, яка визначає завдання, впливає на засоби, які використовуються, педагогічні технології та результати.

Вирішення цієї проблеми полягає у розумінні того, що людина — найвища цінність суспільства й держави. Фізичне виховання повинно відповідати цій гуманістичній нормі. Процес залучення студентів до занять фізичною культурою і спортом повинен мати ненасильницький характер. Тобто, мета і завдання, які її конкретизують, повинні сприяти становленню у процесі фізичного виховання природних механізмів, що мотивують особистість до занять фізичною культурою і спортом.

Ці механізми можуть формуватися на основі взаємозв'язку мети з базовими життєво важливими для особистості гуманістичними цінностями й вимогами, що висувуються до неї умовами життя [6].

Фізичне виховання пов'язане з життєвими смислами особистості як засобом збереження гуманістичних цінностей. Для повноцінного фізичного розвитку особистості необхідна активна, творча фізкультурна діяльність студента. Фізичне виховання у вищому навчальному закладі не тільки декларує гуманістичні ідеї, але й добивається їхньої практичної реалізації, оскільки являє собою соціально-виховну діяльність у межах соціальної системи, спрямоване на вирішення завдань, пов'язаних із формуванням й удосконаленням мотивації — інтересу до спорту, потреби у систематичних заняттях спортом, формування фізичної культури особистості як елемента здорового способу життя [5].

Формування здоров'язберігаючого аспекту в сучасній освітній парадигмі є актуальним, оскільки здоров'я стає все більш затребуваним суспільством. Сучасні вимоги до освіти актуалізують завдання модернізації фізичного виховання і ставлять питання збереження й підтримки здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу.

Отже, гуманістична педагогіка у вищому навчальному закладі — це система наукових теорій, що розглядає студента в якості активного, свідомого, рівноправного учасника педагогічного процесу, який розвивається відповідно до його потенційних здібностей; стверджує універсальну значимість кожного студента незалежно від раси, національності, віросповідання тощо. Ідея гуманізму передбачає формування людяності через прояв відомих цінностей — любові, турботи, мужності, доброти, милосердя, толерантності.

У студентів необхідно формувати гуманне ставлення до дітей із перших днів перебування у ВНЗ. Гуманізацію навчального й виховного процесу у ВНЗ повинні відчувати і втілювати в життя викладачі, особисто для себе кожен із викладачів повинен поставити особистість студента в центр уваги.

Засобами виховання гуманізації студентів виступають особистий приклад та авторитет викладачів, традиції інституту, гуманістичний характер атмосфери в інституті.

Таким чином, гуманізація вищої освіти повинна стати обов'язковою умовою педагогічних технологій навчання та виховання сучасної молоді. Гуманістична педагогіка — це, перш за все, система самопізнання і саморозвитку індивідуальності студента за умови партнерства з викладачем, головне завдання якого — допомогти молоді в її самовизначенні, створити максимальні умови для фізичного та духовного розвитку.

Фізичне виховання в цьому контексті має значні потенційні можливості педагогічного впливу на розвиток та становлення особистості у відповідності з високими нормами гуманістичної моралі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, важливим пріоритетом гуманістичної ідеї фізичного виховання є становлення саморозвитку особистості, яке повинно здійснюватися на основі повноцінного фізичного виховання і засвоєння особистістю гуманістичних цінностей, які мотивують фізичне самовдосконалення. Фізичне виховання повинно бути емоційно насиченим, приносити корисні результати, викликати почуття природнього задоволення від рухової активності.

Подальші наукові пошуки в даному напрямку будуть спрямовані на більш глибоке вивчення процесу гуманізації фізичного виховання студентів сучасних вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Додонова О. Удосконалення навчального процесу фізичного виховання студентів на основі розвитку мотивації та гуманізму. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : збірник наукових праць. 2012. № 3 (19). С. 136–142
2. Заплішний І. І. та ін. Шляхи оптимізації формування у студентів здорового способу життя засобами фізичного виховання. *Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка*. Вип. 44. Серія : педагогічні науки. Чернігів, 2007. С.180–183.
3. Иванов И. В. Реорганизация физического воспитания на основе гуманистического подхода. *Сибирский педагогический журнал*. 2012. № 4. С. 216–221.
4. Кузнецова І. А. Гуманізація процесу навчання. *Інженерні та освітні технології* : зб. наук. пр. Кременчук : КНУ ім. М. Остроградського. 2015. № 1 (9). С. 14–18.
5. Литвиненко О. М. Формування гуманістичних цінностей у майбутніх учителів фізичного виховання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : Педагогічні науки. 2013. № 112. С. 169–173.
6. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за ред. О. М. Пехоти. К. : АСК, 2003. 255 с.

Зубченко Людмила Викторовна,

кандидат педагогических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПТИМИЗАЦИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ

В статье раскрыты основные гуманистические основы физического воспитания в сфере высшего образования. Определено, что важным приоритетом гуманистической идеи физического воспитания является становление саморазвития личности, которое должно осуществляться на основе полноценного физического воспитания и усвоения личностью гуманистических ценностей, мотивирующих физическое самосовершенствование.

Ключевые слова: гуманизм, гуманизация, физическое воспитание, личность, студенты.

Zubchenko Lyudmila Viktorovna,

PhD in Pedagogy

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

THE HUMANISTIC BASIS OF OPTIMIZATION OF THE PROCESS OF STUDENTS' PHYSICAL EDUCATION

The article reveals the main humanistic principles of physical education in the sphere of higher education. It is noted that the humanization of higher education is relevant in the transitional periods of the country's development, when the basic universal values are destroyed, but new ones have not yet been created. The processes of dehumanization were observed in society and progressed in the last century, but their further development is observed now. In order to prevent this, we must resist the causes that are causing these processes. They are both in the external, in terms of human factors, and in the person itself, in its outlook and way of life. Therefore, one of the important areas of counteracting the processes of dehumanization is the cultivation of the humanity of the younger generation and student youth through education. In this context, the current problem of pedagogical science is the search for new models of organization of the educational process in higher education aimed at the humanization of education and activation of educational and cognitive activity, which will ensure intensive mastering of a complex of knowledge, skills and skills and will promote the harmonious development of students' personalities.

It is noted that humanistic pedagogy in a higher educational institution is a system of scientific theories that treats a student as an active, conscious, equal participant in the pedagogical process developing in accordance with its potential capabilities; Affirms the universal significance of each student. The idea of humanism involves the formation of humanity through the manifestation of such values as love, care, courage, kindness, mercy, tolerance.

It is determined that an important priority of the humanistic idea of physical education is the development of self-development of the individual, which should be carried out on the basis of a full-fledged physical education and the assimilation of humanistic values by the individual motivating physical self-improvement. Therefore humanistic position of physical education should be based on domestic natural self-regulators man to defend the sovereignty of the individual, meet the age and sex characteristics.

Key words: humanity, humanism, physical education, personality, students.

Надійшла до редколегії 12.04.2018

УДК [378.3/5.02.091.3+37.015.3]:378.091.8

Мухіна Галина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДИДАКТИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ДО ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано дидактичний аспект адаптації, тобто готовність курсанта опанувати різноманітні (порівняно зі школою) організаційні форми навчання у вищій школі, методи і зміст професійної діяльності; пристосуватися до великого обсягу навчального матеріалу для самостійного опрацювання і вивчення навчальних дисциплін. Охарактеризовано причини труднощів адаптаційного періоду курсантів на першому курсі навчання. Розроблено систему вправ для формування у курсантів вміння планувати, організовувати свою навчальну діяльність, визначати навчальні дії, необхідні для успішного навчання. Визначено роль викладача в процесі підготовки курсантів до особистісно-орієнтованого навчання.

Ключові слова: адаптація, курсант, дидактичний аспект, навчання, навчальний процес.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти досить багато уваги приділяється проблемі реалізації особистісно-орієнтованого навчання. Проте подальша демократизація освіти, надання їй державно-національної спрямованості вимагають від педагогічної науки додаткового вивчення сутності та змісту особистісно-орієнтованого навчання та пошуку нових шляхів його вдосконалення, оскільки недостатньо дослідженими залишаються дидактичні умови реалізації особистісно-орієнтованого навчання, у тому числі й дидактична готовність учасників освітнього процесу до реалізації такої технології у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військово-педагогічні засади навчання та формування особистості в умовах військового середовища стали об'єктом вивчення в роботах О. Барабанщикова, А. Белошицького, В. Синьова, Г. Яворської, В. Ягупова та ін.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що на сучасному етапі розвитку освіти досить багато уваги приділено проблемі особистісно-орієнтованого навчання, сформульовані дослідниками теоретичні положення потребують додаткового вивчення, оскільки недостатньо дослідженими залишаються питання дидактичної готовності тих, хто навчається, до реалізації особистісно-орієнтованого навчання в освітньому процесі вищих юридичних навчальних закладів.

Наявність різних концепцій особистісно-орієнтованого навчання та підходів до їх реалізації в освітньому процесі вищих юридичних навчальних закладів переконує нас у необхідності розгляду деяких аспектів дидактичної готовності курсанта до такої технології навчання.

Найважливішим фактором успішного навчання та всебічного розвитку кожного курсанта, на нашу думку, є його адаптація, тобто засвоєння курсантами норм курсантського життя, включення їх у систему міжособистісних стосунків навчального взводу. Період адаптації першокурсників пов'язаний із руйнуванням сформованих раніше стереотипів, що може породжувати труднощі як у навчанні, так і в спілкуванні [2, с. 60]. Адаптаційний період у різних курсантів проходить по-різному, залежно від їхніх індивідуально-психологічних особливостей, рівня готовності до навчання у вищому юридичному навчальному закладі.

Труднощі адаптаційного періоду пов'язані з такими причинами, як розлучення з родиною, шкільними друзями і позбавлення їхньої підтримки та розуміння; відсутність повсякденного контролю за курсантами з боку батьків і викладачів; несформованість у курсантів системи саморегуляції і самоконтролю у своїй діяльності; новий режим праці й відпочинку, налагодження побуту й самообслуговування в умовах мешкання в курсантських гуртожитках (казармах); недостатня психологічна готовність до опанування майбутньої професії; відсутність навичок самостійної навчальної роботи (невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, каталогами, довідниками та іншими видами літератури тощо).

У роботах вітчизняних педагогів та психологів, присвячених проблемам педагогіки вищої школи, В. Бондар, С. Вітвіцька, І. Головінський, Л. Подоляк, В. Семиченко, В. Юрченко розрізняють такі форми адаптації першокурсників, як:

- формальна;
- соціально-психологічна;
- особистісно-психологічна;
- дидактична.

Серед усіх презентованих форм адаптації в нашому дослідженні вважаємо за доцільне взяти до уваги тільки дидактичний аспект адаптації, бо саме він пов'язаний із готовністю курсанта опанувати різноманітні (порівняно зі школою) організаційні форми навчання у вищій школі, методи і зміст професійної діяльності; пристосуватися до великого обсягу навчального матеріалу для самостійного опрацювання і вивчення навчальних дисциплін.

Більшість науковців, що досліджують особливості дидактичної адаптації першокурсників, зазначають, що переважна більшість тих, хто навчається на першому курсі у вищих навчальних закладах, є дезадаптованими, тобто їм притаманні негативні хвилювання, розчарування, розгубленість, пригніченість (а іноді й агресивність) та неуспішність у навчанні. На жаль, курсанти-першокурсники не є виключенням. Крім цього, зазначені проблеми загострюються у курсантів ще й через те, що вони зобов'язані мешкати у гуртожитках (казармах), де в одній кімнаті проживає понад 20 осіб. Занадто тісне спілкування із сусідами, відсутність особистого життєвого простору та можливості хоча б якимось усамітнитися породжує ще більшу напруженість у курсантському колективі. Досить велика кількість курсантів починає сумніватися у слушності зробленого вибору й демонструє невротичну реакцію регресу. Психологи звертають увагу на те, що найбільш суттєві причини дидактичних дезадаптаційних хвилювань першокурсників пов'язані з глибинними пластами особистості, оскільки переломні події в житті людини потребують особистісних змін, які людина досить болісно переживає. На дидактичну адаптацію першокурсників впливають також і їхні ціннісні орієнтації, мотиваційна спрямованість, рівень особистісної тривожності тощо. Слід звернути увагу на те, що курсанти-першокурсники не завжди успішно оволодівають знаннями не тому, що отримали слабку шкільну підготовку, а через несформованість якостей, які визначають готовність до навчання у вищій школі — уміння вчитися самостійно, контролювати й оцінювати себе; уміння враховувати індивідуальні особливості власної пізнавальної діяльності; уміння правильно розподіляти свій час для самостійної навчальної роботи й відпочинку тощо [2, с. 64].

Формування курсанта як суб'єкта педагогічного процесу передбачає, перш за все, вироблення у нього вміння планувати, організовувати свою навчальну діяльність, визначати навчальні дії, необхідні для успішного навчання. Для курсанта необхідно чітко окреслити програму їх реалізації на базі конкретного навчального матеріалу, а також подати чітку організацію вправ для їх формування.

Слухання, усвідомлення, опанування (персоніфікація) навчальної інформації на лекціях, семінарських, практичних та інших видах занять. Курсантам, особливо на першому курсі навчання, важко сприймати інформацію на слух (так, наприклад, одні не можуть виокремити головне, а інші навіть не встигають занотовувати почуте). У такому разі викладачеві необхідно відчувати аудиторію й реагувати на труднощі курсантів, змінювати темп лекції, тембр і гучність мовлення, повторювати й пояснювати викладене.

Читання, сприйняття, перероблення, опанування письмової інформації. Курсантові важливо навчитися раціонального читання, що подається науково обґрунтованою технологі-

єю, яка забезпечує читання й персоніфікацію максимального обсягу інформації впродовж найкоротшого часу з докладанням мінімальних зусиль. Продуктивність читання залежить від його швидкості, яка повинна поєднуватися зі складністю, типом читання та його новизною.

Конспектування. Цю форму роботи курсанти здійснюють у процесі прослуховування лекції та читання літератури. Способи роботи за такої форми діяльності можуть бути різними: курсанти можуть записувати без усвідомлювання, записувати головне й одночасно усвідомлювати записане, вести опорний конспект із більш поглибленим усвідомленням тексту.

Виконання вправ, розв'язання завдань. Основна мета такої форми роботи — формування вмінь у процесі вивчення конкретних дисциплін. Ще донедавна у вищих навчальних закладах існувала думка, що завдання і вправи слід практикувати у сфері вивчення природничо-наукових, технічних і точних дисциплін. Втім освітня практика переконливо довела помилковість такого судження. Завдання та вправи є доречними для всіх, у тому числі й правових, дисциплін у вищих навчальних закладах. Незважаючи на неоднаковий характер завдань, вони є занадто необхідними для розвитку аналітичного мислення і самостійності курсантів.

Навчальні дослідження як найважливіший тип роботи, що формує курсанта як суб'єкта навчальної діяльності. Така форма роботи стала обов'язковою у вищих навчальних закладах від другої половини ХХ століття. До навчальних досліджень у вищих навчальних закладах належать курсові й дипломні роботи, реферати, різноманітні проекти тощо. Виконання навчальних досліджень вимагає від курсантів високої самостійності й пізнавальної активності, сприяє розвитку вмінь здійснювати наукові пошуки і формувати аналітичне мислення, а також викликає і поглиблює інтерес до тієї або іншої науки.

Виконання творчих навчальних завдань. Розвиток творчих здібностей, уміння мислити й діяти самостійно є запорукою успішності формування курсанта як суб'єкта навчальної діяльності. Творчі здібності виявляються у здатності курсанта мислити нетрадиційно, шукати нових підходів до розв'язання навчальних і наукових проблем.

Отже, одним із основних завдань у роботі з першокурсниками є організація та керівництво самостійною навчальною роботою курсантів, розробка й запровадження шляхів її реалізації та оптимізації. Процес адаптації курсанта є суперечливим і складним, і водночас закономірним та необхідним. Саме тому не можна залишати курсанта наодинці з його проблемами в цей важкий для нього період. Процес адаптації має бути керованим, тобто цілеспрямованим, планованим і організованим, що сприятиме забезпеченню максимального виявлення індивідуальних можливостей кожного курсанта в умовах навчальної діяльності [3, с. 59].

Вирішити зазначене коло проблемних питань, які пов'язані з адаптаційним періодом у курсантів, та сформувані у них дидактичну готовність до реалізації особистісно-орієнтованого навчання у вищих навчальних юридичних закладах, на наш погляд, можна завдяки:

- функціонуванню центрів практичної психології, які повинні розробити психологічно-педагогічні рекомендації для викладачів-кураторів та курсових офіцерів щодо здійснення ефективної корекції дезадаптованих курсантів;
- розробці й наданню першокурсникам у процесі проходження ними «Курсу молодого бійця» методичних рекомендацій щодо особливостей навчання у вищому навчальному закладі юридичного профілю;
- цілеспрямованій роботі з батьками курсантів 1–2-го курсів навчання;
- вивченню курсантами-першокурсниками факультативної навчальної дисципліни «Основи самостійної навчальної діяльності курсантів»;
- наданню реальної можливості вибору способів навчальної діяльності у процесі вивчення навчальних дисциплін.

Зазначені заходи сприятимуть більш швидкому та ефективному подоланню курсантами труднощів дидактичної адаптації у вищому юридичному навчальному закладі, нададуть можливість курсантам виробити прийоми та навички самостійної роботи у процесі навчання, що дозволить побудувати свій власний стиль навчальної самостійної діяльності. Власний

стиль навчальної самостійної діяльності допоможе курсанту в процесі навчання на перших-других курсах більш ефективно розподіляти свій особистий час та планувати самостійну роботу з усіх навчальних дисциплін.

Набувши досвіду самостійної діяльності у процесі навчання, майбутній фахівець зможе постійно поглиблювати свої знання, розвивати свої здібності вирішувати професійні завдання, у нього виробиться позитивна мотивація до самоосвітньої діяльності. Позитивна мотивація курсантів до навчання й самоосвіти, безперечно, позитивно впливає не тільки на їх навчальні досягнення та рівень успішності, але й на реалізацію їх професійних намірів та розвиток суб'єктності, тобто самостійності, активності, цілісності й автономності як щодо пізнання навколишнього світу, так і щодо себе, відповідальності за прийняті рішення.

Успіх ефективної адаптації та організації самостійної роботи курсантів значною мірою визначається рівнем професійної компетентності викладачів вищої школи, їх дидактичною готовністю передати частину своїх функцій майбутнім фахівцям. Реалії розвитку педагогіки свідчать про те, що особистість викладача — головний і центральний фактор успішної педагогічної діяльності. Тому ще одною дидактичною умовою реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів у вищих юридичних навчальних закладах є дидактична готовність викладачів до ефективної реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів у вищих юридичних навчальних закладах.

Професіоналізм викладача, його педагогічна підготовка, особистісні якості й почуття відповідальності допомагають правильно самовизначитися, співвіднести кожен свою дію з критеріями педагогічного процесу, оволодіти професійними способами діяльності — тобто педагогічними технологіями, передаючи їх концептуально-прагматичні підходи тим, хто навчається [3, с. 396]. Адже гуманізація вищої освіти передбачає централізацію педагогічного процесу не на навчальній дисципліні (у тому числі професійно-орієнтованій), а на особистості курсанта, його професійному ставленні та особистісному зростанні. Для цього сам викладач повинен мати високий рівень особистісної і громадської зрілості. Професіоналізм викладача як особистості, на думку Л. Подоляк та В. Юрченка, — це якісна характеристика його як суб'єкта педагогічної праці, яка відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, які й забезпечують ефективність педагогічної діяльності. Рівень продуктивності діяльності викладача значною мірою залежить від його професійно-педагогічної спрямованості — сукупності стійких мотивів, потреб, інтересів, переконань, ціннісних орієнтацій, які виражають світогляд людини і спрямовують її на досягнення певного результату [2, с. 299].

Якісна характеристика науково-педагогічного складу вищого юридичного навчального закладу є центральним фактором успішної підготовки майбутніх правоохоронців у системі вищих навчальних закладів. Аналіз якісного складу кафедр Донецького юридичного інституту, які забезпечують викладання навчальних дисциплін на перших-других курсах навчання, дає підстави для умовного розподілу викладачів на декілька категорій. Перша категорія викладачів — це випускники класичних університетів. Як свідчить практика, рівень методичної і педагогічної майстерності таких викладачів дуже невисокий, показовим для цієї категорії також є зневажливе ставлення до педагогіки й різних методик. До другої категорії можна віднести нечисельну для юридичних вищих навчальних закладів когорту випускників педагогічних навчальних закладів. Ця категорія викладачів має певні знання з педагогіки, психології та методики викладання, а до того ж і певний досвід щодо організації навчальної діяльності тих, хто навчається. Третя категорія викладачів, найбільш численна, — це випускники вищих юридичних навчальних закладів та ад'юнктур. Викладачі, яких ми умовно віднесли до цієї групи, мають (у переважній більшості) неглибокі знання з теорії навчання та методики викладання навчальних дисциплін, певні проблеми щодо використання прийомів активізації та стимулювання пізнавальної активності курсантів [1, с. 11].

Отже, у вищих юридичних навчальних закладах існує проблема недостатньої підготовленості науково-педагогічного складу кафедр до особистісно-орієнтованого навчання. Для вирішення зазначеної проблеми можна виокремити такі шляхи. Одним із головних шляхів є організація ефективної роботи курсів підвищення кваліфікації, шкіл педагогічної майстерності у вищих навчальних закладах юридичного профілю. Важливого значення набуває видан-

ня авторських навчальних посібників, методичних рекомендацій з проблематики вищої школи з урахуванням специфіки вищих юридичних навчальних закладів. Проведення різноманітних конкурсів в інституті — «Кращий лектор року», «Кращий викладач року», «Краща методична розробка навчального заняття» — сприятиме підвищенню рівня готовності викладачів до реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів. До того ж створення умов для розвитку та саморозвитку викладачів у вищих юридичних навчальних закладах (придбання психолого-педагогічної літератури, створення тематичних виставок методичних та педагогічних новинок, бібліографічних покажчиків «Творча лабораторія педагога» тощо) сприятиме реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів.

Таким чином, проведення певної роботи за зазначеними напрямками дозволить:

- сформуванню у викладачів установку на саморозвиток і самовиховання як основу професійної педагогічної діяльності;
- розвинути й удосконалити перцептивно-рефлексивні і творчі здібності, які є фундаментом для професійного становлення фахівця;
- удосконалити комунікативні здібності викладачів, які забезпечують успішність міжособистісної взаємодії і професійної діяльності у спілкуванні з тими, хто навчаються.

Висновки. Отже, для дидактичної готовності курсантів до особистісно-орієнтованого навчання необхідно реалізовувати заходи, які спрямовуються на більш швидке подолання труднощів адаптаційного періоду у курсантів на першому курсі навчання. Робота з удосконалення педагогічної майстерності та професіоналізму викладачів буде сприяти підвищенню ефективності викладання в умовах реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів у вищих навчальних юридичних закладах. Рівень педагогічної кваліфікації викладача проявляється в усвідомленні ним його власних функцій, мети особистісно-орієнтованого педагогічного процесу та в зацікавленості особистісним результатом кожного курсанта.

Список використаних джерел

1. Авдіянец Г. Г. Лекція у вищій школі: теорія та практика : метод. посіб. для ад'юнктів, аспірантів, магістрантів, викладачів вищої школи. Донецьк, 2008. 78 с.
2. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник. К.: Каравела, 2008. 352 с.
3. Смоктьій А. О. Формування курсанта як суб'єкта навчальної діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. Вінниця, 2011. № 27. С. 500 - 506.

Мушина Галина Викторовна,

кандидат педагогических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ПРО НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ДИДАКТИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ КУРСАНТОВ К ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ ОБУЧЕНИЮ

В статье проанализировано дидактический аспект адаптации курсанта к новым организационным формам обучения в высшей школе. Дана характеристика причинам адаптационным трудностям, с которыми сталкиваются курсанты на первом курсе обучения. Определена роль преподавателя в процессе подготовки курсанта к личностно-ориентированному обучению.

Ключевые слова: адаптация, дидактический аспект, курсант, обучение, личностно-ориентированное обучение.

Mukhina Galyna Viktorivna

PhD in Pedagogy

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ABOUT SOME ASPECTS OF DIDACTIC READINESS OF THE CADETS TO STUDENT-CENTERED LEARNING

The article analyzes the didactic aspect of adaptation, so, the readiness of the cadet to master various (in comparison with the school) organizational forms of study at a higher school, methods and content of professional activity; adapt to a large amount of educational material for independent study and study of academic disciplines.

It is emphasized that difficulties of the adaptation period are connected with such reasons as leaving the family, school friends and deprivation of their support and understanding; lack of day-to-day control of

cadets by parents and teachers; uniformity of the cadets' system of self-regulation and self-control in their activities; a new mode of work and rest, settlement of everyday life and self-service in conditions of residence in cadets' hostel (barracks); insufficient psychological readiness to master the future profession; lack of skills for independent study (inability to make notes, to work with primary sources, dictionaries, catalogs, reference books and other types of literature, etc.)

To solve this range of problem issues, related to the cadets' adaptation period, and forming their didactic readiness for implementing student-centered learning in higher law schools, is possible due to: functioning of the Center for Applied Psychology, that will develop psycho-pedagogical guidelines for teachers, curators and course officers to implement effective correction maladjusted cadets; providing real choice of studying ways the job-related subjects etc. It is developed a system of exercises to form the cadets' ability to plan, organize their learning activities, identify the necessary learning activities for successful training.

It is determined the role of the teacher in preparing cadets to student-centered learning and it is indicated the problem of insufficient training of scientific and teaching staff of departments to student-centered learning in the higher law schools. One of the main ways to solve this problem is to organize effective work of advanced training courses, a school of pedagogical mastery in higher law schools, publication of author's manuals, guidelines on the issues of higher education, taking into account the specifics of higher law schools, etc.

Key words: *adaptation, cadet, didactic aspect, learning, learning process.*

Надійшла до редколегії 12.04.2018

**ВИМОГИ
щодо оформлення та подання статей
до збірника наукових праць
«Правовий часопис Донбасу»**

1. Структура наукових статей:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;
- формування цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

2. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- обсяг статті для публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова)
6–12 сторінок (інтервал — 1,5, шрифт — Times New Roman, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, праве, лівє — 2 см.);
- перший рядок (ліворуч) — УДК статті;
- другий рядок (праворуч) — прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- третій (за необхідності й четвертий) рядок (праворуч) — науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, членство в НАПрН України (за наявності), посада та місце роботи автора (співавторів);
- нижче (посередині рядка) назва публікації великими літерами (шрифт напівжирний);
- нижче розміщується анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;
- через інтервал — текст статті;
- посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25–26], а самі назви джерел наводити в кінці статті у порядку згадування у тексті (розділ «Список використаних джерел»);
- після списку використаних джерел необхідно надати анотацію російською (2–4 речення) та розширену англійською (не менше 1800 знаків) мовами та ключові слова (4–8 слів). І російськомовна, і англійськомовна анотації мають містити прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) та назву статті. Кожна публікація не українською мовою супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова.

3. Вимоги щодо подання матеріалів у редакцію:

- електронний варіант статті надсилається на адресу: e-mail: dui55@ukr.net;
- довідка про автора (співавторів) із зазначенням П.І.Б. (повністю), наукового ступеня, вченого звання, членства в НАПрН України (за наявності), місця роботи і посади, контактного номера телефону, електронної пошти та поштової адреси (з індексом), на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділу наукового збірника, у який доцільно розмістити статтю;
- фото автора у форматі jpg;

- якщо автор не має наукового ступеня, додатково подається рецензія (до якої прирівнюється рекомендація до опублікування, надана головним редактором збірника або його заступником); усі матеріали підлягають обов'язковому внутрішньому рецензуванню членами редакційної колегії;
- витяг із протоколу засідання кафедри або іншого навчального чи наукового підрозділу про рекомендацію статті до друку;
- анотації (російською та англійською мовами відповідно до зазначених вище вимог).

Увага! У зв'язку з набранням чинності ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» приклади оформлення списку використаних джерел за новими вимогами наведено за посиланням http://www.dli.donetsk.ua/index.php?option=com_rokdownloads&view=file&Itemid=523&id=1690:---.

Відповідальність за достовірність поданої інформації, цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам на доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання за адресою

http://www.dli.donetsk.ua/index.php?option=com_rokdownloads&view=folder&Itemid=413

Редакційна колегія

НАШІ АВТОРИ

Барган Сергій Сергійович,

студент

serguisbargan@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Бескровний Олексій Іванович,

кандидат технічних наук, доцент

obezkrovnyu@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Бурдега Ростислав Володимирович,

аспірант

rostyslav.lawyer@gmail.com

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

Гоптарев Олександр Ігорович,

аспірант

Goptarev_Aleksandr@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Городецька Марина Сергіївна,

докторант докторантури

loskutovagorodetskaya@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Данилевський Андрій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент

danilevsky4@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Долгорученко Катерина Олегівна,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

VilykK@i.ua

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)*

Зубченко Людмила Вікторівна,

кандидат педагогічних наук

lyzubchenko@i.ua

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Іванюта Наталя Валеріївна,

кандидат юридичних наук, доцент

natalaivanuta9@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь)

Кадала Віталій Віталійович,

кандидат юридичних наук

kadala@i.ua

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Князькова Любов Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент
knyzkoval@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Комісаров Сергій Анатолійович,
начальник Головного управління
Національної поліції в Запорізькій області, генерал поліції 3 рангу,
кандидат юридичних наук, доцент
svpetkov@ukr.net
(ГУ НП в Запорізькій області, м. Запоріжжя)

Кубарєв Іван Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
kurt76@ukr.net
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Курафєєв Віктор Володимирович,
здобувач
kurafeev@ukr.net
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

Ладіна Людмила Степанівна,
аспірант
Ladina_ludmila@ukr.net
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук
alphalex.kr@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Макаренко Олександр Юрійович,
доктор юридичних наук, доцент
a.y.makarenko@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Мухіна Галина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук
mikhina-galina@ukr.net
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Назимко Олена Вікторівна,
кандидат юридичних наук
nazutkoov@ukr.net
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Орлов Віктор Анатолійович,
кандидат юридичних наук
ukrorloviktor@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь)

Пекарчук Володимир Михайлович,

доктор історичних наук, доцент

vladimirprkrk@i.ua

(Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів)

Петрушко Марина Ігорівна,

аспірант Науково-дослідного інституту

вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

8880gloria@gmail.com

(Національна академія правових наук України, м. Харків)

Пилипенко Євгенія Олексіївна,

кандидат юридичних наук

evgesha220584@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Поляков Олександр Петрович,

аспірант Навчально-наукового інституту права

poliakov_alexander@ukr.net

(Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь)

Сахно Анна Олегівна,

курсант факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

anchikoikdyvanchik@gmail.com

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

Тернов Сергій Олексійович,

кандидат технічних наук,

старший науковий співробітник

ternov_s_a@ukr.net

(Донецький національний університет економіки і торгівлі

імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг)

Тичина Дмитро Михайлович,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

ddt0099@gmail.com

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

Ткаченко Роман Олександрович,

аспірант

Tkachenko_Roman@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Ткаченко Юрій Сергійович,

аспірант

Tkachenko_us@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Туренко Олег Станіславович,

доктор філософських наук

turenko.oleg1@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Холодненко Дмитро Вікторович,

аспірант

holod986@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Шульга Андрій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент

shulgadon1@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Ямковий Владислав Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент

Advokatvladyslav@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Наукове видання
ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
№ 2 (63) 2018
Редактори: О. Рутвян, О. Федоренко
Комп'ютерний набір: О. Рутвян, О. Федоренко
Дизайн: В. Сілка

Видавець
Донецький юридичний інститут МВС України
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21. Тел.: (056) 495 09 69
<http://mail.donbass.com/postmaster@dli.donetsk.ua>
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 22764-12661 ІПР від 30.05.2017
Підп. до друку 28.06.2018. Формат 60x84 1/8. Друк офсет.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 23,5. Обл.-вид. арк. 15,8.
Наклад 100 прим. Зам. № 19\18
Виготовлювач –
ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.